

AZƏRBAYCAN

12'2020

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ
Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA
Məsul katib: Vüsal NURU

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Elçin, Musa Yaqub, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Əli Əmirli, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Yaşar, Afaq Məsud, Paşa Əlioğlu, Asim Yadigar, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Əjdər Ol, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

07.12.2020

Sifariş 2720

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

11 çap vərəqi

17,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru

Qiyəti

1 manat 50 qəpik

Bakı şəhəri,

“Azərbaycan”

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

**Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.
Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.**

BU SAYIMIZDA:**QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR!**

AYAZ ARABAÇI – Şeirlər.....4; İLHAM İNAM – Şeirlər.....12;
FUAD VƏLİYEV – Şeirlər.....17; AYBƏNİZ KÜRƏKÇAYLI – Şeirlər.....19

DRAMATURGIYA

Qəşəm NƏCƏFZADƏ – ÖLÜM O DÜNYADA QALDI (pyes).....22

MİR CƏLAL ADINA II BEYNƏLXALQ HEKAYƏ MÜSABİQƏSİNİN QALIBLƏRİ

TURAL TURAN – Xalça oğrusu; SEVİNC NURUQIZI – Kəpənək ömrü; VAQİF NƏSİB – Badamlar çiçəkləyəndə; MİRMEHDİ AĞAOĞLU – Yapon balığı; ALPAY AZƏR – Ay işığında tabut; ESMİRA İSMAYILOVA – Bir, iki... və ya son an; NEMƏT TAHİR – Yağış yağsın, yağmasın?; VAHİD ASLAN – Müəllim; QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Gəncə göyü; PƏRİ AĞAKİŞİYEVA – Tut ağacı 48-73

POEZİYA

ƏKBƏR QOŞALI – Şeirlər.....76
GÜLƏMƏİL MURAD – Şeirlər.....84
NİSƏ BƏYİM – Şeirlər.....105

KAMAL ABDULLANIN 70 YAŞI

AYDIN TALIBZADƏ – Vaxtı edam etmək.....89

NƏSR

MÜBARİZ CƏFƏRLİ – Hal (hekayə).....96
KAMİL ƏFSƏROĞLU – Qurbanlıq qoç (hekayə).....100

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

İVAN KOROTKOV – Sonuncu şüa (Tərcümə: Məmməd ORUC).....113
RÜFƏT MUSTAFAZADƏ – Pandemiya (Tərcümə: Y.QAYIBOV).....127

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

BABA BABAYEV – Elçinin “Qatil” dramında bədii şərtlilik və psixologizm.....136
QORXMAZ QULİYEV – Mətnlərin səsleşməsi.....142

İNCƏSƏNƏT

İSRAFİL İSRAFILOV – Dramaturqluğa məhkum olan A.P.Çexov.....150

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

İNTİQAM MEHDİZADƏ – Yaşa boyun əyməyən.....159

KİTAB RƏFİ165

2020-ci ildə “Azərbaycan” jurnalında dərc olunmuş materiallar.....168

ZƏFƏRİN MÜBARƏK AZƏRBAYCAN!

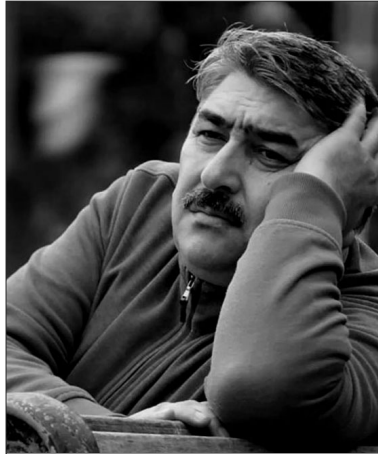
Müzəffər Azərbaycan Ordusuna eşq olsun!

Bu il sentyabr ayının 27-də Ermənistan ordusunun Azərbaycana qarşı işğalçılıq məqsədi ilə başladığı yeni fitnəkar hərbi təcavüzünə cavab olaraq, Azərbaycan ordusu bütün cəbhə xətti boyu əks-hücuma keçib, nəinki düşməni geri oturtdu, üstəlik, cəmi 44 gün davam edən bu Vətən müharibəsi ərzində 28 il erməni qəsbkarlarının əsarətində qalmış torpaqlarımızı da işğaldan azad etdi.

Qəhrəman Azərbaycan əsgəri Prezidentimiz, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında düşmənin belini qırıb üçrəngli müqəddəs bayrağımızı Cəbrayıl, Murov dağı, Füzulidə, Zəngilanda, Qubadlıda, Şuşada, Kəlbəcərdə, Ağdamda və Laçında yüksəltdi. Bu, bütünlükdə Azərbaycan xalqının qələbəsidir.

Bu gün biz inamla deyə bilərik ki, xalqımız tariximizin yeni, şanlı bir səhifəsini yazdı. Azərbaycan yazıçısı da, həmişəki kimi, bu tarixi qələbənin əldə olunmasına həm yaradıcılığı ilə, həm də silahla ilk gündən böyük ürək və sevgilə qoşulub. Vətən müharibəsinin bədii salnaməsi Azərbaycan yazıçısının qələmi ilə ədəbi tariximizin yaddaşına yazılacaq!

QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR!

Ayaz ARABAÇI

ÖPÜRƏM

Yağış yağır dayanmadan Şuşaya,
O yağışın sellərindən öpürəm.
O yağışda qıvrım-qıvrım islanan
Əsgərimin tellərindən öpürəm.

Qarabağa həyat verdi o haqq qan,
Bax bu idi gözlənilən ən xoş an.
Bu torpağa igid doğan, ər doğan
Anaların əllərindən öpürəm.

Bu zəfəri hər zərrəmdə duyuram,
Sevincimi göz yaşımıla yuyuram.
"Araz boyu muştuluğa yüyürən"
Dəlidağın yellərindən öpürəm.

Azərbaycan, möhtəşəmdi gur səsin,
Əksilməsin üstümüzdən nəfəsin,
Bu torpağa Vətən deyən hər kəsin
Şəkər-şəkər dillərindən öpürəm.

Ağlamışam, kükrəmişəm, əsmişəm,
Ürəyimi bir ulduzdan asmışam.
Xəritəmi qucağıma basmışam,
Azərbaycan ellərindən öpürəm.

VAR

Beş gün tez olsun, ya gec, çox elə fərq eləməz,
Xalqımızın sabaha ölməyən inamı var.
"Cavanşirəm, Babəkəm" söhbəti nağıl deyil,
Bizdə hər bir oğulun şöhrəti var, namı var.

Şahidiyik gör necə ağ yelkənli anların,
Hesabını ödətdik tökdükləri qanların.
Şir südüylə böyümüş o igid oğlanların
Atdığı hər güllədə bu gün zəfər tamı var.

Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, könlüm quş qanadlıdır,
Sevgim havaya deyil, ünvanlıdır-adlıdır.
Bilirsizmi qələbə niyə belə dadlıdır?
Onda vüsal meyi var, onda vüsal camı var.

Qəlbimdən od almasa o məşəl yana bilməz,
Vətən bir ayrı şeydi, hər adam qana bilməz.
Kimsə çıxıb kiminsə haqqını dana bilməz,
Uşaqdan-böyüyədək bu zəfərdə hamı var.

Ürək bu bal xəbərdən dadıb-daddıracaqmı,
Manqallar bu şənliyə kömür çatdıracaqmı.
Bu qədər sevinməyi ömür çatdıracaqmı,
Hələ bunun Bakıda qələbə bayramı var.

ORDU

Qolumuzun qüvvəti, dizimizin dirənci,
Kişiliyə, qeyrətə, namusa məhvər ordu.
Ümidləri günəştək qar altından oyadan,
Bir qom bənövşə kimi təzə ordu, tər ordu.

Gördüm ilk savaşını, barmağımı dişlədim,
Dalbadal qazandığın zəfərə vərdislədim.
Səni öyməkdən ötrü hansı sözü işlədim,
Hansı sözü işlədim, igid ordu, ər ordu?

Sənə qucaq açıb, get, Şuşa adlı pirimiz,
Sonuncu pəncəsini qolaylayır şirimiz.
Bir ananın döşündən əmmişik hər birimiz,
Bu gün bu torpaqdakı hamı, bir nəfər ordu.

Ürəyim gedən yerə həmişə tək getmişəm,
Nə səndən qırıq qalıb, nə sənə şəkk etmişəm,

Adını ürəyimin başına həkk etmişəm,
Sən bir qalib ordusan, sən bir müzəffər ordu.

Can qurban etməzmiyəm hayqırtına-səsinə,
Səsimi duyurmusan dünyanın hər kəsinə.
Hamının gözü çıxıb heyrətdən kəlləsinə,
Misilsizdi çaldığın bu böyük zəfər, ordu.

Gör necə vüqarlısan zirvələrin qaşında,
Hər oğlu bir Babəkimi, dəbilqəsi başında.
Tanrı özü dayaqdı sənə haqq savaşında,
Səni yenə bilərmə şeytan ordu, şər ordu.

Sənin belə hirsini, qeyzini gözləməirdim,
Dronların səmada feyzini gözləməirdim.
Açıq mən bu qədər tezini gözləməirdim,
Göstərdin necə olur yağışa məşhər, ordu.

Sən bu gün hər nəzmdə, sən bu gün hər nəsrdə,
Qalmaz daha bir arzum, qalmaz daha, kəsrdə.
Bir onu bilirəm ki, bu möhtəşəm əsrdə
Sənə bənzəmək istər cəsarətdə hər ordu.

BAYRAQ

Gör necə də vüqarla başım üstə durmusan,
Yenilməz bir ulusa, yurda tən, uca bayraq.
Bəs eləyir rəsminə bircə qızılı misra,
Bu torpaq uca bayraq, bu vətən uca bayraq.

Əbədi dalğalanmaq həvəsini duyuram,
Ürəyini oxuyur və səsinə duyuram,
Nəbzini dinləyirəm, nəfəsini duyuram,
Məni mən eyləyənsən, məni mən, uca bayraq.

O sənin şəhid oğlun, bu sənin şəhid bacın,
Mənim sinəmə gəlsin, nə ki var, ağrın-acın.
Dalğalanır Murovun yelində qıvrım saçın,
Ətəyi coşqun dəniz, başı çən, uca bayraq.

O zəfərdən Şuşaya, Laçına da dilərsən,
Kəlbəcərin, Ağdamın acısını silərsən.
Kəfin harda istəsə dalğalana bilərsən,
Qazanmışan bu haqqı, sən ey, sən, uca bayraq.

Qoruyub yaşatmışıq səni qan bahasına,
Min-min oğul, min-min ər, min-min can bahasına.

Daha nə yazım axı, nə yazım dahasına,
Bayraq deyirəm sənə, bayraq, ən uca bayraq.

OLSUN

Bəlkə də gerekmiş bu savaş bizə,
Hamı bir-biriylə canhacan olsun.
Bayrağım ucaldı Xudafərində,
Daha bundan gözəl hansı an olsun.

İgiddən igidik, ərđən ərık ki,
Biz bu haqq işində zəfərbərik ki!!!
Onunçün bu qədər səfərbərik ki,
Sonu bu zülmətin qızıl dan olsun.

Hər oğul savaşda bir paşa, bir xan,
Vidadi, Ələsgər, Ərəstun, Orxan.
Nəmərddi bir qaşiq qanından qorxan,
Təki bu vətənə qurban can olsun.

Həç kim üzölməsin, qəm anı deyil,
Könlümüz mərsiyə kamanı deyil.
Göyərçin uçurtmaq zamanı deyil,
Bu gün gerekdi ki, qana-qan olsun.

İtirmə ey əsgər, qızıl vaxtını,
Düşmənin başına çevir taxtını.
Dağıt tifaqını, vur paytaxtını,
Bərdənin qisası Yerevan olsun.

ƏSGƏRİM

Sən bir aslan yavrususan bu yaşda,
Yazdım getdi ər adını ta başda,
Elə kəs ki nəfəsini savaşa,
Qoy qalmasın yağılardan heç bir ün,
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

Qaytar mənə tariximi, yaşıımı,
Ocağıımı, torpağıımı, daşıımı,
Sənə görə dik tuturam başımı,
Əskilməsin qoy başından bir tükün,
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

Perikdirib quzğunları ləngərin,
Zəfər qoxur dadlı-duzlu səngərin,
Basılmazdı beşulduzlu səngərin,
Ellər sənə arxalanıb çün bu gün,
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

Vüqarında min gülüzlü səhər var,
Murovdağdan Dəlidağa səfər var,
İrəlində qələbə var, zəfər var,
Xatirəyə qovuşubdu dün bu gün.
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

Otuz ildi inildədik bu aha,
Sən bilirsən nə ucuzdu, nə baha,
Heç bir vəchlə hesab qoyma sabaha,
Elə bu gün çürüt getsin büsbütün,
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

Yürü, durma, hər addımı zəlzələ,
Qaytar məni ilkinliyə, əzələ,
Xəritəmə bir əl gəzdir, təzələ,
Dərd əlində hirs alovdu, can tütün,
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

Səndən gələn hər bir zəngi öpürəm,
Sənəndəki o tufəngi öpürəm,
Bayrağında hər üç rəngi öpürəm,
Var dövlətin, var qüdrətin, var gücün.
Gün bu gündü, gün bu gündü, gün bu gün.

AZƏRBAYCAN ƏSGƏRİ

Zəfərini gözlərimə təpirəm,
Bir ümmansan dalğalanan, köpürən.

Tətik sıxan barmağından öpürəm,
Azərbaycan əsgəri.

Dəyişmişən səmalarda rəngi sən,
Həmin günü məhv olaram səngisən.
Sona qədər udmalısən cəngi, sən,
Azərbaycan əsgəri.

Məlul qoyma könlü gülmüş bu şadı,
Hər zəfərin, hər qələbən nuşadı.
Üç həmləyə, beş həmləyə şuşadı,
Azərbaycan əsgəri.

Ürəyimdə alov tutan şəminsən,
Ulu yurdu yaşatmağa zəminsən,
Hansı beldən gəldiyindən əminsən,
Azərbaycan əsgəri.

Uca sözdən, uca addan gəlirəm,
Silahlanıb üstdən-altdan, gəlirəm,
Keçdim hərbi qeydiyyatdan, gəlirəm,
Azərbaycan əsgəri.

SON DAMLA QANIMIZADƏK...

***Qurban olum vüqarına, bayrağına,
ürəyinə Azərbaycan əsgəri!!!***

Sayını itirdim, bilmirəm bu heç
Neçənci məktubdu yazıram sənə.
Məqamdı, fürsəti yubatma, vur keç,
Canımı verməyə hazıram sənə.

Bilirsən nə üçün, bilirsən niyə,
Hər zaman ölümlə dayan "tet-a-tet".
Heç kimə bənd olma, get irəliyə,
Əmrini Kəpəzdən, Murovdan al get.

Qırılma kiminsə günahı üçün,
Yürü ürəyindən qopan səsədək.
Bu ulu diyarın sabahı üçün
Vuruşmaq gərəkdi son nəfəsədək.

Boş yerə bizimtək xəyala dalma,
Cibindən tank çıxсын, qumbara çıxсын.
Nə nəğil lazımdı sənə, nə alma,
Qoyma bu vətəni qumara çıxсын.

Başının üstündən quş da səkməsin.
Kəsib barmağını, yarana duz bas.
Şəhid məzarları fikir çəkməsin,
Qisas almalısən axı sən, qisas.

Sökülür hər səhər gözlərimdə dan,
Gəlsin xoş xəbərlər, qapımı çalsın.
Sənəndən aldığı yarana qurban,
Öpüm, bir dəyqəyə yaran sağalsın.

Dağıt o qalanı, al o səngəri,
Vətən sevgisini mərmiyə döndər.
Göz aç bilməsin düşmən əsgəri,
Hamsını torpağın altına göndər.

Oğulum, ərənim, igidim, bəyim,
Qabaqda qələbə müjdəsi durur.
Evdə oturmuşam, ancaq ürəyim
Bu saat ən qızgın döyüşdə vurur.

Çevrilib nə qədər boylanaq dünə,
Bahar könlümüzə niyə qış olsun,
Xəbər gözləyirəm on-on beş günə,
Düşmənin tifaqı dağılmış olsun!!

SAVAŞ İNDİ BAŞLAYIR...

Boğazımı bir udum siqarla yaşlayıram,
Sözümü sənənən açıb, sənidlə başlayıram.
Allahı çağırıram, şeytanı daşlayıram,
Bəzən olur özümdən özümü dışlayıram.
Sənəmi torpaq kimi eşirəm, xışlayıram,
Hamıya hirslənəndə, sənə yavaşlayıram.
Hər gün səni öyürəm, səni alqışlayıram,
Mənim əsgər qardaşım, baş əyirəm önündə -
Əyirəm önündə baş.
Savaş indi başlayır –
İndi başlayır savaş.

Nicat qana-qandadır, nicat kinə-kindədir,
Böyüyüb sıraların, gör neçə yüz mindədir.
Quzğunlar qaynaşsa da, durnalar səfindədir,
Sənin qeyrət kitabın könlümün rəfindədir.
Sülh deyib bağiranlar hamısı kefindədir,
Qoru bəbəyin kimi, nə ki şərəfindədir.
Bu gün Tanrı özü də sənəin tərəfindədir.

Xocalının hələ də yanır gözlərində yaş,
Savaş indi başlayır –
İndi başlayır savaş.

Nöqtə qoy nağıllara, inanmaq vərdisinə,
Çox taxıldı bağrımız xəyanətin şişinə.
Dəvə boyda ölkələr susdular haqq işinə,
Vurdun bu imtahanda çoxlarını dişinə.
Qurban olum o məğrur, o amir yerisinə,
Dola bu məlunların boynunu kirisinə.
Onsuz da çaş-baş qalıb, qalıbdı yağı çaş-baş,
Savaş indi başlayır –
İndi başlayır savaş.

Uca bayrağındadı gəzdiyimiz mənalar,
Artıq dərk eləyibdir bunu işi fənalar.
Səninkidir dualar - səninkidir sənalar,
Kəlbəcərə-Laçına zəfər gəmin yan alar,
Oğul dərdə qapılmaz, oğul qana qan alar,
Burda - arxa cəbhədə yuxu yatmır analar.
Ürəyində həyəcan, gözündə sonsuz tələş,
Savaş indi başlayır –
İndi başlayır savaş.

Qollarında can verib neçə-neçə qardaşın,
Şahdağından ucadı məğrur, əyilməz başın.
Çatılmadı bir kərə ağır günümdə qaşın,
Baxma çiçək yaşıdı - fidan yaşıdı yaşın.
Bir aslan savaşıdı bu gün sənin savaşın,
Səndən başqa kimi var bu torpağın - bu daşın.
Dənlə hey alçaqları bir ucdan yavaş-yavaş,
Savaş indi başlayır –
İndi başlayır savaş.

Qayaların köksünə basılsın qızıl izin,
Təkcə Qarabağ deyil ünvanı sevgimizin.
Gözünü yolda qoyma Savalanın, Təbrizin,
Önündə sərsəmləri süründür dizin-dizin.
Qana-qan vaxtı gəlib, nə göstəriş, nə izn,
Qeyrətinə güvənir Vətən hər birinizin.
Yeri gəlsə daş elə, elə ürəyini daş,
Savaş indi başlayır-
İndi başlayır savaş!!!

İlham İNAM

ALİ BAŞ KOMANDANIM!

Qarabağ Azərbaycan!- deyən dilin var olsun,
Tutduğun yol Haqq yolu, bu Haqq yolun var olsun.
Düyümlənmiş yumruğun, qalxan qolun var olsun,
Əqidəm, məsləkimsən, etiqadım, imanım,
Əbədi qəhrəmanım, Ali Baş Komandanım!

Həqiqət uğrunda, ədalətdi savaşım,
Vur düşməni gözündən, mənim əsgər qardaşım.
Azad olmuş torpağın pəlçığına bulaşım,
Nə xoş mənə yağışım, nə xoş mənə dumanım,
Əbədi qəhrəmanım, Ali Baş Komandanım!

Düşməni dəf etməyə hər birimiz cəhd edək,
Şuşanı, Xankəndini almağa niyyət edək.
Şəhidlik zirvəsini bayraq kimi fəth edək,
Döyüşməyə hazırıq, daha yoxdu zamanım,
Əbədi qəhrəmanım, Ali Baş Komandanım!

Ulu Öndərimin də bu gün ruhu sevinir,
Qələbə sorağıyla üzlər sevgilə dinir.
Ordumun zərbəsiylə düşmən ümidi sönür,
Mübarizəm, Poladam, alınır intiqamım,
Əbədi qəhrəmanım, Ali Baş Komandanım!

Ordumuz namərdlərin atasına od qoyur,
Əsgərim tarix yazır, torpaq alıb ad qoyur.
Sizin qətiyyəyiniz dünyanı da mat qoyur,

Dəyişməyən mövqeyim, sarsılmayan inamım,
Əbədi qəhrəmanım, Ali Baş Komandanım!

03.10.2020

BİR GÖZÜM AĞLADI, BİR GÖZÜM GÜLDÜ

Bu gün qara xəbərlə açıldı sabahımız,
Gəncə çevrildi yenə düşmənin hədəfinə.
Torpaq bizim torpaqdı, de nədi günahımız?
Öz yurdunu qoruyur, bu millətin səhvi nə?

Ağladım körpələrin o günahsız halına,
Dağıntılar altında ölü var, yaralı var.
Bu gün qara yazılır düşmənin iqbalına,
Erməni xislətində meşənin çaqqalı var.

Günəş güldü üzümə, tez dağıldı dumanım,
Daha danışa bilmir, susur hiylənin dili.
Verdi bu şad xəbəri Ali Baş Komandanım:
- Gözünüz aydın olsun, azad oldu Füzuli!

Güldü ağlayan gözüm müjdəsindən bu sözün,
Bu gün Şanlı Ordumuz tarix yazır qanıyla.
Yolumuz Haqq yoludu, xalqım, bir az da dözüün,
Torpaq Vətənə dönür əsgər qəhrəmanıyla.

Cəbrayılın sağ əli Kəlbəcərin başına,
Ordumuz irəlləyir əzmlə, qətiyyətlə.
Şuşa tez qovuşacaq Füzuli qardaşına,
Əsgərimiz döyüşür uca, ülvi niyyətlə.

İt kimi qovulacan torpağımdan, yurdumdan,
Rədd ol, itil evimdən, ay erməni, əlvəda.
Hələ çox, çox zəfərlər gözləyirəm ordumdan,
Qarabağ Azərbaycan! Nida, nida və nida!

17.10.2020

ŞƏHİDLİK UCALIQDI

*Vətən müharibəsində qəhrəmancası-
na şəhid olmuş Münasib Məmmədovun
ölməz xatirəsinə ithaf edirəm.*

Keşiyində dayanıb Azəri, Türk bayrağı,
Balatək qucaqladın anan olan torpağı.

Vətən uca çınardı, şəhidlər də yarpağı,
Qovuşdun şəhadətə, şəhidlik ucalıqdı.

Adımızdan ləkəni götürdün bu ölümlə,
Qeyrəti çiçək kimi bitirdin bu ölümlə.
Nəslinə başucalıq gətirdin bu ölümlə,
Qovuşdun şəhadətə, şəhidlik ucalıqdı.

Ölüm acizdi, qardaş, bacarmadı səninlə,
Haqq yolunda dayandın səmtin ilə, yönünlə.
Əbədiyyət qazandın bu doğma Vətəninlə,
Qovuşdun şəhadətə, şəhidlik ucalıqdı.

Səninlə fəxr edəcək, sabahkı gün övladın,
Tarixlərə yazıldı qızıl hərflə adın.
Qəlbimizdə bu gündən bir ölüb min yaşadın,
Qovuşdun şəhadətə, şəhidlik ucalıqdı.

27.10.2020

SALAM, A CƏBRAYILIM

Bu gündən adımızdan köçkün adı silinsin,
Düşmən girsin qınına, kökü, soyu bilinsin.
Şəhidimin, qazimin intiqamı alınsın,
Xalqların arasında bir xalq kimi sayılım,
Salam, a Cəbrayılım!

Öldürdün otuz illik gözüümüzün qurdunu,
Azad edək xaindən bu Azəri yurdunu.
Qoy var olsun xalqımı, qoy var olsun ordumu,
Vətənin səmasına Günəş kimi yayılım,
Salam, a Cəbrayılım!

Barmaq kimi birləşim, yumruq kimi bir olum,
Sel-su kimi çağlayım, çaylar kimi gur olum.
Təpədən-dırnağadək azad olum, hürri olum,
Oyanım dev yuxudan, bu qəflətdən ayılım,
Salam, a Cəbrayılım!

Qucaqlayıb boynunu dərdli başından öpüm,
Oyadım xatirəni, qan yaddaşından öpüm.
Çayır basmış yolundan, çürük daşından öpüm,
Toplar da dilə gəlsin, atəş açsın yayılım:
Salam, a Cəbrayılım!

Güləcək tezlik ilə bu pərişan el-oban,
Çiçək açar sevincin, günlər görərsən ağban.

O mənfur ermənini burdan it kimi qovan,
Ali Baş Komandanım, bu gün Şah İsmayılım,
Salam, a Cəbrayılım!

AZAD OLMUŞ ZƏNGİLƏN

Hələ görməmişəm mən Çinar meşələrini,
Hələ görməmişəm mən dilbər güşələrini.
Namərd düşmən kəsmişdi qeyrət rüşələrini,
Gözlərin aydın olsun, azad olmuş Zəngilən!

Torpağın igidlərin qanıyla yoğrulmuşdu,
Qaçqın, köçkün həsrətin Arazda boğulmuşdu.
Elə bil ki, bu diyar yenidən doğulmuşdu,
Gözlərin aydın olsun, azad olmuş Zəngilən!

Yolmur daha saçını şəhid ana-bacısı,
“Vətən sağ olsun”- deyib, yoxa çıxır acısı.
Düşməne keçəmmərik bu günahı, bu suçu,
Gözlərin aydın olsun, azad olmuş Zəngilən!

Yarım aydı qırılıb düşmənin bel sütunu,
Çatıb yağının axrı, gəlib namərdin sonu.
Azərbaycan əsgəri bərpa edir qanunu,
Gözlərin aydın olsun, azad olmuş Zəngilən!

Qətiyyətli mövqeyi Ali Baş Komandanın,
Geri döndərə bilir gərdisini zamanın.
Çəkilib yoxa çıxdı başın üstə dumanın,
Gözlərin aydın olsun, azad olmuş Zəngilən!

20.10.2020

QUBADLIM

Tarix yazır şəhidlərim qanıyla,
Əsirlikdən xilas olan Qubadlım.
Düşmənlərim barışmayır sonuyla,
Əsirlikdən xilas olan Qubadlım.

Rast gəlmişik namərdlərin bicinə,
Yağı çəkib öz səsini içinə.
Mən bələdəm əsgərimin gücünə,
Əsirlikdən xilas olan Qubadlım.

Kədərlənib xəyallara dalmışdın,
Bir gül kimi budağında solmuşdun.

Uzun illər yad tapdaqda qalmışdın,
Əsirlikdən xilas olan Qubadlım.

Paxıllıqdı erməninin şəkəri,
Geri dönür tariximin təkəri.
Azad olur Xaçın, Tərtər, Həkəri,
Əsirlikdən xilas olan Qubadlım.

Yuxuların xoşbəxtliyə yozular,
Qüdrətimlə düşmən səfi pozular.
Taleyinə gözəl günlər yazılar,
Əsirlikdən xilas olan Qubadlım.

26.10.2020

ŞUŞAMA

Ey xalqım, Vətənim, gözlərin aydın,
Nəhayət, qovuşduq o xan Şuşama.
Azadlıq gətirdi müzəffər ordum,
Buludlar kövrəlib baxan Şuşama.

Görürsən, dünyada haqqımı danır,
Yağı torpağımı özünün sanır.
İndi “yan” olanlar yandan boylanır
Düşməni yandırıb-yaxan Şuşama.

Xalqımı bələyib məhəbbətinə,
Yenidən qovuşdu səadətinə.
Sevinc çox yaraşır şən sifətinə,
Uzun il qəlbini sıxan Şuşama.

Qürurum bayraqtək göydən baxacaq,
Düşmənin başına şimşək çaxacaq.
Yağış da yağacaq, qar da yağacaq,
Qələbə sevinci yağan Şuşama.

Əsgərim qazandı bu muştuluğu,
Gətirdi Vətənə başucalığı.
Bir daha verirəm gözaydınlığı
Sınaqdan şərəflə çıxan Şuşama.

08.11.2020

Şəmkir

Fuad VƏLİYEV

ZƏFƏR ŞƏRQİSİ

Alqış! Bir yerdəyik həmvətəndaşım,
Müzəffər savaşda vəhdət var olsun!
Qaldır bayrağını, qaldır, qardaşım,
Yurda qovuşduran qüdrət var olsun!

Ey şanlı ordumun Qazi Əsgəri!
Gözləyir Qarabağ illərdən bəri,
Zəfər bayrağınla, haydı, irəli!
Rəşadət vaxtıdır, qeyrət var olsun,
Yurda qovuşduran qüdrət var olsun!

Xain dığa sahib çıxdı yurduma,
Keçmişimə, ocağıma-oduma.
Namərd oğlu böhtan yazdı adıma,
Qisas zamanıdır, qüvvət var olsun,
Yurda qovuşduran qüdrət var olsun!

Evimizdə bizi qonaq etdilər,
Yurdumuzdan bizi qaçaq etdilər.
Döndərdilər haqqı nahaq etdilər,
Unutmayaq, haqq-ədalət var olsun,
Yurda qovuşduran qüdrət var olsun!

Çox uludur, bilinməyir yaşımız,
Çox bəlalər çəkib bizim başımız.
Çox düşməne ağır olub daşımız,

İstiqlal bayraqlı millət var olsun,
Yurda qovuşduran qüdrət var olsun!

Yurda bağlı bir millətlik, bilən var,
Vətən üçün candan keçib ölən var,
Azərbaycan təki əziz Vətən var,
Vətən adlı ulu hikmət var olsun,
Düşməni ram edən qüdrət var olsun!

Çox az dost var bu gün bizə dünyada,
Yenilməyən türk qardaşım yanımda.
Yüksələcək bayrağımız Şuşamda,
Can qardaşım, qalibiyyət var olsun,
Düşməni ram edən qüdrət var olsun!

Aybəniz KÜRƏKÇAYLI

GÖZÜNÜZ AYDIN

Gözünüz aydın olsun, ay ellər, ay obalar,
Əsir torpaqlarımız bir-bir qayıdır geri.
İndi dünya görsün ki, oğul doğur analar,
Hər birində Nəbinin, Səttarxanın hünəri.

Sona yetir millətin otuz illik həsrəti,
Daha daşımayacaq bu yükü, bu zilləti.
Ürəklərdə qövr edən Qarabağ məhəbbəti
Birləşdirib xalqımı, gözləyirik zəfəri.

Bir zaman çox ağladıq qaçqın düşəndə ellər,
Soldu vətən həsrətli, torpaq dərdli könüllər.
Bu gün nəğmə oxuyan, türkü söyləyən dillər
Çoxdan gözləyirdilər bu köçü, bu səfəri.

Kükrəyir dağım-daşım, Azərbaycan sevinir,
Qəlbində vətən eşqi yanan hər can sevinir.
Əl-ələ verib ellər, dəniz, ümman sevinir,
Bir əsgərə dönübdür bu günün hər nəfəri.

Sağ olsun ər oğullar, var olsun qalib ordu,
Qurtarır azğınlardan hər obanı, hər yurdu.
Baş Komandan qəlblərdə özünə heykəl qurdu,
Qələbəylə başlayır açılan hər səhəri.
Zəfər tarixi yazır Azərbaycan əsgəri!

MƏNİM QALIB ORDUM

Yatmış vulkan kimi qalxdı ayağa,
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.
And içdi üçrəngli, məğrur bayrağa,
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.

Dedi: "Millətimin durdun qəsdinə,
İndi anan gəlsin sənəin tüstünə."
Qartaltək şığıdı düşmən üstünə
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.

Dünya esitmədi haqqın səsinə,
Bu məğrur, yenilməz xalqın səsinə.
Kəsdi namərdlərin quduz nəfsini
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.

Ali Baş Komandan dedi sözünü,
Güldürdü elimin qəmli gözünü.
Əsir torpaqlara sürtdü üzünü
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.

Geriyə yol yoxdur, apardı zaman,
Nankor yağılara heç vermə aman.
Gözləyir sevgilin, övladın, anan,
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.

Sənsən tarixlərə zəfərlər yazan,
Bax belə, həmişə qələbə qazan.
Şəninə söz qoşur bu dəli ozan,
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.

Şanlı səhifələr yazırsan indi,
Düşmənin qəbrini qazırsan indi.
Vətənçün hər şeyə hazırsan indi,
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum.
Bir şənlik süfrəsi sal Qarabağda,
Şəhid qisasını al Qarabağda.
Qələbə himnini çal Qarabağda,
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum!
Mənim qalib ordum, müzəffər ordum!

TANRI QORUSUN SİZİ

Yolunuz açıq olsun, igid ərlər, ərənlər,
Qoy uca Tanrımızın özü qorusun sizi.
Kor olsun düşmənlərin görün gözü, nəzəri,
Həqiqətin, düzlüyün gözü qorusun sizi.

Dağlar yenilməz arxa, dumanları kürk olsun.
Bulaqlar görün gözlər, çəmənlər kirpik olsun.
Qəddiniz əyilməsin, qamətiniz dik olsun,
Qarabağın dağları, düzü qorusun sizi.

Siz ulu babaların haqqa gedən yolusuz,
Babəkin, Xətayinin bükülməyən qolusuz.
Soy-kökünüz bəllidir, ululardan ulusuz,
Ölməz Dədə Qorqudun sazı qorusun sizi.

Ayaqlarınız dəyən torpaq gül açır yenə.
Sanki tərəvət gəlir çölə, düzə, çəmənə.
Dil açıb söyləyirlər: “ Xoş gəldiniz Vətənə!”
Şəhidlərin solmayan üzü qorusun sizi.

İndi dünya tanısın doğrunu, həqiqəti,
Bu ədalətli xalqı, bu dözümlü milləti.
Sizə tərif deməyə çatmaz sözün qüdrəti,
Anaların duası, sözü qorusun sizi.

Vüqarla dalğalansın, əyilməsin bayrağın,
Pozulmasın bir daha yaratdığı növrağın.
Uğrunda can qoyduğun bu müqəddəs torpağın
Hər dağı, hər cığırtı, izi qorusun sizi.
Qoy uca Tanrımızın özü qorusun sizi!

Gəncə

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

ÖLÜM O DÜNYADA QALDI

♦ İki pərdəli, beş şəkilli pyes

*Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, yəhudi əsilli
Albert Aqarunovun unudulmaz xatirəsinə*

İştirakçılar:

Albert

Arzu

Qaqik

Adela

Cəmil

Səadət

Aydın

Albertin atası

Albertin anası

İsrayıldan gələn

Qonşu kişi

Qonşu qadın

Komandır

Birinci əsgər

İkinci əsgər

Üçüncü əsgər

Qadın

Qarapaltarlı

Ağgeyimli

Ağgeyimlilər

Birinci şəkil

Səhnə açılır. Yarıqaranlıqdı. Uzaqdan güllə səsləri eşidilir. Havada müxtəlif istiqamətlərdə işıq zolaqları sayrışır. İt ulaşması, perik düşmüş quşların bağirtısı ətrafı bürüyür. Get-gedə güllə səsləri yaxınlaşır. Birdən göydən yağış kimi çiçəklər tökülür. Çiçəklər töküldükçə insanların ah-nalələri, göy gurultusu ətrafı daha vahiməli bir mənzərəyə çevirir. Sonra ətrafa sükut çökür. Kədərli musiqi sədaları altında insanlar gəzişirlər. Sanki çiçəklərin intiharı haqqında dodaqaltı nəsə danışirlər. Amma nə dedikləri başa düşülmür. Hər-dən əyilib yerdəki çiçəklərdən götürüb qoxulayırlar. Aralarında əlil arabası və uşaq kolyaskası da var. Gənc qadın tez-tez uşağın yaxalığını düzəldir. Cavan oğlan isə yaşlı əlin yaxasındakı medalların yaxşı bərkidilib-bərkidilməyini yoxlayır. Birdən əlil arabası ilə uşaq kolyaskası qarşılaşır. Əlil və uşaq xeyli bir-birinə tamaşa edirlər. Sonra kədərqarışıq sevinclə gülümsəyirlər. Eyni

vaxtda ikisi də əyilib yerdən eyni bir çiçəyi götürürlər. Uşaq çiçəyin başından yapışub, kişi isə onun gövdəsindən bərk tutub. Əvvəlçə heç biri çiçəyi buraxmaq istəmir. Sonra kişi çiçəyi buraxır, uşaq sevinir. Uzaqdan tək-tük atəş səsləri eşidilsə də, onlar daha bunu hiss etmirlər.

Birinci pərdə

1988-ci il. Bakının Əmircan kəndi. Tut ağacının altı. Yerə xalı sərilib. Bir az kənarda samovar tüstülənir. Ağacdən Səttar Bəhlulzadənin bir neçə əsəri asılıb. Yerdə mütəkkələr, nimdərlər var. Sadə kənd həyatı, aradabir xoruzlar banlayır. Həzin lirik musiqi sədaları ətrafa yayılır. Ortaya bir stol qoyulub. Albert, Arzu, Adela, Aydın stolun ətrafında dairəvi şəkildə düzlüblər. Hər biri danışdıqca dairəni hərəkətə gətirirlər. Dairə elə fırlanır ki, danışanların üzü tamaşaçılara tərəf düşür. Albert və Qəqik dairədən kənarda ağ geyimdə ruh şəklində dayanıblar. Onlar gah gərgin, gah da sakit söhbət edirlər. Səsləri eşidilmir. Hərdən də dairəvi şəkildə yerlərində fırlanırlar. Nə qədər eləsələr də, əlləri bir-birinə çatmır. Hərdən də qaçmağa başlayırlar. Bir-birlərini qovurlar, amma tuta bilmirlər.

Adela – *(Üzünü əks tərəfə tutub)* Biz orta məktəbdə oxuyanda Albert məktəbimizin lideri idi. Nə desə, uşaqlar onunla hesablaşırdı. Dərstdən xaric ədəbi tədbirlər keçirərdik. Aparıcı da Albertlə Arzu olardı. Mən isə gah tədbirin iştirakçısına çevrilir, gah da onlara fəxrle qulaq asır, tamaşaçılardan öncə, özüm onları alqışlayırdım. Tədbirdən sonra sinif yoldaşlarımızın təqdim etdiyi güllərin içində itib batardıq. Biz gül ətrindən doymaz, qoxulayıb gülləri soldurardıq. Hələ o vaxt Albert çiçəklər haqqında maraqlı bir esse də yazmışdı. *(Dairə hərəkət edir, üzünü Albertə tutaraq)* Albert, o yazını xatırlayırsan?

Albert – (*Adelaya*) Hə, əlbəttə. Taqordan misal da çəkmişdim. Yarpaq sevəndə çiçək olur, çiçək sevəndə meyvə. (*Şəst dayanaraq*) Amma gərək bu sevginin sırasını qırmayasan. Qırdınmı...

Adela – (*Onun sözünü kəsir*) Ömür bitir, hə? (*Dairə hərəkət edir*)

Albert – Həinki ömür, Adela, hər şey bitir. (*Üzü tamaşaçılara*) Həmişə biz təbiətə qarşı qəddar olmuşuq, ona zülm etmişik, sonra da ondan kömək istəmişik. (*Dairə hərəkət edir, Albert stolun üstündəki güllərdən birini götürüb o tərəf-bu tərəfə çevirir*) Yəqin bu güllər dünən sağ idilər. Onları budağından üzдық, beləcə soldurduq. (*Üzünü ətrafdakılara tutub*) Gülün içində su soyudu. Sonra heç bildiniz su necə oldu? Buxarlandı, uçdu havaya (*qəflətən əks istiqamətə dönərək*), bizdən küsdü. (*Yenə ətrafdakılara sınaııcı nəzərlərlə baxıb*) Heç bilirsiniz, nə baş verdi? O gülün ağrısını duya bildinizmi? (*Güllərin gövdəsini sığallayaraq*) Heç bildiniz onun canı necə ağrıdı? (*Qəfil ətrafdakılar uca səslə*) Hardan bilirsiniz? (*Gülü göstərərək*) Bu ki, sizin bədəniniz deyil. (*Uzun bir sukut, sonra yavaş-yavaş səhnənin lap önünə gələrək*) Bir gün havanız çatmayanda bu gülün necə ağrıdığını duyacaqsınız. Ağzınızı (*ağzını yuxarıya geniş açır*) geniş açıb udquna-udquna Allahdan bir udum hava istəyəcəksiniz. Ancaq (*üzünü tamaşaçılara tutaraq*) bilməyəcəksiniz ki, sizin o udmaq istədiyiniz hava bu güllərlə öldü. (*Dairə hərəkət edir*)

Adela – O qədər gül var ki... Hamısı dərilməyib ki? Bir də oksigeni təkçə güllər vermir bizə, Kür, Araz... (*Dairə hərəkət edir*)

Kimse – (*Kimse pərdənin arxasından bərk qışqırır*) Ararat.

Albert – (*Allbert cəld səs gələn tərəfə qaçaraq*) Sus, sus, sus, sus...

Adela – (*Əllərini geniş açaraq*) Tərtər, Topxana...

Albert – Sus, sus, sus... (*Dairə hərəkət edir*)

Adela – Samux meşəsi... (*Dairə hərəkət edir*)

Kimse – (*Pərdənin arxasında ucadan qışqırır*) – Əyil Kürüm, əyil keç, dövrən sənə deyil, keç. (*Dairə hərəkət edir*)

(*Albert başını əlləri ilə qucaqlayıb bir az əyilir*)

Adela – (*Yerində hökmlə fırlanaraq*) Amazanka (*gülümsəyərək, ironik*) dibçəklər...

Albert – (*cəld dikəlir, ucadan*) Yenə sonda bir udum hava çatmır. (*Təng-nəfəsliyi yamsılayır*) Çat-mır çat-mır, çat-mır. (*Sonra əlindəki gülləri başı üstə qaldıraraq*) Bax, o çatmayan hava budur...

Arzu – (*Bir az irəli çıxaraq, bir az da vüqarla*) Cənab Albert, bəs onda biz gülləri dərməyək? (*stolların üstündən güllərin birini götürərək, bir az da nazlana-nazlana Albertə yaxınlaşıb gülü ona uzadaraq*) Bəs sevgilimizə nə verək, gül verməyək?

(*Albert gülü alan kimi Adela əlini ürəyinin başına qoyub bir az irəli gəlir, heç nə demir. Sonra məyus şəkildə yerinə qaydır*)

Albert – (*Arzuya dönərək*) Arzu xanım, sevgililə o gülü öz budağında qoxulasan daha gözəldi.

Arzu – (*Yerində dövrə vurur, gəlib Albertin düz qarşısında dayanır*) Sən bu gün şair kimi danışırısan, cənab Albert, sənə nə olub? Gözlərində qəmin toranlığını görürəm.

Albert – Mən şair deyiləm, musiqiçiyəm. Musiqi şeirin anasıdır. Dünyanın ilk səsi, ilk dili musiqidir...

Adela – (*Albertin sözünü yarımçıq kəsir*) Nə gözəl, musiqiçilər təbiətlə bir olurlar, onu tək-cə görmürlər, eşidirlər. (*Albertin yanına gəlir, əllərini sinəsinə qoyub ona təzim edir, sonra başını qaldıraraq*) O mahnı necəydi? (*oxuyur*) Bir çəmənlilik çiçəkdim, sən məni dərdin soldum, sənin dərdini çəkdim, özümün dərdim oldun. (*Albertin əlindən tutub ortaya çəkir*) Onsuz da gülləri dərməsək də, öz budağında solacaq. Nə fərqi var, dərdin soldu, ya da dərmədin, bunun bir fərqi var, cənab Albert?

Albert – Öz budağında solmaq təbiidir, biz ona müdaxilə etmirik, təbiətin sinirlərinə toxunmuruq. (*Əlindəki gülü o tərəf-bu tərəfə çevirərək*) Öz budağında solmaq təbii yerdəyişmədir, dünən yaşıl olan ağac bu gün sarı rəngə boyanır. Rənglər əvəzlənməsə, həyat dayanar.

Aydın – (*dairədən çıxıb mərkəzə gəlir*) Albert, qızların xətrinə dəymə, onlara gül ver ki, tək-cə gül onlara yox, onlar da gülə bir bəzək olsun. (*Sonra cərgəyə qayıdır, dəstədəkilərin əlindən tutur, hamı bu sözü alqışlayır*)

İkinci şəkil

(*Dəstə yerində dairəvi fırlanır. Səhnədə işıq yanıb-sönür. Hava gah işıqlanır, gah da qaranlıqlaşır. Bu, gecə və gündüzə işarədir... Dəstə fırlana-fırlana gedir və səhnədən çıxır. Yenidən o biri tərəfdən səhnəyə daxil olur. Dəstədəki adamlar get-gedə azalır. Zaman keçir. Sonra səhnədə əsgərlər görünür, o tərəfə, bu tərəfə qaçırlar. Hərdən də dayanıb ətrafa boylanırlar. Sonra onlar da səhnədən çıxırlar. Əks tərəfdən Albert əsgər geyimində səhnəyə daxil olur. Yanında ata-anası və İsrayıldan gəlmiş yaxın qohumu*)

Albertin atası – (*Fikirli halda, bir az qüssəli, başını etiraz əlaməti olaraq o tərəf-bu tərəfə yelləyərək*) Mən İsrayılı gedə bimərəm, bura bizim vətənimizdir. Şükür Allaha, evimiz, eşiyimiz, hər cür şəraitimiz var. Azərbaycanlılarla xeyir-şərik. Qız alıb, qız vermişik. Bu yerin havası da gözəldir. Burda doğulmuşuq, bu torpağın çörəyini yeyib, suyunu içmişik. Adamları ilə çörək kəsmişik. Onlarla ağlayıb, onlarla gülmüşük, kədərimiz də bir olub, sevincimiz də.

İsrayıldan gələn – (*Gəzişərək, kədərli tonda*) Sən elə danışırısan, elə bil bu dünyada yaşamırsan. Adam var, əlli yaşına qədər əlli ölkədə yaşayır. Günün harda xoş keçir, ora sənə vətəndir. Elə mən özüm, haranı gəzməmişəm? (*Barmaqlarını qatlayaraq*) Latın Amerikası, Avropa ölkələri, Şərq, Orta Asiya, saymaqla qurtarmaq olmaz. Gəzmədiyim ölkə qalmayıb, axırda da gəldim öz vətənimə – İsrayılı, yenə gedəcəm. Sonra (*Albertin atasına dönərək*) Nə görmüsünüz Azərbaycanda? Sizin vətəniniz İsrayıldır. Heç televizora baxmırsınız, heç qəzet oxumursunuz? Dünyanın bütün yəhudiləri birləşir. Sizsə... (*öskürək tutur, ardını demir*)

Albertin anası – (*Bir az həyəcanla*) Yox, başına dönüm, biz heç bir yerə gedən deyilik. Burda yaşamışıq, burda da öləcəyik. (*Sonra qonşular tərəfə boylanır, gülümsünür*) Bilirsən Əmircan necə gözəl kənddir. Adamları necə mehribandır. Bu gözəl (*əlləri ilə ətrafı göstərir*) qonşuları biz necə qoyub gedə bilərik? Mənim südüm (*utanırmış kimi əks tərəfə dönür*) tez kəsildi, Albert anadan olanda. Yeter ona süd verib, onun da uşağını mən saxlamışam. Albertin günü onlarda keçib. (*Ərinə tərəf dönür*) Yadındadır, ay kişi, evimiz yanan ili qonşular elə tökülüşdü ki, heç qaşımız da çatılmadı, beş günün içində evimizi tikib verdilər. Yanmış əşyalarımızın yerinə də təzəsini aldılar.

Albertin atası – Hə, hələ hökumət də bizimlə maraqlandı, icra hakimi düz üç dəfə qapımıza gəldi. (*Əlini sol tərəfə uzadaraq*) Bizim Qubada xeyli qohumlarımız var, tez-tez bir-birimizə gedib gəlirik. Düzdü, ən yaxın qohum sənsən, xətrini çox istəyirəm. Qohumluğumuz öz yerində, incimə məndən, burdan (*ayaqlarını yerə vurur*) heç hara gedə bilmərəm. Ölsəm də yurdum buradı, qalsam da.

İsrayıldan gələn – Mən demirəm ki, Azərbaycan pis yerdi. İndiyə kimi yaşamısınız, lap yaxşı. İndi gedəyin doğma vətənimizə. Burdakı dostlarla, qohumlarla da məktublaşarsınız, zəngləşərsiniz. (*Sonra xeyli susur. Əlini ağzına aparıb üç dəfə astaca öskürür. Bir neçə dəfə cəhd edir ki, faktlarla danışsın, amma elə bil nəse yadına düşmür*) İndi Zaqafqaziyada vəziyyət pisdı. Hər yan od tutub yanır. Azərbaycan-Rusiya münasibətləri korlanıb. Ermənilər də bir yandan Qarabağa hücumlar edir. Hər an Bakıda təxribat ola bilər. (*Faktı tapmış kimi, sevincək*) Gördünüz Rusiya Gürcüstanı nə günə qoydu? Bu hadisə Bakıda da hər an baş verə bilər. (*Sonra Alberti başdan-ayağa süzür*) Bax, Albert də əsgərlikdən qayıdıb. Hazırlaşın, gedək.

Albert – Yox, biz getməyəcəyik. Mən Gürcüstanda əsgərlikdə olmuşam. Geniş miqyaslı hərbi təlimlərdə iştirak etmişəm. Mühəndisəm. Hərbi texnikanın sirlərini yaxşı bilirəm. Xüsusən tankın necə idarə olunmasını dərinlən öyrənmişəm.

İsrayıldan gələn – (*Səbirli və astadan*) Çox gözəl, inan ki, mən buna sevinirəm, İsrayılın sənə kimi mühəndislərə böyük ehtiyacı var. Bizim də bəzi ölkələrlə münasibətlərimiz gərgindir. Orda lazım olacaqsan. (*Bir az fikirləşir, əlini Albertin çiyinə qoyur*) Bütün dünyanın siz hərbiçilərə çox ehtiyacı var, ora gedərsən, yaxşı da qazanarsan.

Albert – Yox, mən Azərbaycandan heç hara gedə bilmərəm, burada nə qədər dostlarım var. Mən onlarla qardaş kimiyəm. Bir yerdə böyümüşük, dar gündə bir-birimizə dayaq olmuşuq.

İsrayıldan gələn – (*Alberti başdan-ayağa süzərək*) Oğlum, müharibə başlasa, ön cəbhəyə gedəcəksən? Ermənilərlə vuruşacaqsan? (*Sonra Albertin ata-anasına tərəf dönür*) Azərbaycanda vəziyyət çox ağırdır. Burda qalmanız yaxşıdır. Bunu sizə mən deyirəm. Dünyanın siyasi iqlimi dəyişib, qloballaşma və milliləşmə dünyanı başına götürüb.

Albert – (*Albert İsrayıldan gələn qohumunun düz qarşısında dayanır, uca səslə*) Əlbəttə, müharibəyə gedəcəyəm. Bura mənim vətənimdir. Gözümü açıb buranı özümə vətən bilmişəm. Lazım gəlcə, lap canımdan da keçərəm. (*Albertin ata-anası cəld ayağa qalxırlar. Ona tərəf gedirlər. Gah Albertin, gah da İsrayıldan gələn qohumunun üzünə baxırlar, Albert üzünü onlara tutur*) Bəli, ata, bəli ana, mən müharibəyə gedəcəyəm. (*Albert ata-anasını qucaqlayır*) Axı mən necə getməyim? Qəsəbəmizin oğlanlarının çoxu cəbhədədir. Biz bir yerdə böyümüşük. Dostuq. Bir tikəməz olanda, yarı bölmüşük.

Albertin anası – Allah müharibəni çıxardanın evini yıxsın.

Albertin atası – Allah silah istehsal edib satanı kor qoysun.

Albertin anası – Özgənin torpağına əl uzadanın əlləri qurusun.

Albertin atası – Get oğlum, dostların ordadır, get, onları tək qoyma. (*Elə bu zaman qonşular Albertgilin həyətinə daxil olurlar*)

Qonşu qadın – Albert, boyuna qurban olum, Allaha min şükür, vətənə borcunu verib qayıtdın. Nə gözəl! (*Alberti qucaqlayır*) Mənim balam, lap böyümüsən. Əməlli-başlı yekə kişi olmusan. (*Sonra ərinə*) Cəmilə xəbər elə, deynən dostun gəlib. Albertin yolunu o necə gözləyirdi, ilahi. (*ərinin qulağına astadan pıçıltılı bir səslə*) Yeri, erkəyi gətir, kəs Albertin ayağının altında.

Qonşu kişi – Baş üstə, bu saat gətirirəm. (*Kişi Alberti öpür, başını geniş sinəsinə söykəyir*) Sən gedəndə Qurban qoymuşdum, dedim Albert sağ-salamat gəlsin, bax, bu həyətdə onun ayağının altında qoç kəsəcəm

(*Elə bu vaxt həyətdə o biri qonşular da gəlir, məhlənin cavanları həyətdə doluşur. Hamı Alberti qucaqlayır. Və sonra əl-ələ tutub bir dəstə olurlar. Dəstə yerində dairəvi fırlanır. Zamanın küləyi, vaxtın gedişi hamını öz axarına alır. Təkcə İsrayıldan gələn kişi qorxaq bir şəkildə dayanıb bu mənzərəni seyr edir. Gözləri hədəqdən çıxıb. Heyrət içindədir. Dövrə vuranları yaxından görmək istəyir. Dəstənin sürəti bir az da artır. O, başını irəli uzadır. Yenə də baş verənlərdən heç nə anlamır və ya heç nə anlamaq istəmir. Dəstə bir az da böyüyür. Adela, Arzu, Cəmil, Aydın, Səadət səhnəyə daxil olurlar. Albert dəstədən çıxır, yeni gələn dostları ilə görüşür. Yenidən özləri əl-ələ tutuşub yeni dəstə yaradırlar. Bu dəstə də dairəvi şəkildə fırlanır. Qabaqkı dəstə fırlana-fırlana həyəti tərk edir. Albertgiliin dəstəsi genişlənərək həyətin mərkəzinə gəlir. Ritmik musiqi çalınır. Dəstədən Albertin şərəfinə alqışlar səslənir*)

Adela – Ay uşaqlar, bizim Albertimiz gəldi, urra!

Aydın – Azərbaycanın Albertinə eşq olsun, urra!

Səadət – Əmircanın igid oğluna eşq olsun, urra!

Arzu – Bizim küçənin qəhrəmanına, cənab Albertə eşq olsun, urra!

(*Dəstə dairəvi şəkildə xeyli fırlanır, anlaşılmayan sözlər və səslər eşidilir*)

Albertin anası – (*Həyətin o başından*) Ay uşaqlar, nahar vaxtdır, bəsdir oynadınız. Süfrə hazırdır, gəlin çörək yeyin. (*sanki dəstədəkilər bu sözü eşitmirlər. İsrayıldan gələn kişi, əlində çamadan, kənardan uşaqlara baxır*)

İsrayıldan gələn – (*Öz-özünə*) Mən dünyanın heç bir yerində belə sevinc hissi görməmişəm. (*Dəstə yavaş-yavaş sürəti azaldır, kişi yenə öz-özünə təkrarlayır*) Mən dünyanın heç bir yerində bu cür mehribançılıq görməmişəm.

(*Dəstə tam dayanır, Adela dairədən irəli çıxır.*)

Adela – Bu gecə Annagilin ailəsi köçdü Yerevana. Ailə getmək istəmirdi. Axı Anna burda böyüyüb, nə olsun erməni olanda. Biz heç vaxt onun millətini ağılımıza gətirməmişik. Elə olub ki, gecələr bir-birimizin evində yatmışıq.

Səadət – Bir yerdə dərslərimizi hazırlamışdıq, nəyimiz çatmayıbsa, bir-birimizdən almışdıq.

Arzu – Atam hara getsə, iki don alardı, birini mənə, birini də Annaya.

Səadət – Bəs bizi kim ayırdı?

Aydın – (*İrəli çıxıb qışqıraraq*) Mühəribə!

Səadət – (*Qışqıraraq*) Hansı mühəribə? Bu mühəribənin ata-anası kimdi, onu kim doğdu, kim becərdi? Kim onu yemləyir?

Aydın – Siyasət (*hamı bir-birinin üzünə baxır, hamı bir-birindən soruşur*)

Səadət – (*Əlləri ilə*) Kimdi siyasət?

Adela – Kimdi siyasət?

Arzu – Kimdi siyasət?

Hamı – Aparatdı?

Hamı – Adamdı?

Hamı – Televizordu?

Hamı – Milləti nədir?

(Hamı xaoslu şəkildə siyasət, siyasət deyə-deyə səhnədə nəşə axtarırlar. Birdən Albert ayaqlarını yerə vuran kimi hamı səsinə kəsir və əvvəlki dairəvi düzlüşə qayıdır)

Albert – *(Təkidlə)* Niyə qoyurdunuz Annanı getməyə? O ki uzağa getməkdən qorxurdu.

Adela – Hə, Anna müharibədən qorxurdu, elə bil balaca uşaq idi. *(Sonra Albertə cavab olaraq həm də bir az ona yaxınlaşaraq)* Annagilin ailəsinə Yerevandan təzyiq göstərirdilər. Deyirdilər, tez çıxın. Onlar gedəndə bütün küçəmiz ağladı.

Arzu – *(Bir az irəli çıxaraq)* Annanın əlində böyük bir çanta vardı. Mənə yaxınlaşıb bilirsən nə dedi? Dedi ki, bu, bizim şəkillərimizdi. Biz bu şəkillərdə bir yerdəyik, bu şəkillərdə bütövük, ayrılmırıq. Çünki bütöv bir zamanın uçındayık.

(Yenə dairə hərəkətinə gəlir, Annanın gedışı çox kədərli. Bunu hər kəs ürəyində fikirləşir. Həzin, lirik musiqi səslənir. Heç kəs danışmır. Elə bil hamı ürəyində yol gedir. Adela dairədən çıxır. Albert gəlib keçəndə yavaş səslə ona tərəf pıçıdayır).

Adela – Səni çox düşünürəm, Albert, bunu bilirsən?

(Bu sözü Albertdən başqa heç kəs eşitmir. Sanki bu sözün eşidilməməyi və ya da bu sözün gücünü azaltmaq üçün musiqinin səsi daha da artır. Növbəti dəfə Arzu dəstədən ayrılıb qalır. Albert gəlib onun yanından keçəndə Arzu pıçıltıyla)

Arzu – Səni sevdiyimi heç vaxt unutma.

(Elə bu vaxt Albert dəstədən ayrılıb Arzunun yanında dayanır. Dəstə isə öz ritmi ilə fırlanmağındadır. Adela bu mənzərəni görür. Yaxına gəlmək istəyir. Bir az addımladıqdan sonra nəşə fikirləşib geri çəkilir. Arzu ilə Albertin dayandığı yer işıqlanır. Adela səhnədən çıxır. Dəstə fırlana-fırlana səhnəni tərk edir)

Albert – İki gündən sonra cəbhəyə gedirəm, Arzu. Dostlarımız ordadır. Elə bil ki, bütün Əmircan cəbhəyə köçüb. Bizim küçəmiz öz qüvvəsi ilə ermənilərlə vuruşur.

Arzu – Bilirdim ki, gedəcəksən, cənab Albert. Sən ancaq belə edə bilərdin. Yadındadır, orta məktəbdə oxuyanda sənə ixtiraların vardı. Bu ixtiralarla müharibəni dayandırmaq, ya da onu birdəfəlik söndürmək istəyirdin. Necə oldu, cənab Albert, yenəmi bu fikirdəsen?

Albert – Əlbəttə, gərək müharibəni dayandırmaq üçün onun yanına gedəsən, onu məğlub etmək üçün içində olasan. *(Sonra nəyisə yadına salmaq istəyir)* Yadına gəlir Arzu, Füzə müəllim bizə sərbəst mövzuda bir inşa vermişdi. Müharibə ilə bağlı. *(Sağ tərəfdə Adela görünür. Arzu ilə Alberti hələ də söhbət edən görüb incik halda çıxıb gedir)* Bax, orda mən yazmışdım ki, dünyanı nəgmə, musiqi, bütövlükdə mədəniyyət xilas edəcək.

Arzu – Əgər belədirsə, onda özünə trubanı götür, cəbhədə çal, müharibə dayansın, cənab Albert.

Albert – Arzu, sən deyən o zaman olur ki, o biri tərəfdə də truba çalan olsun. Özü də bir nəfər yox, min nəfər. Bizdən də min nəfər. İnan ki, müharibə susacaq. *(Əlini yerə uzadır)* Necə ki ovsunçular adi bir musiqi ilə ən zəhərli, əsəbi gürzələri bir an içində ram edirlər. Bax, bu da belədir. Müharibə də gürzədir. Zəhərli gürzə.

Arzu – Haqlısan, cənab Albert. Biz təbiətdən uzaq düşmüşük, musiqi təbiətin səsidir, dilidir. Ondan uzaq düşəndə adam qabalaşır. *(Üzünü yana çevirib göylərə böyünür)* Mən istədiyim bilirsən nədir, cənab Albert? İstəyirəm, göyləri quşların səsi bürüsün, bomba daşıyan təyyarələrin səsi yox. *(Albertə baxır)* O şeir necə idi? Mən istəyirəm güllər açılsın, güllələr açılmasın, amanlı, ya amansız. Mən istəyirəm buludlar ağlasın, balalar ağlamasın, analı, ya anasız. Bax belə. Sən necə istəyirsən, cənab Albert?

Albert – *(Albert Arzunun hər iki əlindən tutub onu dairəyə xətt üzrə gəzdirir)* Mən istəyirəm səninlə əl-ələ tutuşub bütün dünyanı gəzim. Bu, müharibəyə ən gözəl cavabdır. *(qəhqəhə çəkib gülərək)* Utansın eyy müharibə, bizim sevgimizin yanında. Ölüb yerə girsin.

Arzu – Cənab Albert, müharibə nə qanır sevgi nədir? Müharibə vicdansızdır. irticadır. *(Arzu qəhqəhə çəkir)* Ha, ha, ha, ha, ha...

(Adela yenə uzaqdan görünür. Əsəbi və həyəcanlıdır)

Albert – Sevgilim, müharibə o zaman utanar ki, silah tutan əsgərlərin barmağındakı nişan üzükləri tətii bərk sıxmasın.

(Arzu Albertin sözünü başı ilə təsdiqləyir)

Arzu – Cənab Albert, yaxşısı budur ki, ümumiyyətlə, nişan üzükləri tətikləri heç vaxt görməsin *(Arzu əllərini qoynuna qoyub kənara çəkilir, ətrafa göz gəzdirir, sonra Albertin lap yaxınına gəlir.)* Albert, bilirsən nə var? Mən də səninlə gedirəm müharibəyə. *(Albertin təəccübünü görüb daha da ciddiləşir)* Hə, səninlə gedirəm. *(Barmağını gicgahına qoyub nəse fikirləşir)* Hə, indi düşdü yadıma. Annanın xatirə dəftərində bir şeir oxumuşdum. Deyir ki, səngərdə hər əsgərin yanına öz qadınını qoyun. Albert, bilirsən bu nə deməkdir? Çünki qadın kişini əsl qəhrəmana çevirə bilir. *(Sonra Albertə tərəf çönüb)* Cənab Albert, onsuz da sən qəhrəmansan. Ancaq mənimlə getsən, ikiqat qəhrəman olarsan.

Albert – Haqlısan, Arzu. Səni aparacağam, amma indi yox. Səninlə mən daha güclüyəm. Qoy hələ bir müharibə sona çatsın, Şuşada sənə bir dağ evi də tikəcəyəm.

Arzu – İnşallah, əziz dostum, hökmən o evi tikərik. *(Albertin ətrafına fırlanır)* İnan mənə, Albert, indi yadıma düşdü, qoy sənə deyim. Anna da Şuşaya getmək istəyirdi. Hətta o, Şuşaya şeir də yazmışdı. Gərək ki, bir misrası beləydi: Şuşa Azərbaycanın baş cümləsidir.

Albert – Arzu, Anna məni çox düşündürür. Əmircanda hər qapı, hər əncir ağacı yadıma Annanı salır. Görəsən, necə oldu müharibədən qorxan o balaca qız? Haralardadır? Bəlkə köçüb getdilər Fransaya, ya da Suriyaya, nə bilim hara?

Arzu – Mən də Annanı həmişə xatırlayıram. Yadındadı gizlənpaç oynamağı? Mən bir dəfə qaçıb Annagildə gizləndim. Harda gizlənsəm yaxşıdır? Yüklərinin dalında *(gülür)*.

(Yenə həyətin başında Adela gəzişir. Kədərli və düşüncəlidir. Albert Adelanı görür. Onu yanına çağırır. Adela gəlir)

Albert – Adela, uzaqda niyə dayanmısan? Yaxına gəl.

(Adela gəlir)

Adela – Nədən danışırıdınız?

Arzu – Albertlə Albert Eynşteyndən danışırıdım. Bax, məsələn bu kişi *(Əlini divara uzadır. Guya divarda Albert Eynşteynin şəklini göstərir)* müharibəni dayandıra bələrdi, amma istəməyib. Elə bilib ki, kəşfləri dinc məqsədlər üçün istifadə olunacaq. Ancaq nə bilsin ki, insanların gözü var-dövlətdən doymur.

Adela – Albertlər neyləsin *(Bir əlini dostu Albertə, o brini də divara uzadır, yəqin ki, Albert Eynşteynə işarədir)* Müharibə əslində pulkəsən məşındır. Qara fəhlədir, sahibinə pul qazandırır.

Arzu – Siz heç Robert Oppenheymeri demirsiniz. Atom bombasını kəşf eləyib.

Adela – Yəni deyirsiniz ki, elmlə mədəniyyət vuruşur?

Albert – Mən deyərdim ki, hə, vuruşur, əslində, dost ola bilərlər. Amma olmağa qoymurlar.

Arzu – Dostoyevski deyir ki, elm yeni dinc məqsədlər üçün ciddi kəşflər edir, amma bundan kütləvi qırğın silahları kimi də istifadə eləyən dövlətlər var... Ona görə də bəşəriyyətin taleyi həmin silahları idarə edənlərin mədəniyyətindən asılıdır. Yəni nədən? *(barmaqlarını qatlayaraq sayır)* Kitabdan, mütaliədən, musiqidən...

Arzu – Yəni hər şey bizim *(Arzu Adelaya göz vurur)* canab Albertin truba çalmağından asılıdır, elə deyilmi, Adela xanım?

Adela – Əlbəttə, müəyyən mənada, hə.

Arzu – Niyə müəyyən mənada, elə sözün həqiqi mənasında.

Adela – Yəni canab Albert bir trubası ilə bircə düşmən susdura bilər, ya da uzağı üç-dörd nəfər. Gərək nə qədər truba çalanlar olsun ki, bütün düşmənləri susdurmağı bacara bilsinlər.

Aydın – *(Uzaqdan səsi gəlir. O, Alberti səsləyir.)* Albert, Albert, ay Albert.

Albert – Hə Aydın, xoş gəlmisən, keç içəri, keç, keç, stul çək, otur.

Aydın – Tək deyiləm, Səadət, Cəmil də burdadır.

Albert – Gəlsinlər, xoş gəlib, səfa gətiriblər. *(hamısı ilə əl verib görüşür. Aydın, Səadət, Cəmil həyətdə daxil olurlar)*

Aydın – Cənab Albert nə düşünür? Axı iki gündən sonra o, cəbhəyə gedir. *(Albertin çiyinlərini sıxır, kürəyinə vurur)* Biz də gedəcəyik. 2-3 aydan sonra. Artıq çağırış vərəqəsini almışıq. Amma deyirlər, hələ təlim keçməliyik.

Cəmil – Aydın, elə biz də Albertin yanında təlim keçək də. O, tankçıdır. "T-72" tankının sirlərini öyrənib. Özü də Gürcüstan kimi bir yerdə təlim keçib.

Aydın – *(Cəmili kənara itələyir)* Çıx görüm eyy bu tərəfə, bu tank sənə üçün Əmircanın traktoru deyil, bu tankı eyy, tank, Albertin tankı.

Səadət – Hə də, niyə uzağa gedirsiniz? Cəmil düz deyir. Necə ki, dərslərinizi bir yerdə öyrənirdiniz, eləcə də hərbi təlimləri də bir yerdə keçərsiniz. Hələ mən təklif eləyirəm *(Qabağa çıxaraq şəstlə)* bir tank batalyonu yaradı, adını da qoyun "Əmircan batalyonu".

Hamı – Yaşasın Əmircan batalyonu, urra!

(Hamı əl çalır)

Cəmil – Biz deməklə deyil ki? Bir görək cənab Albert bizi kursantlığa götürür, ya yox? Bəlkə bütün yerlər tutulub. Əmircanlılara orda yer qalmayıb.

Albert – Nə deyirəm uşaqlar, mən razı *(Əliylə bütün ətrafı göstərərək)* Nəinki Əmircanın, bütöv Azərbaycanın ürəyimin başında yeri var.

(Hamı əl çalır)

Aydın – Mən təklif eləyirəm Əmircan batalyonunun marşını da böyük yəhudi şairi Sumax Şeyda yazsın.

(Hamı əl çalır)

Albert – *(Arzu və Adelaya işarə edərək)* Uşaqlar, mahnı, nəğmə, musiqi cəbhə üçün ən böyük silahdır. Əsgərlərin ürəyinə musiqi təsir eləyəndə silahlar açılmaz. İnanın, susur! Mən bunun dəfələrlə şahidi olmuşam.

Səadət – Onda belə çıxır ki, bizə silah lazım deyil, hə, cənab Albert.

Albert – Silah insan öldürmək üçün deyil təkəcə. Bəzən hərbi güc sülhə xidmət edir. Kinin əlində silah varsa, rəqib davaya başlamır. Beləliklə, razılaşma baş tutur.

Cəmil – Uşaqlar, cənab Albert düz deyir. Baxın, hansı dövlətin atom bombası varsa, onunla heç kəsin işi yoxdur. Adam balası kimi kef eləyir.

Adela – *(Yerində dövrə vuraraq)* Bombanın işinə bax ha, sülhü bərqərar edir. Çox qərībədir: Bomba və sülh.

Aydın – Amma uşaqlar, bombası olan ölkələrin barmağı da çox yerə gedib çıxır ha. Bunu bilirsiniz?

Albert – Biz onları çox görmüşük. Şəxsən mən Qarabağa uzanan barmaqları hər an kəsməyə hazıram.

Arzu – *(Yaxına gəlir)* Gören Qarabağa uzanan barmaqların arxasında bomba var?

Səadət – Əlbəttə var, bombasız barmaq olmur. Barmaqları yaradan elə bombadır.

Adela – Kaş bizim də bombamız olaydı. Heç olmasa bir dənə. Dünya durduqca bəsimiz idi.

Səadət – O zaman Qafqazda bir dənə güllə səsi eşidilməzdi. Nəinki müharibə...

Albert – Yox, uşaqlar, mən düşünürəm ki, bizə bomba lazım deyil. Əksinə, yer üzərində bütün bombaların kökünü kəsmək lazımdır. Hətta sədəf boyda bir giliz də saxlamaq mənasızdı. *(Albert bir neçə dəfə yerində dairəvi fırlanıb dayanır)* Bizə kitab, elm, oxumaq lazımdır. Mən belə başa düşürəm ki, *(professor görkəmi ilə)* müharibə düzgün nizamlanmayan gücdür. Bu güc idmana, elmə, kitaba, tikintiyə, insan xoşbəxtliyinə sərf edilməyəndə fəlakət baş verir. Evlər dağılır, zavod və fabriklər yerlə yeksan edilir, insanlar məhv olurlar. *(gəzişərək)* Şəhərlər xarabaya çevrilir. Necə ki, yerin alt qatında qaz yığını zəlzələ törədir. Cəmiyyətdə də psixoloji, iqtisadi-siyasi çatışmazlıq yarananda, qeyri-demokratik seçkilər keçiriləndə əvvəl-axır gərginliklə, yəni müharibə ilə nəticələnir. Sanki hər hansı bir ölkə öz naqisliyini müharibə ilə təmizə çıxarır.

Aydın – *(Əlini Albertin kürəyinə vuraraq)* Çox sağ ol, cənab Albert, sənin professorluğun da varmı.

Arzu – Uşaqlar, artıq gecdi, cənab Alberti yormayaq. O, cəbhəyə getməyə hazırlaşır.

Adela – Doğrudan da ey, lap unutmuşuq, cənab Albert bir neçə gündən sonra iş başında olacaq. Öz tankından baxacaq dünyaya.

(Uşaqlar görüşüb ayrılırlar. Arzu qalır, Adela ayağını sürüyə-sürüyə gedir. Arxaya boylanır. Sonra həyətdən çıxır. Həyət qaranlıqlaşır. Bu qaranlığın içində Albert və Arzu artıq görünməz olurlar)

Üçüncü şəkil

Səhər saat 9.00. Albertgilin həyətinə qələbəlikdir. Sanki bütün Əmircan kəndinin əhalisi burdadır. Albert cəbhəyə gedir. Ata-anası, qonşuları, dostları həm sevincli, həm də qürurludurlar. Səadət, Cəmil, Aydın, Adela, Arzu həyəcanlıdırlar. Alqış sədaları altında Albertin mindiyi maşın yerindən tərpənir. Arxasınca su da atılır, göz yaşı da.

* * *

Şuşa şəhəri... Əsgərlər Albertin ətrafına toplanıblar. Nə isə müzakirə edirlər. Albert ora-bura qaçır. Həm də nəsə danışır. Uzaqdan atəş səsləri eşidilir. Şuşanı duman öz ağuşuna alıb, kənarda əsgərlər nəiləsə məşğuldurlar. Bəziləri siqaret çəkir. Həzin bir mahnı ahəstə ətrafa yayılır. "Şuşanın dağları başı dumanlı". Hamı bir an əlini saxlayır. Hərbiçilərin dilindən qəribə sözlər eşidilir: "Dövşən, Dövşən, mənə eşidirsən? Bu gün hücum keçəcəklər." Kimsə Bakı ilə əlaqə saxlayır. Radioqram deyəsən yaxşı işləmir. "Cənab general, cənab general, bir dəqiqə, bir dəqiqə, cənab general, siz mənə eşidirsiz? Bakı, Bakı, Bakı, biz burdayıq. Qoşun geri çəkilir. Bəlkə bu, təxribatdı. Şuşa müdafiəsizdir. Xocalı tərəfdən... Hə, hə, qoşun toplanır. Bizimkilər hələ gəlib çıxmayıb. Yerlərini tutmayıblar." Siqaret ver, ciyərım yanır, oğlum dünyaya gəlib... Onun şərəfinə Şuşanı qorumalıyıq, adını Şuşa qoyacam oğlumun... Albert əsgərlərdən ayrılır, lap uzaqlara baxır. Qulağına anasının səsi gəlir: "Silahını təmiz saxla, atını da tumarla."

Albert – *(Öz-özünə)* Demək, bu gün ermənilər Şuşaya daxil olacaqlar. *(Sonra gözlərini bir nöqtəyə zilləyir)* Bir onu görməyəcəksiniz. *(Beş-altı addım irəli gedib dayanır)* Bunların flaqman tankına bax. Şuşaya fəxri erməni bayrağı taxılmış bu tankla girecəklər, demək. *(Albertin ətrafında əsgərlər o tərəf-bu tərəfə qaçırlar, uzaqdan uğultular eşidilir. Bir əsgər Alberti salamladıqdan sonra həyəcanla raport verir)*

Birinci əsgər – Yoldaş komandir, ermənilər Şuşa yolunu yavaş-yavaş qalxırlar.

İkinci əsgər – Yoldaş komandir, ortadakı tankın üstündə erməni bayrağı var.

Üçüncü əsgər – Yoldaş komandir, biz döyüşə hazırıq.

Albert – Hamısından xəbərdaram, mən onları ovcumun içi kimi görürəm. Qoy düşmən tankları bir-birinə sıx olsun. İki-üç tankı bir mərmə ilə vurarıq.

(Albertin qulağına isti, ılıq, doğma səslər gəlir, üzü təbəssümlənir)

Adelanın səsi – Albert, mən Şuşaya getmək istəyirəm, məni aparar-sanmı?

Arzunun səsi – Cənab Albert, nişan üzükləri tətikləri heç vaxt öpməsin.

Annanın səsi – Mən müharibədən qorxuram, birdən ayırır bizi. Amma biz şəkillərdə bir yerdəyik, bütöv bir zaman içindəyik.

Səadətin səsi – Yoldaş komandir, al bu gülü, tax tankının lüləsinə, qoy üstünə arılar qonsun.

(Albert gülümsünür)

Yenə Səadətin səsi – Daha demə ki, gülün bədəni ağrıdı, nə bilim, oksigen çatmadı, yoldaş komandir, tankın lüləsində də gül bitər, əgər bitirə bilsən.

Aydının səsi – İnşallah mənim toyumda Albert truba çalacaq.

(Gülümsünür)

Cəmilin səsi – Albert, mənə yanında yer saxla.

İsrayıldan gələnin səsi – Azərbaycanda vəziyyət qarışıqdı, köçün İsrayıla.

Albertin anasının səsi – Yox, nə danışırısan? Azərbaycan bizim öz vətənimizdir.

Albertin öz səsi – Mən Azərbaycan uğrunda canımı qurban verməyə hazıram.

Albert Şuşaya doğru irəliləyən, üstündə erməni bayrağı olan 422 nömrəli tankı izləyir, 422 rəqəmi ona tanış gəlir. Bu nömrə Bakı şəhərində Əhmədli-dən Yasamala işləyən qırmızı rəngli avtobusun nömrəsidir. Albert həmin avtobusla tez-tez Yasamalda yaşayan xalasıgilə gedərdi. Amma bu rəqəm indi ona düşməndi. Birdən ara qarışır, tanklar guruldayır. Əsgərlər hə-rasa qaçırlar. İnsan qışqırıqları uzaqdan eşidilir. İrəli, irəli. Dayan, dayan. Gumb, gumb. Bomb, Bomb.. və s. Sükut. Gurum, gurumb, gurumb. Sükut, sükut, sükut. Birdən-birə ara sakitləşir. Əsgərlər ağır-ağır kazarmaya daxil olurlar. İki əsgər xərəkdə Albertin nəşini kazarmanın ortasına qoyur. Əsgərlərin üzündə kədər olsa da, qürurla dayanıblar.

Komandir – (Ağır və hüznü səslə) Hamının sevimlisi, tank komandiri Albert Aqarunov Şuşanın müdafiəsi zamanı qəhrəmancasına həlak oldu... O, 533 nömrəli tankı ilə Qaqik Avşaryanın 442 nömrəli tankını Şuşaya girməyə cəhd etdiyi anda ustalıqla vurdu. Tankın komandiri Qaqik Avşaryan, sürücü-mexanik Aşot Avanesyan, atıcı-artillerist Şahen Sarkisyan elə ilk və son atəşdən maşının kabinəsində məhv edildi. Albert bundan əvvəl də Xankəndi, Cəmilli, Daşaltı istiqamətlərində gedən döyüşlərdə böyük qəhrəmanlıq göstərmişdir. Onun xatirəsi Azərbaycan xalqının qəlbində əbədi yaşaya-caqdır.

(Albert Aqarunovun şərəfinə yaylım atəşi açılır. Sonra sıra ilə dayanan əsgərlər bir-bir irəli çıxır)

Birinci əsgər – Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Albert Aqarunova eşq olsun!

İkinci əsgər – “Vətən övladı” ordenli Albert Aqarunova eşq olsun!

Üçüncü əsgər – Həzi Aslanov ordenli Albert Aqarunova eşq olsun!

(Quran və Ravvi eyni anda oxunur, sonra hardansa səslər eşidilir)

Adelanın səsi – Albert, Şuşaya getmək istəyirəm, məni apararsanmı?

Arzunun səsi – Cənab komandir, nişan üzükləri heç vaxt tətikləri öpməsin.

Yenə Arzunun səsi – Tez ol. Sevdinin barmağına üzük tax, yoldaş komandir.

Annanın səsi – Mən müharibədən qorxuram, birdən ayırır bizi. Amma biz şəkillərdə bir yerdəyik, bütöv bir zaman içindəyik.

Səadətın səsi – Yoldaş komandir, al bu gülü, tax tankının lüləsinə, tax, qoy üstünə arılar qonsun.

Yenə Səadətın səsi – Daha demə ki, gülün bədəni ağrıdı, nə bilim, oksigen çatmadı, yoldaş komandir, tankın lüləsində də gül bitər, əgər bitirə bilsən.

Aydının səsi – İnşallah mənim toyumda Albert truba çalacaq.

Cəmilin səsi – Albert, mənə yanında yer saxla. Mən gələncən torpağı qızıdır.

İkinci pərdə

Qəribə bir yer. Hər tərəf vahiməlidir. Ara-sıra bayquş ulartısı eşidilir. Ağ geyimdə iki nəfər ağır-ağır gəzişir. Birdən qarşı-qarşıya gəlirlər. Bir az yaxınlaşandan sonra ağ geyimlinin biri qarşısındakını görüb tanıyır və qəflətən geri sıçrayır. Onlar xeyli bir-birlərini süzürlər və dairəvi şəkildə həyəcanlı musiqi sədaları altında fırlanırlar. Hərdən geri çəkilib sonra yaxınlaşırlar.

Qaqik – Albert, Albert, bu, sənənsən?

(O biri ağ geyimli cavab vermir. Yenidən yerlərində fırlanırlar, Qaqik dil qəfəsə qoymur.)

Albert cavab ver, mən vahimələnirəm, qorxuram. Burda bizdən başqa heç kəs yoxdur. Biz sonsuz bir səhraya düşmüşük. Neçə illərdir burdayam. Hələ bir insan oğluna rast gəlməmişəm. Adam axtarmaqdan yorulmuşam. Səni gören kimi ürəyimə təpər gəldi. *(Əlini ona uzadır)* Albert, səsini çıxart. Bilim ki, Albertsən. Bizim Qafqazdansa. Biz axı yerliyik. *(Ona yaxınlaşır)* Cavab ver Albert, yalvarıram.

(Albert dinmir. Çox əsəbi bir görkəmdə dayanıb. Yumruqlarını get-gedə sıxır, dişlərini qıcayır. Qaqik daha da qorxur, qaçmaq vəziyyətini alır)

Qaqik – Albert, elə eləmə, mən qorxuram. Uşaqlıqdan sudurğam var. *(Sonra başını yana çevirir)* Ürəyim gedərdi. Qonşulara hay düşərdi. Sara xala gəlib məni ayıldardı. Nə vaxt ayılsam, başımı onun dizlərinin üstə görərdim. Mən həmişə sizin çörəyi yemişəm. *(Albert daha sərt görkəm alır)* Axı biz insanıq, Albert. İndi insan olmasaq da, vaxtı ilə insan olmuşuq. Qafqazlı olmuşuq.

(Albert onun üstünə atılır. Qaqik ondan qaçır. Albert onun dalınca yüyürür və onu tutur. Başını qoltuğunun arasına salır. Bir müddət belə dayanır)

Albert – Sən heç vaxt insan olmamısan, əclaf. Əldə qayıрма bir cihazsan. Qanın yoxdur.

Qaqik – Albert, İnsan deyiləmsə, bəs niyə boğuluram. (dərindən öskürür) Bax, görürsən, havam çatmır. *(Albertin qolunu dartışdırır)* Bədi qardaş, burax məni, dost olaq, dost olaq. Bir də axı sən azərbaycanlı deyilsən. Yəhudisən. Biz azərbaycanlılara qarşı vuruşurduq. Yəhudilərə heç vaxt güllə atmamışıq və atmırıq da.

(Albert onun çənəsinin altına dizi ilə bir neçə dəfə vurur)

Albert – Mən yəhudiyəm, Amma Azərbaycanda doğulmuşam. Azərbaycan mənim vətənimdir. Bu torpağın çörəyini yeyib, suyunu içmişəm. Əmircan kəndini tanıyırsan?

Qaqik – Hə, eşitmişəm. Deyirlər gözəl yerdir. Bizim tərəflərə oxşayır. *(Albert yenə diziylə onun çənəsinin altına vurur.)*

Albert – Səttar Bəhlulzadəni necə? Tanıyırsan?

Qaqik – Hə, hə, tanıyıram. Rəsmlərini oğurlamağa fikirləşirdik ki, sən məni öldürdün. *(Albert yenə onun çənəsinə bir-iki təpik vurur)* Amma sən məni nahaq öldürdün, arzularımı üreyimdə qoydun, Albert.

Albert – Bax, mən həmin kənddənəm, orda boya-başa çatmışam. Məktəb oxumuşam, sevmişəm, sevilmişəm. Futbol oynamışam, həmişə xəşbəxt olmuşam. *(Hər dəfə dizi ilə Qaqikin qarnına vurur)*. Bu yurdun havası, sevgisi qoymazdı ki, səni Şuşaya buraxım.

(Albert Qaqikin başını buraxır. Qaqik boynunun ardını əlləri ilə ovuşdurur. Yerində fırlanır. Sonra dairəvi hərəkət edir. O tərəf-bu tərəfə boylanır. Elə bil kimisə axtarır)

Qaqik – *(Əlini Albertə uzadaraq)* Sən öz tankınla mənim tankımı vurdun. Guman etmirdim ki, sən bu addımı atasan. Biz əvvəldən buna arxayın idik. Axı sən Yəhudisən. Yəhudilərlə bizim münasibətlərimiz həmişə yaxşı olub.

Albert – *(Əlləri ilə hədələyərək)* Sən mənim göz bəbəyim olan Şuşama bayraq gətirirdin sancmağa, alçaq. Məgər bu yurdun öz bayrağı yoxdur? Bayrağımız var, bax belə. *(Albert əllərini göyə qaldırır)* Sizinkindən də uca. Üç rəngli, özü də heç kəsin torpağında gözü olmayan, uca bir bayraq.

Qaqik – Dayan, dayan, bayrağınızı tərifləmə. Heç bilirsən sonra necə oldu? Sənin o biri dünyadan xəbərin var? Mənim millətim, *(ətrafa boylanaraq, yavaş səslə)* ermənilər vurulan tankımı heykəl kimi hündür təpəyə qaldırdı, üstünə öz bayrağını taxdı. Rənglədi. Özü də Şuşanın girişində.

Albert – Nə olsun ki... İşğalçı bir tankı hamıya göstərmək insanlıq deyil.

Qaqik – *(İrəli gələrək, əlini belinə qoyub, daz başını irəli uzadaraq)* Bəs sənin tankın hanı, Albert? Bəli, məni vuran qalib tankın hanı?

Albert – Sən önu görə bilməzsən, bədbəxt. Mənim tankım öz torpağımdadır, doğma Bakımda. Hündür bir pyedestalin üstündə. Sənin tankın isə *(Albert yumruğunu sıxır, Qaqikin üstünə qıcanır)* özgənin torpağındadır.

Mənim Şuşamın girəcəyində. Çünki sən işğalçısan, *(daha da hiddətlənir)* qəsbkarsan... alçaqsan, murdarsan...

Qaqik – *(Bir az ucadan)* Sənin tankın Şuşaya nə vaxt gələcək? Onu kim sürəcək? Sən ki ölmüsən. O dünyaya qayıda bilməzsən bir də.

Albert – Sən narahat olma. O tankı sürə bilən minlərlə oğlumuz var. Tezliklə Şuşada olacaq. Sənin tankını da vurub yerə salacaq. Mənim tankım düz gedib ata-baba yurdumuz olan İrəvanın başının üstə dayanacaq.

Qaqik – *(Qəflətən yadına nəşə düşür, alnına döyəcləyir, xatırlamağa çalışır)* Dayan, dayan, qardaş, yaxşı yadıma düşdü, bax, mənə sən öldürdün. Bəs səni kim vurdu? Başına 5 milyon pul qoymuşdular. Barı o pulu kimə aldımı? *(başını aşağı salır)* Əslində o pulu mən götürəcəkdim. Sən imkan vermədin mənə. *(Sonra üzünü yana çevrərək)* İki balam yetim qaldı. Heç xəbərim də yoxdur, necə oldular, hara getdilər? Bəlkə Yerevanın küçələrində dilənirlər. *(Öz əyin-başına baxır, sonra qəddini tam düzəldir, özünə haqq qazandırmış kimi)* Əslində, mən də şəhid sayılıram. *(Sonra səs yavaşlayır... yazıqlaşır)* Nə olsun, Amma indi balalarım acından ölür. Hər gecə yuxuma girirlər. *(Qaqik kövrəlir, hıçqırıqla ağlayır, başına, dizinə döyür, yerə yıxılıb, eşələnir, sonra iməkləyir, bir az dayanır, dizin-dizin sürünür, altdan yuxarı Albertə baxır)* Amma sizinkilər, eşitdiyimə görə, sənə Milli Qəhrəman adı veriblər, heykəlini qoyublar, Şəhidlər xiyabanında səni dəfn ediblər, qara mərmərdən qəbrinin üstünü götürüblər. Amma mənimkilər... neyləyiblər? Heç nə... Hər gecə qəbrim damır, ayaqlarım şaxtadan donur. Balalarım də küçələrdə dilənçi.

(Albert gözlərini səmaya zilləyib, elə bil nəşə axtarır. Sanki Qaqikin dərdlərinə nəşə bir əlac edəcək kimi dayanıb)

Albert – *(Qaqikə əlini uzadaraq)* Sənin bizim torpaqda nə işin vardı ki... Bilmirsən ki, özge torpağına göz dikənin burnunu ovarlar.

Qaqik – Elə peşman olmuşam ki... *(Qaqik başını qucaqlayır, dərinə köks ötürür. Sonra başını qaldıraraq Albertin üzünə yalvarıcı nəzərlərlə baxır.)* Görəsən, bir də o biri dünyaya qayıda bilərik?

Albert – Yox, bu, mümkün deyil. Heç bilirsən, bura haradı? O dünyaya getmək üçün milyard kilometrə yol qət etmək lazımdır. Ona insan ömrü çatmaz.

Qaqik – Kaş qayıda biləydik, hər şeyi yenidən başlardım... Bilirsən, Albert, sən rahatsan, ruhun da rahatdı, ona görə belə sakit dayana bilirsən. Mən yox, ruhum it kimi ulayır. Üstümə çəmkirir, ətimi, canımı dalayır *(O, əlləri ilə qollarını, ayaqlarını çimdikləyir)*

Albert – O biri dünyaya nəyə görə qayıtmaq istəyirsən? Camaat canını sənin əlindən güclə qurtarıb. İndi sakit, rahat nəfəs alırlar. Gedib yenədəmi onların həyatına zəhər qatmaq istəyirsən? Qoy rahat oturub bir tikə çörəklərini yesinlər.

Qaqik – Albert, qardaş...

Albert – *(Albert geri sıçrayır)* Mənə qardaş demə, murdar.

Qaqik – *(Yalvarıcı nəzərlərlə)* İcazə ver, sənə qardaş deyim. Mən tutduğum əməllərdən peşman olmuşam, Albert. Ruhuma nə qədər günah bulaşmış. *(Qaqik qəflətən Albertin qarşısında diz çökür, onun ayaqlarını qucaqlayır.)* İstəyirəm gedim o dünyaya, tankımı o təpədən düşürəm aşağı, düz aparım Yerevana, orda bir xəndəyə salıb üstünü torpaqlayım. Nəyimə

lazımdır mənim tank. İki balam küçələrdə dilənəcəksə, əsgər yoldaşım Samvel indi mənim həyat yoldaşım ilə məzələləncəksə. Onu yalvartdırıb bir tükə çörək verəcəksə, nəyimə lazımdır o tank? Nəyimə lazımdır, nəyimə lazımdır. O tank, o tank, tank, tank. *(Səsi hər tərəfdə əks-səda verir)*

Albert – Sən artistlik eləyirsən, Qaqik. Özünü yalandan təmizə çıxarırsan. Guya qayıdıb nəyi geri qaytara biləcəksən. Bizimkilər bəlkə də sənə tankını çoxdan yuvarlayıb xəndəyə atıblar. Tankının tırtılları çoxdan çürüyüb, ay yazıq.

Qaqik – *(Yenidən Albertin ayaqların qucaqlayıb alnını onun dizlərinə sürtür)* Olsun, olsun, mən razıyam. Təki uşaqlarım dilənməsin. *(Pauza)* Albert, elə bil ruhum qudurub. Get-gedə hər şeyi yadımdan çıxarıram. Təkcə günahlarım qalıb yadımda. Sən məni vuran kimi o saat əlimi sinəmə çəkdim. *(Əllərini sinəsinə sürtür)* İsti qanı gördüm, ağzım qan daddı, ayaqlarıma tərəf isti nəşə yayıldı, üşütmə, susuzluq məni titrətdi. O saat Xocalıdakı insanların ah-naləsi daş kimi göydən başıma yağdı. *(Qışqırıq səsləri eşidilir, Qaqik başını qucaqlayıb yerə yığılır. Qaqikin yalvarışları o biri səsləri üstələyir)*

Albert – Ay murdar köpək *(Qaqiki təpikləyir)*, içindəki bu çırpıntılar heç bilirsən nədir?

Qaqik – Üşütmə, qızdırma, irin, qan, soyuq, şaxta, Sibir...

(O, yerindən durmaq istəsə də, qalxa bilmir, bir az cəhd etdikdən sonra yenidən tappılı ilə yerə dəyir. Yenə ayağa durmağa çalışır. Əllərini Albertə uzadır) Xahiş edirəm əllərini mənə ver (Albert ondan iyrenirmiş kimi, geri atılır. Paltarını çırpır)

Albert – Təkcə üşütmə, qızdırma, irin, qan deyil. Həm də içindəki günahlarındı, murdarlığındı, qəddarlığındı...

Qaqik – Düz deyirsən, Albert, mənə işgəncə verən o dünyada işlətdiyim günahlarıdır. Yaxşı ki, sən məni öldürdün, o günahların yarısından geri qayıtdım. *(Sükut. Nəyisə yadına salmağa çalışır)* O axşam mən Xocalıda idim, bizə tapşırırdılar ki, hamını məhv edək. *(Nəyisə dəqiqləşdirmək istəyir)* Məşədə gördüm ki, bir qadın qaçır. Onun topuqları qaranlıq gecədə doğan Ay işığına bənzəyirdi.

(Əks tərəf işıqlanır. Tam yox, aləqəranlıq. Vahiməli musiqi səsi eşidilir. Cürbəcür vəhşi heyvanların səsi bu səsə qarışır. Hərdən külək vıyıldayır. Göy guruldayır. Bir qadın qucağında körpəsi o yana, bu yana qaçır)

Qadın – Ay insanlar, hardasınız? *(səsi əks-səda verir)* Ay insanlar... Mən insanam, mən təkəm, mən qorxuram, ay adamlar, harada gizlənmisiniz, gizləndiyiniz yerdən çıxın! *(Qadın yerində dövrə vurur, səsi kəsildikcə qucağındakı körpənin səsi, ağlamağı əks-səda verir. Qadın ətrafa sınaıçı nəzər salır. Nəşə axtarır)* Ay adamlar, gizləndiyiniz yerdən çıxın, ay adamlar! Mən insanam, mən insanam. Xocalını yandırdılar, ay adamlar. Bəs köməyə niyə gəlmədiniz? *(Birdən qərribanə əzan səsi eşidilir. Qadın o səsə doğru əllərini uzadır. Uzatdıqca elə bil səs onu öz ağuşuna çəkir. Körpənin qışqırığı ətrafı başına götürür. Qadının səsi yavaşlayır. Astaca səsle pıçıldayır)* Allahım, sən o qədərmi bizdən uzaqdasan? Allahım, sən o qədərmi bizdən uzaqdasan? *(Yenidən əzan səsi yüksəlir. Bir az keçdikdən sonra tank, tüfəng səsi, qrad gurultusu aləmi diksindirir. Sankı qadın əzan səsinə yapışmış Ay*

işığının üstüncə göyə doğru addımlayır və yoxa çıxır. Yarıqaranlıq səhnədə əsgər addımlarının səsi eşidilir. Qaqik əlində araq şüşəsi, biədab gülüşlərlə səhnəni o başa, bu başa addımlayır. Heç cür sakitləşə bilmir

Qaqik – *(Sərxoş vəziyyətdə bir əlində bıçaq, bir əlində araq şüşəsi səhnənin mərkəzinə gəlir)* Ha-ha-ha-ha... İndicə bir azərbaycanlı körpəsini gəbərtdim. Bilirsiniz, bu türkləri öldürmək mənə necə həzz verir. Oxayy... Körpənin qanı ilə əvvəlcə əllərimi yudum, sonra ovuc-ovuc doyunca içdim. *(Barmağını ağzına aparıb sorur)* Azərbaycanlı qanı məstedici bir şərəbdir. Bu dadı siz bilməzsiniz. Hardan biləsiniz, ay yazıqlar.

(Yenidən Albert tərəf işıqlanır. Qaqik Albertin ayaqlarına yığılıb)

Mənə qan içməyi orta məktəbdə oxuyanda öz müəllimim Qarik öyrətmişdi. O, həm də mənim doğma dayım idi. Biz hər gün məktəbdə insan öldürməkdən danışırıdık. İçimizdəki həzzi beləliklə öldürürdük. Hətta son vaxtlar belə həzlərdən dayımın əsəbləri pozulmuşdu. Onu Gorus şəhərinə həkimə – psixiatra apardıq. Həkim dedi ki, bu adam psixi xəstədir. Adam öldürmək istəyi, həzzi bunu xəstələndirib. Həkim cavan bir rus qızı idi.

(Səhnənin sağ tərəfi işıqlanır. Həkim qız və qızın yaxasından bərk-bərk yapışan qudurmuş Qaqik görünür)

Rədd ol burdan, həyasız ləçər. Belə çıxır ki, biz hamımız xəstəyik? Bəlkə bütün ölkəmiz xəstədir? Bəlkə bütün ermənilərin başı xarəbdir? Hə? Əgər belədirsə, bizim Ermənistanın çörəyini niyə yeyirsən? Rədd ol bizim ölkədən, yarım saat vaxt verirəm *(qızın boğazından yapışır)*. Nə qəşəng kəsilməli boğazın var. Çox gözəlsən, ağbənizsən. Qanın çox durudur. O zərif, vitaminli qanını elə içərəm, elə içərəm, heç ruhun da inciməz. *(Həkim qışqırır)*.

(Sol tərəf işıqlanır. Qaqik Albertin dizlərindən yapışır. Get-gedə titrəməsi artır. Onun titrəyişinə uyğun ritmik musiqi çalınır).

Albert, məni incidən bax, həmin qandı. İçdiyim və içmək istədiyim qandı. O qan, isti qan, qan... *(Qaqik, Albertin ayaqlarını yenidən bərk qucaqlayır)*

Yalvarıram Albert, qoyma məni yenidən ölən, xilas elə məni, ölməkdən qorxuram.

Albert – Artıq mən səni bir dəfə öldürmüşəm. İkinci dəfə istəsəm də öldürə bilmərəm.

Qaqik – Hə, yaxşı ki, sən məni öldürdün, bəlalardan xilas elədin. Ömür boyu minnətdaram sənə *(Ətrafına baxa-baxa)*. Məni müəllimim, öz doğmaca dayım qanıçən böyütmüşdü. Dayımı da öz müəllimi belə tərbiyə eləmişdi *(yənə ətrafı pusaraq)*. Bir dəfə dayımın müəllimini Moskvaya həkimə aparmışdılar, qan içdiyinə görə. Həkim demişdi ki, bu, ciddi bir xəstəlikdi. Sonra dayımın müəllimi qudurdu. Bütün qonşuları it kimi dalayırdı, uşaqların yarasından qan sorurdu. Qansız yaşaya bilmirdi *(Yenidən ətrafına baxır)*. Bax gör biz nəyin üstündə adam öldürmüşük, torpaq üstündə? İndi bax, gör buralar kimindi? Heç yiyəsi də yoxdur. *(Əllərini yan-yörəsinə fırlayır)* Gör dünya nə qədər böyükdür. Hamıya yaşamağa yer çatır. Bizimsə gözümüz doymadı. *(Albertə dönərək)* Sizde bir yer vardı, Zəngəzur, hə, zorla aldıq onu sizdən, Göyçəni, Vedibasarı aldıq, nə üçün, kimin üçün? İndi orda, Yerevanda uşaq-

larım dilənir, arvadım dostumun yeməxanasında qabyuyan işləyir, sonra hər axşam onu yatağına salır (*Qarik əllərini döşəməyə vurub uca səslə qışqırır*). Məni o dünyaya qaytarın, tankımı düşürmək istəyirəm o hündürlükdən. Səhv eləmişəm, içdiyim qandı məni rahat buraxmayan. (*Qarnını ovuşduraraq*) İcimdən ovuluram, qırılıram, ölürəm... Çünki damarımda günahsız körpələrin ahı var. O ahları qanımdan necə çıxara bilərəm? (*əli ilə alnına döyür*) Məni müəllimlərim, öz doğmaca dayım qaniçən öyrətdi.

Albert – Amma Bakıda, Əmircanda müəllimlərimiz bizə belə demirdi. Deyirdilər ki, insanları sevin, onları qoruyun. İnsan dünyanın əşrəfidir.

Qaqik – Haqlısan, Albert, Xocalıda, o meşədə azan qadın da insan axtarırdı, var gücü ilə qışqırırdı. Səsi hələ də qulaqlarımdadır.

(Səhnənin sağ tərəfi azacıq işıqlanır. Harınlamış Qaqik əlində bıçaq qadını tutmaq istəyir)

Qadın – (*Qışqıra-qışqıra*) Kömək edin, kömək edin, gizləndiyiniz yerlərdən çıxın, mən qorxuram, mən təkəm. Hardasınız, ay adamlar, axı siz bu dünyada vardınız. Olmuşdunuz və həmişə olacaqdınız. İndi hara getmisiniz?

Qaqik – Mənəm insan. Axtardığın insan. Ha, ha, ha, ha... Gəl bura, gəl, mənəm sənin axtardığın insan. Dünyada heç kim yoxdur. Elə ikimizik. Ha, ha, ha, ha... (*Qadın dıksinir*)

(Səhnənin sol tərəfi işıqlanır, Qaqik başını Albertin ayaqlarına döyür)

O, insan axtarırdı, gör mən alçaq neylədim? Zorla onun əlindən körpəsini aldım.

(Səhnənin yenidən sağ tərəfi işıqlanır. Qudurmuş Qaqik qadının əlindən zorla körpəsini alır, qadın vermək istəmir, dartışırlar)

Ver mənə o küçüyü. Mənə həkim körpə qanı buyurub. Ha, ha, ha, ha...

(Yenidən sol tərəf işıqlanır, Qaqik Albertin ayaqlarından yapışib hönkürür)

Körpəni anasının əlindən aldım. Başını kəsib qanını içdim. Qadın ayaq üstə donmuşdu elə bil. Heç nə demədi. Onun baxışlarından tək bir cümlə oxuya bildim.

(Yenidən səhnənin sağ tərəfi işıqlanır. Qadın hönkürə-hönkürə)

Qadın – Yox, yox, sən insan deyilsən. Mən belə insan tanımıram. Yox, yox, yox... Mən səni axtarmıram. Dünyada yaxşı insanlar vardı, mən onları görmüşdüm, mən onları sevmişdim... İndi onlar hara gediblər? Ay Allah, Ay Allah, Ay Allah...

(Yenidən sol tərəf aydınlanır. Qaqik Albertin ayaqlarını öpür)

Qaqik – Sonra o üzünü məndən çevirib Ay işığının üstünə çıxıb (*Qaqik əli ilə bu gedişi təsvir edir*) getdi göyə, ora, əzan səsinin yanına, amma

gedəndə körpəsi qucağında idi. Axı mən o körpəni öldürmüşdüm. *(Qaqik yenidən əlləri ilə döşəməni döyəcləyir)* Kaş, Albert, o zaman sən böyükdən çıxıb məni öldürəydin.

Albert – Mən adam öldürən deyiləm. Bizə adam öldürmək dərsi verilməyib. O dünyada biz yurdumuzu, insanlarımızı qoruyurdun. Elə buna görə də səni öldürdüm.

Qaqik – Albert, xahiş eləyirəm, mənə kömək elə. Tut əlimdən, ayağa qaldır, həkimə apar. *(Albertin dizlərindən yapışır)* İcazə ver, sənə qardaş deyim. Məni tək qoyma.

Albert – Yox, mənə qardaş demə. İçdiyin qan bədənindən təmizlənməyincə, insan olmayınca, sənə kömək əlimi uzatmaram.

Qaqik – Albert, indi mən insan deyiləm?

Albert – Yox, hələ ermənisən.

Qaqik – Bəs onda mən bu xəstəlikdən necə xilas olum?

Albert – Çətin. Hələ min il belə içdiyin qanların əzabını çəkməlisən. Min il təmizlənə, ya təmizlənməyə. Çünki ruhun çirklənib.

Qaqik – Haqlısan, düz deyirsən. Xahiş eləyirəm, məni bir də öldürmə, Albert. Səni itirmək istəmirəm.

Albert – Dedim axı, burda ölüm yoxdur, ölüm o dünyada qaldı.

(Qaqik yerə uzanıb hönkürməyə başlayır)

Qaqik – *(Əllərini əks tərəfə uzadaraq)* Nə olar, məni o dünyaya qaytarın. Tankımı Şuşanın girişindəki təpədən düşürəm, gedim. Uşaqlarımı dilənçilikdən xilas eləyim. *(Sonra Albertə yalvarıcı baxışlarla)* Heç bilirsiniz, mən arvadımı necə sevirdim? Orta məktəbdə bir oxumuşduq, Sisyanda. Mən hər dəfə onu öpəndə sinəmdən itələyirdi, deyirdi ağzından qan iyi gəlir. Get ağzını yu. Nə qədər yuyurdum, xeyri yox idi. Qan iyi məndən əl çəkmirdi.

(Qaqik birdən yerdə dirsəklənir. Hər hansı bir sirri soruşmuş kimi) Hə, məni sən öldürdün, bəs səni kim öldürdü, hə?

Albert – Məni də sizinkilər, snayperlə, sinəmdən...

Qaqik – Ay əlləriniz qurusun, heç adam insan öldürər? Əlləriniz necə gəldi?

Albert – Əslində, onlar məni öldürə bilmədilər. Hə, öldürə bilmədilər, çünki günahım yox idi. Öz yurdumu, öz torpağımı, vətənim, insanları qoruyurdum. *(pauza, kövrəlir, aşağı-yuxarı baxır)*

Qaqik – Bağışla Albert, mən sənə ölümünü xatırlatdım. Görünür, çox əzabla ölmüsən.

Albert – Yox, əslində şərəflə öldüm. *(Yenə pauza, sükut. Albert yerə baxır, nəse axtarırmış kimi, yerində fırlanır. Birdən əllərini irəli uzadır)* Orda, sizinkilər döyüş yoldaşlarımı vurmuşdular.

Qaqik – Ay əlləriniz qurusun. *(Ağlamsınır, sonra öz-özünə)* Kaş o biri dünyaya qayıda biləydin, onları öz əllərimlə gəbərdərdim. *(sonra başını qaldırır)* Hə, danış, danış, sonra necə oldu?

Albert – Bəlkə də ölməmişdilər, yaralı idilər. Mən onlara tərəf getmək istəyəndə komandirim qoymadı. Dedi ki, təhlükəlidir, getmə ora. Səni vura bilirlər. Onsuz da onlar çoxdan ölüblər. Komandirimin sözünə baxmadım, getdim. Onlara çatanda biri sağ idi, məni görən kimi dedi: – Albert, bilirdim ki, sən gələcəksən. Sonra keçindi. Cəsədləri atəş zolağından çıxardanda son anda məni də vurdular. Komandirim məni qucaqladı: dedim axı getmə,

onlar çoxdan ölüblər. Gərək ki, son sözlərim bu oldu: – Yoldaş komandir, mən elə bir söz eşitdim ki, buna görə ölməyə dəyərdi.

Qaqik – Eşq olsun, Albert, sənə. Mən bu kişiliyi edə bilməzdim. *(Əllərilə bədənini yoxlayır)* Bax, Albert, sən də ölmüsən, mən də. Bəs niyə mən üşüdür, titrədirəm, qızdırmadan yanıram. Amma sən sağlam və gumrahsan. Axı, biz ölmüşük...

Albert – Qaqik, sən çox günahlar eləmişən. Özgənin torpağına göz dikmişən. Xocalıda günahsız insanları, südəmər körpələri öldürmüşən. Ona görə bu gündəsən. Amma mən heç nə eləməmişəm. Yurduma soxulanlara güllə atmışam.

Qaqik – Bəs indi sənın yurdun hanı, Albert? Orda ki deyilsən. Heç vaxt da qayıda bilməyəcəksən. Ondan ötrü ölməyə dəyərdimi?

Albert – *(Qaqiki başa salmaq üçün bir az aşağı əyilir. Nəse demək istəyir. Kəkələyir. Sonra isə aydın və yavaş səslə danışır)* Qaqik, bizim fərqimiz böyükdür. Əvvəla, sən özgə torpağında ölmüsən. Orada nə işin vardı ki, səni öldürəydin. *(əlləri ilə hədələyirmiş kimi)* Başqasının torpağına hucum etmişən. Amma mən *(dikəlir, bir az da vüqarla)* öz torpağım uğrunda döyüşmüşəm *(Sonra diz üstə çöküb Qarikin boğazından yapışıır)* Mənə deyirsən ki, hanı qoruduğun vətən? Vətən yerindədir, mənım bacı və qardaşlarım qayıdacaqlar torpaqlarımıza. Onlar müvəqqəti qaçqındırlar, amma dilənmirlər. Sənın balaların isə dilənirlər. Arvadını hər gecə otellərə aparırlar. Bax, vətən budur. Sən özgə torpağında ölmüsən, mən isə öz torpağımda. Bizim ölümlərimizin fərqi budur.

(Albert Qaqikin boğazını daha da bərk sıxır. Qaqik qışqırır)

Qaqik – Burax, burax, *(dartınıb Albertin əlindən çıxmaq istəyir)* mənı boğma, ölmək istəmirəm, yaşamaq istəyirəm. *(Alnını yerə döyəcəyir)* Nə olar, mənı o dünyaya qaytarın. Gedim təpənin başından tankımı da götürüm, rədd olum Şuşadan. *(Birdən-birə Qaqik arxası üstə çevrilib qudurmuş caqqal kimi vəkkilləyir. Onu soyuq tər basır. Yenidən ağzı üstə çevrilir. Qarnını qucaqlayır)* Qoymayın, kömək edin, dözə bilmirəm. *(O, dırnaqları ilə yeri eşir, hərdən də əllərini ağzına salıb gəmirir. Get-gedə titrəməsi artır. O, gah üşüyür, gah da qızdırmadan paltarlarını çırmaqlayır, hərdən də onu boğulmaqarışıq öskürək tutur. Nəfəs almağa çətinlik çəkir. Gözləri böyüyür. Üşütməsi ətrafda da hiss olunur. Birdən üzünü Albertə çevririr.)* Qardaş, mənə kömək elə, ağrılardan bütün bədənım çatlayır. Elə bil nəse udmuşam. Boğuluram. Özüm-dən iyrenirəm. *(Sonra əllərini yerə çırparaq var səs ilə bağırır)* Kaş bir günlüyə o biri dünyaya gedib bütün günahlarımı yuyardım, tankı təpənin başından düşürüb rədd olub gedərdim öz xarabama. Dilənən uşaqlarımı bir damın altına yığardım. Həyat yoldaşımı qoymazdım onun-bunun qabağında əyilməyə. O boşboğazları mən gətirdim hakimiyyətə. Sonra da axırı belə. Acılıq, dilənçilik, səfalət... *(Albertə tərəf dönərək)* Heç bilirsən necə gözəl qızım var? Yeddi yaşındaydı mən gələndə. İpək saçları vardı, əlləri elə qəşəng idi ki, Ay parçası kimi işıq saçdı. Xocalıda öldürdüyüm qıza oxşayırdı eynən. *(Əllərini yerə çırpır)* Amma mən neylədim? *(Barmağını dodağının ucuna qoyub fikirləşir)* Belə bir xəbər eşitmişdim. Sizinkilər balaca bir erməni qızı tapıblarmış meşədən. Dostum Aşotun qızıydı. Aşot elə ağlayırdı ki... Qızının şəklini cibində gəzdirirdi, tez-tez çıxarıb qoxulayırdı. Eşidəndə ki sizinkilər qızı öldüməyib, isti paltar geyindirib yemək veriblər, kəndin ortasında Aşot,

bax, mənim kimi bağırır, deyirdi ki, mən alçaq adamam. Silahını götürüb birdəfəlik getdi Qarabağdan. Dedi, mən o tərəfə heç vaxt güllə atmaram. *(İçində hıçqırır)* Amma gör mən neylədim? Körpə bir uşağı öldürdüm. *(Hönkür-hönkür ağlamağa başlayır, sonra Albertə çönərək)* Bizimkilər Cəmilli kəndindən körpə Azərbaycan uşağını tutub gətirmişdilər. Atasını ondan əvvəl tutmuşduq. İri bir ağac gövdəsinə sarı-mışdıq. Atasının gözü qabağında uşağın başını kəsdik. Atasını bu mənzərəni bağıra-bağıra seyr edirdi. Sonra isə birdən-birə susdu. Ürəyi partladı deyəsən. *(Qaqik qalxıb yerində oturdu. Sü-rətlə başına döyməyə başladı.)* Adam başı kəsməyi müəllimim – dayım öyrətdi mənə. *(Gözlərini ovuşdurur)* Albert, başına dönüm, məni yenidən öldür. Hansı cəzanı istəyirsən ver. Başımı kəs, qoy qanım axsın. Mən çox murdar adamam. Mərdarlığım canımdan çıxmır ki, rahat olum. Bax sən kimi. Gör necə rahatsan.

Albert – Sənə heç cür kömək edə bilmərəm. Əslində, köməklik üçün bir yer də yoxdur. Necə qayıda bilərsən o dünyaya? Əbədi ayrılıqdı bu. O dünyada savab qazananlar burda rahatdı, günah qazananlar, baş kəsib adam öldürənlər burda narahatdı. *(Ətrafı seyr edərək)* Qaldı ki təpənin başındakı tankına, narahat olma, onu bizimkilər çoxdan düşürüblər. Aparıblar, düz İrəvanın yanındakı təpəyə, uzun də tuşlayıblar şəhərə, bax belə. *(Qaqikin kürəyinə yüngülcə vuraraq)* Bəlkə o dilənən qızını da bizimkilər xilas eləyib. Hə, mən bizimkilərə inanıram. İndi ona qəşəng paltarlar alıblar, yoldaşını da yaxşı bir işə düzəltdilər. Qızın hər səhər Xankəndidə mənim adıma daşıyan küçə ilə məktəbə gedir. Hə, hə, inan mənə, qızın özü də mənim adıma olan məktəbdə oxuyur, lap birinci sırada oturur.

Qaqik – *(Üzü güldür)* Albert, doğru deyirsən? Bilsəm ki, bu, belədir, o dünyaya qayıda bilsəm, gedib sizin tərəfdə yaşayacam. Deyirlər siz tərəflər çox gözəldir. Xüsusən Əmircan kəndi. Ağ şanı, qara şanı, əncir...

Albert – *(Onun sözünü kəsir)* Əmircan kəndini sən hardan tanıyırsan? Bayaقدan bir neçə dəfə onun adını çəkmişən.

(Qaqik bu dəfə it kimi ulamağa başladı, sonra it kimi hürdü, boğulmuş it kimi qorxa-qorxa zingildədi)

Qaqik – Mənim bacım sizin kənddə yaşayırdı.

Albert – Lap elə bizim kənddə, Əmircanda?

Qaqik – Hə, orda doğulmuşdu, məktəbə getmişdi, tibb bacısı idi.

Albert – Adını de görüm...

Qaqik – Anna, gözəl bacım Anna.

(Albert çox kədərlandı, ötən günləri xatırladı, yerə çökdü. Başını qollarının arasına aldı)

Albert – Bəs indi hardadır Anna?

Qaqik – Özünü öldürdü, ağacdən asdı.

Albert – *(Yerində fırlanaraq)* Niyə öldürdü, səbəb nə idi?

Qaqik – Səbəb Əmircan kəndi idi. Unuda bilmirdi o kəndi, o kəndin adamlarını. Sizin camaatı çox sevirdi. Tez-tez ordan gətirdiyi şəkillərə baxırdı, köks ötürüb ağlayırdı. Onu Əmircandan *(peşmançılıq hiss ilə)* mən gətirdim. Bunu mənə tapşırırmışdılar. Qarşıma tələb kimi qoymuşdular: Bacını, ananı orda qoyma, məcbur elə, gəlsinlər Yerevana... *(xəyala dalararaq)* O vaxt anam

atamdan ayrılanda Anna yox idi. Mən atamla qaldım. Ayrılısalar da, hər gün anam atamdan yumruq və təpik hədiyyələri alırdı. Bunlara dözə bilməyən anam hamilə olmasına baxmayaraq, başını götürüb getdi Gəncəyə, ordan da Əmircana. Anna Əmircanda doğuldu.

Albert – *(Qaqiki təpikləyərək)* Alçaq, murdar. Biz orta məktəbdə Anna ilə bir sinifdə oxumuşuq. O, necə saf idi, təmiz idi, kövrək idi. Gərək sən qan qoxuyan əllərini ona uzatmayaydın. O vaxt bilsəydim, Əmircana uzanan əllərini kəsərdim.

Qaqik – Albert, siz yox, bu əllər mənim düşmənimdi. *(hiçqıra-hıçqıra ağlayır, hərdən də başına döyür)* Təkidimdən sonra 1988-ci ildə anamla Anna gəldi Yerevana. Adını da belə qoyduq ki, guya sizinkilər mənim anamı, bacımı döyə-döyə Əmircandan çıxardıblar. Bu haqda qəzetlər də yazdı. Hə, bacım Yerevana gələndən sonra hər gün şəkillərə baxıb ağlayırdı, ordakı qonşuları, dostları üçün darıxırdı. Onun sizə olan sevgisi məni hədsiz dərəcədə hiddətləndirirdi. Çünki mən sizə, Azərbaycana nifrət eləyirdim.

Albert – Alçaq, mən səninlə eyni dünyada yaşamağıma peşmanam. Bu qədər səndə üfunət, kin, nifrət var. Dünyanın bütün suları səni yuya bilməz. Hətta sən suları da, buludları da çirkləndirərsən. *(əlləri ilə üzünü tutaraq)* Anna dünyamızın ən böyük şəhididir.

Qaqik – *(Kəderli-kəderli)* Elə məni bu günə salanlardan biri də Annanın dəridir. *(Albertə yaxın gəlir)* Bizə demişdilər ki, nə qədər erməni var, Azərbaycandan çıxarılınsın, guya siz bizi qovursunuz. Hətta bizə gürcülərin də ordan çıxarılması tapşırılmışdı. Bu iş üçün külli miqdarda pul da verilmişdi. *(Ağlamsınır)* Gecənin birində dostum Edik Annanı zorladı. Guya bunu azərbaycanlılar eləyib. İstəyirdik ki, adamlarda sizə nifrət yaradaq. Bu da alınmırdı. Hər variantda əl atırdıq. Amma adamlar sizi sevirdilər.

Albert – *(Ayağa qalxıb onun böyrünə təpiklə vurmağa başlayır)* Əclaf, murdar, qatil, qaniçən...

Qaqik – Öldür məni, Albert, öldür. *(Hönlürüb ağlayır)* Sonra mən onun şəkillərini yandırdım. Bundan sonra o, həmin gecə özünü asdı. Edik də onun meyidini yandırdı.

Albert – *(Albert onun belini təpikləyir)* Mən heç vaxt düşünməmişəm ki, Anna ermənidi, nə də Anna düşünməyib ki, mən azərbaycanlıyam. Biz bir-birimizin evində nahar edirdik, dərslərimizi bir yerdə hazırlayırdıq.

Qaqik – *(Təpiklərdən zövq almış kimi)* Hər gün Əmircandan danışırıd. Onun təbiətindən, adamlarının mehribanlığından söhbət açırdı. Bu da bizə pis təsir edirdi. *(Qəfil Albertə dönərək)* Anna müharibə istəmirdi, müharibədən qorxurdu, Əmircana qayıtmaq istəyirdi...

(Sükut. Albert başını qucaqlayır. Qaqik hərəkətsiz halda döşəməyə sərilir)

Dördüncü şəkil

Uzaqdan əzan səsi eşidilir, sonra kilsə zəngi çalınır, sonra da Ravvinin oxuduğu dua ətrafa yayılır. Qaqik cəld yerindən qalxır, Alberti axtırır, elə bil gözləri görmür. Nəyisə və kimisə tutacaq kimi, əllərini qabağa uzadaraq get-gedə sürətini artırır. Qəflətən yerə yığılır, sonra bir daha tərپənmir. Albert bir işıq zolağının üstünə çıxıb asta-asta göyə çəkilir. Başqa bir istiqamətdən ağ-geyimlilər daxil olur. Və bunlar xaoslu hərəkətlər edirlər. O yana, bu yana qaçırırlar, birdən isə ağır adımlarla bir-biri ilə kəsişirlər. Bir müddətdən sonra bir

qarageyimli kişi hündür bir yerdən həyəətə daxil olur. Yenə uzaqdan əzan səsi eşidilir, sonra yox olur. Sonra kilsə zənglərinin səsi gəlir və o da bir azdan öləyir. Ravvin oxunur, sonra o da kəsilir. Ağgeyimlilər həzin, həm də qorxulu bir musiqinin altında qarapaltarlı adamın ətrafına toplaşırlar. Həm ona sığınmaq istəyirlər, həm də bərk qorxurlar. Birdən qarapaltarlı ağpaltarlılardan birinin yaxasından tutur)

Qarapaltarlı – *(Həyəcanla)* Sən ermənisen? Hə, hə, sən ermənisen, mən səni tanıyıram, erməninin biri, erməni.

Ağgeyimli – Yox, mən erməni deyiləm, insanam.

Qarapaltarlı – *(Ağgeyimlilərdən başqa birinin qolundan tutub özünə tərəf çəkir, qəhqəhə ilə)* Aha, mən ermənini tapdım. *(Sonra üzünə baxaraq)* Sən ermənisen?

Ağgeyimli – Yox, mən erməni deyiləm, insanam.

Qarapaltarlı – *(Başqa ağpaltarlıyı tutur, bir az kənara çəkir)* Sən ermənisen?

Ağgeyimli – Yox, mən insanam.

Qarapaltarlı – Bəlkə türksən?

Ağgeyimli – Yox, mən insanam.

Qarapaltarlı – Bəlkə gürcüsən?

Ağgeyimli – Yox, gürcü deyiləm, insanam.

(Qarapaltarlı başqa bir ağpaltarlıyı tutur)

Qarapaltarlı – Bəs sən kimsən, millətin nədir, rusan?

Ağgeyimli – Mən də insanam.

(Ağpaltarlılar xor şəklində 3-4 dəfə qışqırırlar)

Ağgeyimlilər – Biz insanıq, biz insanıq. Həmişə insan olmuşuq, ind də insanıq.

Qarapaltarlı – Bəs adınız nədir, hərə bir-bir öz adını söyləsin. Siyahıya alacam hamınızı.

Ağgeyimlilər – Bizim adımız yoxdur. Adımızı çoxdan unutmuşuq.

Qarapaltarlı – Bir-bir deyin görüm, hansı millətdəsiniz?

Ağgeyimlilər – Biz millət deyilik. Biz millət deyilik, millət deyilik, millət deyilik. İnsanıq, insanıq, insanıq.

(Ağpaltarlılardan biri qabağa çıxır)

Ağgeyimli – Bəs siz kimsiniz?

Qarapaltarlı – Mən Əzrayılam.

Ağgeyimlilər – Əzrayıl kimdir? Biz sizi tanımırıq, tanımırıq, tanımırıq.

Qarapaltarlı – Məni də tanımırsınız?

Ağgeyimlilər: – Yox, yox, yox... Sizi birinci dəfə görürük

Qarapaltarlı – Adınız?

Ağgeyimlilər – Yoxdur adımız.

Qarapaltarlı – Millətiniz?

Ağgeyimlilər – Yoxdur, yoxdur. Dedik axı, biz insanıq.

Qarapaltarlı – Heç müharibə eləməmişiniz?

Ağgeyimlilər – Müharibə nədir? Bu sözü də ilk dəfədir eşidirik.

Qarapaltarlı – Xəncər, bıçaq, top, tüfəng, bomba, qrad görməmişiniz?

Ağgeyimlilər – (*xorla*) Biz birinci dəfədir o sözləri eşidirik.

Qarapaltarlı – Ə, siz nətər adamsınız? O dünyadan bir-birinizi öldürüb bura düşməmişiniz?

Ağgeyimlilər – Adam öldürmək nədir? (*bir-birinə*) o necə olur? Biz heç vaxt adam öldürməmişik? (*Xaotik səslər*) Biz? Mən? Bir-birimizi? Mən səni öldürmüşəm? Sən məni? (*sonra xorla Qarapaltarlıya dönərək*) Öldürmək nədir? Biz onu bilmirik, axı biz insanıq. İnsan da insanı öldürərmidi? Cəmi bir dəfə yaranırıq. Bir dəfə, bir dəfə.

(Sonra kilsə zəngi çalınır, sonra əzan səsi eşidilir, ravvi oxunur. Lap uzaqdan Albertin heykəli görünür. Səslər heykəlin başına fırlanır)

Beşinci şəkil

Adelanın səsi – Albert, mən Şuşaya getmək istəyirəm, məni apararsanmı?

Arzunun səsi – Cənab Albert, nişan üzükləri tətikləri heç vaxt öpməsin. Tez ol, sevdiyinin barmağına üzük tax.

Annanın səsi – Mən müharibədən qorxuram, birdən ayırır bizi. Amma biz şəkillərdə bir yerdəyik, bütöv bir zaman içindəyik.

Səadətin səsi – Yoldaş komandir, al bu gülü, tankının lüləsinə tax, qoy üstünə arılar qonsun.

Yenə Səadətin səsi – Daha demə ki, gülün bədəni ağrıdı, nə bilim, oksigen çatmadı. Yoldaş komandir, tankın lüləsində də gül bitər, əgər bitirə bilsən.

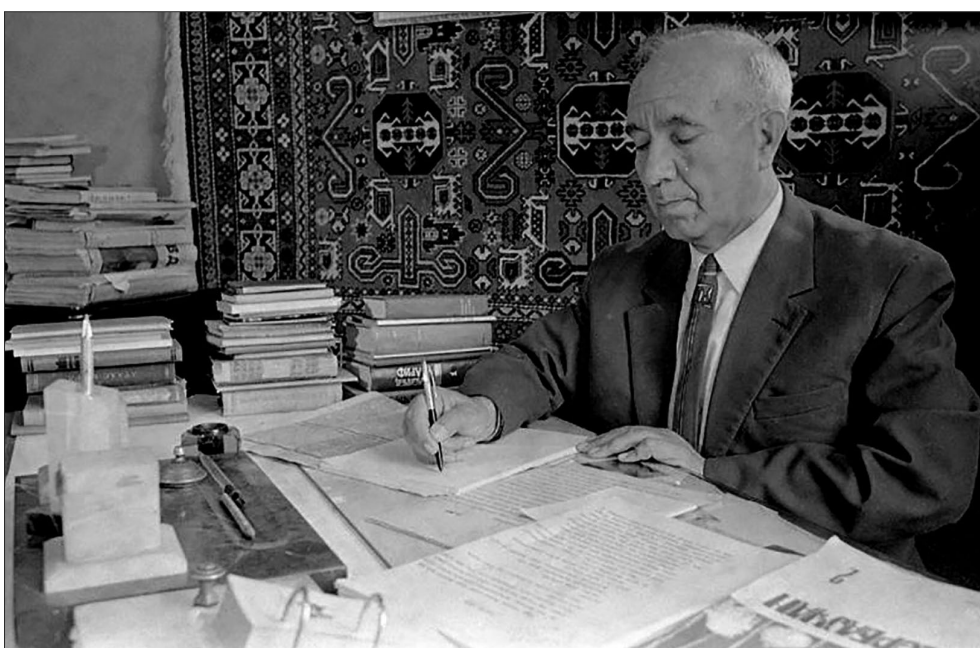
Aydının səsi – İnşallah mənim toyumda Albert truba çalacaq.

Cəmilin səsi – Albert, mənə yanında yer saxla. Mən gələncən torpağı qızıdır.

Pərdə salınır

Son

MİR CƏLAL ADINA II BEYNƏLXALQ HEKAYƏ MÜSABİQƏSİNİN QALİBLƏRİ

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı və pedaqoqu Mir Cəlal adına İkinci Beynəlxalq Hekayə müsabiqəsi başa çatmışdır. Bu müsabiqə 2017-ci ilin sentyabrında Bakıda İçərişəhərdə ədibin 1929-1941-ci illər arası yaşadığı mənzilində təşkil olunmuş yerləşən “Ədibin Evi” Yaradıcılıq Mərkəzi tərəfindən təsis edilmişdir. Üç ildən bəri keçirilən müsabiqədə məqsəd bütün dövrlərdə oxucular tərəfindən çox sevilən kiçik hekayə janrının inkişafına müəyyən qədər təkan verməkdir. Artıq tam əminliklə söyləyə bilərik ki, nəticələr ürəkaçandır. Belə ki, ikinci müsabiqənin yekunlarının müzakirəsi zamanı münisflər heyətinin ümumi rəyi belə olmuşdur: müasir dövrdə Azərbaycanda he-

kayə janrına maraq xeyli artmışdır. Müsabiqə iştirakçılarının sayı, iştirakçıların müxtəlif yaş, təhsil, peşəkarlıq kateqoriyalarına aid olması bunu deməyə əsas verir. Eyni zamanda, İkinci Hekayə müsabiqəsində Birinci hekayə müsabiqəsi ilə müqayisədə, iştirakçıların sayının əhəmiyyətli dərəcədə artması da (Birinci müsabiqədə 389, İkinci müsabiqədə 539 müəllif iştirak etmişdir) onu göstərir.

Müsabiqənin nəticələrinə gəldikdə isə, münisflər heyəti müsabiqədə birinci yer üzrə müsabiqənin tələblərinə cavab verən hekayənin olmadığı qənaətinə gəldiyi üçün birinci yer üzrə qalib seçməmişdir. İkinci yer üzrə iki, üçüncü yer üzrə isə üç qalib seçilmişdir. Beləliklə, ikinci yer üzrə Tural Turanın “Xalça oğrusu” və Sevinc Nuruqızının “Kəpənək ömrü” adlı hekayələri qalib olmuşlar. Üçüncü yerə Fuad Əliyevin “Люди Геллерт Уайт” (rus dilində), Vaqif Nəsinin “Badamlar çiçəkləyəndə” və Mirmehdi Ağaoğlunun “Yapon balığı” hekayələri layiq görülmüşlər. Bunlardan əlavə, münisflər Alpay Əhmədova (“Ay işığında tabut”), Esmira İsmayılovaya (“Bir, iki və son”), Nəmət Rüstəmliyə (“Yağış yağsın və yağmasın”), Vahid Aslana (“Müəllim”), Qəşəm Nəcəfzadəyə (“Gəncə göyü”) və Pəri Ağakışiyevaya (“Tut ağacı”) həvəsləndirici mükafatlar verilməsini məsləhət bilmişlər.

Qaliblər və həvəsləndirici mükafatlar alanlar arasında peşəkar yazıçılar və jurnalistlər, eləcə də, dövrü mətbuatda müttəmadi dərc olunan müəlliflər var. Qaliblər sırasında yer alan Fuad Əliyev 132-134 nömrəli Təhsil kompleksinin 8-ci sinif şagirdidir. Həvəsləndirici mükafata layiq görülmüş Pəri Ağakışiyeva isə, İsveçdə magistr təhsilini yenidən başa vurmuşdur.

Hal-hazırda dünyada, eləcə də, ölkəmizdə davam edən pandemiya şəraitini nəzərə alaraq, müsabiqənin yekunlarına dair tədbirin keçirilməsi təxirə salınsa da, şərait bir qədər yumşaldıqdan sonra mükafatlar sahiblərinə çatdırılacaq.

Mükafata layiq görülmüş hekayələr müsabiqənin şərtlərinə görə, “Azərbaycan” jurnalında dərc olunur.

II yer

Tural TURAN

XALÇA OĞRUSU

Məscidin həyətinə toplaşmış kənd camaatı qaşlarını düynləyib bir qolu polis serjantının biləyinə qandallanmış Sayalı xalaya baxırdı. Sayalı arvad başını yerdən qaldırmırdı. Arabir şalını gözünün üstünə çəkirdi ki, ona baxan qonum-qonşuları ilə göz-gözə gəlməsin.

Kəndin cavan dindarları bir qolu qandallı arvada atmaca atmağa başladılar:

- Əxlaqsız!
- Allah sənə o əlini qurudacaq!
- Tutduğun işə bax!
- Ayıb olsun!
- Sonra müstəntiq Sayalı arvada birinci sualını verdi:
- Nə vaxt oğurladın xalçanı?
- Gecə birə işləmiş. Axund gedəndən sonra...
- Niyə oğurladın Allah evinin xalçasını?
- Evimiz soyuqdur. Üz istəyirəm, uşaqlar körpədi. Balacanın 5 yaşı var.

Titrəşirdilər. Ürəyim dözmədi. Yoldaşım şəhiddi. Ailəni mən dolandırırım. Səhərdən axşama kimi xəstəxanada oluram. Uşaqlar da torpaq döşəməli damın altında qalırlar. Birdən ağılıma gəldi ki, məscidin xalçasından birini evə gətirib uşaqların ayağının altına salım. Xalçanı evə gətirdim. Sonra da ürəyim durmadı. Gedib "uçasqoviya" dedim...

Müstəntiq tutuldu. Camaatın zilə qalxan tənəli sözlərini bir qədər yumşaltmaq üçün ikinci sualını verdi:

- Bəs qorxmadınmı Allahın qəzəbinə tuş gələrsən?
- Bu 45 ildə Allahdan 3 metrlik xalça oğurlamışam. Allah böyükdü, rəis. Bağışlayar yəqin... Məni bağışlamasa da, atasız tifillərimə görə keçər günahımdan...

Ara sakitləşdi. Sayalı arvadı polis maşınına mindirib aparmaq istəyəndə məscidlə üzbəüz qəbiristanlığa – müharibədə həlak olmuş ərinin məzarına baxdı:

- Məni bağışla, kişi. Uşaqlarımızı sənə tapşırıram...

Sevinc NURUQIZI

KƏPƏNƏK ÖMRÜ

Kənd camaatı arasında belə düşünənlər çox idi: "Zibər dünyaya gəlib ki, öz yekə bədəni, kələ-kötür quruluşu ilə Allahın da, kənd əhlinin də zibərini aparsın". Kənd ona tuhaf adam kimi baxırdı. Cüssəsinin yekəliyinə görə yox, lal-dinməzliyinə, inamsızlığına görə. Gör müharibə nə vaxtdı bitmişdi. Zibər artıq yeganə qızını böyütmüş, ev-eşik eləmiş, nəvə-nəticə yiyəsi olmuşdu. Amma o, hələ də "Hitlerlə döyüşməyə" getmiş ərinin yolunu gözləyirdi. Aldığı qara kağıza bircə dəfə baxmışdı. Onu da məktub bilib açmış, elə o dəqiqə də cehizlik sandığının dibinə saldığı müşəmbənin arasına qoymuşdu. Bir qoymuş və qayıdıb bir də götürməmişdi. Aradabir öz-özünə gülümsünüb demişdi: "Hitler də mənim başıma corab hörür. Ta demir ki, məni fəlakət də aldada bilməz. Şəməldən heç Allah verdiyi canı ala bilmirdi... Şəmilin fırlıdağıdır. Allah bilir, kimin cibinə pul basıb ki, götür mənim evimə qara kağız göndər. Özü də güşüb bir nemes qızının dalıynan, gedib kefə. Gələcək. Kefini sürüb, damağını çağ eliyəndən sonra gələcək üstümə". Şəmil onun gözündə elə döydümölməz idi ki, gedib öz əli ilə yuyub basdırsaydı da, bir gün onun qəzəbli gözlərinin yataq otağının pəncərəsinə üst-üstə çəkdiyi kartonun, müşəmbənin, çadırın arasından yatdığı dəmir çatpayının üstünə zillənəcəyi anı gözləyirdi. Qorxusundan Şəmil gedəni saçına qayçı vurdurmamış, üzünə sap saldırmamışdı. Kül kimi boz-bulanıq saçlarını boynunun donqar yerində topalayıb, yekə bir kəndə eləyirdi. Qırıq-qırıq buxağından sallanan tükləri, az qala, hörüyə gəlirdi. Amma Zibər üzünü sapa, telini qayçıya həsrət qoymuşdu. Günlərin bur günü nemes arvadından bezib üstünə qayıdacaq, Şəmilin zəhər kimi baxışlarının, kinayəli gülüşünün qurbanı olmamaq üçün dəymirdi heç nəyinə. Bilirdi ki, Şəmil şübhəyə salsın, günü qara olacaq...

Zibərin günü onsuz da qara idi. Şapalaq boyda Şəmilin xəyalı onun Günəşini elə batırmış, səmasını elə qara buludlara bələmişdi ki, Zibər olmuşdu bir daş heykəl... Bəlkə də daşın canında bir xuruş olardı, amma Zibərin canında heç nə qalmamışdı...

Danışdırlar ki, kənddə yetim Camal deyilən biri var imiş. Bir ayağı bir az gödək olduğundan, müharibəyə getməmişdi. Şəmilin ölüm xəbəri çıxandan sonra bir gün dəyirmanı dən apararı Zibəri atının tərkinə alıb çaydan keçirtmişdi. Sonra elə çayın sahilindəcə gözləyib, onu kəndə qaytarmışdı. Danışdırlar ki, Camal Zibərə elə vurulmuşdu ki, başını itirmişdi. Amma deməyə cəsarət etməmişdi. Çünki Zibər elə o çayı keçdiyi gündən bir qara

daşa dönüb, düşmüşdü evinin bir küncünə. Qorxmışdu özündən Zibər. Hiss etmişdi ki, deyəsən, başında bir az al-əlvan fikirlər dolaşır, elə həmin andan da özünü dustaq eləmişdi. Öz-özünə pıçıldamışdı: "Zibər deyil, kölgəsidir. Ölmüşdü Zibər ki, özünü Şəmilin təpiyinin altına sala". Beləcə, ta Camalın ölüm xəbəri çıxan günə qədər Zibər özünü ölümdən qorumuşdu. Onun üçün ölümün bir adı var idi - Şəmil. Ölü Şəmil, ya diri Şəmil. Heç bir fərqi yox idi.

Üzünə gün doğmuşdu qızından bu xəbəri eşidəndə:

- Bu gecə Camal keçinib...

- Camal keçinib?!

Üzü işıqlanmışdı Zibərin. Yanağına işartı qonmuşdu. İlk sualı bu olmuşdu:

- Görən niyə?

- Nə deyim. Elə yatdığı yerdə. Deyir, sinəsi göyərirmiş. Deyirlər, vurğun vurub.

Zibər ürəyindən belə keçirmişdi: "Vurğun vurmayıb... Gəlsinlər, mən deyim nə vurub onu. Camalı Şəmil öldürüb. Yəqin eşidib-bilib ki, mənə atının tərkinə alıb, gecəyənən çöküb sinəsinə. Şəmilin əlində Camal nədir ki?! Qarışqa..." Sonra bir anlığa bir Şəmil gözüünün qabağına gətirmişdi, bir də Camalı. Camalın kürəyində, yalan olmasın, beş Şəmil gizlənərdi. Amma Zibər yenə də düşünürdü ki, Camalın gecəyənən Şəmil gəlib nəfəsini kəsib... Onun evinin həndəvərində dolaşdığı üçün.

Amma Camalın ölüm xəbəri çıxandan sonra Zibər üzüqoylu necə düşmüşdüsə, elə də qalmışdı. Darıxmışdı Zibər. Elə bil bütün ümidləri kəsilmişdi. Camalın atının tərkində çayı keçəndə eşitdiyi tək cümlə onun qapqara dünyasında var olan tək səs kimi gedib-gəlib qulaqlarında səslənmişdi:

- At fəraqat duran deyil, bərk yapış məndən.

Sonra özünü birtəhər ələ alıb beyninin dumanını qovmağa çalışmış, öz-özünə pıçıldamışdı: "Deyəsən, başın pozulur ha, Zibər. İstəyirsən, gecələrin birində vurğun vurmuş Şəmil gəlsin çöksün sənə də sinənə, desin indi gör kiminsə atının tərkində oturmaq, qollarını kiminsə belinə dolayıb, başını onun kürəyinə sıxmaq nə deməkdir". Elə o gün, bu gün gecə-gündüz bu aralarda dolaşan Camalı görməsin deyə yataq otağının pəncərəsinə üst-üstə çəkdiyi karton, müşəmbə, çadır örtükləri çıxartmamış, "Belə yaxşıdır", - deyib, öz zülmətinə qapılmışdı. Bu zülmətdən sızan bir işıq teli belə bəzən onu qorxutmuşdu. Hərdən kefi babat olanda donqar boynunun dalında kəndə kimi dolayıb yığdığı saçını açıb tökür, dişləri tökülmüş qırıq daraqla darayır və birməfəsə pıçıldaırdı:

- Səni andıra qalasan. Düyün-düyündü...

Bu düyünlərin açılmağı heç çəkməsə, iki saat çəkərdi. Sonra Zibər hal-dan düşər, körük kimi enib-qalxan sinəsini götürüb özünü güc-bəla ilə çarpayısına çatdırardı.

Bəzən Zibər elə bu çarpayının üstündəcə havaya qalxıb uçar, xəyalları onu mavi səmaya doğru uçurardı. Zibərin boz-bulanıq saçları açılıb tokülər, havaya qalxan çarpayının ardınca qaranlıq gecədə parıldayan bəmbəyaz

qar kimi uçardı. Sonra çarpayı mavi səma ilə zümrüd rəngli çəmən arasında asılıb qalar, quş lələyi kimi yüngülcə çiçəkləri sayrısan çəmənə enərdi... Kəpənəklər uçuşub gələr, cırcıramalar şən nəğmələrini oxuyardı... Sonra bir at qanadlanardı, üstündə də pəhləvan cüssəli bir gənc... At düz çəmənin ortasında yerə enər, tərkindəki gənc əlini Zibərə uzadıb pıçıldaydı:

- Gəl...

- Camal...

...Və elə həmişə bu yerdə Şəmil gələr, çıxıb Zibərin sinəsinin üstündə oturur, onu boğmağa başlayardı... Zibər iki əlini boynuna aparıb onun kilidlənmiş əllərini açmağa çalışır, nəfəsi kəsilər, xırıldayar və qan-tər içində oyanardı... Tez də yerindən qalxar, paslanmış dəmir parçalarından yamaq-yamaq darvazanı açıb özünü tozlu-torpaqlı kənd yoluna atardı.

Arxasınca Şəmil gəlirmiş kimi, xoflu-xoflu irəliləyər, başını qaldırır sağına-soluna baxmazdı. Hətta o qədər baxmazdı ki, kənd camaatının dilində lətifəyə çevrilən bir əhvalat da baş vermişdi.

Deyir, günlərin birində, Zibər cüt əlləri büzdümünün üstündə, topa saç donqarının ortasında, yol gedirmiş, Qumru arvad da təndirə çörək yaparmış. Çörəklər gün işığında qızıl imperial kimi par-par yanır, quşlar çörəyin ətrinə coşub elə oxuyurmuşlar ki, Qumrunun təndiri dönüb olubmuş cənnətin tən ortası. Qumru da bir əli təndirdə, bir əli gözünün üstündə başlayıb Zibəri çağırmağa:

- Ay Zibər, gəl çörək kəs...

- Yemirəm, ay Qumru, yemirəm... - Qumru qayıdıb bir ağız da deyər... Zibər yenə də çörək kəsməz. Yoluna davam edər. Elə bu yerdə Qumru gultuyla aşıb düşər təndirə...

Qumru qışqırar:

- Zibər... Yandım...

Zibər geri qanrılmaz, deyirə-deyirə yoluna davam eləyər:

- Ay bacı, niyə yanırısan, dedim yemirəm dana...

Zibər gedər... Kimsə handan-hana gəlib Qumrunu təndirdən çıxardar. Amma Qumru çox yaşamaz... Gedər Zibərin bədına...

Bu söhbət kənddə Zibərin tuhaf olduğunu bir daha təsdiqləmiş, bu haqda bütün şübhələrə son qoymuşdu.

Həmin gün lap sübhdən oyanmışdı... Yuxudan qalxan kimi də kartonun, müşəmbənin, çadırın cırıq-süzük yerlərini hamarlamış, iynə ucu boyda işıq sızan yerləri dartıb bərkitmişdi. Pıçıldaya-pıçıldaya qalmışdı:

- Allah, sən saxla. Allah, sən saxla...

Bircə dəfə Camalın atının tərkinə minməsəydi, bəlkə də içində bu qədər qorxu, qəsvət olmazdı. Amma... "Lənətə gələsən səni, at (Lənətə gələsən səni, Camal" deməyə dili gəlmirdi). Hardan çıxdın o yerlə-göylə oynayan çayın ortasında?! Qoymazdın girəm boğulam, öləm orda?! O gündən bəri ölüb-dirilirəm onsuz da hər gün. Heç bilirsən ölüb-dirilmək necə ağırdır?! Ölməyə nə var ki?! Ölüb-dirilmək həyat deyil ki...

Allahım, nə ola, mənə bir kəpənək ömrü verəydin. Bircə gün əlvan qanadlarımla dolaşaydım çiçəkləri ləçək-ləçək... Otların arasında itib-bataydım, günəş şəfəqləri ilə sıgallanaydım, günün sonunda deyəydin

"Bitdi ömrün". Mən də yığışıb köç edəydim. Qanadlarımda çiçək ətri, ağzımda bal ləzzəti, gözlərimdə çəmən şəkli... Vermədin. Bir kəpənək ömrü ilə, bir çəmənə çox gördün mənə. Vermədin..."

Uçalandı... Hiss etdi ki, başı bədəninin üstündə dayanmır. Bütün gecəni Şəmili görmüşdü yuxuda. Sinəsinin üstündə oturmuşdu. Əlləri daraq kimi bir-birinə keçib boğazına sarılmışdı... Zibər pıçıldadı:

- Harda olsa, indilərdə gələcək...

Sürünə-sürünə gedib yataq otağının qapısını kilidlədi. Özünü çarpayısına çatdırdı. Uzandı. Elə dərinədən nəfəs aldı ki, ciyərləri hava ilə ağızba-ağız doldu. Son dəfə dodaqları açılıb-yumuldu. Və...

Otaqda bir kəpənək peyda oldu. Qanadları solğun, heysiz... Ora-bura vurdu özünü. Divarlara çırpdı... Qəfildən qanadları ışıq-ışım ışıldadı, göy qurşağının yeddi rənginə çaldı. Pəncərələr qarşısında taybatay açıldı... Və o, çəmənə, bir günlük ətir və səadət dolu kəpənək ömrü yaşamağa uçdu...

III yer

Vaqif NƏSİB

BADAMLAR ÇİÇƏKLƏYƏNDƏ

Qürbət ömürlü Lütfi Zadəyə

Həmin gün Xəzər sahilindəki küləklər şəhərinə yağış yağmırdı. Elə bil bu həndəvərin dəli xəzrisi gecikmiş bir məhəbbət görüşünə qara durna kimi uçub gəlmiş bir qonağına əməlli-başlı xidmət etməyə çalışmışdı. Göy üzündəki yağmurların nəhəng qu quşlarına bənzəyən buludları şəhərin başı üzərindən pələsəng salmışdı.

Küləklər şəhərinin həmin yağmursuz günündə onun Moskvadan uçub gəlmiş bir ağbirçək qonağı mərkəzi küçələrin biriylə özünün boyatlanmış bir görüşünə doğru yol alırdı. Həm də bir tək onun getdiyi yol boyunu yağmurlu hesab etmək olardı. Çünki bir tək onun üzərinə yağış yağmağında idi. Həm də onu seyr edənlərin heyretli nəzərlərindən. Bu şəhərin otuzuncu illərinin şagirdlərinin paltarını geydiyindən. Elə həmin libasının içində də öz ilk məhəbbətinin möcüzəsiylə ötən günlərinin içinə düşə bilmişdi.

Bakının ortasında, onun beş küçəsini birləşdirdiyindən özünə Parapet adı almış bağından bir az aralıda orta məktəblərdən biri yerləşirdi. On altı nömrəli

məktəb otuzuncu illərin birinin payızında özünün məktəbli baharını yaşatmağa hazırlaşdı.

Durnalarını səf çəkdirib köçürmüş payız həmin il on altı nömrəli məktəbin beşinci sinfinə şimaldan durnaboğaz qız balasını göndərmişdi.

Beşincilər yenidən ilk dərslərinə başlayanda məktəbin direktoru yeni şagirdlə sinfə daxil oldu:

- Züleyxa Rüstəməzadə yeni sinif yoldaşınız olacaq. Ailələrilə Moskvadan köçüb gəlirlər. Atasını Rüstəm müəllim Universitetimizə dəvət olunub...

Yeni şagirdə göz qoyandan beşinci sinfin oğlanlarını (bir tək Lütfəli adlı birisindən başqa) özünün lalə rənginə çəkildi.

Şəhər məktəblərinin çoxundan fərqli on altı nömrəlinin siniflərində, parta arxasında qızlarla oğlanlar yanaşı otururdu. Bir tək Lütfəli arxa cərgələrin birində tənha qalmışdı. Öz daxili aləminə qapalı həmin şagirdin payına qız yoldaşı düşməməsi ürəyindən olmuşdu. Elə ona görə məhəbbət dərslərini keçməyə başladı. Oğlan qızın görkəmindən duruxan kimi oldu. Ona elə gəldi ki, həmin qız onun çox sevdiyi bir xalq mahnısından pərvazlanıb bura gəlmişdi.

Lütfəlinin atası mərkəzi qəzetlərin birinin müxbiri kimi Azərbaycana göndərilmişdi. Onlar doğma yerlərdən uzaqlarda yaşadıkları zaman atası ona sanki hər gün xalq mahnılarından nəğmə dərsləri keçməli olmuşdu. Atasının patefonu hələ yeddi yaşlarından Lütfəlinin üzünü görmədiyi Vətəninə nəğmə yuvası, valları da onun quş balaları olmuşdu. Valın birini sanki zaman səsləndirirdi:

***Üzündə var xal bunun,
Başında var şal bunun.
Bir dəli şeytan deyir
Dur qadasın al bunun.***

Züleyxanın üzündə xal, başında şal var idi. Bircə qadasını almaq qalırdı ki, arıq, cılız, qarıyayovuşmaz Lütfəli bunu özü üçün Bisütun dağı kimi çapılmaz hesab edirdi.

Bir müddət sonra ona baxmadan içində öz sevimli nəğməsini oxuyan Lütfəlidən Züleyxa soruşmalı olmuşdu:

- Sənin heç yoldaşın yoxmu? Heç kəslə qaynayıb-qarıxmırsan?

Bax, onda Lütfəli istər-istəməz qıza baxmalı olmuşdu. Bu dəfə gözlərini gizlədə bilməyib, ürəyinin aynası kimi necə var, elə göstərə bilmişdi. Demək istəmişdi: "Ürəyimdə bir Lütfəli də var, o, sizə mahnı da oxuyur." Qız onun ürəyindəki Lütfəlinin nəğməsini eşidə bilməmişdi. Amma zahirdəkini bütün saflığı, təmizliyi, dərinliyi ilə seyr etməyi bacarmışdı.

Tənəffüslərin birində onun yerini dəyişdirmək istəyən rəfiqəsini cavabıyla təəccübləndirmişdi:

- Sinfin ən yaxşı yeri mənə düşübmüş. Oğlanlar arasında ən qiymətli şagird də Lütfəli imiş.

Züleyxa cavab tapa bilmədiyi cəhətlərinin sualını verdi:

- Bir dəfə də əlini qaldırıb dərslər danışmırsan, niyə?

- İlin axırına kimi səbr etsən, biləcəksən...

Demə, Lütfəlini müəllimə anası onu bütün fənlər üzrə hazırladırmış. Onun diləkçisiylə oğlu imtahan verib birbaşa yeddinci sinfə keçəcəkmış.

- Demək, birdən-birə iki yaş böyüyəcəksən.

Həmin kəlmələri qız gözləri böyüyə-böyüyə söyləmişdi. Oğlan ürəyindən keçirmişdi: "Bilsəydin sinif yoldaşım Züleyxa olacaq, tələsməzdim."

Bunu Züleyxa eşidə bilmişdi. Və qürurlanıb oğlana ən mehriban təbəssümünü bəxş etmişdi. Bu dünyanın ən saf gülüşü bir yeniyetmənin bütün varlığını sonradan qürbətdə alacağı qızıl medaldan öncə öz qızılına çəkmişdi.

Lütfəlinin ürəyini onun sevimli nəğməsindən ilk məhəbbət mələyi kimi uçub gəlmiş qız, həmin mahnının valına çevirmişdi. O da hər gün ümidli gözlərini Züleyxaya dikib, mahnısını eşidib-əşitməyəcəyini öyrənmək istəyirdi.

Nəhayət, yazağzı, dünya baharla şura gələn zaman eşitdirə bildi. Bu da biologiya müəlliminin yaz müjdəsi sözlərindən sonra başa gəldi (Bəkir müəllim hər kəlməsini həmin yazın qaranquşlarından əvvəl uçuurmağa çalışmışdı):

- Növbəti dərsimizi təbiət qoynunda keçirəcəyik. Elə hesab edin ki, bu il baharı orda qarşılayacağıq. Həmin məkanı şəhərimizin yaza açılan qapıları da hesab etmək olar. Ora badam ağaclarıyla yazı ilk qarşılayan guşəmizdi.

Həmin gün on altı nömrəli məktəbin beşinci sinif şagirdləri yaz üstə köklənmişdi. Onların üzündən-gözündən sevinc çiçəkləyirdi. Badam ağaclarının görüşünə onlara bənzər şəkildə cərgələnmişdilər.

Demə, Bəkir müəllimin uşaqlığı, yeniyetməliyi Badamdar qəsəbəsində keçmiş, buranın hər qarışına bələdmiş. Şagirdlərinə də qəsəbənin üst yanında ən mənzərəli "sinif otağı" seçə bilibmiş. Həmin yerin alt tərəfindən şəhər görünür, dəniz sahili tovuzquşu kimi cıvıldaırdı. Üst tərəfindən cığır, yollar uzanıb üfüqlərə calanırdı. Uşaqların bahar dərsi müəllimin ağzı açılmamışdan başlamışdı. Onların hamısı baharın üfüqlərdən qopub durna qatırıyla buralara gələcəyini, badamların tumurcuqlarını çiçəkləndirəcəyini, sonra Badamdardan enib yolunu şəhərə salacağını həm düşünür, həm də gözləyirdi.

Həmin gün və qışdan sıxılmış 30-a qədər uşağın Badamdar laylasında ilk baharla ilkin görüşləri baş tutdu. Onlar ağırlıqlarını-uğurluqlarını töküüb yaza çəkib bildilər. Badam ağaclarıyla bərabər çiçəkləndilər, yaz qaranquşlarının, onları qarşılayan göyərçinlərin səmada atəşfəşanlılığının şahidi oldular.

O günü uşaqlar hərəsi bir tərəfə dağılışanda Züleyxa ilə Lütfəli nə edəcəklərini hələ bilmirdilər (Bəlkə də ətraflarındakı bahar həsrətli ağacların birinin budağının dirijor çubuğuna çevrilib onları hərəkətə gətirəcəyini gözləyirdilər). Meh əsib budaqları tərptədi və Bəkir müəllimin son kəlmələrini də nəğmə kimi səsləndirdi:

- Yazağzı indi bir yerdə durub qalmayın. Yoxsa siz də məktəbli fidanlar kimi kök ata bilərsiniz...

Onlar da ələləşə tutuşdu. Ürəklərini tutuşdura-tutuşdura xeyli addımladılar. Bahar hər ikisinin dilini də açdı bilmişdi. Həmin gün ürəkləri qaynar söz çeşməsinə dönmüşdü (Bulaqlar yer altda xeyli yol keçdikdən sonra üzə çıxır). Onların kəlmələri də xeyli zaman sonrası qaynamağa başlayırdı.

Züleyxa:

- Mən skripka çalıram. Son aylar havalarımı səsləndirəndə səni gözüm önünə gətirirdim.

- Mən səni özümün nəğmə mələyim hesab edirəm. Elə bilirəm ki, ən çox sevdiyim bir mahnıdan uçub gəlmisən. Hər gün həmin mahnını ürəyimdə sənin üçün oxumuşam.

- Bu gün necə, ürəklə oxuyarsanmı?

Lütfəli üzünü bahar gələn yollara çevirmişdi. İlk məhəbbətinin çiçəyinə bu qaradınməz oğlanı həmin an tale oxuda bilmişdi:

-Üzündə var xal bunun...

Dərs ilinin sonunda Lütfəli qız qarşısında qara buluda dönmüşdü.

- İki sinif qabağa atlanmağının fikrini eləmə. Onsuz da məktəbimiz bir olacaq.

Qız Lütfəlinin sözlərinin yağmuruna batmalı olmuşdu.

- Biz Təbrizə köçürük.

Zorla özünə və sözünə gələ bilmişdi.

- Amma mən qayıdacağam. Hökmən görüşünə gələcəyəm. Badamlar çiçəkləyəndə...

Məktəbli formasındaki ağbirçək baxış yağışları altı Fəxri Xiyabana çatdı. Məzarüstü bir abidənin qarşısında dayandı. Ondan həmin kəlmələr həm eşidildi, həm də eşidilmədi. Badamlar çiçəkləyəndə gələ bilmədin. Tale yolları da kəsdi, Badamların ağaclarını da. İndi onlar ancaq o qəsəbənin quru adında çiçəkləyir.

Abidə də öz mahnısını oxudu, ya oxumadı:

Bir dəli şeytan deyir

Dur qadasın al bunun.

Həmin an dünyanın ən qəmli guşələrinin birində saçları badam çiçəyinə dönmüş bir ağbirçək vardı.

Bir də nəğməsilə bərabər boyatlaşmış bir məzar...

Mirmehdi AĞAOĞLU

YAPON BALIĞI

O, biləklərini mənə bu hadisə baş verməmişdən düz doqquz gün qabaq göstərdi.

Üstünə qırmızı boyayla gülümsəyən qız rəsmi təsvir olunmuş yaz köynəyinin qollarını foksçu ədasiyla yuxarı çəkib eynən köynəyin üstündəki qız kimi gülümsədi.

Əsl balıq pulları idi. Qollarının biləkdən dirsəyə qədər olan hissəsi başdan-başa qırmızı balıq pullarıyla örtülmüşdü. Çarhovuzda üzən qırmızı yapon çəkilərinin dərisinə bənzəyirdi.

- Toxuna bilərsən, qorxma, - o, astadan dilləndi.

Mən toxunmağa ürək eləmədim. Ömrümdə belə şey görməmişdim, açığı, bürüzə vermək istəməsəm də çimçəşirdim, mənə keçməsindən qorxurdum. O, bir daha israrla dedi:

- Qorxma, toxun. İşdə hamı əlini vurur, o gonbul qadınlara elə gəlir ki, mənə vergi verilib. Açığı, mən inanmıram. Bunlar cəfəng şeylərdir. Özün ki, bilirsən.

Şəhadət barmağımı uzadıb axçaların üzərində ehtiyatla gəzdirdim. Dərinin üstü pilək-pilək qızarmış, gicikən dalayıbmış kimi, yüngül qabar bağlamışdı, elə bil həqiqətən iri Naxçıvan çəkisinin gövdəsinə toxunurdum. Qırmızı qabarıqların arasında bitən narın tüklər dağ yamaclarına sərilmiş yaşıl otları xatırladırdı. Qollarının iç tərəfinin rəngi daha tünd idi, bəzi yerlərdə qara zolaqlar uzanırdı. Bunlar tavanın kənarlarının izləri idi, daha yumaqla da getmirdi.

- Tava qoluma dəyib yandırır. Fikir vermə, bu yanıqlar məni ağrıtmır onsuz. Mənə də nə lazımdır? Axır ki, arzuma çatdım.

Biz beləcə xeyli söhbətləşdik. O, əsasən işlədiyi sexdə gün ərzində baş vermiş diqqətəlayiq hadisələrdən, bir də məhəlləmizdəki təzə dedi-qodulardan danışdı.

Araz nişanlısı ilə yenə dalaşıbmış. Alışdığımız xəbər idi, hər ayın başı məhəllədəki gözəllik salonunda işləyən nişanlısıyla dalaşırdı. Onlar dalaşanda seyrə dururduq. Qız salonun qapısından çıxıb üzüyü Azərin üzünə tullayır, üstündən iki gün keçəndən sonra da Azər salonun ətrafında küçə iti kimi boynubükük dolanırdı... Əcəb tamaşaydı, evlənsələr, neyləyəcəkdik!

Sonra yan qonşuları Əkrəmə keçdi. Dünən gecə arvadı evdə dava salıb, səsi məhəlləni başına götürübmüş.

Əkrəm yuxarı məhəllədən olan, yaşca özündən xeyli kiçik bir qızla gəzirdi. Qız tez-tez onların məhəlləsinə rəfiqələrinin yanına gəlirmiş, o əsnada Əkrəmin təzə yeriməyə başlayan oğlunu da qucağına alıb oynadırmış. Deyilənə görə, Əkrəm də bundan istifadə edərək aranı düzəldib.

O, həvəslə növbəti dedi-qoduya keçəndə sözünü kəsdim.

- Atan zəng etməmişdi?

Susdu. Dinmədim, gözlədim söhbəti özü açsın.

Atası Rusiyada həbsxanada yatırdı. Narkotik alveri üstündə tutulmuşdu. Qabaqlar hər ay pul göndərirdi. Tutulandan sonra daha pul yollamasa da, arabir zəng edib yoluxurdu. Əvvəl böyük bacısı, sonra özü məktəbi buraxdı. Bacısı ərzaq mağazasında satıcı işləyirdi, səhər tezdən gedib, gecə onda, on birdə gəlirdi. O isə qənnadı firmasında işə düzəlmişdi, rahatlıqla qum bişirirdi. Adı şirin gəlsə də, içi çox acı idi. Bütün günü od kimi isti yerdə çalışırdı, deməyinə görə, xüsusən yayda sobanın qabağında dayanmaqdan adamın nəfəsi kəsilirdi. Qolları da hər dəfə rahatlıqla dolu qaynar tavaları sobaya salıb-çıxarmaqdan yanıq-yunuq olmuşdu. Elə bil qollarının içinə qaynar tavaların açdığı zolaq-zolaq qara izlər düşməmişdi, özünün tale yazısı yazılmışdı.

O, qırmızı piləkləri də mənə göstərəndə əvvəl elə bildim köpüş-köpüş olmuş yanıq yerləridir.

- Yox. Səncə niyə zəng etməsin? Türmədə başına bir iş gəlməz? Sən kişi xeylağsan, içəridəki təhlükələrə yaxşı bələdsən.

- Nadzoram?

- Nə?

- Heç. Yəqin zəng vurmağa imkanı yoxdu. Baxma da, qərrib yerdədi. Ciddi bir hadisə olmaz, təlaşlanma.

- Bu neçə ildə heç vaxt belə olmamışdı. Anam deyir, bu həftə də zəng vürməyə, Xoşqədəmin verilişinə çıxacam.

Bilmədim zarafata salır, yoxsa ciddi deyir. Üç qız böyütmək asan deyildi. Ərinin intizarından, dolanışıq fikrindən qadının başına az qala hava gəlmişdi. Məhəllədə hamı bilsə də, heç kəs bürüzə vermirdi. Gözəlçə böyük bacısısa öz hayındaydı, qazandığı qəpik-quruşu oğlanların xoşuna gəlmək üçün açıq-saçıq geyim-kecimə xərcləyirdi. Elə o səbəbdən məhəllədə axşamlar yolunu gözləyənlərdən ordu yaranırdı.

O, gələndə isə küçədə it ulayırdı. Hərdən mən qabağına çıxırdım.

Böyük bacısı ilə onu yanaşı qoysan, deməzdin eyni ana doğub. Nə oxşayırdılar, nə də üst-başları bənzəyirdi. Pal-paltarına fikir verməklə arası yoxdu. Evdə əsas yük onun çiyinə düşdüyündən, qazancı anasına, balaca bacısına gedirdi, böyük özü öz başını saxlayırdı.

Susduq. Əlimi qolunda bu dəfə ürəklə gəzdirdim. İkimiz də barmaqlarımızın açdığı tünd qırmızı şırıma baxdıq. Mənim daha çimçəşmədiyimi görüb gülümsədi.

- Bəlkə istidə işləməkdən olub? Bişməcə kimi, yox?

- Yox.

- Müdirə de, müalicə etdirsin. Bu, iş yerində qəza sayılır.

- Müalicəsi başına dəysin, maaşımı vaxtında versə, bəsimdi, - güldü, - iki aydı gecikdirir.

İşin yorğunluğunu axşamlar mənim yanımda canından çıxardığını bildiyimdən, söhbəti ciddiləşdirmədim.

Əlim hələ də "var-dövlət"inə keşik çəkirdi.

- Kaş bu pullar doğruçu qızıllar olaydı, qoparıb xərcləyərdik. Varlanardıq, - qolunu sıgalladım.

- Yox, yox, elə demə. Mən balıq olacam, balaca qırmızı balıq. Sonra üzüb dənizlərə gedəcəm, Xəzərin dərinliklərində uzanan yaşıl yosun meşələrinin arasında rəqs edəcəm.

- Bütün günü yenə sobanın qabağında dayanmısan?

- Necə bəyəm?

- İtidən beynin qılcqırır.

- Bəsdi, - qolunu əlimdən çəkib incik-incik dedi: - Qoy pullar bütün bədənimə sarsın, özün görəcəksən, üzüb gedəcəm.

- Ondansa bu pullar doğruçu qızıla çevrilsin. Özünü xərcləyərsən, atanı türmədən qurtararsan, nə paxıllığın, bir-ikisini də mənə verərsən, iş quraram. Bikaş dolaşmaqdan bezmişəm.

Söhbətimizin fantasmaqorik məcraya yönəlməsi məni zərrəcə narahat etmirdi, nağıl istəyir, olsun nağıl.

- Gəl, belə danışaq. Balığa çevriləndən sonra Xəzərin dibindən çoxlu mirvari toplayaram, sən Bulvara məni görməyə gələndə onları sənə verərəm, satıb pul edərsən.

- Xəzərdə mirvari yetişmir.

Fikrə getdi.

- E... batmış gəmilərin xəzinələrini gətirərəm.

- Ölmə eşşəyim, ölmə... Ondan bir şey çıxmaz, - mən də guya incidiyimi göstərmək istədim. - Soğan olsun, nağd olsun. Elə qollarındakı qırmızı axçalar xalis qızıla çevrilsə, bəsimizdir.

- Yox, keçəl suya getməz. Mənim də arzularım var axı! Bu pulların bütün bədənimə örtəcəyi günü gözləyirəm. Onda balığa çevrilib dənizlərdə üzəcəm.

Qollarını başının üzərində cütləyib incə belini işvə ilə oynadanda indicə üzüb gedəcəyindən qorxdum.

- Eh. - Onun uşaq arzusuna yalnızca "eh"lə cavab verə bildim, bununla nağılın da sona çatmasına işarə vurdum.

Gözümün qabağında böyümüşdü Əfsanə. Məhəllədə ora-bura qaçanda balaca, kifir qızdı. Onda heç kəs Əfsanəyə fikir verməzdi. Heç indi də fikir verən çox deyildi. İri sobanın qabağında rahatlıqla bəşirə-bəşirə nə vaxt böyüdü, ev-iş yollarında nə vaxt çiçəklədi, heç kəs bilmədi.

Aramızda xeyli yaş fərqi olsa da, ünsiyyətimiz alınırdı. Hərdən mənə elə gəlirdi ki, çəkdiyi əzab-əziyyəti nəinki ailəsindən, özündən də ziyadə mən anlayıram. Ona görə də balaca boyuna baxmayaraq, gözümdə böyüyüb zəhmətdən tökülü nəhəng heykələ bənzəyirdi. Onunla ağlasığmaz söhbətlərimiz çox olmuşdu, balığa çevrilmək istəyiniyə ilk dəfə eşidirdim.

* * *

Doqquz gün idi onu görmürdüm. İşdən qayıtdığı saati bilirdim, adətən bu vaxtlar avtobusdan düşüb evlərinə gedirdi, bizim evin qabağına çathaçatda qarşılaşırdıq. Yox, yox, o gündən sonra bir dəfə görüşmüşdük. Qollarının vəziyyətini soruşmuşdum. Qırmızılardan çiynlərinə çatdığını demişdi. Üstəlik, qarnında da qızartılar əmələ gəlmiş. Sağa-sola baxıb heç kəsin görmədiyinə əmin olandan sonra köynəyinin ətəyini qaldırmışdı. Göbəyinin ətrafını günəşi dövrələyən planetlər kimi saysız-hesabsız qırmızı axçalar bürümüşdü. Əlimi yaxınlaşdırıb arxasıyla narın, xırda axçaları sıgalladım.

Tez köynəyini aşağı salıb pıçıldadı:

- Görən olar, neynirsən? - Dərhal da atasının hələ zəng etmədiyini deyib söhbəti dəyişdi.

- Anan çıxacaq Xoşqədəmin verilişinə, nə qərara gəldiz?

- Həftə tamam olmayıb, - cavabından belə başa düşdüm Xoşqədəmin verilişinə çıxmaqda israrlıdırlar.

Danışa-danışa gəlib həmişə söhbətləşdiyimiz ağacın altında dayandırıq. Adətən, burdan o yana evlərinə tək gedirdi. Mənim iş tapıb-tapmamağımla maraqlandı.

- Bu gün bir auditor firmasına CV verdim.

- Aha, götürürlər? Nə dedilər?

- Dedilər özümüz zəng edərik.

- Həmişəki kimi. Bəs neyləyəcəksən?

- Gözləyəcəm.

O gün söhbətimiz belə yekunlaşdı.

* * *

Qaranlıqda itib-batmış qapılarını astadan döydüm. Əvvəl ayaq səsləri eşidildi. Bir qədər sonra evin divarına yapışmış köhnə plafon işıldadı, lap axırda qapı açıldı. Anası küçəyə çıxanda da çox vaxt əynində olan yenə o qolsuz, rəngbərəng xalatında göründü.

- Əfsanədən sarı narahatam. İşdən gəlməyib?

- Əfsanə day işləmir, - axşamın adamtərlədən istisində anasının ağzından sözlər buz parçası kimi töküldü.

- Çıxıb? Məhəllədə də görmürəm.

- Sənə deməyib? – Yenə eyni soyuqluq. Başını çevirib bir anlıq evin içinə baxdı. Elə bil içəridə kimisə qoyub gəlmişdi. Kimi qoyub gəldiyini bilirdim – televizoru. Yəqin sevimli serialından ayırmışdım.

- Nəyi?

- Bədəninə balıq pulları bürümüşdü; qolları, kürəyi, qarnı, ayaqları qırmızı-qırmızı pullarla örtülmüşdü. Əynini geyinə bilmirdi, elə deyirdi, yanıram, bədənimə su vurun.

- Həkimə niyə getmirdiz? Özünə də tapşırıbmışdım.

- Qorxurdum həkimə gedərik, xəstəxanaya yazar. Xəstəxanada yatmaq üçün də filan qədər lazımdır, yox?

- Qonşular yığışıb nəsə edərdik, - öz dediyimə inanmasam da, təsəlli xətinə ağzımı tərپətdim.

- Bəsdi, sən Allah. Heç Əfsanə də istəmədi. Dünən gecə də pullar nəhayət hər yerini örtüdü. Sən də məni bağışla, hər yerini. - Əlini qarnı ətrafında oynatdı. - Biz artıq hazırlığımızı görmüşdük. Son anda güclə çatdırdıq Bulvara. Atdıq dənizə.

Dünən Əfsanənin anasıyla bacılarını görməyimi xatırladım. Gecənin bir yarısı hardansa gəlirdilər. İçimi şübhə bürüdü.

Dönüb getmək istəyirdim ki, ardımca çağırırdı:

- Əfsanə dedi onun üçün çoxlu mirvari toplayacam. Hə, bir də dedi darıxanda Bulvara gəlib səsləsə, harda olsam da onca dəqiqəyə özümü çatdıracam sahilə. Axı, suda səs daha sürətlə yayılır.

Başə düşmədim səsin xassəsi haqqında fiziki qənaət Əfsanəyə məxsusdu, yoxsa anasına.

- Xoşqədəmin verilişinə çıxdız?

- Nırç.

- Niyə?

- Kişi tay zəng elədi.

- Salamatçılıqdı?

- Hı, hı, - başını da yellədi.

Əlavə nəşə soruşmaq olardısı da, ağıma heç nə gəlmədi. Onu bir daha görməmək ehtimalı məni kədərləndirirdi.

Dalanlarından təzə aralanmışdım ki, bir səs ürəyimi titrətdi:

- Bu vaxt getmə, balıqlar yatır.

Gerişə baxdım. Əfsanəydi, anasının böyründə dayanıb balaca yapon balıqları kimi gülümsəyirdi. Alnı, yanaqları, çənəsi, boynu, çiyinləri, sinəsi, qolları, dizdən yuxarı ipli donunun gizləyib bilmədiyi nazik ayaqları – hər yeri qırmızıya boyanmışdı. Yaxınlaşıb sarılmaq istəsəm də anasının yanında çəkəndim. Əfsanə də ürəyimdən keçənləri başə düşdü. Qoluma girib, içəri darta-darta dedi:

- Arzun çin oldu. Bu gün həkimə getmişdim, dedi qızılca tutmusan, yapon qızılçası.

İkimiz də güldük.

Zənnimcə mən öz qızılıma tapmışdım.

Həvəsləndirici mükafatlara layiq görülmələr

Alpay AZƏR

AY İŞIĞINDA TABUT

Axşam saat doqquzda evdə oturub xəbərlərə baxdığım vaxt hərbi komissarlıqdan zəng elədilər ki, Qarabağdan şəhid gətiriblər, təcili Aytəpə kəndinə aparmaq lazımdı.

Doxsan ikinci ilin iyun ayı idi, icra hakimiyyətinin humanitar şöbəsində il yarımıydı təlimatçı işləyirdim. İndiyə qədər rayonumuza gələn iyirmi səkkiz əsgər meyitini hərbi komissarlığın zabitiylə bir yerdə aparıb ailələrinə təhvil vermişdim. (Hamısının da adını, soyadını sıra nömrəsiylə bloknotumda yazırdım.) Ağlaşmalara, ağılara hardasa öyrəşmişdim, birçə qızlar, qadınlar, nənələr üzlərini cıranda, yanaqlarından axan qanı görəndə, söyürdüm bu həyatı.

Qaçaraq özümü çatdırdım hərbi komissarlığa. Dedilər ki, bu dəfə mənə köməkçün adam verə bilməyəcəklər: iki saat əvvəl cəbhədən gələn əsgər meyitini bir podpolkovniklə başqa kəndə göndərmişdilər. “Ona görə incimə, qardaş, tabutu köməkli maşına qoyarıq, ora çatanda yaxınları kömək eliyərlər sizə,” - hərbi komissarın müavini narazı sifətimi görüb dedi. Üstəlik, ordan icranın Aytəpədəki nümayəndəliyinə nə qədər zəng etsəm də, telefonu götürən olmadı: tap-sıracaqdım kimsə bir saat sonra məni kəndin girəcəyində gözləsin, meyiti bir yerdə aparıb ailələrinə verək. Öz-özümə deyinsəm də, pəncərədən qaranlığa baxanda, başa düşdüm ki, bu vaxt işdə kiminsə olmaması normaldır.

Məsələnin başqa bir pis tərəfi hərbi komissarlıqda işləyənlərin indi apardığımız on doqquz yaşlı İbrahimov Qurban Sahib oğlunun meyitinin hansı kənddən olduğunu gec müəyyən etməkləriydi: şişməsin deyə, bədənində buz parçaları bağlayıb bir gün komissarlığın zirzəmisində saxlamışdılar.

Artıq daşlı-kəsəkli dağ yoluyla gedirdik. Mənə elə gəlirdi, tabutu lazım olan qədər mismarlamayıblar, maşınımız

hər dəfə çala-çuxura düşəndə, deyirdim, bu dəqiqə mismarlar laxlayıb yerindən çıxacaq, tabutun qapağı açılacaq, ona görə tez əlimlə üstündən yüngülcə basırdım.

İlk dəfəydi gecə, üstəlik, yaxınlarına xəbər etmədən əsgər meyiti aparırdım. Yolda ağılıma gəldi ki, kəndə girən kimi qarşımıza çıxan ilk evin qapısını döyüb ailəsinin yaşadığı ünvanı soruşub öyrənim. Amma fikirləşəndə ki, qapını açan meyit yiyəsi ola bilər, ətim ürpəşdi.

Arada gözümlə tabutdan çəkib aya baxanda, sanki başqa yerdə özümü hiss edirdim: bədirlənmiş ay məni gecə tabutu xofundan xilas edirdi, bir az rahatlıq gətirirdi mənə. Amma elə ki UAZ-ımız kələ-kötür yollarda silkələnirdi və ay işığı gah tabutun başına, gah da ortasına düşürdü, onda meyit rənginə oxşar taxta tabutun üzərində hərəkət edən, titrəyən ayın əksindən xoflanırdım. Vahimədən qəfil xəyalıma belə bir şey gəldi: ordan çıxan əsgərin ruhu üzbəüz oturub mənə dedi ki, xəbərim var, indiyə qədər özüm daxil, rayonumuza gələn iyirmi doqquz əsgər meyitini aparıb yaxınlarına çatdırmısan. (O vaxtlar, elə indi də inanıram ki, ruhlar bu dünyada baş verənlərdən xəbərdardırlar, üstəlik, adamların ürəyini oxuya bilirlər.) Amma bu dəfə sənə çətin olacaq, özün də bilirsən, evdəkilərin heç nədən xəbəri yoxdur, ona görə hazır ol, anam, atam sənə ən ağır sözlər deyəcək. Cavab verdim ki, nə günah iş tutmuşam məni söysünlər, tapşırılan işi görürəm də, kimsə bunu etməlidir, ya yox. Xəyali söhbətimizin bu yerində sürücü əyləci qəfil basdı, tabut irəli gedib maşının böyrünə dəydi. Ürəyim düşdü, elə bildim, bu dəqiqə qapağı açılacaq.

- Nooldu?! - sürücüyə qışqırdım.

- Keçi çıxdı qabağıma, - xısn-xısn güldü. - Deyəsən, dağkeçisiydi.

- Eee, - əsəbiləşdim bunun gülməyinə, tabutu maşının ortasına çəkdim.

Artıq kəndə yaxınlaşırdıq, adda-budda işıqlar sayrışırdı. Hərbi komissarın müavini şəhid əsgərin ailənin tək övladı olduğunu demişdi: qohum-əqrəbə yığışandan sonra ağlaşmanı balaca kənddə, yaqın çox adam eşidəcəkdi.

Ön pəncərədən irəli baxıb bilmək istəyirdim görəm, birinci evin işığı yanırırmı; sürücü əyləci qəfil basdı, ardınca küt "tupp" səsi eşidildi. Müvazinətimi saxlayammadım, dizlərim tabuta dəydi.

- İndi nə idi?! - ayağa durub qışqırdım.

Sürücü heç nə demədən əliylə sükanə bir zərbə vurub qabaqdan, dalınca mən arxa qapını açaraq çölə çıxdıq. Gecə paltarının üstündən qara, yun jaket geymiş orta yaşlı, arıq bir qadın arxası üstə uzanmışdı, gözləri yarıyumulu, inildəyə-inildəyə nəsə deyirdi. Sürücüylə mən tez onu yerdən qaldırdıq, uzun saçlarının ucları az qalırdı yerə

dəysin, aparıb maşında tabutun yanına uzatdıq. Sürücü öz kabinəsinə qayıdıb, ordan su dolu şüşəni gətirib, bizə qəribə-qəribə baxan qadının üzünə su çiləməyə başladı:

- Ay arvad, gecənin bu vaxtı bizi xataya salmaqda nədi məqsədin? Yaxşı ki, vaxtında tormozu basdım. Yoxsa, Allah göstərməmiş, - mənə baxıb davamını demədən başını buladı.
- Məllim, neyniyək? Aparaq bunu rayon balnisəsinə?

Qadın əllərini qəfil yerə qoyub dikəldi:

- Mənə heç nə olmuyub. Sür kəndə, - sürücüyə baxıb əmr tonunda dedi...

Maşın yavaş-yavaş kəndin içərisinə doğru hərəkət edirdi, artıq iki-üç evin yanından keçmişdik. "Bu qadın kimdi?" sualına cavab axtarsaq da, nə mən, nə də sürücü özündən nəse soruşmağa cəsarət edirdi. Tabutu sığallamağa başlayan qadın ağlamsınıb həzin səslə "Gəlməyini xəbər eliyən balam" deyəndə, içimdə zəlzələ baş verdi. "Hardan bilib?" Başa düşdüm ki, kimsə bizdən qabaq kəndə çatıb, xəbər edib oğlunun şəhid olmağını.

- Buluddar pilləkən kimiydi, - gözlərini mənə zilləyib danışmağa başladı, - balam buluddarın üstüynən qaça-qaça göydən yerə gəlirdi. Dedim, a bala, tələsmə, yıxılırsan. Qayıdasan ki, qorxma, ay ana, pambıq kimidi buluddar, elə yumşaqdılar ki, - son sözləri uşaq kimi dedi. - Sora da gülə-gülə "Baax" deyib hoppandı ən yekə buludun üstünə, - qəfil əsəbi tona keçdi. - Zəhrimar bulud da qaçdı o yana. Gördüm, balam ildırım sürətiynən düüüz üstümə gəlir. Elə sürətnən gəlirdi, əllərimi açıb tutmağa qorxurdum, elə bilirdim, saxlayammıyacam, əlimdən sürüşüb yerə dəyəcək, tikə-tikə olacaq. Vaay deyib qışqırdım. Ayılan kimi durub qaça-qaça çıxdım yola... Kaş elə balam düşəydi başıma, - iki əliylə başına vurdu, - məni də yanına aparaydı.

Danışdıqca sifətində yaranan əsəb, həyəcan, peşmançılıq ifadələri elə təbii idi, sanki bütün bunlar başına gəlmişdi. Tüklərim biz-biz olmuşdu, dilim-ağzım kilidlənmişdi. Az sonra qadın, sürücüyə tərəf səsləndi:

- Qadan alım, bir az qabaxda körpü görəssən, onu keçəndən sonra sola dönüb dördüncü evin qabağında saxlıyarsan, - bunları deyib başını tabutun baş tərəfinə qoydu, başladı oğluyla pıçiltıyla danışmağa, dediklərindən heç nə başa düşmədim.

Ay işığı tabutu sığallayan "Buluddan yıxılan balam" desə də, gözündən bir damcı yaş çıxmayan ananın arxaya getmiş kəlağayısını, azca ağarmış saçlarını, bir də, tabutun özünü işıqlandırırdı. Mənsə heykələ dönüb anayla balanın görüşünə tamaşa edirdim.

Esmira İSMAYILOVA

BİR, İKİ... VƏ YA SON AN

Ağrı yavaş-yavaş hissiyyatını oyadırdı. Bu nə ağrı idi, ilahi! O ki, bir az öncə necə xoşbəxt idi, pəmbə buludların üzəri ilə necə də rahat uçurdu... Nə bu sancılar vardı, nə bu ağrılar... Bu günə qədər heç duymadığı o gözəl qoxu da yox olmaqda idi.

...Başının tükündən tutmuş dırnağına qədər hər əzası bədəninə ağrı verirdi. Birdən-birə hiss etdi ki, onu pəmbə buludlardan endirən elə bu ağrılardır. Bir, iki, üç... Yavaş-yavaş xatırlamağa çalışdı, nə olub ona, bu ağrının səbəbi nədir? Bura haradır? Ətrafını sarmış sıx buludlar ona heç nə görməyə imkan vermirdi hələ ki.

...Bir, iki, üç. İnanırdı ki, bu sayım ona nəyi isə xatırladacaq. Tək istəyi isə əvvəlki kimi ağappaq dumanlığa yenidən qayıtmaq, o nəhayətsiz boşluqda ağrı-acısız uçmaq idi. Amma lənətə gəlmiş ağrılar onu pəmbə buludlardan yerə endirməkdə davam edirdi. İlahi, axı bu nə əzabdır, nə ağrıdır belə? Qəbir əzabıdır bəlkə, bəlkə ölüb?

...Gözünün qabağındakı duman yavaş-yavaş çəkilərək param-parça olanda qara-ağ ləkələri sezdi, bu ləkələr elə bil qıyılcım kimi işıq saçırdı - rəngbərəng olurdular hərdənbir. Uzaqdan, deyəsən, dünyanın lap qurtaracağından qulağına səslər gəlirdi, oxşama idimi, layla idimi, ayırmaq çətin idi. Amma ürəyincə idi bu səs, ruhuna sakitlik gətirirdi.

...Bir, iki, üç. Bu ki, anasının səsidir, bəs niyə ağlayır? Yazığı gəldi anasına, ölməmişəm, sağam demək istəsə də, səsi çıxmadı. Anasını ovutmaq istəyi ilə tanrıya yalvaranda, ilahidən elə qəfil ağrı duydu ki, bütün ruhu səksəndi, anidən qışqırdı. Qışqırığı əks-səda verdi, şükür, özünə gəldi, dedi kimse. Yarıyumulu gözləri ilə ətrafındakılara baxdı, ağxalatlı idilər. Həkimin yalvarış dolu səsinə eşitdi: Bir az da güc ver, güc ver, körpə boğula bilər. Yadına düşdü hamilə olmağı, doğuş sancısı ilə xəstəxanaya gətirilməyi. Boğulmaqda olan körpəsinə ürəyində mərhəmətmi, məhəbbətmi, yazıqlıqımı, nəse qəribə bir hiss yarandı. Ağrıdan güclü idi bu hiss. Bu anda tək istəyi körpəsinə həyat vermək, onu xilas etmək idi, öz həyatı bahasına olsa belə. Gücü yetəcəkdimi buna, fəlak imkan verəcəkdimi, bilmirdi... Körpəsinin sağ qalması üçün öz həyatını verməyə hazır olduğunu bəyan etmək istəyi keçdi ürəyindən: "Allahım, balama qıyma, ona yaşamaq haqqı ver!" Canındakı ağrıyla tanrıya yalvarmaq çətin idi ona, çox çətin. Amma kimsədən xəbərsiz acizənə yalvarırdı, ürəkdən yalvarırdı... Anası da yalvarırdı tanrıya, körpədən çox, onun üçün dua edirdi. Bir anlığa anasına acığı tutsa da, ürəyi ağrıdı onun bu halından.

...Bir, iki, üç. Bütün gücünü toplayaraq ağrının son ucuna qədər getdi, daha yol yox idi, burda onun dünyası bitirdi, bəmbəyaz dünya başlayırdı. Bu bəyazlığa adlayanda körpə qışqırığı eşitdi. Bu qışqırıq səksəndirdi onu. Pəmbə buludlar da hərəkətsizləşdi həmin an. Həyat verdiyi körpəsinə baxdı, baxdı... Ürəyindən onu öpmək, duz kimi yalamaq keçdi. Gücü yetmədi bəmbəyaz, pəmbə buludlardan aşağı enməyə. Qayınanasının "oğlandır, şükür, salamatdır" sözlərini eşidəndə ürəyi doldu, gözləri yaşardı... Bu göz yaşları həyətdə gözləyən ərinin əlindəki çiçəklərə səpələndi. Bəyaz ucalıqdan son dəfə körpəsinə, anasına, doğmalarına boylandı, tanrısına şükür etdi... Razi idi Allahından... körpəsinə nəfəs verməyə macal vermişdi ona. Dünyanın qurtaracağından gələn səslər hələ də kəsilməmişdi, laylaya da oxşayırdı, ağıya da...

Bir, iki...

Nemət TAHİR

YAĞIŞ YAĞSIN, YAĞMASIN?

Ərşad maşın durağına təzəcə çatmışdı ki, qarovulçu Xankişi babanı görüb:

- Sabahın xeyir, ay baba, necəsən? Deyəsən, gecikmişəm? - söylədi.

Xankişi baba:

- Yox, ay bala, hələ ikicə maşın çıxıb, onlar da elə adamdırlar ki, canları çıxar, ciblərindən pul çıxmaz.

Xankişi babanın 60-dan çox yaşı vardı. Ömrünün 35 ilindən çoxunu bu duraqda qarovulçuluq etmişdi. Artıq buradakı maşınları doğma balası kimi sevirdi Xankişi baba. Gecələr yuxusuna haram qatıb onları qoruyurdu axı! Necə ki qoca aslan öz balalarını qoruyur. Bəzən maşınlardan hansısa satılardisa, Xankişi baba çox pis olar, hətta gizlicə ağlayardı. Bunu təkcə Ərşad görmüşdü. Bəlkə də bu hərəkət insanlara qəribə görünə bilər, ancaq o, peşəsini, halallığı, haqqı olan qazancı çox sevirdi.

Ərşad neçə il idi ki, bu duraqda və bir neçə şadlıq sarayının qarşısında dayanan maşınların təkərlərini qaraldıb, özü demişkən, "çörəkpulu" qazanardı.

Onlar ailədə 4 nəfər idilər (Əslində, üç nəfər. Çünki atası Kamil Füzuli uğrunda gedən döyüşdə əsgər yoldaşlarını xilas etmək üçün üzərinə mina bağlayıb özünü tankın altına atmışdı. Ancaq Sevər övladlarına atasızlığı hiss etdirməmək üçün yemək yeyəndə, çay içəndə Kamilin boşqabını, bardağını da süfrəyə düzərdi. Artıq 12 ilə yaxın olardı ki, Kamil canlı olmasa da, ruhən ailəsi ilə birgə süfrə başında əyləşirdi. Bəlkə də Sevər bunu özü üçün edirdi, ən əsası. Axı Kamil öləndə onun 25 yaşı tamam olmamışdı, cavan qadın idi,

o da zaman keçəndən sonra kimisə sevə bilərdi. Tələbatına, hisslərinə, istəklərinə təslim olardı. Ancaq o, bu yolla bütün duyğularını ürəyinə gömdü ki, nə uşaqlarına, nə də özünə Kamilin yoxluğunu hiss etdirsən).

Atası öləndə Ərşadın iki yaşı olmamış, Elcan isə hələ doğulmamışdı. Sevər ərinin öldüyü gündən min bir əzab-əziyyətə qatlaşdı, kirpiyi ilə od götürdü. Övladlarının bütün ehtiyaclarını ödəyə bilməsə də, heç onları ac da qoymadı. Bu çətinliklərdən və təklildən bezən Sevər intihar etmək fikrinə də düşdü, ancaq Kamilin ona yadigar qoyub getdiyi iki övladının xətrinə yaşadı...

Ərşad 10 yaşına çatanda anasının çox əziyyət çəkdiyini görüb, bir müddət anasından gizli dərslər adı ilə evdən çıxıb küçələrdə siqaret, lotereya satdı.

Bir axşamüstü Sevər çörək zavodundan çıxaraq, yorğun halda bazardan keçib evə gəldi. Birdən qulağına tanış bir səs gəldi: "Siqaret var, siqaret... loto var, axşam oynayır, bəxtinizi sınayın."

Sevər çönüb əlində siqaret, lotereya, çiyində zənbil Ərşadı görəndə dünya başına yıxılmışdı.

Əsəbdən ona bir sillə də vurmuşdu. (Halbuki o, balalarına güldən ağır söz demirdi). Ağlaya-ağlaya Ərşadın qolundan tutub evə gətirmişdi:

- Nəyin çatmır? Əlimdən gələni edirəm ki, siz yaxşı dolanasız, heç kəsədən geri qalmayasız. Nə məcburdur ki, gedib küçələrə düşmüşsən? Niyə məktəbdən yayınırsan?

Ərşadın cavabı qəti olmuşdu:

- Mən oxumayacam, işləyəcəm. Sən çörək zavodunda səhərdən axşama kimi işləyib yorğun gəlirsən, gecə də rahat yatmayıb şərf, əlcək, papaq toxuyursan ki, satıb bizi saxlayasan. Yox! Mən işləyəcəm, sən də ya zavodda işlə, ya da toxuculuqla məşğul ol.

Ərşad bu sözləri deyəndə Sevər on yaşlı bu uşağın üzündə bir kişi sərtliyi, ailəcanlılığı görmüşdü. Ona bir anlıq elə gəlmişdi ki, Kamil canlanıb qarşısında durmuşdu. İxtiyarsız olaraq: "Yaxşı, oğlum, necə istəyirsən, elə də olsun", - demişdi Sevər. Artıq həmin hadisədən bir neçə il keçmişdi...

- Babacan, axşam saat ikinin yarısına kimi şadlıq sarayının qarşısında dayandım, gec yatdığım üçün yatıb qalmışam, - dedi Ərşad.

- Ay bala, sən yaman əziyyət çəkirən. Allah hər kəsə sənə kimi övlad qismət eləsin. Axşam zəhmətinə dəyəcək bir şey aldınmı, barı?

- Şükür, ay baba, 7-8 manat oldu. Çox olardı ey, bir necə "papa uşağı" maşınlarını təmizlətdilər, ancaq heç nə vermədilər. Haqqımı istəyəndə məni döymək istədilər, aradan birtəhər çıxdım.

- Ay bala, Allah onların boynun qırsın, axı onlar nə qanırlar ki, aclıq, kasıblıq nə deməkdir?! Sovet hakimiyyətinin vaxtı olaydı, onların dərisini boğazından çıxardardılar ki, ay qoduqlar bu maşını hardan almısınız, nə ilə almısınız?! Allah Qorbaçovun evin yıxsın, dağıtdı gül kimi fəhlə hökumətin.

- Eyyy, ay baba, sən yenə başladın?

- Yox, ay oğul, sənnən mübahisə edəsi deyiləm. (Bu mövzuda onların arasında çox mübahisə olmuşdu, hərəsi də özünə görə haqlı idi. Hər mübahisədən sonra Ərşad fikirləşirdi ki, deyilənə görə azad edilmiş qullar özünə yeni ağa axtarar. Axı bizə azadlığı havayı verməyiblər, qanımızla qazanmışıq. Niyə köləliyin həsrətini çəkirik?) Odey, bank müdiri maşını çıxardır, get gör bir şey qopara bilərsən...

Axşam saat 10 olardı. Payız olduğu üçün hava tez qaralmışdı. Ərşad marşrutdan düşüb yaşadıkları “Gecəqondu” qəsəbəsinədəki evlərinə tələsirdi. Bu axşam işi yaxşı olmuşdu; evə bazarlıq etdikdən sonra 5 manatı da qalmışdı. Əgər belə olsaydı, Elcana ayaqqabı almaq üçün lazım olan pulu toplayacaqdı.

Evə çathaçatda siqareti atıb, nanəli saqqız çeynəməyə başladı ki, anası siqaret çəkdiyini hiss etməsin...

Dar küçə ilə evə doğru getdikcə işığı yanan evlərdəki uşaqlar haqqında fikirləşdi, gözünün qabağında canlandı onların etdikləri: Kimi sabahkı dərslərini hazırlayır, kimisi aldığı qiyməti işdən gələn atasına göstərib sevincini bölüşür. Ana və ataları onları öpüb, fəxr etdiklərini deyirlər. Atası və anası yanında olan, qayğısız uşaqlar necə də xoşbəxtdirlər, ilahi...

Ərşadın gözləri doldu. Atası üçün burnunun ucu göynədi. Atasının əsgər şinelinin qoxusunu hiss elədi. (Hər evə gələndə onu bağrına basar, bir müddət buraxmazdı.) Döngəni dönəndə Ərşad sanki yuxudan ayıldı, evə çatdığını hiss elədi, öz-özünə:

- Anama və qardaşıma şükür, - dedi.

Qapını açıb içəri keçdi, paltosunu çıxarıb:

- Axşamınız xeyir!

Qardaşı dərslərini hazırlayır, anası isə corab toxuyurdu. Anası durub yemək isitməyə getdi.

- Qadan alım, ay qaqa, nətərsən, dərslərin necə gedir? Möhkəm ol, yaxşı çalış, bütün ümidimiz sənsən...

Qardaşı dinməmiş mətbəxdən anasının səsi gəldi:

- Qardaşı, onun gündəliyinin arasına bax, qardaşın əlaçığıdır, direktor bizə təşəkkür göndərib.

Ərşad Elcanı qucağına alıb, öpə-öpə, sevinə-sevinə:

- Qurban olum sənə, üzün ağ olsun, ay qaqa... mənə çox sevindirdin...

Birlikdə şam etdikdən sonra iki qardaş yatmağa getdilər... İki çarpayılı otaq... divarda xalça... xalçanın üzərində atasının əsgər yoldaşları ilə hərbi geyimdə əliləşli şəkli... Sağ tərəfdə Azərbaycanın xəritəsi... Sol tərəfdə isə Azərbaycanın bayrağı...

Yatağa girib ordan-burdan söhbət edib, deyib-güldülər... Ərşad yolda fikirləşdiklərinə görə peşman oldu.

- Elə bizim ailə də xoşbəxttir də, halal çörəyimiz, yatacaq yerimiz və ən əsası, mehribançılığımız var. - deyərək şükür etdi Allaha.

Bu fikirlərlə yatmaq istəyirdi ki, birdən göy guruladı. Ərşadın sevincdən üzü güldü:

- Qaqa, Allaha yalvar yağsın; səhərə iki toy var, maşınların təkəri yaxşıca batsın, mən də təmizləyib çox pul qazanım.

Qorxmış və narazı halda, Ərşada tərəf çönən Elcan:

- Niyə elə deyirsən, ay qaqa? Yağış yağsa, ayağım su olacaq... Ayaqqabımın altı yırtıqdır axı....

Ərşadın gözləri doldu, nə deyəcəyini bilmədi... İndi neyləsin, yağış yağsın, yağmasın?!...

Vahid ASLAN

MÜƏLLİM

Bayaqdan pəncərə qarşısında dayanıb, qar dənəciklərini seyr edə-edə sabahkı tədbirdə nədən danışacağımı düşünürəm... Bayırdakı şaxtalı və qarlı hava məni çəkib düz 56 il əvvələ, 1958-ci ilin soyuq bir qış gününə aparır...

Onda hələ birinci kursda oxuyurdum. On doqquz yaşıam tamam olmamışdı. Bir çoxları kimi mənim də atam müharibədən qayıtmamış, yetimçilik və kasıbçılıqla qol-boyun olub, birtəhər bu günümə yetişə bilmişdim. O vaxtlar qara dam adlanan torpaqdan qazma evimizdə, çıraq işığında anamın yanıqlı bayatılarını dinləyə-dinləyə, bir qarnı ac, bir qarnı tox, nicat yolumu vərəqləri saralmış, ərpimiş kitablarda tapmışdım. Yalnız kitablar məni xilas edə bilərdi. Xilas etdi də... Əvvəl-əvvəl kitablar məni qaranlıq quyunun dibindən çəkib çıxartdı. Sonra da işləməkdən qançır-qançır olmuş əllərimdən tutub işıqlı bir dünyaya - universitetə gətirdi... Universitetdə də biri-birindən müdrik, biri-birindən işıqlı müəllimlərim məni təkcə elm zirvəsinə deyil, həm də insanlıq zirvəsinə ucaldılar... İndi sabah belə müəllimlərimdən birinin - Mir Cəlalın xatirə gecəsində çıxış etməliyəm. Onun haqqında günlərlə danışsam belə, işıqlı xatirələrim bitib-tükənən deyil. Sabah hansı xatirədən bəhs edəcəyimi isə hələlik qətiləşdirə bilmirəm. Lakin bir xatirə anı var ki, ...onu mütləq danışacağam...

1958-ci ilin soyuq qış günü idi. Birinci kursda oxuyurdum. Mir Cəlal müəllimin dərsi idi. Dərs danışmağa çıxdım. Hündür boylu, arıq, utancaq bir oğlan idim. Cəlil Məmmədquluzadənin əsərlərindən həvəslə, uca səslə bəhs edirdim. Müəllimin diqqətini cəlb edə bilmişdim. O, maraq dolu baxışlarını bir an belə, məndən yayındırmırdı. Gah hündür boyumu, gah da cırıq botinkalardan çıxan barmaqlarımı süzürdü. Birdən nəzərlərini məndən ayırıb pəncərəyə yaxınlaşdı. Bir qədər yağan qarı seyr etdikdən sonra dönüb mənə yaxınlaşdı. Mehribancasına əlini çiynimə qoydu:

- Sən istedadlı tələbəsen, mühakimələrin dolğun və dürüstdü. Özün də yaxşı oğlana oxşayırsan, - deyib, qayğılı-qayğılı gülümsündü.

- Keç əyləş, adın necə oldu?..

- Adil, - deyə, inamla cavab verdim.

- Tənəffüsdə kafedraya, yanıma gələrsən, - deyib, astadan qulağıma pıçıldadı... Zəng vuruldu. Mir Cəlal müəllim bir daha mənə baxıb, sinfi tərk etdi. Anladım ki, getməliyəm. Kafedrada məni gözləyəcək...

Utancaq olduğumdan, ayaqlarımı zorla sürüyə-sürüyə kafedraya yaxınlaşdım. Bir qədər qapının yanında dayanıb, özümü ələ aldım. Qapını açdım. Məni gözləyirdi.

- Əyləş! Deyib, mehribancasına yer göstərdi.

Onunla üzbəüz əyləşdim. Bir qədər məndən sorğu-sual etdikdən sonra, gələcəkdə savadlı bir elm adamı olacağымdan, xalqıma xeyir verəcəyimdən danışdı. Onu dinlədikcə heç zaman üzünü görmədiyim atamı xatırladım. İçim qürur hissiylə süsləndi. Ürəyim dağa döndü. Sonra o, kağıza bükülü pulu mənə uzadaraq:

- Havada şaxta var, ayaqlarını don vurur. Elə indi gedib, özünə qış ayaqqabısı alarsan...

Sözlərini tamamlamağa imkan vermədim. Pulu da götürmədim. Qapını açıb, bir andaca otağı tərk etdim. O, sakitcə, heç nə demədən arxamca baxırdı...

Həmin gün özümü çox narahat hiss etdim. Dünya gözlərimdə qara rəngə boyanmışdı. Haradasa taleyimi qarğıdım. Atasızlığım yenidən məni öz ağuşuna aldı. Lakin bir şey məni daha çox üzürdü. Mənə qarşı bu qədər diqqətli olmağına rəğmən, müəllimimə qarşı hörmətsizliyim. Düşünürdüm ki, gərək pulu götürməsəm də, bunu mədəni şəkildə edəydim. Birdən-birə müəllimimə arxa çevirib, otağı tərk etməyəydim... Bu hisslər məni rahat buraxmırdı. Sabah dərsdə Mir Cəlal müəllimin üzünə necə baxa biləcəyimi qərarlaşdırı bilmirdim...

Sabahkı dərsdə, heç nə olmamış kimi, Mir Cəlal müəllim mənimlə həmişə olduğu kimi davrandı. Bir dəfə də olsun ayağıma – cırıq botinkama baxmadı. Nədənsə günlər ötdükcə ona – müəllimimə qarşı hisslərim daha da doğmalaşırdı. Bütün bu imkanları isə mənə onun özü yaradırdı. Getdikcə onun ürəyinin böyüklüyünü daha aydın görürdüm. Onu seyr etdikcə müəllim olmaq istəyim bir az da alovlanırdı.

Həmin hadisədən iki ay ötüb keçmişdi. Bir gün də,.. Demə, həmin gün mənim ad günüm imiş. Düzünü desəm, hansı gün doğulduğumu çoxdan unutmuşdum və heç qeyd də etmirdim. Cib boş, qarın ac, səni üzürsə ehtiyac, nə ad günü?! Həmin gün sonuncu dərs Mir Cəlal müəllimin idi. O, sinfə daxil olarkən əlində bir bağlama da var idi. Dərs o qədər maraqlı oldu ki, nə zaman zəng vurulduğundan xəbərimiz olmadı... Müəllim hələ də sinifdə idi. Biz tələbələr isə müəllimdən qabaq heç vaxt sinfi tərk etməzdik. Bu ara Mir Cəlal müəllim bağlamanı qoyduğu yerdən götürdü. Üzünü bizə tutaraq, gülümsündü:

- Uşaqlar, deyirsiniz, bu gün Adilin ad günüdür, eləmi?!.

Hamı təəccüblə mənə boylandı. Elə özüm də təəccübləndim. Yalnız bir nəfər - qrup yoldaşım Vədadi gülərək:

- Bəli, müəllim, Adilin ad günüdür, - deyə, bildirdi. İndi xatırladım ki, iki həftə öncə Vədadi məndən tərcümeyi-halımı soruşmuşdu... Mir Cəlal müəllim sözünə davam etdi:

- Gəlin, çalışqan və intizamlı bir tələbə kimi Adili ad günü münasibətilə alqışlayaq!

Hamı əl çaldı, məni təbrik etdilər. Sonra müəllim bağlamanı – ad günümə hədiyyə kimi mənə təqdim edib, sinfi tərk etdi...

Mir Cəlal müəllim mənə bahalı bir ayaqqabı almışdı. Elə bil ayağımın üstündə tikilibmiş. İsti və yaraşqlı idi. İndi anladım ki, vaxtilə Vəadinin tərcümeyi-halımı soruşmağı da Mir Cəlal müəllimin "qurğusu" imiş...

Axır ki, cırıq botinkadan canımı qurtara bildi... Günlər otdükcə yetimçiliyin və atasızlığın acı burulğanından azad olmağa başlayırdım. Özümü daha inamlı və arxalı hiss edirdim. Beləcə, təhsilimi başa vursam da, universiteti tərk edə bilmədim. Bu isti və işıqlı ocağa əbədi bağlandım. Bütün bunların əsas səbəbkarı isə o, idi – Mir Cəlal müəllim!

İndi 75 yaşım var, professoram. Deyilənə görə, yaxşı insanam. Mir Cəlal müəllim kimi...

... Pəncərənin o üzündə narın-narın qar yağır. Pəncərənin bu üzündə hələ də həyəcanımı boğa bilmirəm. Sabah, Mir Cəlal müəllimin xatirəsinə həsr olunmuş tədbirdə, onunla bağlı xatirələrimi dilə gətirəcəyəm...

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

GƏNCƏ GÖYÜ

Nə vaxt ki atam böyük qardaşım Əlmurada “gözün üstə qaşın var” deyirdi, o da o saat başlayırdı evdə açar axtarmağa. Açar bəzən tez tapılırdı, bəzən də gec. Tez tapılanda kədərlənirdik, çünki qardaşım Əlmurad ağzından heç nə qaçırtmırdı və biz də gülüb-eləmirdik. Elə ki gec tapılırdı, Əlmurad başlayırdı açarın tarixini və bu tarixdə öz taleyini danışmağa. Elə odlı-alovlu danışırdı ki, elə bil atəşli sözlər ağzını, dilini pörşələyirdi.

Danışığındakı əsas fikir bu idi ki, o, 1988-ci ildə Rostovda hərbi xidmətdə olanda bir qızla tanış olubmuş, ona vurulubmuş, o da bunun üçün ölübmüş. Leyli və Məcnun bunların yanında yalanmış. Sevgi o qədər güclü imiş ki, qız Rostovdakı evinin açarını veribmiş, qızın dilincə desək (Əlmurad belə deyir), bizim Əliquluşaya.

Açarın evdə itməyinə əsas səbəb nə idi? Əlmurad açarı elə bir yerdə gizlədirdi ki, sonra həmin yer özünün yadından çıxırdı. Yenə başlayırdı evin altını üstünə çevirməyə, rostovlu qız haqqında təzə xəbərlər üyütməyə.

Bəs Əlmuradın açarı tez-tez axtarmaqda məqsədi nə idi, bunu nədən və kimdən ötrü edirdi? Səbəb o idi ki, atam ona iş buyuranda və iş də gedib kötüyə dirənəndə Əlmurad başlayırdı açar axtarmağa. Bu da ondan ötrü idi ki, guya buralar onun könlüncə deyil, hirsəndirib-eləsələr, elə bu gecə Gəncə qatırı ilə gedər Bakıya, ordan da Rostova. Ev orda, eşik orda, arvad orda, uşaq orda. Daha buralarda nə iti azıb ki, gündə mal yeri kürüyə, qoyun mizi çıxarda, ağac dibi belləyə, nar bağını külləyə. Ondansa çıxıb gedər Rostova. Bəy oğlu bəy kimi işləyər Rostovun bazarında.

Ona görə biz evdə Əlmuradın qabağında dura bilmirdik. Açır itəndə, özümüz də əl-ayağa düşüb axtarırdıq. Tapılanda evdə hamımız, xüsusən, mən və balaca bacı- qardaşlarım başlayırdıq açara tamaşa eləməyə. Hərdən də barmağımızı açara toxundurub dodağımıza vururduq. Elə bu vaxt Əlmurad açarı götürüb başlayırdı qapıların kilidlərinə salmağa. Bir-iki dəfə o tərəf-bu tərəfə burub (ağzını da o cür burcudurdu) keçirdi o biri qapılara. Hamısını yoxlayırdı, düz gəlməyəndə bir-iki ağız rusca söyürdü və bu söyüşlər də bizim çox xoşumuza gəlirdi.

Bunu da ərz eləyim ki, biz Qərbi Azəbaycandan köçüb məskunlaşmışdıq Gəncədə. Bir-iki davar-duvarımız vardı, satdıq, Gəncə çayının (Samux tərəfində) sahilində on sota yaxın torpaq sahəsi aldıq. Sonra da bu torpağı tutdurduq göy-göyərtyə. Göy-göyərtyni də tutdurduq bazarlara. Canım sizə desin, hara getdik, göy-göyərty ilə tanındıq. Hətta atamın adının əvvəlinə bir “göy” sözü də artırdılar: Göy Səfərəli. Biz də Göy Səfərəlinin göy uşaqlarıydıq.

Harda var, harda yox, atamın çoban dostunun oğlu Mərdan axşamüstü, şərin şəri, darın dar vaxtı gəlib çıxdı bizə. İlk sözü bu oldu ki, ayə, başınıza soyuqmu dəyib, dünən axşam Rostovdan gəldim, Gəncədə su qiymətinə olan göy, Rostovda od qiymətinədir. Bu sözü eşidən kimi atamı od götürdü, Əlmuradı su. “Rostov” sözünü eşidən kimi Əlmuradı bərk tər basdı, cımcılıx suya batıb-çıxdı, tər dabaniyla getdi.

Atam sevincək dedi:

- Rostovda evimiz də var, çöldə ki qalmayacağıq. Açarı da budey (Əlmuradı göstərərək), cibimizdə.

Atam aradabir Əlmurada nəzər saldı, gördü ki, rəng alıb, rəng verir, daha doğrusu, rəngi vəzəri kimi göyərüb, şüyüd kimi boşalıb, ispanax kimi saralıb.

Nə başınızı ağrıdım, elə günü səhərdən kim qapıya gəldisə, dedik, göy-göyərtni bu il çor vurub, həyətimizi külək sovurub, evimiz yıxılıb. Vallah-billah nə göy var, nə göyərtni. Alverçi arvadın biri atama qayıtdı ki, siz nətər adamsınız, elə yaxşı eləyib adına “Göy Səfərəli” deyirlər.

Atam elə bu dəqiqələrdə Rostovun xəyalında idi, arvadın nə dediyini eşitmədi. Eşitsəydi, bu məsələ bir ilin göyərtni “sezonuna” başa gələcəkdi.

Nə başınızı ağrıdım, səhər saat 5-də çatdıq Rostovun bazarına. Atamdı, Əlmuraddı, Mərdandı, bir də mən. Düz üç maşın göyərtni vurmuşuq, bax belə, kefin istəyən. Rostov da ki, nə Rostov; aşırıq demiş: yemə, içmə, gül camalına tamaşa elə. Tərəkəmə ola, Rostov ola, yəni ki, at suyu görür, su da atı, daha burda fiştirix nəyə lazım?

Ayrı pıştaxtalara da göy vermişik. Atam ora da nəzarət eləyir. Amma Əlmuradın kefi yoxdur. Elə bil suya düşüb-çıxıb, burnunu balıq qarmağı kimi sallayıb.

Gələndən atam ona tapşırıb ki, göylərin saralan yarpaqlarını qırıp atsın. Hələ birinə də əlini vurmayıb. Dünya vecinə deyil. Elə bil Rostov üçün dava eləyən bu adam deyilmiş?

Mərdan göy alan bir rus qızını söhbətə tutmuşkən, mən Əlmuradı çəkdim bir kənara. Dedim: - Qağa (biz tərəflərdə böyük qardaşa Qağa deyirlər), evin açarı üstündə?

Dedi: - Yox, yadımdan çıxıb qalıb evdə.

Elə bil başıma daş düşdü.

Dedim: - Qağa, indi mən gəlinbacını görməmiş gedəcəyəm? Qardaşım oğlu mənə nə deyər? Deməzmi, ay əmi, Rostova gəlmisən, burdan bura mənə dəyməmişən.

Qolumla burnumun suyunu silib yüngülcə kövrəldim. Sonra qağamın qolundan tutub kənara çəkdiyim yerdən bir az da kənara çəkdim.

- Qağa, açar yoxdur, eybi yox, evin ki yerini bilirsən, gedək axşamüstü gəlinbaciya dəyək.

Əlmurad yerdəki mandarin qabığına təpik vurub dedi:

- Məsələ burasındadır ki, evin də yerini itirmişəm.

Daha dinmədim.

Canım sizə ərz eləsin; elə bu yerdə göy-göyərtnin sıldırğı gedən vaxtı bazara elə bir sükut çökdü kü, göyün üstündə fırvıra vuran milçəyin qanad-

larının səsi aydınca eşidildi. Bazarın girişindən bir dəstə adam gəlirdi, heç birinin də səsi çıxmırdı. Ancaq ortada uca boylu bir qadın mətin adamlarla irəliləyirdi. Hərdən bir yanındakı kişiylə nəsə deyirdi. Kişi də dəftərçəyə qeyd eləyirdi. Bəlkə də 38 yaşı olardı, bəlkə də heç olmazdı. Saçını “kare” vurdurmuşdı, qısa olsa da, şlalə kimi qayadan atılmaq vəziyyətində idi. Üzü xəfif bir təbəssümdən tez-tez dəyişirdi. Baxışında mehribançılıqla peşmançılığın qarışığı aydın hiss olunurdu, bu ona yaraşıqverirdi. Tez-tez yeriyirdi, kimdənsə üzr üstəməyə gələnə oxşayırdı.

Yaxınlaşdıqca üzündəki mehribançılıq daha da artırdı. Elə bil o, körpə bir uşağı qucağına götürməyə tələsirdi. Sanki həmin uşaq da uçurumdan yıxılacaq anında idi.

Qadın çoxdanın tanışını kimi bizim piştaxtanın qarşısında dayandı. Heç bir kəlmə də danışmadı. Amma üzündən elə görünürdü ki, guya o, bizə salam verib və bizdən də salam alıb. Hələ xeyli söhbətlər də eləyib. Amma aramızda heç bir söhbət-zad olmamışdı.

O, əlini uzadıb dörd dəstə göy götürdü. Göyə xeli tamaşa elədi, dəstənin bağını ehmalca açdı, əlləri ilə daraqladı. Sonra onu düz burnunun ucuna tutdu. Dərindən və acgözlüklə göyü qoxladı.

Biz çaşbaş qalmışdıq. O, göyü dönə-dönə qoxlayırdı. Gözlərindən yaş axırdı. Yaş yanaqlarında şırım açmışdı, damcılar bir-birini qovaraq göyü isladırırdı. Elə bil göyün üstünə şəh düşmüşdü. Birdən o, hönkürməyə başladı. Aşağı əyildi, dizlərini qatladı, göyü qoxlaya-qoxlaya xeyli ağladı.

Atam, mən, Əlmurad və Mərdan ayaq üstə qurumuşduq. Elə bilirdik ki, nəsə bir günah işlətməmişik. Ətrafdakı adamlar suya-buza dönmüşdülər. Xeyli keçəndən sonra qadın yavaş-yavaş ayağa qalxdı. Göy dəstələrini dodaqlarına sıxıb acgözlüklə yenə qoxladı və ağlaya-ağlaya Azərbaycan dilində dedi:

- Gəncə göyü. Mən neçə illərdi Gəncə göyünün həsrətini çəkmişəm. Hər yerdə, bütün dünyada bu qoxunu axtarmışam, ancaq tapa bilməmişəm.

Sonra mehribanlıqla bizdən soruşdu:

- Azərbaycanlısınız?

Atam, Əlmurad, mən və Mərdan – dördümüz də bir ağızdan cavab verdik:

- Hə.

- Gəncədənsiniz?

Yenə xorla dedik:

- Bəli, Gəncədənik.

- Gəncənin harasındasınız?

- Gəncə çayının aşağı sahilində yaşayırıq. Samux tərəfdə. Çayqıraxlıyıq.

O, yenə əlindəki göyləri var gücü ilə qoxladı, gözləri yaş içində boğulurdu. Yenidən “Uyyy” - deyib ah çəkdi.

- Gəncə göyü. Bu ətri heç harada tapa bilmədim, aradım, axtardım, heç nə Gəncə göyünün qoxusunu vermədi.

Birdən-birə mən ürəklənib soruşdum:

- Xanım, bəs siz kimsiniz?

- Mən erməniyəm, erməni qızıyam.

Bu sözü eşidən kimi, elə bil bizi elektirik vurdu. Geri atılmaq istəsək də, bacarmadıq, möhkəmcə yerimizə mıxlanmışdıq.

O, yenə göyləri hıçqıra-hıçqıra qoxladı.

- Mən də Gəncədənəm, - dedi. - İkinci şöbədə, Maksim Qorki küçəsində yaşayırdıq. Pivə zavodunun yanında. O vaxt köçüb əvvəlcə Moskvaya, sonra isə Rostova gəldik. Heç vaxt Gəncəni unuda bilmədim.

Qadın yenidən göyləri qoxladı və son dəfə balasını öpürmüş kimi, qoxunu ciyərlərinə çəkdi.

- Bir dəfə Gəncəni görsəydim, ölsəm də, heç bir arzum olmazdı, - dedi.

Ağlamağın özü ona bir yaraşlıq verirdi. Boy-buxununu, gərdənini, üz cizgilərini daha da zینətləndirirdi. Sanki həsrət, xiffət onu gözəlləşdirmişdi. Bəzən məğlubiyyətin özü qadına xüsusi bir gözəllik verir. Bəli, o, məğlub olmuşdu.

Baxdım ki, atam yaman kövrəlib. Əgər mən vaxtında dinməsəydim, hönkürəcəkdə. Yadına Göyçə düşmüşdü. Göyçədə qoyub gəldiyi evləri, göy biçənəklər, qoyun çəhliləri onu doyuncə ağladacaqdı.

- Xanım, çox sağ olun, nə qədər lazımdır, göy-göyərtdən götürün, - dedim.

Qadın dəstələri qoxlaya-qoxlaya zəmbilə yığırdı. Sevinc içində göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Aradabir əlini saxlayıb göyü qoxlayaraq deyirdi:

- Nə gözəldi Gəncə göyü.

Sonra götürdüyü dəstələrin beşqat pulunu verdi, bizlə xudahafizləşib getdi. O saat kənardakı adamlar gətirdiyimiz göyləri yarım saatın içində göyə götürdülər.

Ayaqlarımız elə bil yerə quylanmışdı. Traktor da gəlsə, bizi yerimizdən qopara bilməzdi. Handan-hana atam dilləndi:

- Gedəyin, bu gecə qalaq Əlmuradgildə. Sabah danüzü Rostovdan çıxarıq.

Əlmurad utana-utana: - Ata, açar evdə qalıb, - dedi.

Atam lap hirsəlndi.

- Açar cəhənnəmə qalsın, evin ki yerini bilirsən.

- Bilmirəm, evin yeri də yadımdan çıxıb.

Atam bu dəfə lap cin atına mindi.

- Ayə, ay fərsiz bala (əlini yelləyə-yelləyə), o açara görə, bu Rostova görə, sən mənə neçə illərdi qorxu altında saxlamısan. İndi belə deyirsən, ay köpəyoğlu? (Atam hirsələnəndə özünə də söyürdü).

Birdən-birə Əlmurad ciddi bir görkəm alıb son sözünü deyən müttəhim kimi dilləndi:

- Ata, əsgərlik vaxtı evləndiyim qız erməni idi.

Atam cin-cin oldu. Bir yerə baxdı, bir göyə baxdı, elə bil nəsə axtardı, tapa bilmədi. Əlacsız qalıb ayağımızın altındakı iki dənə kubik daşı üst-üstə qoyub aldı qucağına, otuz metr aparıb kənara tulladı, sonra qayıdıb gəldi yanımıza.

Atam nə üçün belə elədi, bunun məsələyə nə dəxli vardı, bilmədim.

Pəri AĞAKİŞİYEVA

TUT AĞACI

Nazilə xalanın heç bir kimsəsi yox idi. Yaşına nisbətə bəlkə də daha gənc görünməyinə baxmayaraq, saçının boyası getmiş dibləri, alnının, göz altının xəfif qırıqları onu ələ verirdi. Bir zamanlar iti addımlarla küçənin bir başından digərinə quş kimi səkən Nazilə xala artıq bir az addımlarını itiləşdirən kimi təntiyir, “Lənətə gələsən, ay fələk!” deyib əl dəsmalı ilə pörtmüş üzünün və alnının tərini qurulayardı.

Nazilə xalanın kiçik, xudmani evi həmişə tərtəmiz olardı. O, elə hey geniş, döşənmiş otaqları gəzir, birbalaca tozu olan mebel görən kimi səksənir, qaçıb ağ dəsmalı qaparaq tozlu yeri beş-altı dəfə tərtəmiz olana kimi silirdi. Sonra fəxrlə tərtəmiz otaqlara baxar, yorulana qədər gəzər və nəhayət, küncdəki divanın üstünə çökərdi. Pırtlaşıq düşüncələr içərisində nəyisə xatırlayaraq qımışar, dərhal möhkəmdən “yox, yox, yox” deyib ayağa qalxar, başını qarışdırmaq üçün boş, təmiz otaqlarda bir məşğuliyyət axtarırdı. Sanki mümkün qədər çox gəzərsə, itirdiyi hər nədirsə, onu bu boş otaqlarda axtarıb tapa biləcəkdə.

Son vaxtlar Nazilə xala yaşayan binanın yanındakı dar səkinin kənarında hər axşam qaş qaralana yaxın on üç-on dörd yaşlarında bir tütəkçalan oğlan gəlib var səsi ilə qədim, dəhşətli bir mahnını bütün avazı ilə oxuyardı:

***Ömrü çiçək qədər oldu,
Sevinc oldu, kədər oldu
Nəyçün gəldi gedər oldu,
Kimdən küsdü cavanlığım...***

Daha sonra oğlan bir xeyli tütəyini çalar və nəhayət: “Sanırdım ki tükən-məzdir, əbədidir cavanlığım...” deyib, papağının içindəki pulları da toplayıb gedərdi.

Nazilə xala mahnının bu hissəsini eşitməmək üçün var gücü ilə yüyürüb pəncərələri qapadar, bununla da kifayətlənməyərək, hələ cağbacağ cəftələrinin də hamısını çəkərdi. Hələ iki ay bundan qabaq tətildiyindən xalçanın ayağına ilişib dizlərini burxutmuşdu. Uzun müddət ayaqlarını yu-murta yaxması ilə sağaltdıqdan sonra artıq qaş qaralmamış, pəncərələri bağlayardı. Bununla da sanki əbədiyyətdən tənha olan otaqlara pəncərənin cəftəsindən gizlicə soxulub içəri keçən yad insan səsləri də kəsilmişdi. Artıq axşam gəzintisinə çıxan şəhər sakinlərinin gülüş səsləri bu kimsəsiz otaqları isidə bilmirdi. Nazilə xala etiraf etməsə də, sanki bu onun yaşının üstünə bir az da yaş gətirmişdi. Axı o səsləri eşitdikcə Nazilə xalaya ələ gəlirdi ki, o da

həmin izdihamın bir parçasıdır. Bəli, Nazilə xala öz təhlükəsizliyini həmişə xoşbəxtliyindən üstün tutmuşdu.

...Cavanlığında Nazilə xala kəndin ən seçmə qızlarından sayılırdı. Bəlkə də elə ondan idi ki, ona gələn elçilərin hamısına yox deyirdi. Çünki onların heç biri Nazilə xalanın təsəvvüründəki deyildi: birinin yaşı o yaş deyildi, birinin boyu, o birinin təhsili, birinin gözləri, o birini sözləri... Hə, Nazilə xala heç vaxt özünün "o"sunu tapa bilməmişdi. Yaş yaş üstünə artdıqca o, elə hey özünün cavanlıq şəkillərini güzgünün qabağına düzərək, "hələ ömür qabaqdadır" deyirdi. "O" gələndə Nazilə mütləq bunu biləcəkdə, onlar həmin o evdə, həmin o yerdə, həmin o uşaqları ilə Nazilənin balacılığından təsəvvüründə olduğu həmin o xoşbəxtliyi tapacaqdılar.

Hələ o vaxtlar belə, Nazilə xala öz yaşıdları ilə o qədər də qaynayıb-qarışmazdı. Onun ən maraqlı məşğuliyyəti həyat-bacanı süpürəndən, əl-ayaq yığışandan sonra tut ağacının altında oturaraq öz xeyallarını yaşayanlara aid romanlar oxumaq olardı. Kitabı oxuyar, sonra bükərək bir xeyli fikrə dalar, xeyallarındakı həyatın gözəlliyi nəfəsini kəsib onu üşüdənə qədər həyətdə oturardı. Daha sonra evə qaçaraq gənc ürəyinə sığmayan xoşbəxtliyin sərxoşluğu altında ola biləcək ən dadlı yuxuları görərdi.

Onun ən böyük istəklərindən biri də həmin tutun başına çıxaraq ağacın təpəsindən dillərə dastan olan kənd mənzərəsini görmək idi. Amma evdəkilər "qız uşağısan, ağaca çıxma" deyib onu uşaqlıqdan yaman qorxutmuşdular. Odur-budur, Nazilə xala hamının asanlıqla dırmaşdığı ağaca çıxmaz, onu gözlərində şişirdərək özü üçün bir aşılmaz dağa çevirmişdi. Ancaq bircə dəfə bütün gücünü toplayaraq iki budaq dırmaşmışdı, onda da ayağı sürüşərək yıxılmış, alnında kəsik açılmışdı. Həmin o balaca cızığı indiyə qədər də tellərinin arasında gizlədirdi. Bu əhvalatdan sonra, Nazilə xala o ağaca çıxmaq fikrini birdəfəlik başından çıxartdı.

Hə, Nazilə xala öz yaşıdları ilə çox yaxın deyildi. Çünki onlar hamısı eyni arzuları qururdular. Hamısı eyni oğlanlara baxardılar. Amma yox, gənc Nazilə tam fərqli arzular qurardı. Düzdür, o qızların çoxu ali məktəbə elə ilk cəhddən qəbul olundular. Amma hamısı elə müəllimlik oxumağa getdi. Nazilə xala qəbul oluna bilməsə də, onun arzusu Moskvada oxumaq idi, özü də incəsənət üzrə. Axi Nazilə xala istəyirdi o kinoda gördüyü insanlar kimi çox məşhur bir insan olsun. Düzdür, ilk cəhddən onda alımadı, elə ikincidən, elə lap üçüncüdən sonra da. Amma bunu unutmaq o tut ağacını unutmaq kimi asan ola bilmədi. Hətta günün bu günü belə, bəzən Nazilə xalanı güzgünün qabağında özünə baxaraq gülümsünüb, tamaşaçılarına baş əyməyi məşq etdiyini görmək olardı...

Nazilə xalanın həyatının ən şirin çağы rayona ilk dəfə gələn gənc pianoçu ilə tanışlığı idi. Pianoçu Rusiyada oxuduğu üçün bütün kənd onun gəlişini böyük səbirsizliklə gözləyirdi. Siqareti damağında, telləri yanağınadək uzanan, son dəb şalvar geyinən bu oğlanı görəndən cavan Nazilə daha xoşbəxt olmaq üçün o romanlara, o tut ağacına, o xeyallara ehtiyac duymadı. Çünki hələ heç vaxt xoşbəxtlik bu qədər yaxın olmamışdı, sanki əlini uzatsa idi, ulduzlara qədər gedib çata bilərdi. Nazilənin kəndlə bir sorağı o pianoçunun da qulağından yan keçməmişdi. Ancaq onların şirin nağıl kimi sevgiləri çox, çox qısa çəkmişdi. Bəlkə də səbəb oğlanın ətrafında dolanan çoxlu qızlar idi. Və bəlkə də səbəb o idi ki, hələ də gənc Nazilə qəlbində

onunla ailə qurmaq istəyib-istəmədiyinə dair gizli, amma günü-gündən böyüyən dəhşətli bir şübhə duyurdu. Görəsən bu, doğrudan həmin "o" idi? Gənc pianoçu cavan Nazilənin bütün qadınlıq hisslərini nə qədər oyatsa da, hələ də xəyallarındakı "o" qədər deyildi... Və bir gün pianoçu Nazilə xalanın o heç cürə bəyənmədiyi qızlardan biri ilə evlənərək şəhərə köçmüşdü. Düzdür, Nazilə xala hələ də hər piano səsinə eşidəndə səksənsə də, bilirdi ki, bir gün həmin, həmin "o" ilə birlikdə olacaqdı...

Həmin arada Nazilə xala özü də bilmədən, qəfil şübhə duymağa başladı. Axı... Axı ömür gəlib keçirdi. Bəs həmin "o"lar nə zaman yaşanacaqdı?! Axı o da ilk öpüşün şirinliyini yaşamaq istəyirdi. Axı o da gənclər kimi institutda oxumaq, tələbə yoldaşları ilə kinoya getmək, universitet xorunun tərkibində oxumaq istəyirdi. O da istəyirdi albomlara sığışmayan gənclik xatirələri olsun... Və bu şübhə günü-gündən böyüyərək artıq ürəyini yara etmiş, bir gün yaradan qara qanlar axaraq onun içini doldurmağa başlamışdı. Həmin gün Nazilə xala gəncliyindəki hərəkətini təkrarladı: Onu yaralayan tut ağacı kimi bu xatirəni də ancaq bir cür zərərsizləşdirmək olardı. Və Nazilə xala unutdu... O Moskvanın küçələrini, o alqışları, onunla dünyanı gəzəcək həmin o sevgilisini, hər şeyi, hər şeyi unutdu. Nazilə xala keçmişini o rayonda buraxıb arxasına baxmadan paytaxta köçərək sıradan bir işə başladı. Şükür, ailəsindən qalanlarla birlikdə artıq öz evi, bir nəfərə artıqlamasından da çox çatacaq maaşı vardı. Hərdən onu arxa sıralarda oturub gözlərindəki həmin o heyranlıqla ekrandakı oyunçulara kilidlənmiş halda kinoteatrlarda görmək olardı. Hərdən onu arxa həyətdə gənc sevgililərin görüş yeri olan parkda kafedə dondurma yeyərkən görmək olardı. Üzü-gözü gülsə də, evə qayıtdıqdan sonra Nazilə xala iki-üç gün arxası üstə çarpayıda qalar, gözlərindən o qədər yaş axırdı ki, möhkəm zökəm olardı. Sonra nə düşünərdisə, yenidən əhval-ruhiyyəsi düzələr, qalxıb zoğallı çay, dovğa, turşu şorbası edib özünü sağaldardı.

...Sonra artıq yavaş-yavaş bunları da tərgitməyə başladı. Qəfil anladı ki, əgər xəstə yatağında şorba bişirənin yoxdursa, deməli, sən tənhanın tənhasısan və bunu anladıqdan sonra Nazilə xala özünü içəriyə qapadı. Bu arada onu əlini tez-tez saçlarının arasında gizlətdiyi cızığa çəkərkən görmək olardı. Qonşuların hamısı bu üz-gözü həmişə səliqəli, mehriban xasiyyətli göyçək qadını daim xoş qarşılasalar da, Nazilə xala heç kəslə get-gəl etməzdi. İndi onun ən sevimli məşğuliyyəti tikiş tikmək, evini təmizləyib çayını içərək fikrini yayındıracaq nə iləsə məşğul olmaq idi. Qəribədir, bir zamanlar gəncliyini xəyal qurmaqla keçirən Nazilə xala indi bu yaşında bir dəqiqə belə düşünməmək üçün daim başını fikrini yayındıracaq nə iləsə məşğul edərdi. Onun tez-tez ucadan kimisə çağırıldığını, ya da "yox, yox" deyərək hansısa xatirəni qovduğunu eşitmək olardı...

Hə, yadımdan çıxmamışkən, dünən gecə Nazilə xala çox-çox qəribə bir yuxu görmüşdü. Yuxuda yenə gənc idi. Həmin o yuxuda Nazilə xala əlindəki romanı yerə qoyaraq yavaş-yavaş tut ağacını tam başına qədər dırmaşmağa başladı. Və dırmaşa-dırmaşa niyə indiyə qədər bunu heç vaxt etmədiyini dönə-dönə soruşurdu. Axı, arzuları üçün gerçək həyatını qurban verən qızın, hansısa cızıqdan qorxaraq geri çəkilməsi qədər gülməli nə ola bilərdi ki?!.

♦ Poeziya

Əkbər QOŞALI

DƏRVIŞİN NAĞILI

Bəri gəlgil, canım dostum, bir az söhbət edəlim,
Bizim uzun zamanları ən qısdan kəsəlim.

Atam-anam yaşlaşmışdı,
arardılar, getməzdim –
Sabah gəlləm, bir gün gəlləm... - deyib, deyib,
keçərdim...

İnan, elə bilirdim ki hələ, hələ ölməzlər,
elə, elə bilirdim ki mənsiz köçə bilməzlər...

Atam-anam haqqa vardı....
ruh quşum uçdu sanki –
Sanki mənim öz elimlə bütün bağım qopmuşdu...
Qırx gün keçdi son dəfədən, yetimliyim köhnəldi...
Qırx gün keçdi, iliyimə işlər oldu nələrsə...
Artıq dəqiq bilirdim ki, dönməyəcək gedənlər...

Tapıb geydim
evimizdə Nuhdan qalan xirqəni;
Hinddən gələn kəşkülümü,
Başı topuz əsanı,
Köhnə gümüş xəncəri və
Bir də, haqqıx muncuğu –
götürüb, çıxdım yola...

Az getdim-üz getdim,
dərə-təpə düz getdim,
gecə və gündüz getdim;
Çay nəğməsi topladım,
qaya səsi eşitdim;

Bir gənc abdal söyləmişdi:
“gördüyünü örtüb keç, görmədiyini söyləmə” –
Çayla dağın sevgisini hər bir kəsdən gizlədim...
Öz nəfsimə yenilmədim, necə nəfəs bəslədim;
Dərələrdə selmiydim, yelmiydim təpələrdə..? –

Düzdüm, düzün ortasında qalmadım,
İlin ən uzun gecəsi özümə gün ağladım –
bir özümlük, bir qonaqlıq kiçik kümə qaraltdım...
Küməmin ilk gecəsində biri döydü qapımı,
Qapım onsuz da açıqdı;
üstəlik də, yavan cadım, duru suyum varıydı,
“Tanrı qonağı” deyirdi – dərviş qaytarardımı?
Amma dərviş küməsinin üstü nazik döşənib,
qalın torpaqlanmışdı;
Qalın qara torpağa tab etməyən ağaclar
gərilib, səs salırdı;
Zərif oğlu Zərif qonaq dedi: aman,
dərviş, məni özgə yerə apar həmə,ən,
qorxuram ki, bu dam uça...
Nə incindim, nə də qorxdum;
dedim, qorxma, adamoğlu,
bu səda ki dirəklərdən gəlir sənə -
külli aləm səbəbinə,
Yaradana zikr edirlər;
Zərif dedi, qorxuram ki, zikr bitə,
damın-daşın, biz qarışıq, son səcdəyə qapana...
Susdum... daha söz demədim...
Heç bilmirəm Zərifcə haralara ötürdüm,
“Çox çox sağ ol, dərviş!” dedi – eşitdim,
geri döndüm...

Yenə geyindim xırqəmi,
Götürdüm də kəşkülü,
Düşdüm yolların ağına...
kim susa, kim çağıra...

Xırqəm üstə bir uppuzzun saç düşmüşdü, –
Yandırım, yandırmayım?.. –
O uzun saç dilə gəldi.
Dedi:
-Dərviş, nə ağlama, nə bozlama, sözüm sana,

Dərviş olan kəsə lazım eşqi-Xuda!
Elə bu dəm, boş küməm də son səcdəyə qapıldı...

Uzun, incə yollar mənə şövq verdi də, zövq verdi,
Gördüklərim, duyduqlarım verdi, yeni göz verdi...
Yolu yığdım ayağıma, haqdan "İzn" çıxardım,
Yanan nəfis qatlarında nələr, nələr qazandım.
Sanki yeni başa düşdüm: çadırımdı ulu Göylər,
yağız Yerlər yurdumdu...
Hər irəli getdiyimdə, hər bir yeni gecədə,
Tarixlərin bir yarpağı xırqəm üstə düşürdü...
Bəzən qışın ortasında ocaq olan ilğımlar,
qızmar yayın ortasında canımı üşüdüdü...

Sonra,
sonra...
nələr vardı? – yaddaşımı çağırım:
Həbəşoğlu qara Bilal ilk azanı oxudu da, çatmadım,
Tanrının son elçisinin söylədiyi son xütbəyə yetmədim;

Amma
Arslan Baba ilə Yasəvinin ilk görüşü yadımdadır,
Elə bil ki o ilk görüş hey uzanır, bitməyir...
Elə bil ki
Yunus hələ... Tapdıq Əmrə dərgahına odun daşır...-

Dosta deyim,
Mövlanə-Şəms sirlərinə vəqif ola bilmədim... –
Ruhumda Tanrımız varkən, mən bu bədəndə qaldım –
bağışladı Yaradan...
Ta qədimdən bilirdim ki:
Tanrı təkdir – bağışlar,
adamlar bağışlamaz...
Bir də,
Dostluq Dənizindən dadıb, xəlvət çəkilməyi öyrəndim...
Bəlkə, bəlkə, ona görə,
Nəsiminin çarmıxında qan sıçradı üz-gözümə,
dınmədim;

Şahla Sultan savaşanda
əlim göyə qalxmadısa...
baxışlarım yer dəldi...

Tarix məni vərəqləyir,
zaman məni oxurdu...
İşləyirdim dişləmirdim,
Dişləyir, işləmirdim...
Gah ürəkdə fərəh vardı,

gah fərəhlərdə ürək...
Amma həmişə kədər var –
Kədər – dərviş malıdı...

Yenə dərviş dodağından alxış axar,
Yenə dərviş sinəsindən qalxar dilək...

Hə ocaqda isinməzdim;
soyuq üzlər düşürmüşdü,
bişirmişdi yanan nəfsim...
Haqq görəni xalq görmədi...
Mən biləni xalq bilmirdi...
İqlimim dəyişmişdi...

Yenə xırqəm əynimdədi,
Yenə uzun yol görünür... –
Dərviş yolu –
yarım ömür o tərəfə,
yarım ömür bu tərəfə götürür...
Vaxt gəlir ki, Yol dediyin
yeyin axır sulardan,
vaxt içində, Yol dediyin
Ay önündə karvan-karvan bulud olur...

Daha mənim xırqəm üstə dilək saçı dolaşmır,
Öz ağ saçım, öz xırqəmdi –
ha yandırım, çağırım...

Son günlərdə atam-anam tez-tez girir yuxuma,
Atam deyir:
-Nə basardım tər qoxuyan xırqəsini bağrıma...
Anam deyir:
-Amandı, ha, hələ tezdi, balamızı çağırma...

Hər gün ilk azan verilir,
Hər gün bir son xütbə var...

“KARANTİN DÖVRÜ ŞEİRLƏRİ”NDƏN

Duyğuma yenildim,
Düşündüm, daşındım.
Fikr etdim, zikr etdim,
Dərd açdım, danışdım...

Yeridim, yüyürdüm,
Dəyişdim... və artdım.

Bir şəkil özümdən qoparıb məni,
Lal olmuşam baxa-baxa, İlahi.
Səndən özgə kim görsəydi halımı
Gedər dönər, başa qaxar, İlahi.

Heç kim ona mənim kimi baxmadı,
Şəkil deyil... – deynən – dərin dünyadı;
İşıq saçır, yiyəsinin adını
dalğa-dalğa yayar, yayar, İlahi.

Hər şəkilin

var
bir sirri – bilirəm,
Bu şəkilin nədi sirri? – bilirəm;
Səndən başqa heç bir kəsə demirəm –
Ürəyində gizli ad var, İlahi... –
Odur onu belə məhzun eyləyən,
Şəklini də canlı insan eyləyən...
Qara sevda, qara sevda dediyin –
qəlbə də çaxar, üzə vurur, İlahi...

Burda

Ay dənizin üzünə gülür,
Ləpələr, ləpələr Ayca sürünür...
Sizdə dəniz yoxmu?..

Çay varmı bari?
Varsa, dəniziniz vurğunmu Aya?
Yoxsa,
gör, düşürmü çayınıza Ay..?
Nə dəniz, nə də çay yoxsa,
eybi yox,
Sən dəniz gözünü süzdür Ay sarı,
Ay gözünə dalsın, gözün də Aya...
Bəlkə də, Ay o an, dənizə deyil,
bütün gücü ilə qəlbimə vurdu...
Nə bilim, zaman durdu...

Bir bax ki

bu qədər uzaqlıqda da,
yenə eyni yerə baxa bilirik...

Əlini ver əlimə,
Əlim quru yerdədi.
Gözümə bax, gözümə,
Daşıb, suyu yerdədi.

Bu - əl, bu - göz, daha nə?
Qalan hər şey bəhanə...

Günəş özü göylərdə,
Nuru, nuru yerdədi...

Eşqdi – göyə qaldırır,
Qanada inandırır...
Sevgisizlər inanmır, -
Odu, budu... yerdədi...

Əlin qalsın əlimdə -
Şad olduğu yerdədi.
Gözün qalsın gözümdə,
Gözüm duru yerdədi...

Gülüm, yaman dolmusan,
ağla, gözümə ağla.
Bir işə yaramayan
fəqir dözümə ağla...

...Qəlbimdə izin olsun,
Günahlar bizim olsun;
Əlim və dizin olsun,
məni özünə bağla...

Deynən, qadam bilmişdim,
deynən, adam bilmişdim,
yanınaca gəlmişdim,
Məni xətaya salma,
bir də üzünə baxmam...

Çox söylə, az eşidim,
qışını yaz eşidim,
Nə desən naz eşidim,
baxma, üzümə baxma...

Necə, necə dolmusan,
ağla, gözümə ağla.
Dözüm dözmədi deynən,
fəqir dözümə ağla...

Aman, öz yağında bişən əfəndim,
Dayan, göz yaşında üzən əfəndim,
Yeddi qat göylərdən düşüb, elə bil,
Özü öz gözündən düşən, əfəndim...

Yenə işğal günüdü,
Nə ağlar, nə gülərəm...
Nə yaşar, nə ölərəm...
Allah, Allah,
 nə üçün
 mən
hələ də dözüürəm?!

Mən olmasam, mən neynərdim?..

Dilinizi öyrəndim,
 dilini öyrənəmmədim...

Ürək bir dəfə fəth olu...
 Sonrakılar işğaldı...

Məni görmək müstəhəbdi,
 səni görmək vacibat...

Həsrət bitsin,
 həsrətlilik bitməsin...

Güləmail MURAD

PORTRET

Xalq yazıçısı Anara

Rəssam, bir portret çək mənim üçün,
Orda Nəsiminin hünəri olsun.
Orda Füzulinin qəmi-kədəri,
Orda Xətayinin zəfəri olsun.

Əgər çəkər olsan o portreti,
Əvvəlcə Qorqudun qopuzun dinlə.
Göy gölün suyundan bir ovuc götür,
Rəngləri qarışdır öz əllərinlə.

Əlvan, şux rənglərdən vur kətan üstə,
Rənglər göz yaşı tək dumduru olsun.
Qoy o portretdən “ Min beş yüz illik
Oğuz şeirimizn” qüruru olsun.

Qoy o portretdən Nigar xanımın,
Ana laylasının duyulsun səsi.
Baxanı tilsimə salsın bir anda
Cansız bir kətanın canlı nəfəsi.

Sonra da götürüb bir Göyçay narı,
Rənglərin üstünə sıx, sıxa bilsən.
Rənglərin bəminə en Rəsul kimi,
Rənglərin zilinə çıx, çıxa bilsən.

Orda bir millətin ağır yükünü,
Çiyində daşıyan insanı yarat.
Sadəcə portret çəkmə, qardaşım,
İnsan simasında tarixi yarat,
İnsan timsalında zamanı yarat!

Bilirəm çətindir, bunuçün gərək
Keçəsən torpaq, yel, dəniz və oddan.
Amma səksən illik uzun bir ömrün
Əsas akkordların çıxarma yaddan.

Üzeyir dayansın "Üvertüra"sı,
Orda Şopen olsun "Etüdlər"iylə.
Orda ədib olsun şöhrəti-şanı,
Orda insan olsun dərdi-səriylə!
Bir insan ki, bilsin ömrün mənasın,
Qələmdən, yazıdan, ədəbiyyatdan!
Bir ədib ki, qalxıb beşmərtəbəni,
Həyata boylansın altıncı qatdan.

Tənə sellərinə sinə gərsin o,
Dəryada dayansın qoca dağ kimi.
Qalib doğrularaq qalib yaşasın,
Qürurla dayansın uca dağ kimi!

Sonra da... ən uca bir zirvədən as,
Odur sözüümüzün imanı, dini.
Baxanlar desinlər çəkmisən, qardaş,
Yazıçı Anarın portretini.

AZƏRBAYCANIM

Mən sənə can dedim, çünki təndə can
Səninlə canlanır, Azərbaycanım!
Dünyaya gələndən damarımda qan
Eşqinlə dolanır, Azərbaycanım!

Haqqa söykəribdi kökün, dayağın,
Uzaq ulduzlardan gəlir sorağın.
Harda ədalət var, üçrəng bayrağın
Orda dalğalanır, Azərbaycanım!

Mərmərdən Altay dağlarınacan,
Kazandan Təbrizin bağlarınacan,
Hamı bir ağızdan sənə deyib can,
Səni qardaş sanır, Azərbaycanım!

Adınla qoşadır sevinc, səadət,
İnsana, millətə, haqqa məhəbbət.
Batıdan, Doğudan gör neçə millət
Sənə ünvanlanır, Azərbaycanım!

Güləmail səndən ilhama gəlir,
Pərvanədir, yanan bir şama gəlir.
Qutsal bayrağını salama gəlir,
Quş tək qanadlanır, Azərbaycanım!

DURNA LƏLƏYİ

O aprel səhəri niyə görəsən,
Buludlar üstünə qondu durnalar?
Torpağı ana tək bağrına basan,
Bir şəhidi görüb dondu durnalar?

Əlində qumbara tənha şəhidi,
Göydə ağlayırdı qərrib durnalar.
Ana tək, bacı tək saçın yolurdu,
Lələyin çöllərə sərib durnalar.

Yağış tək yağırdı gözlərindən yaş,
Şəhidin nəşini yuyurdu sanki.
Durnalar o səhər insan olmuşdu,
Durnalar şəhidi duyurdu sanki.

Belə görməmişdim heç durnaları;
Getdiyi yolundan geriye dönən.
Bəyaz lələkləri qar kimi yağan,
Ağlaşa-ağlaşa dəliyə dönən.

Axırı düzülüb öz qatarına,
Bir matəm havası çalıb getdilər.
Cismini tapşırıb ana torpağa,
Şəhidin ruhunu alıb getdilər.

Gözlərim cüt bulaq, dolduqca dolsun,
Ölsəm də, gözümü bağlamasınlar.
Allahım, qoy mənə nə olur-olsun,
Şəhid anaları ağlamasınlar.

Bir ana qəlbinin fəryadı ilə,
Düşmənin səfini pozacağam mən!
Zəfər nəğməsini Cıdır düzündə,
Durna lələyiylə yazacağam mən.

BİR DAMLA YAŞ

Oxucum bilirmi nələr gizlənib,
Gözümdən süzülən bir damla yaşda.
Qəm-qüسسə gizlənib, kədər gizlənib,
Gözümdən süzülən bir damla yaşda.

Nisgilli eşqimin hekayəti var,
Həsrətli çağların məlaməti var.
Yaralı qəlbimin şikayəti var
Gözümdən süzülən bir damla yaşda.

Haqsız adamların haqsız savaşı,
Didərgin kəslərin neçə təlaş.
Yetim balaların gözünün yaşı
Gözümdən süzülən bir damla yaşda.

Bütöv Azərbaycan hicranı vardır
Yaralı Qarabağ məkanı vardı.
Şəhid oğulların fəğanı vardır
Gözümdən süzülən bir damla yaşda.

Qəlbimdə qəm, sevinc tənidi, gəl ayr,
Şuşayla arada həsrət yaşayır.
Güləmail Vətən dərdi daşıyır
Gözümdən süzülən bir damla yaşda.

MƏN ƏSGƏRƏM

Ana, mənim üçün böyük şərəfdir,
Qorumaq müqəddəs torpağımızı!
Günəşin özünə qaldıracağıq,
Üçrəngli, yenilməz bayrağımızı!

Sadəcə, təbiət ünsürü deyil,
Əsgərə anadır, bacıdır torpaq!
Hər gün ayaqlayıb tapdalasaq da,
Amma başımızın tacıdır torpaq!

Gərək bu torpağa düşmən ayağı,
Düşmən nəzərləri heç vaxt dəyməsin!
Bu yurdun saralmış otunu belə,
Düşmən çəkmələri heç vaxt əyməsin!

Sərin bulaqları göz yaşımızdır,
Laləli düzləri al qanımızdır!

Bu torpaq sadəcə torpaq deyil, yox,
Bu torpaq ruhumuz və canımızdır!

Demirəm ölməyə gedirik ancaq,
Yaşayaq, yaradaq ad-sanımızla!
Amma lazım gəlsə şəhid olarıq,
Suvarıb torpağı al qanımızla!

ŞƏHİD ANASIYAM

Şəhid anasıyam, qoy bilsin ellər,
Amma göz yaşımı boğacağam məm.
Bətnimdən doğduğum şəhid balamı,
İndi öz ruhumdan doğacağam mən.

Mənimdir Kür çayı, Göyüzən dağı,
Hər daşım, hər qayam aslan yatağı.
Sinəmə dağ çəkmək istəyən yağı,
Görsün necə zirvə, necə dağam mən.

Ah çəksəm, ahıma dinər ulduzlar,
Göylərdən yerlərə enər ulduzlar.
Üçrəng bayrağıma dönər ulduzlar,
Ana görkəmində bir bayrağm mən.

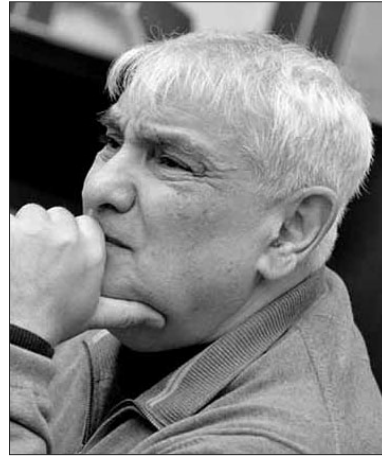
Oğulsuz keçsə də neçə illərim,
Dərddən ağarsa da qara tellərim,
Deməz qədərbilən, doğma ellərim,
Deməz xəzan vurmuş bir yarpağam mən.

Düşmənlər yurduma girməyəcəklər,
Bağımdan gül-çiçək dərməyəcəklər.
Şəhidlər ölməyib, ölməyəcəklər,
Nə qədər dünyada hələ sağam mən.

♦ Kamal Abdullanın 70 yaşı

VAXTI EDAM ETMƏK

*“Rövzeyi-kuyində bulmuşdur Füzuli bir məqam
Kim, ona cənnət quşu yetməz min il uçmağ ilən”.*

M.Füzuli

Vaxtı edam etmək dəvəni iynənin gözündən keçirmək kimi bir şeydir.

Vaxtı edam etmək cazibə qüvvəsini aradan götürmək deməkdir.

Vaxt edam olunanda insan uçar: azadlıq olur.

Vaxt edam olunanda dünya da uçar: xarabalıq olur.

İnsanın uçmağı pozitividir: ruh səma edir.

Negativ dünyanın uçmağındadır: hər şey uçuşumlar içrə toz-toz səpələnib qaranlıq vakuuma izsizləşir.

Mif və Dastana salamlar olsun!

Bunlardan biri Kamal Abdullanın Qır atıdır, digəri – Dür atı. Kamal öz roman və hekayələrinin təsəvvür məkanı ilə gah bunda gəzir, gah da onda. Amma olur ki, hərdən qədim yunanlardan ağ qanadlı Peqası da sifariş eləyir – uçmaq üçün...

Tanrı özü 70 yaşlı Kamal Abdullaya yar olsun!

Hər bir yubiley məxfi edamdır: səni başda əyləşdirib tərifləyə-tərifləyə topluma, xalqa, millətə nümayiş etdirirlər. Haqqında ölüm hökmü çıxarılmış canınisə, edam kötüyünə qaldırıb pisləyə-pisləyə camaata göstərirlər.

Yubiley edam oppozisiyasıdır: onlar müsbət və mənfi qütblər kimidirlər.

70 ildir Kamal vaxtın “hülqumunu” tutub sıxır iki barmağı arasında və səbr-lə dartır onu yuxarı: artıq çoxdan bəridir ki, vaxtın “ayaqlarını” üzüb yerdən, saxlayıb gözləri qənşərində. İndi Kamal vaxta baxır, vaxt – Kamala. Mümkün ki, biri o birindən utansın. Mümkün ki, biri digərilə fəxr eləsin. Mümkün ki, biri digərinə öz qələbəsinə danışsın. Mümkün ki, biri digərini xəyanətdə ittiham eləsin. Biz bunu bilə bilmirik. Bunu bir Kamal bilir, bir də – vaxt.

İnsanın vaxta, vaxtın insana xəyanətinin əlaməti nədir?

Diqqətsizlik.

İnsan vaxta qarşı diqqətsiz olanda dünya qarışır, ömür “uçur”.

Vaxt insana qarşı diqqətsiz olanda fəlak onu hər addımında mat eləyir.

Kamal vaxta qarşı çox diqqətlidir: onun hülqumunu əlindən buraxmır, özündən uzaq qaçmağa qoymur, daim “zavallını” edam kötüyünün üzərində hərlədir. Amma paradoks ondadır ki, Kamal vaxtı edam eləyə-eləyə vaxt Kamalı xoşbəxt eləyib.

Yazıçı, şair, alim vaxtı anbaan çarmıxa çəkib onu söz təsbehlərinə düzür, söz kapsullarına yığır. Edam edilmiş vaxt isə sözlərə dönüb kitablarda əbədi uyuyur.

Kamal Abdullanın bir hekayələr kitabı var: uçmaq və uçanlar haqqındadır. Osa götürüb toplunu adlandırır “Edam vaxtını dəyişmək olmaz”. Hm... Qəribədir, deyilmi? Ad detektiv tapançası kimi sərlövhədən birbaşa tuşlanır adamın gicgahına.

Hərçənd “edam” sözü Kamala yaraşmır; onun yaradıcılıq poetikasında da əyri, mırıq diş kimi görünür. Çünki Kamalın bütün elmi yazıları, tədqiqatları, romanları Kamalın söz bayramını, söz sevgisini, sözləri konfetlər kimi uşaq sevincilə helikopterdən səpələmək həvəsini, yaşamaqdan həzz almaq çabasını sərgiləyir, hətta cəlladdan, qətdən, ölümdən danışdıqda belə. Məsələ bu ki, Kamal Abdullanın özü ilə onun roman dünyası arasında hər zaman gözəgörünməz bir özgələşmə pərdəsi, yadlaşma məsafəsi var: müəllifin qəhrəmanları sanki ona yaxın düşə bilmirlər. Odur ki, bu personajlarla empati qurmaq şansı sıfır. Məqamın həqiqəti bu ki, Kamal onları yaşatmır, tədqiqatçı-arxeoloq kimi təsəvvürünə gətirib təhlil edir.

Kamalın yazıları “Kitabi - Dədə Qorqud”dan tanınan Oğuz bəylərinə bənzərlər: hansı süjet dolanbacları ilə “sürüşmələrinə”, hansı texnikaya, yozuma məruz qalmalarına, hansı növ, janr müstəvisində bulunmalarına rəğmən, onların içi həmişə şaddır, özünəinamla doludur, enerjilə aşib-daşır. Bunun da səbəbi o ki, Kamalın sözləri Kappadokiyanın rəngbərəng hava şarları kimidir: səmada süzə-süzə üfüqə göy qurşağı çəkirlər.

Kamal Abdulla gözəl söz toxucusudur, ədəbiyyatın, necə deyirlər, “türk-baf”ıdır və bir qayda olaraq, güləbətin “toxuyur”. Bu səbəbdən onun romanları hər zaman Güllü Dərə variantı olur, Güllü Dərə kimi qoxuyur. Buradan isə, Azərbaycan nağıllarına doğru neçə-neçə lağım atmaq, tunel qazımaq mümkün.

Bəli, mümkündür.

Lakin “un momento”...

Kamalın bədii əsərlərində söz substantivdir, səllimdir, istədiyi zaman istədiyi yerə gedib çıxı bilər: nə süjetə baxır, nə personaja, nə də xarakterə; heç müəllifə də təbə olmur. Nədən ki, şəcərəsi eposdandır. Söz eposda safdır; təmiz, cılxa səsdır, dildən təzəcə sıyrılıb düşüb və kosmik vibrasiyaları özündə cingildədir, eyhamlaşdırdığı obyektə maksimal yaxınlıq sərgiləyir, və hələ ki, Mişel Fuko demişkən, “öz təbiəti etibarlı ilə addır. Eynitipli obyektlər cərgəsində konkret obyektə fərqləndirən, fərdiləşdirən addır; ona görə ki yalnız müəyyən təsəvvürü nişan verir” (Fuko M. Sözlər və əşyalar: humanitar elmlərin arxeologisi. – SPb, A-sad, 1994. – s.134).

Təsəvvür isə fəza boydadır: hədd, hüddü tanıdır. Həqiqətən, eposda sözün enerjisi, magiyası, cəzbi böyükdür. Kamalın yazılarında da belədir: oxucu sözə bənd olur, sözün təsiri ilə əfsunlanır, sözün “genişliyinə” tutulur.

Kamal Abdullanın yaradıcılıq poetikası Yazı və Mif arasında məəttəl-məəttəl gəzişən bir yolçunun heyretinə refleksiya qismində formalaşmışdır. O, Yazı və Mifə, vaxtdan asılı olmayaraq, həmişə heyrandır. Bir dəfə cavanlığında Kamal Abdulla “Kitabi - Dədə Qorqud”u Quran kimi necə mükəmməl oxuyub tamamlayıbsa, sonra başlayıb yaddaşına güvənə-güvənə dastanı ədəbiyyatın

müxtəlif növ və janrlarında fərqli-fərqli texnikalarla pazllar şəklində yenidən yığmağa, dekonstruksiya, linqvistika, hermenevtika müstəvilərində “Kitabi - Dədə Qorqud” boylarını təftişlə “dirildib” müasir düşüncəyə yaxınlaşdırmağa.

Vaxt edam olunanda səslər kəsilir.

Əslində, Kamal edam konseptindən bir fərd kimi işıq ili qədər uzaqdır.

Ona görə mən müəllifin “Edam vaxtını dəyişmək olmaz” hekayələr toplusunu “quyu hekayələri” adlandırırdım, “səssiz hekayələr” adlandırırdım.

Amma “un momento”...

Məgər quyuya atılmaq edam variantı kimi çözülməzmi?

Quyu qadın başlanğıcını rəmzləşdirir: Dünya ağacının su ilə təminatçısı, həyat silsiləsinin tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

Kelt tayfaları quyunu başqa bir aləmin qapısı biliblər.

Yəhudilikdə quyu Tövratdır, nəsrənilikdə – qurtuluş və paklaşma simvolu.

Bakı kəndlərində balaca uşaqları quyu ilə hədələyib deyirdilər ki, “quyuya yaxın getmə, quyunun anası olur, çəkib aparar səni”. Bu da onu eyhamlaşdırır ki, quyu yeraltı dünya ilə, ölüm səltənətilə birbaşa əlaqədərdir; mifoloji təfəkkürdə isə, quyu dibində divlər, əjdəhalar məskən salar. Əbəs deyil ki, quyu qəbirlə eyni bir assosiativ cərgədə dayanır.

Vaxt edam ediləndə insan quyuya düşür və onda bəlli olur ki, insanın əsl düşündüyü nədir.

Mən də bu dəfə quyunu Kamal Abdullanın “Edam vaxtını dəyişmək olmaz” hekayələr toplusunun fiqurativ obrazı kimi gördüm. Gördüm ki, dövlət xadimi, iki dil universitetinin bir rektoru, professor, xoşbəxt tədqiqatçı, balaca bir intellektual missiya yerinə yetirmiş “Tərcüməçilər laboratoriyası”nın müəllifi, yazıçı, həmişə böyür-başında coğa-coğa dostlar hərlənən Kamal Abdullanın batinində “təkcənəlik vaxtı”na susamış bir dərviş gizlənib.

“Təkcənəlik vaxtı” üçün quyudan yaxşı yer tapılmaz: xəlvətiyyə dərvişlərini xatırlayın.

Lakin “un momento”...

Abşeronda dəb olub: cızmar günlərin sıcağından qurtulmaq, sərinde dincəlmək məqsədilə, kənkənləri çağırırdı onlara quyu qazıtdırırdılar.

İndi təsəvvür edin: elə bil isti yay gecəsidir: susuz quyu dibində biri əyləşir lotos pozasında, dizlərinin üstünə kağızı qoyur, barmaqları arasında qələmi bərk-bərk sıxır və gözlərini Aya zilləyib quruyur. Ya şəkil çəkəcək, ya şeir yazacaq, ya da məktub. Sakitlik və quyunun ağzını qapaq kimi örtmüş göy qübbəsi. Yazıçı və kainat: təkbətək, qarşı-qarşıya və səmanın milyonlarca işıldaböcəyi. Qaranlığın örtüyünə sancılmış bu parıldayan böcəklər iynəucu işıq dənəciklərini düzürlər quyunun divarlarına, yazıçının kirpiklərinə. Ay yarılr və içindən hekayələr görüntülənir. Yazıçının əsl hədəfi isə, hekayələr uydura-uydura, uydurduğunu sözlər harmoniyasında təsvirləyə-təsvirləyə, təsvir etdiyini bədii bütövcəyə çevirə-çevirə “yox olmaq” və göylərə uçmaqdır.

Nirvana...

Qyunun xəlvətliyi kosmosun xəlvətliyidir.

Hekayələrində Kamal vaxtı dayandırmayı xoşlayır, “təkcənəlik dünyası”nı xoşlayır, özünə “enib” keçmiş özündə vərəqləməyi xoşlayır. Çünki bütün yazıçıların alt yapısında tam latent bir şəkildə tanrı olmaq iddiası gizlənib.

Amma nə tuhaf bir şey ki, insanın özü yarımçıq əlyazmadır və heç bir meditasiya, heç bir nirvana onu tanrı eləyə bilməz.

“Yarımçıq əlyazma”lar Kamalın iç dünyasından effektiv, uğurlu qopmalar-dır, vəssalam: əslində isə, hədəf vəhdət əl-vücuda yetməkdir.

“Mən” gücləndikcə, eqolar bilyard şarları kimi bir-birinə dəydikcə, ekzistensial konfliktlər fırtınası ərşə qalxıb fırlandıqca, epos daha sürətlə romana dönür.

O hekayə ki özündə roman potensialı gizlətmir, heç hekayə deyil.

“Edam vaxtını dəyişmək olmaz” toplusunda da hər hekayə, bir-ikisindən başqa, təsəvvürdə roman hədudlarını canlandırır.

Bir az da dərinə getsək, məlum eləyəcək ki, Kamal Abdulla bu dəfə öz hekayələrindən ötrü “Sehrbazlar dərəsi” romanını yarımçıq əlyazma modeli kimi götürür, bir bərpacı kimi davranıb onu tamamlamağa çalışır. O, bu məramla “Sehrbazlar dərəsi”ni sanki arxivləşdirir, sənədə-risaləyə çevirir və özü ilə təzədən bitməz-tükənməz intellektual oyunlar qurur. Belə ki, bu hekayələr toplusunun bir sıra mətnləri müəllifin bir zamanlar “Sehrbazlar dərəsi”dən cırıb atdığı və ya kağız quşlar kimi uçurduğu səhifələr qismində qavranılır. Kamal, sadəcə, indi əlini uzadıb həmin səhifələri ya havadan bir-bir tutur, ya bilgisayar fayllarında bərpa eləyir, ya da xamçalayıb əzdiyi vərəqlərdəki qeydləri yazı masasının siyirtməsindən çıxarır və onlardan yeni hekayələr düzəldir.

Elə bil ki, Kamalın hekayə personajları vaxtın edamından sonra kölgələşib öz arzuları kimi, öz arzuları biçimində, öz arzuları qiyafəsində “Sehrbazlar dərəsi” romanının koordinatlarında yaşayırlar, Dəviş Dərdəçarədən (“Uçuş” hekayəsi) uçmağı öyrənib İkar olurlar. Kamal uçuşu çarə kimi, qurtuluş kimi, üstinsan olmağın şərti kimi dəyərləndirir, onu mənəvi kamilliyin metaforasına çevirir.

Belə bir bolqar yazıçısı vardı, Pavel Vejinov; ötən əsrin 70-ci illərində sovet intellektuallarının yaman həvəslə oxuduğu birisi idi. Onun povestlərində çox adi adamlar, bir də görürdün, qəfil möcüzə dünyasına girdilər və müəmmalı şəkildə uçdular. Sonucda hamı qalırdı məəttəl, bilgisiz: bəlli olmurdu ki, onlar quş olmaya-olmaya, qanad-filan bağlamadan bunu necə eləyiblər. Hərçənd Kamal hekayələrinin diskursundan çıxış eləyəndə aydınlaşır ki, onun personajlarının uçmağı dörd mühüm səbəbdəndir:

1. Sirri-xuda;
2. Sirri-zəmanə;
3. Sirri-ələm;
4. Sirri-Kamal.

Əgər belədirsə, onda Kamal kim olur? Sırrdostu və ya Sırrədost. Bu söz də Kamalın kəşfidir, Kamalın “dil laboratoriyası”nın məhsuludur. “Əmidostu”, “xandostu” ifadələrindən azərbaycanlılar tarixən bol-bol yararlanıblar: indisə heç işlətmirlər; işlətsələr də hərdənbir, adda-budda. Kamal bu tanış sözlərdən itələnilir, varıb gedir ifadə orijinallığına.

Məqamı düşmüşkən, “Sırrdostu” Kamal Abdullanın yazıçı təxəllüsü kimi də götürülə bilər. Çünki “Yarımçıq əlyazma”da, “Sehrbazlar dərəsi”ndə və 12 hekayə-həvaridə gəzişən kölgələrin sirrini bir tək o bilir. “Sırrdostu” sözünün ezoterikada ancaq tanrıya agah sirrin dostu, tanrının dostu kimi mənalanması da mümkün.

Kamal Abdulla roman və hekayələrini sanki əyninə bir akademik mantiyası geyinib yazır, əl-kimyagər kimi yazır, ədəbiyyat dərəsinin sehrbazı kimi yazır.

Sehrbazın yazdığı hekayə nə olur?

Bir dəqiqə: sual qeyri-korrekt, gündəmdən çıxarılır.

Çünki sehrbaz hekayə yazmır, o, insan qavrayışı ilə manipulyasiya eləyir, psixi təlqinlə məşğul olur.

Amma “un momento”...

Məgər Azərbaycanın manipulyativ rejissura ustadı Vaqif İbrahimovlu Kamalın bir nömrəli Sırdostu sayılırdımı? Bədii-intellektual süsləmələrini Kamal əvvəlcə onunla bölüşmürdümü???

Sehrbazla cinin xislətində ümumi nəşə var; sehrbaz potensial cin, cin isə potensial sehrbazdır: o da, bu da həmişə insan idrakı ilə manipulyasiya etməyi sevir. Cin ("Mənə uçmağı öyrət" hekayəsi) məhz öz psixi təlqini və əfsunu ilə heç bir oğlanı bəyənməyən gözəl Həmidənin ruhuna hakim kəsilib qızı quş eləyir. Bu hekayənin kontekstində quş olmaq, uçmaq seksual həzzin zirvəsi kimi, magiyanın seksuallığı kimi də yozula bilər.

Həmidə "pırr" eləyib uçar.

Şəmistanın – Həmidəyə aşiq birisinin, ona Cini göstərib ürəyini ələ almaq istəyən birisinin – gözləri isə çuxura düşür, yəni məcazi mənada uçuşuma uçar. Həmidə ilə Şəmistan heç cür bir ola bilməzlər: çünki uçuşlarının istiqaməti müxtəlifdir.

"Uçmağı" XX əsrə Mark Şaqal öyrətmişdi.

Uçmaq mifdir. Adam uçmaz. Amma neyləyəsən ki, yer üzünü insan üçün darısqaldır. O, yer üzünün darısqallığından darıxır. Uçmaq darısqal dünya darıxqanlıqından qurtulub genişliyə, asudəliyə, azadlığa qovuşmaq deməkdir, bədəne qalib gəlib çəkisiz olmaq, ruh olmaq deməkdir.

Pavel Vejinovun povest və hekayələri tül ağ pərdələr kimi Ay işığına atılmış fantastik rəsmlər idi. Qabriel Qarsia Markesin hekayələri isə, meşədə qaçan dəcəl şeytanların tükələri kimi, havada oynayırdı, yarpaqlar arasından millənən işıq zolaqlarına dolaşır bir-birilə əylənirdi. Kamalın hekayələri bu iki qütb arasında sanki bir o tərəfə gedir, sonra bir bu yana qayıdır və kölgə teatrının təsəvvür ekranında vizuallaşan nağıl-əhvalat kimi özünü modeləşdirir.

Qərİbədir, dünyaya qar yağanda, yağış yağanda elə bil dünya genişlənir. Çünki qar yağanda, yağış yağanda səma uçub yerə gəlir, gəlib torpağa qonur.

Hərçənd qar, yağış çox yağanda, fasiləsiz yağanda, artıq yağanda insan daha böyük genişlik üçün darıxmağa başlayır. Bu, günəş genişliyidir. Nədən ki, insan yalnız günəşli göylərin pənbə buludları arasında uçmağı xəyal edər həmişə.

Kamal öz hekayələrinin bədii məkanına qarı səhraya qar yağdırmış kimi yağdırır, qarı möcüzə kimi yağdırır: sanki insanların gərilməmiş əsəblərinə qar yağdırır ("Qar" hekayəsi), adamları aydınlatmaq, nurlandırmaq, nəfəsi, qüruru, paxıllığı, aqressiyanı min illərin palçığı kimi insan duyğularından yuyub təmizləmək üçün qar yağdırır: qar yağdırır dünyanın Avgi tövlələrinə və ya böyük Avgi tövləsi dünyaya...

Kamal öz hekayələrinin bədii məkanına yağışı da dəvə yağışı kimi yağdırır, olağanüstü bir hadisə kimi, sehrbaz əfsunu kimi yağdırır və bu yağışda ruhları çimildir.

Nə üçün? Çünki Kamal Abdulla öz hekayələrində qüsl eləmək, arınmaq, paklaşmaq və Kamala çatmaq istəyir, özü-özülə görüşmək, əsl Kamalı tanımaq istəyir, o içəridə gizlənmiş Kamalın həqiqətinə yetmək istəyir ("Adaşlar" hekayəsi). Bacarmır, hətta xoflanır və hekayəsinin üstünə bir romantika çətiri tutur. Çətindir: nədən ki, yuxulara daxil olursan və yuxulardan çıxırsan. Amma ora heç nə apara bilmirsən, oradan da heç nə götürə bilmirsən. Kimsəyə nəşə sübut eləmək də mümkünsüz. Yuxu və gerçəklik bir-birilə sərhədləşib qatışa bilməyən iki böyük okean kimidir.

Yuxular sənin edam edilmiş vaxtıdır ki, yenidən kölgə kimi sənə qayıdır.

Müqayisələr və bənzətmələr müstəvisində Kamal Abdulla dastan qəhrəmanını xatırladır. Dastan qəhrəmanı isə həmişə öndə olur, camaatı

başına toparlayıb öndə gedir. Onun fəaliyyətinin özü dastan masştablıdır, mahiyyətinə və üslubuna, tərzinə görə epikdir.

Dastan Kamal Abdullanın "evidir": onun tədqiqatlarının, prozasının qayəsini, yazıçı təxəyyülünün partiturasını dastan müəyyənləşdirir. Kamal dastan xronotopunda yaşayan bir adamdır və postmodernist dastanlar müəllifidir, unutmamağa kimsənin olmadığı dünyada.

Ona görə də Kamalın hekayələri dastandan doğranmış dilimlərdir sanki. Kamal bir qayda olaraq, öz personajlarının hekayəsini yazmır, onların həyatının dastan fraqmentlərini, elmi-intellektual rəvayətini danışır. Odur ki, yazıçının hekayələri hekayədən daha çox dastan hermenevtikasıdır.

Lakin Kamal prozasında bu hermenevtika dastan parametrlərini götürüb ekzitenasional təkcənəlik vaxtına girir. Kamalın "dastan"ları təkcənəlik vaxtının dastan-hekayələridir. Məsələnin fərqi, məğzi də elə ondadır ki, bu hekayələrdə hamı yoxdur, bir tək Kamal var Yoknəpatafə mahalının yeganə sahibi Uilyam Folkner kimi.

Kamal hekayə yazmır, hekayənin gizlətdiyi potensialı yazır, hekayənin modelini cızır. Bu potensialı oxucunun özü görməlidir, bu modeldən oxucunun özü faydalanıb hekayə qurmalıdır. Çünki Kamal ədəbiyyata kitabxanadan gəlir və hara dönürsə - dönsün, hara baxırsa - baxsın, onun üçün hər yer məktəbdir, arxivdir, əlyazmadır, kitabdır, araşdırmadır.

Məktəb demişkən, Kamal Bakı məktəblərinin məşhurunu və koloritlisini – 190-nı bitirib.

Əzizlər əzizi, dəyərli yazığımız Afaq Məsud da oranın məzunudur, mən də.

Hərçənd Afaq Məsudda 190-dan heç nə qalmayıb: əlbəttə ki, mənim müşahidələrim qədərincə.

Zatən, mənim üçün də 190 yoxdur; yalnız hərdənbir tanış-bilişlə rastlaşanda yadıma düşər, vəssalam: heç nostalji yaşamaram.

Kamalsa, hələ də qolunu salıb 190-ın boynuna, onunla dostyana-dostyana şəhəri "fırlanır", "bulvarı gəzir" və içində məktəb dünyasını, məktəb macəralarını, bəlkə də öz gəncliyini, ölməyə qoymur ("Sağlıq" hekayəsi). Olur ki, Kamal xəyalən bu məktəbin (çar dönəmində bu məktəb rus pravoslav kilsəsi kimi inşa edilib) kilsə keçmişinə "düşüb" oranın zirzəmi labirintləri (zirzəmi quyu variantı kimi) ilə dinməzcə dolaşır və Ariadnanın dümağ ip atıb ona kömək edəcəyini, hansısa mətləbləri açmağa bir işarət göndərəcəyini gözləyir. Kamal çox-çox yuxarılardan topluma, insanlara baxa bildiyi kimi, çox-çox aşağı zirzəmi dolanbaclarından da yerüstü ilişkiləri çözməyi bacarır.

Onun üçün zəmanə zamanın insan ömrünə yansımış vaxt kəsimidir. Zaman amorf və nəhəngdir, zəmanə – biçimli və konkret.

Zəmanə perspektivi olmayan zamandır.

Di gəl ki, həyat insandan həmişə zəmanə adamı olmağı tələb edir.

Hərçənd, vaxt edam ediləndə zaman da qalmır, zəmanə də, sonsuz-sonsuz sonsuzluqdan savayı...

Əbədiyyət axtarmayın, biz əbədi əbədiyyətin içindəyik... Biz ölümsüz ölmün içindəyik... Biz həyatsız həyatın içindəyik... Biz torpaq, daş, su kimiyik...

Amma buna rəğmən, Kamal bir cıqqılı ömür yaşayan insanı test etməyə qalxışır: əvvəlcə insanın adını üstündən götürür; görək, neyləyəcək. Sonra kölgəsini bədənindən ayırır: görək, neyləyəcək. Uşaqlar beləcə qarışqaların ayaqlarını, milçəklərin qanadlarını bədənlərindən qoparırlar. Onların nə bilmək istədiyini, nəyi öyrənmək istədiyini, hansı həyəcanı yaşadığını heç bilmək olmur... Biz yıpranmış həqiqətlərə söykənib ancaq güman eləyə bilirik ki, bu nə üçün belə olur. Kamal da "Kölgə" hekayəsində insanı sökməyə

başlayır: sökür ki, onu təzədən yığsın, yıpranmış həqiqətlər fəvqündə yığsın, onu doğrunun özü kimi yığsın, sehrbaz kimi yığsın. Yığa bilmir. Çünki insan bu “operasyon”a tablamır və ovxalanıb torpağa tökülür.

Kamal öz hekayələrində bəzən sehrbazlıq şousu yapır: gah adamlar qanad açıb adam cildində uçurlar, gah da quş olub uçurlar.

Çılpaq qız siluetinin quyu dibindən pərvazlanıb da gecənin örtüyündə görüntülənməsi lazer-şou deyil də, bəs nədir? Cındırqulu (“Göyüzən dağının ilahəsi” hekayəsi) adlı personajın Halk kimi qəviləşib Halk (Hollivud filminin transformasiyalara uğrayan qəhrəmanı) gücünə yiyələnməsi fantastik dastan trilleri və ya möcüzəli dastan qəlpəsi kimi çözülməzmi?

Kamalın hekayələri dastan həngində postmodernist dalğaya köklənmiş sərbəst improvizlərdir. Bu improvizlər tədqiqat içindən, tədqiqat stixiyasından, arxiv dünyasından, kitabxana rəflərindən sıçrayıb özgürləşir, hekayə olur. Kamal mifi, dastanı, nağılı tədqiq eləmir, desant kimi tullayıb onların içinə düşür, oradakı insanlar kimi yaşamağa, bu insanların ruhuna, şüuruna, qılığına sehrbazcasına girməyə çalışır, dastan lağımları ilə gedə-gedə öz intellektual-provokativ nəsrini yaradır. Kamalın topludakı bəzi hekayələri onun “Sehrbazlar dərəsi”nə, bəzisi isə yalnız bir cümləyə (“Platon, deyəsen, xəstələnib” hekayəsi) yazdığı bədii kommentlər kimi də yozula bilər.

Bir də görürsən ki, motiv, söz, ifadə, metafora müstəvisində təkrar təkrara calandı, ya da bir neçə “pinti”, “çirkli”, qüsl eləməmiş söz, cümlə bir-birilə “buynuzlaşmış” Kamalın nəsrinə heç yaraşmadı. Olur, kimdə olmur ki? Çünki o, magiyanın realizmini yox, magiyanın romantikasını yazır. Romantika isə həmişə pırpızdır. Pırpızlıq isə pintilik kimi görünə bilər.

Kamal Abdulla nəsrinin hədəfi sirri-zəmanədir: onun bütün personajları sirri-zəmanəyə ulaşmaq üçün yanıb-yaxılırlar. Əgər sən də sirri-zəmanə barəsində düşünmək istəyirsənsə, Kamalın hekayələrini oxu.

Amma heç nəyə inanma. Çünki bu, Kamalın provokasiyasıdır.

Heç bir sirri-zəmanə yoxdur. Sirri-zəmanə bizim sona qədər bəslədiyimiz ümiddir. Varla yox arasında çabalayan ümid, ölümlü dünyada ümid, zəti mürdar dünyada ümid və insanın ağılından üstün ümid, aldada-aldada yaşadan ümid sirlərin sirri deyilmi? Bəlkə də, mən bilməm ki...

Sirri-zəmanədən agah olmaq üçün vaxtı edam etmək gərək.

Vaxt edam olunanda ümid sabun köpüyü kimi partlayır.

Həyat məqamlar kolleksiyasıdır və hər məqam bir ümid şarı ilə uçar.

Kamal insanları, onların cümlələrini, yaşantılarını rəngbərəng şarlara hekayə-hekayə bağlayıb səmaya buraxır ki, tanrı bizləri yadından çıxarmasın və biz həmişə tanrının yadında, yanında, yaxınında olaq, tanrının fikrində olaq!!!

Kamal insanları, onların cümlələrini, yaşantılarını çinləyib üst-üstə qalayır ki, bir Sirri-zəmanə dağı düzəldib zirvəyə qalxsın və bu zirvədə bir siqaret yandırılıb dincini alsın. Dincini alsın ki, yenidən Sirri-zəmanənin dekonstruksiyasına başlamaq üçün aşağı ensin və siqaretin külünü dünya boşluğuna çırpı-çırpı xatırlasın ki:

“Kuhikən künd eyləmiş min tişəni bir dağ ilən,
Mən qoparıb salmışam min dağı bir dırnağı ilən”...
... bu 70 il ərzində...

Aydın TALIBZADƏ

◆ N ə s r

Mübariz CƏFƏRLİ

HAL

◆ Hekayə

Deyirlər, qədim zamanlarda bir şah əcaib-qəraib yuxular əzab verirmiş, elə qat-qarışıq rüyalar ki, ölkənin ən başbilen rəmmalları da çar-naçar qalıbmışlar. Əlacsız qalan şah baş vəzirə əmr eləyir ki, sənə qırx gün möhlət verirəm, əgər məni yuxu bəlasından, gecənin qara-qorxusundan qurtaran təbib tapmasan, boynun vurulacaq. Qırx gün padşah vəzirini gözləyir və qərara gəlir ki, yuxu görməmək üçün yatmasın. İntəhası, nə illah eləyirsə, gecələr sübhədək oyaq qala bilmir, yuxu basır onu, hər gün gecəyarısı yuxuya gedən padşah sübhə yaxın qan-tər içərisində oyanır, pəncərəyə yaxınlaşıb, üzünü göyə, aya-ulduzlara tutub, sağ əlini avazımlaşdırıb üzünə çəkir, yarıyuxulu gözlərini ovuşdurub, zorla kirpiklərini bir-birindən ayırır və yazıq-yazıq zarıyır: "Xudaya, vəqəədə gördüklərim nədi görəsən? Divdimi, cindimi, şeytandımı, insandımı? Ya bəlkə mən ömürlük yeddi arxa dönməyimin elədiyi günahların əzabını çəkməliyəm?"

Nəhayət, qırxıncı günün tamamında baş vəzir saraya qayıdır. Şah onu görüb əvvəlcə sevinir, amma vəzirin özü ilə məmləkətin ucqar, otlarına, çöllərinə, dağ-dərələrinə hələ Adəm övladının ayağı dəyməyən, ağaclarının mer-meyvəsindən kiminsə dadmadığı yerlərdən Süleyman peyğəmbərin ruhu ilə məsləhətləşən qosqoca nuranini gətirmədiyinə görə qəzəblənir. Axı o, baş vəzirinə çox güvənirdi, inanırdı ki, iyirmi beş ildi ona sədaqətlə qulluq eləyən, dar ayaqda həmişə ağıllı məsləhətlər verən baş vəzir "yuxu müharibəsi"ndən də qələbə ilə çıxacaq. Əslində, padşah heç kəsə etibar eləməyib, daima bir gözü açıq yatan canavar kimi yaşasa da, yeri gələndə baş vəzirini qiymətləndirirdi, anlayırdı ki, məmləkətdəki bir çox düynələr onun ağılı, dərrakəsi, müdrik məsləhətləri ilə açılır və ən əsası, o, bu məsləhətləri şahın öz istəyi kimi qələmə verir. Beləcə, həm təbəələri, həm əyan-əşrəfi şahın bacarığına, aqlının itiliyinə, tez və düzgün qərar çıxarmaq qabiliyyətinə heyran qalır. Baş vəziri itirmək ağır olsa da, söz deyilmişdi, şərt kəsilmişdi, vəzirin boynu vurulmalı idi, görünür, o, ömrünün axırınacan vəqəədən qorxu xəstəliyinə məhkumdu. Yəqin o, oyananda yadına salmağa belə çəkindi yuxularını qəbir evinəcən aparacaqdı, bəlkə soyuq məzar da onu bu qara-qorxudan himn eləyib bilməyəcəkdi və şah qəbirdə də şirin yuxu həsrətini çəkəcəkdi.

- Hanı sənin yuxuyozanın, hanı sənin çarətapanın?! - şah hikkə ilə bağıranda vəzirin rəngi ağardı. Yaxşı ki, ikilikdə idilər, yoxsa əyan-əşrəf yanında üstünə belə qışqırılan vəzirin sözünü saya salan olmazdı. Şah ilk dəfəydi ki, aralarındakı pərdəni yırtıb onun üstünə çıxırırdı. Deməli, həqiqətən, geriye yol yoxdu, bu hikkə - hiddətin dalınca dar ağacı gəlməliydi. Vəzir şahı çoxdan tanıyıb hər addımına bələd olsa da, bədənini soyuq tər basdı, Əzrayılın əlini kürəyində hiss elədi, daha qürurdan keçmişdi, ağ, uzun saqqalını yolub şahın ayaqlarına döşəndi, daş-qaşla bəzənmiş məxmər papağı başından düşdü.

- Səbrini bas, qibleyi-ələm. Qəzəbini qov. Öncə məni dinlə, sonra cəllad qabağına göndər.

Şah hirsle taxtından durub əsəbi-əsəbi o baş-bu başa gəzişdi, qəfil ayaq saxlayıb hələ də taxtın ayaqlarını qucaqlayıb üzüqoylu uzanmış vəzirə baxdı:

- Danış!

Şah taxtından qalxıb vəzirin arxasında dayansa da, vəzir ona sarı çönməyə cəsarət eləməirdi, çünki şahın baxışlarından od çıxırdı və o bəbəklərdən çıxan odun, alovun nazik və uzun dilimləri iti qılınca dönüb, vəzirin kürəyini deşirdi. Ən salamatı o baxışların neşələrini görməməkdə. Odur ki, əllərini taxtın ayaqlarından çəkib azca dikəldi, üzünü bomboş taxta tutdu:

- Şahım, mən sənə sədaqətlə qulluq eləmişəm...

- Qısa elə!

Vəzirin boğazı qurudu, özündə güc tapıb bir qədər də dikəldi:

- Neçə dağ-dərə keçdim, gecələr yuxusuz, gündüzlər susuz keçindim, axır ki, məmləkətin ən ucqar guşəsində əsrləri yola vermiş müdriklər müdrikinə tapdım. Demə, bəni-insan üzünə həsrətmiş ki, canını tapşırsın. Mən ürəyimdəkiləri dilimə gətirib sözümü tamamlayan kimi o, özünü əcəlin qoy-nuna atdı.

- Çarəsini demədi?

Şah bu dəfə sakitləşib aram-aram soruşdu. Vəzir tərəddüddəydi, çünki dəqiq bilmirdi müdriklər müdriki şahın dərдинin əlacını söyləyirdi, ya ölümqabağı sayıqlayırdı, amma boğulan saman çöpündən yapışar, son nəfəsində müdriklər müdrikindən eşitdiyini dilə gətirməmək dirigözlü ölumdü. Ümid birçə o müdrikin ölümqabağı pıçıltısına qalırdı və baş vəzir eşitdiyi o pıçıltını elə pıçıldaya-pıçıldaya elə dedi ki, padşah səsi eşitsə də sözləri ayırd eləyə bilmədi:

- Nə mızıldanırsan orda, qoca, - dedi, vəzirə yazığı gəldi. - Dur ayağa, üzünü bəri çevir görüm nə deyirsən...

Vəzir ayağa qalxdı, üzünü padşaha tutdu, hökmdar sakitləşmişdi, baxışları arın-arxayındı, taleyi ilə barışmışdı. Vəzir başa düşdü ki, təhlükə sovuşdu, daha şah mərzindən qurtulsa da, qurtulmasa da, ona ölüm yoxdu. İndi də vəzirin şaha yazığı gəldi, dar macalda fikirləşdi ki, xudaya, can ağrısı, yuxusuzluq, narahatlıq nə pis şeymiş, hökmdar bir-iki ilin içində nə yaman qocalıb. Şahın başına bir iş gəlsə, məmləkətə çaxnaşma düşəcək, mizan-tərəzi pozulacaq. Vəlihed cavandı hələ. Şahlıq iddiası başqadı, şahlıq bacarığı başqa. O cavan məni yanında vəzir saxlamayacaq. Görünür, gec-tez mənim ömrüm dar ağacında tamamlanacaq. Araya sükut çökmüşdü. Sanki hər ikisi bir-birlərinə gərək, bir-birlərinə ən yaxın adam olduqlarını duymuşdular. Heç biri dillənib yaxınlıq, məhrəmlik anını bitirmək istəmirdi. Nəhayət, şah dilə gəldi:

- Danişsana, qoca!

Vəzir səksəndi. Həm qəfilcə fıkərə getmişdi, həm də "yaxınlıq anından" sonra hökmdardan belə cod müraciət gözləmirdi.

- Bəli, qibleyi-aləm...

- Nə dedi müdriklər müdriki?

Hökmdar keçib taxtında əyləşdi.

- Dedi ki, gerek şah yatanda qılincını yastığının altına qoysun...

Hökmdar bikef-bikef başını buladı:

- Elə bu?

Vəzir onun könlünü almağa çalışdı:

- Qəmlənmə, şahım, bəzən çox çətin sualların cavabı adidən-adi olur... - susdu, udqunub dalını demədi. Necə deyəydi ki, müdriklər müdrikinin "yatanda qılincını yastığının altına qoysun" deməsiylə dilinin tutulması bir olub, bir neçə dəfə ağzını yumub açsa da, səsi çıxmayıb müdriklər müdrikinin, əvəzində ruhu çıxıb bədənindən...

- Neynək, vəzir, - hökmdar taxtında büzüşüb yazıq-yazıq dilləndi. – Qoy sən deyən olsun... Axşam düşür məmləkətə...

- Elədi, hökmdar, - baş əyib mızıldadı vəzir və gecənin düşməsiylə bərabər, canına da qorxu düşən hökmdarı toxtatmaq istədi.

- Hər şey yaxşı olar, inşallah!

Yenə hökmdarın bəbəklərindən qığılıcı çıxdı və vəzirin bədənini soyuq tər basdı, çünki vəzir o qığılıcı kəlmələrə çevirə bilirdi: "Yaxşı olmasa, başın bədənindən ayrılacaq"...

Gecə hökmdar hövlnak yerindən sıçradı, əl atıb yastığının altındakı qılincını götürmək istədi, zərli ipək üz çəkilməmiş, müşk-ənber qoxuyan balıncın altında heç nə yoxdu, hökmdar o saat vəziri hüsuruna çağıtırdı, qorxudan gözüne yuxu getməyən vəzir kirpiklərini tez-tez qırpa-qırpa hökmdarın divarlardakı şamların öləzik alovunda solğundan-solğun görünən çöhrəsinə baxıb, ürəyində tanrıya yalvardı ki, ey gözəgörünməz, özün kömək ol, bu gecədən sağ-salamat çıxaq, gecənin xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdı, azmı hökmdar elə gecəyansı qətlinə fərman verdiyinə heyfsilənib, ikilikdə əlini dizinə vurub, vəziri də borclu çıxarıb ki, qoca, nahaq o gecə ağzına su alıb susdun. Vəzir öz canının hayında olduğu kimi, elə hökmdarı da düşünürdü, bilirdi ki, hökmdarın əcəli onun da sonu deməkdi, vəzir çəkinirdi, çünki önündəkinin bayaqdan solğun, sarımtıl görünən rəngi ağappaq ağamışdı, canlı sifəti deyildi bu, ölü rəngiydi, vəzir elə çaşmışdı ki, hökmdarın topuğuna kimi ağappaq gecə köynəyinin yaxasındakı al qırmızı qan ləkəsini yalnız indi görürdü, cəsaretini toplayıb nəse demək istəyirdi ki, hökmdar özü dilə gəldi:

- Mən onu öldürdüm, qoca... - sakitcə pıçıldadı hökmdar, səsi zəif gəlsə də, qətiyyətli idi, yenə yanlarında heç kəs yoxdu, hökmdar vəziri çağırmağı əmr eləyib hamını qovmuşdu, təkce keşikçilər qapının ağzında dimdik, laldinməz durmuşdular, sanki nə qulaqları eşidirdi, nə gözləri görürdü, heç nəfəs də alıb eləmədilər.

Vəzir dayandığı yerdəcə səksəkəli dövrə vurub yan-yörəsinə boylandı:

- Kimi, qibleyi-aləm? - elə şahın özü kimi pıçıldadı. - Neçə vaxtdı yuxuda mənimlə döyüşə girəni, - hökmdarın ağarmış yanaqlarına yüngül qızartı gəldi, qürurla başını dik tutub vəzirə baxanda vəzir çaşıb qaldı, çünki bu yaşda adamın bir andaca yanaqlarının allanmağını birinci dəfə görürdü. "Xudaya, bunun ağlını ahncə, mənim canımı al, onsuz da vəlihed..." - vəzir

fikirlərini yarıda kəsib çəkinə-çəkinə hökmdarın yatağına yaxınlaşdı. Müşk-ənbər qoxuyan yatağa isti qan iyi qarışmışdı.

- Bu nədi, ilahi, - vəzir diz çökdü, dönüb arxaya, hökmdara baxdı. – Yaralısanmı, hökmdar?

- Yox, - hökmdar arın-arxayın dilləndi. Vəzir quramış barmaqlarını yastığın altına aparanda təəccübdən təkə əli yox, dil-dodağı da titrədi. - Qılıncın hanı, hökmdar?

Hökmdar diz çöküb hələ də yastığın altındakı qılıncı axtaran vəziyə yaxınlaşdı:

- Qılınc qaldı düşmənin köksündə...

Səhər saraya hay düşdü ki, vəlihəd elə yatağındaca qanına qəltan olunub. Hökmdar gözetçilərin qətlinə fərman versə də, həm eşikağası, həm də gözetçilər and-aman eləyirdilər ki, həmin gecə vəlihədin yataq otağına nə girən, nə çıxan olub, həmişəki qayda ilə gözlərini qırpmadan keşik çəkiblər, vəlihədin yatağından adicə hənirti də eşidilməyib, yalnız səhər-səhər nəzənin xidmətçi içəri girib vəlihədin üzünə güləb çiləyərək oyatmaq istəyəndə, onu qan içində görüb, dəhşətdən elə bağırıb ki, qapıdakı gözetçilərin də zəhri yanlıb...

...O gündən hökmdar qatqarışlıq, əcaib-qəraib yuxular görmək mərəzindən qurtuldu, çünki bir də heç vaxt gözüne yuxu getmədi, ölənəcən yatmaq nə olduğunu bilmədi.

Hökmdar gecəyarısı bərkdən Allaha dua, şükr eləyirdi, özünü cəmi ikiayaqlılardan bir baş yuxarı, seçilmiş sayırdı, ona görə ki, yuxusuzluq ona əzab, yorğunluq gətirmirdi, əksinə gecənin sakitliyində yalandan müşk-ənbər qoxuyan yatağına uzanmaqdan bezikəndə birdən-birə ağılına elə qəribə fikirlər gəlirdi ki, o fikirlərin sahibi külli-kainatı ovcunda saxlamağa güc-qüvvət sahibi sanırdı özünü, amma yəqin elə çoxlu güc itirdiyindən ki, tez-tez gözüünün qabağına duman çökürdü, gecəyarısı ani gücün yiyəsi olan anlamırdı ki, yuxu ömrünü itirənin həyatı elə bulanıq-bozumtul-torvari duman içində ötüşür...

Kamil ƏFSƏROĞLU

QURBANLIQ QOÇ

♦ Hekayə

Eyvana çıxanda eşitdiyi səsdən çaş-baş qaldı. Qulaqlarına inanmadı, elə bildi onu qara basır. Qoyun mələrtisiydi. Yazıçının ağlına bir fikir də gəldi, dedi, əlbət, maşın signalıdır. İndiki cavanlara nə var, keflərinə yerləşəni eləyirlər, maşına şir nəriltisi, canavar ulartısı, çaqqal vaqqıltısı signalı qoşur və bundan dünyanın həzzini alırlar.

Boylandı, qarşı binanın dördüncü mərtəbəsindəki eyvanda quyruqlu-ətəkli əbrəş bağlanmışdı. Boğazındakı qırmızı lentdən bəlliydi ki, qurbanlıqdı. Qoçun zorbalığı açıq-aydın deyirdi ki, xırda-para yox, nəse böyük bir diləyin qurbanlığıdır. İri, buruq buynuzları gəndən vahimə yaysa da, amma, deyəsən, qoçda qoçluq qalmamışdı. Başına gələnləri qanıb-qandırmadığından ürkək-ürkek aşağıya baxır, qarnına ovmaca dolubmuş kimi zülüm-zülüm mələyirdi. Qabağındakı ota-ələfə gözünün ucuyla da baxmırdı, ayaqlarının yerdən üzülməsi heyvanın iştahını əlindən almışdı. Qoçun dirnaqları torpaqda gərək, onda qıynaqlı, hünərli olur.

Mələrtiyə qonşulardan da eşiyə çıxanlar oldu, heyrətlə balkondakı qırmızı lentli qoça, sonra da bir-birlərinə baxdılar: kimi çiynlərini dartdı, kimi ağız büzüb donquldandı. Burnunu tutan da oldu, yəni havadan qoyun iyi gəlir... Elə qurbanlıq qoç da özünü yerində görmürdü, maşınların aramsız gurultusundan qulağı qut olmuş kimi döyükdü. Hərdən buynuzlu başını dikəldib, neft qoxuyan kirli havanı cəndərdi qoxlayır, burundeşən iydən çimçəşirdi, yəni buralar mənlik deyil. Tamaşaya çıxanlar da eyni qənaətdəydilər.

– Şəhər döğül ki, fermadı! – alt qatda yaşayan orta yaşlı eynəkli kişi deyindi. Pəncərəni çırpdı.

Digər qonşu da gileyindən qalmadı:

– Damazlığın kəsilməsin! Mən də deyirəm bu nə mələrtidi!?

«Yaxşı ki, damazlığın kəsilsin demədi», – Yazıçı özlüyündə şükür elədi. İlk dəfə üzünü gördüyü qonşunu şivəsindən rayon adamına oxşatdı. Bəlkə, heç qonşu da deyildi, qonaqdı, şəhərə qohumları ilə gəlmişdi. Kişinin sonrakı sözlərindən Yazıçı gümanında yanılmadığını təxmin elədi.

– Kənddən qoyun-quzunun əlindən qaçmışam!.. Dedim iki-üç gün qulağım dinclik tapar, bu da ki, belə... – Ağzını marçıldatdı: – Amma yeməli şişəkdi, təkə quyruğunun cızdağı bir məhlənin adamın doyurar. Bu qoçu Cambulağın başında kəsəsən, aşmalayıb asasan ağacdən. Ət özünü tutan-nan sonra doğrayıb tökəsən iri mis qazana...

Yazıçı başını döndərsə də, amma kəndçinin dediklərinə qoşulmadı. Belə məsələlərdə onun öz fikri vardı. Arada ürəyindən vegetarianlıq da keçmiş, ət yeməklərindən üzülüşmək istəmişdi, amma bacarmamışdı, baxmışdı ki, o iradənin yiyəsi deyil.

Kəndçi kişi daha nəse demək istədi, ancaq yuxulu gözlərini ovuşdura-ovuşdura eyvana çıxan altı-yeddi yaşlı oğlanın sualı onun sözünü ağzında qoydu:

– Xıdır əmi, o qoyunu kənddən sən gətirmisən?

Kişi əlini oğlanın pırtdaşlıq saçlarına çəkdi.

– Yox, bala, – dedi. – Qurbanlıq qoçdu, həlbət, niyyətinə çatan var.

– Kəsəcəklərr? – uşağın səsi əsdi. – Yazıqdı, kəsməsinnərr, - dolux-sundu.

Yazıçıya elə gəldi ki, uşaq bu sözləri yalnız öz dilindən yox, yer üzərindəki bütün insanların adından söylədi. «Kəsməsinlər! Kəsməsinlər!..» – səs dam-daşa çırpılıb əks-səda verdi, Yazıçının qulaqlarına düşdü.

«İnsanlar fərqlidir, yer var, orada heyvanı öz canlarından artıq istəyirlər», – Yazıçı düşündü. İlaşırı yay istirahətini Pribaltikada keçirirdi, oralara bələdliyi vardı. Həyət-bacada sahibsiz pişik miyoldasın, küçük zingildəsin, aləm dəyir bir-birinə, əlində yağı daşan da işini atıb, hövlnak özünü yetirir. Kimi süd, kimi yemək gətirir, kimi də kartondan yuva qurur. Di gəl ki, küçədə adam yıxılsın, yaxın düşən olmur.

Bir əhvalatı da xatırladı. Amerikadan tanış gəlmişdi, iranlıydı, amma əsilləri-kökləri bu tərəflərdən idi. Artistlik eləyirdi, Hollivudda əlliyədək filmdə çəkilmişdi. Bayılın köhnə küçələri ilə gəzəndə dirəyə bağlanmış cöngə qonağın diqqətini çəkdi. Cöngənin boğazından asılmış lövhədə ya-zılmışdı – «Kəsiləcək». Qonaq gözlərinə inanmayıb, yazını təkrar-təkrar höccələdi. Dedi dünya heyvansevərlər cəmiyyəti bundan xəbər tutsa, aləmi qatıb-qarışdırar. Nağıl elədi ki, hindulardan film çəkirdik, çəkiliş sona çatmaqda atlardan birinin qıçı sındı. İşə yarımçıq saxlayıb, dağılışmalı olduq. O cəmiyyət filmi boykot edəcəkdi. Necə deyərlər, ziyanın yarısından qayıtmaq da bir xeyirdi.

«Yaxşıdı, vallah, kaş yer üzündəki bütün insanların da hüquqları beləcə qorunaydı», – Yazıçı xəyaldan ayrıldı.

Qoç yenə zülüm-zülüm mələdi. Heyvanın titrək səsi yenə həyət boyu yayılıb, daşa-divara çırpıldı, əks-səda verdi, sanki bir yox, bir sürü qurbanlıq qoyun can həşirindəydi. Yazıçıya elə gəldi ki, mələtiyə haradansa vəhşi heyvanlar da qoşuldu, səs səsə qarışdı, nəriltili, ulartı aləmi başına aldı. Maşınların gurultusu da qeybə çəkildi, elə bil, insanlar Yerə bəla gələcəyini duymuş, canlarını götürüb harasa qaçmışdılar. Ətyeyənli-otyeyənli, caynaqlı-dırnaqlı nə heyvan vardı, hamısı daşınmışdı şəhərə. Hərəsi bir səs çıxarır, hərəsi bir dildə hayqırırdı, sanki çoxnəfəsli orkestrin ifasında şəhərin yeni, gurultulu simfoniyası səslənirdi. Fil, pələng, şir nəriltiləri şəhərin göbəyindən gəlirdi, qurdların ulartısı, çaqqalların vaqqıltısı isə qıraqlardan eşidilirdi. Başqa heyvanlar da vardı, amma səslərini çıxarmırdılar, yəni ağrımayan başımıza niyə dəsmal bağlayaq? Cəngəllik qanunlarını yaxşı bilirdilər, bilirdilər ki, dəyişən yalnız məkandır və bu hündür dəmir-beton konstruksiyalı cəngəllikdə də başını salamat saxlamaqdan ötrü hər heyvan öz fəhminə, öz hünərinə güvənməlidir, özgə yol yoxdur. Balta görməyən cəngəlliklərdə, susuz löhranlarda, dağlarda-dərələrdə olduğu kimi burada da gücsüz güclünün, dişsiz dişlinin güdazına gedir. Şir burada da şirdi,

padşahlıq ədasından qalmır. Fildən savayı kimdi onun qabağına çıxan? Şəhər paralanıb fillər, şirlər, pələnglər, qurdlar, çaqqallar, marallar, qoyunlar məhəllələrinə bölünmüşdü və hər kəs də yerini, həddini-hüdudunu yaxşı bilirdi. Cızığından çıxanın vay halına, özündən dişlinin-çənəlinin güdazına gedirdi. Şirin, pələngin, ayının mağara villa-ları gəndən çağırırdı. Sığırçınların, tutuquşların yuvaları dağıdılmışdı ki, o oyuqlardan vilalların həyəti görünür və quşlara etibar yoxdur, ağızlarında su ilinmir, gördüklərini uçub aləmə car çəkirlər. Tora-ğaylar, qaratoyuqlar da ötmürdü, bağlar-bağatlar, ağaclar-kollar quş şərqlərinin həsrətindəydi. Ağaclara qalan öz yarpaqlarının pıçıltısını dinləmək idi, buna da şükür eləyirdilər. Ara-sıra soyuq bayquş ulartısı eşidilirdi. Qurdlar məhəlləsindən gələn ulartı isə lap vahiməliydi, yan-yörəyə xof, əndişə yayırdı. Əslində, ulayan qurdlar yox, itlər idi, qayıdıb əcdadlarına dönmüşdülər. Amma boğazları yatmadığından onların ulamağı əsil qurdlara qəribə, gülünc gəlirdi, yəni niyə iyirmi min il bundan əqdəm insanın yağlı dilinə uyub, atdığı tulapayına aldanıb əcdadlarından qopdunuz ki, indi də bu kökə düşəsiniz...

Qoyunun titrək mələrtisi Yazıçını qapıldığı xəyaldan ayırdı. Masanın üstündəkiləri yığışdırdı ki, yerini dəyişsin. Mənzili, türklər demiş, ciftbalkon-luydu, biri həyətə, digəri isə küçəyə çıxırdı. Nə qədər ki, həyətin colma-cocuğu yataqdan qalxmamışdı, nə qədər ki, dəcəllərin səs-küyü aləmi başına götürməmişdi, həyətə baxan eyvanda yazıb-pozurdu. Günəş də elə o səmtdən çıxırdı. Bir əlçim də dənizi vardı – payına düşən dənizi. Qarşıdakı iki binanın arasından görünürdü və Yazıçıya elə gəlirdi ki, dəniz binaların arasından göründüyü boydadı. Sahilləri də o qədər yaxındı ki... O dənizcikdən hər gün eyni vaxtda ağ bir gəmi üzüb keçir, görünməyi ilə qeybə çıxmağı bir olurdu. Dəryaya yaraşlıq idi, mavi suların qoynunda ağappaq incini xatırladırdı. Elə bilirdi ki, hər gün gördüyü ağ gəmi uşaq vaxtı Çinar kəhrizin dupduru sularında üzdürdüyü həmin oyuncaq kəmidir, illərdi yol gəlib, mənzilə indi çatıb. Yazıçının ürəyindən ötürdü ki, yükü bir dünya nisgil, bir dünya arzu-dilək olan bu bəyaz gəmi onun payına düşən dənizcikdəcə lövbər atıb duraydı. Bir an belə ləngiməz, özünü dəryaya vurur, yetişərdi o ağ gəmiyə, yelkən açıb mavi sularda üzər, hey üzər, doydum, yoruldu deməzdi. Amansız fırtınalara, şahə qalxıb hayqıran köpüklü dalğalara belə baxmaz, üzərdi uzaqlarda qaralan adaya sarı. Elə bilirdi, o sirli ada axtardığı uşaqlıq dünyasını canına hopdurub yaşadan quru parçasıdı... Hər səfər bu sayaq xəyallara dalanda özünə gülməyi tuturdu ki, gör nə xülyalarla yaşayır, nələrə həzz alır...

Səhərin gözü açıldıqdan günəş bir boy qalxanacan yazıb-pozurdu. Romanı bitirib, keçmişdi təzə hekayəyə. Görüb-götürdüklerini, olub-keçənləri qələmə alırdı, necə deyərlər, ovqatı nasiranəydi və özü də yaxşı bilirdi ki, kefinin çağ vaxtında yazmalıdır, yazmasa, yadırgayar, qələmi korşalar, nəse itirər. Sonra da gəl itiyini gəz, görüm tapırsanmı? Əvvəllər elə bilirdi yalnız o özü belə təhər-töhürdədi, amma sonradan gördü ki, yox, tay-tuşları da huşdan-başdan gileyliidlər və hamı da günahı sinnin boynuna yıxır, yeni yaş gedir, baş gedir.

Yazıçı kompüterə alışsa da, qələm-kağızdan bırıllıq üzülsə bilmirdi. Bunu heç istəmirdi də. Əlində qələm tutanda özünü daha ötkəm, təpərli hiss edirdi və yazı masasının üstündən heç vaxt kağız-kuğuz kəm olmurdu. Kağızın canında nəse hərərət vardı elə bil, ondan istilik alırdı. Bəlkə də, sadəcə, ona elə gəlirdi. Bəzən belə də olurdu – unutmasın deyə, beynin-

dəkiləri dərhal, apar-topar kağıza qeyd eləyir, sonra kompüterə köçürürdü. Vaxtaparan iş olsa da, belə verdiş eləmişdi.

Şəhərin səs-küylü həyatını yazı-pozuya elə də uyğun saymırdı. «Səs-küy aman vermir düşünəsən, fikrini cəmləyib, nəse düzüb-qoşasan», – gileylənirdi. Amma bir yandan da belə qənaətdəydi ki, şəhər mövzu dəryasıdır, dibi-dəhnəsi görünür və oğul gərəkdi, bu dərinliyə dalsın. Hər addımda maraqlı nələrlə, kimlərlə rastlaşırsan, bir o qalır ki, gördüklərini yazıya gətirəsən. Elə hadisələrin, söz-söhbətlərin şahidi olursan, dünyanın bütün yazıçılarını bir yerə yığsan, onları düşünüb tapa, uydura bilməzlər. Yazı-pozu gəndən baxana asan gəlir, amma yox, çətin, canüzən işdi. Bir də gö-rürsən beyin keyləşdi. Axşamacan ikicə cümlə də düzüb qoşa bilmirsən. Yaza bilməyəndə o özünü yazıçı saymır və bunu dərd eləyib ürəyinə salırdı...

Qurbanlıq qoç bir də mələdi. Bu yad səs şəhər ab-havasına doğrudan da yapışmırdı, yamaq idi. Yazıçı ürəyində qoçun halına yansa da, toxtaqlıq da tapırdı, yəni kimsə niyyətinə çatıb ki, qurbanlıq alıb. «Kaş bütün insanlar niyyətlərinə çatsınlar», – ağzını xeyirliyə açıb dua elədi. Əslində isə xurafatdan uzaq idi.

Kağız-kuğuzunu yığışdırıb, keçdi bu biri eyvana və sanki başqa aləmə düşdü. Buranın mənzərəsi özgəydi.

Bir maşın ötüb keçdi, səsini-gurultusunu da özüylə apardı. Amma küçənin bu susqunluğu çox sürmədi.

Ağ xalətlı yaşlı qadın səkiyə çalğı çəkirdi. Uzun dəstəkli çalğı asfaltın çopur üzünü qaşdıqca qərribə bir səmir çıxarır, sanki küçənin həzin melodiyası çalınırdı. Hər küçənin öz melodiyası, səsi-ünü var – boyuna biçilmiş öz melodiyası, səsi-ünü. Yazıçıya elə gəldi ki, qadın yan-yörəyə səpələnmiş xə-zanla birlikdə səhəri də süpürüb, iri xəşaya yığıb aparacaq. Şəhər səhərsiz qalacaqdı və səhərsiz o zaman kəsiyi nə keçmiş idi, nə indi, nə də ki gələcək... Yazıçının ağılına ağılasıgmaz fikir gəldi: «Hələ kəşf olunmamış daha bir zaman məfhumu da var, yoxsa?». Öz fikrindən diksindi, canını xof sardı, sanki o kəşflə dünyanın dəngəsi pozulacaq, dünya darmadağın olacaqdı. Təşvişdən canını qurtarsın deyə, bu fikri tez də başından elədi.

Küçənin süpürülüb, arınıb-daranmasını gözləyirmiş kimi haradansa xallı bir köpək peyda oldu. Xəstəhal idi. Burnunu dikəldib zay-zay havanı iylədi. Havanın saflığını beyni götürmədi deyəsən, başını aşağı salladı, iz axtarırış kimi qara burnunu az qala asfalta sürtə-sürtə çovudu. Bu heyvan cinsi törənişdən belədi, daima iyləyib nəse axtarırlar - it xisləti, it qisməti.

Taytıya-taytıya yeriyir, arabir qanrılıb yanıyla sürünən, ondan əl götürməyən suvaşqan kölgəsini süzürdü. Köpək yeridikcə gölgəsi də gedir, dayananda, gölgəsi də asfalta yapışib dururdu. Bəlkə də bunu itaətkarlıq sandığından, özgə it bildiyi kölgəsinə köpək çox da məhəl qoymur, ona diş qıcıyıb mırıldamırdı. Əslində, kir-pas içindəki xallı itdə o tərər də yox idi, xəstə canının hayındaydı. Boş, kimsəsiz küçədə özünü azad-asudə görməyi ona yetirdi. Bu uzunluqda küçə azarlı köpəyə qalmışdı, valaylanırdı. Qorxudan ağaca çıxmış məstanı da vecinə almadı, yəni pişiyi ağaca dırmaşdırmağın özü bir hünərdir.

Köpək eyvanın tuşuna çatanda başını döndərüb sağa-sola baxdı. Heyvanın bu hərəkəti onun nəse bir qəbahət iş tutacağından xəbər verirdi. Tənbəllik eləmədi, qıçını qaldırıb, səkinin qırağında basdırılmış dəmir boru-

nun dibini islatdı. Xəstə itin sidiyindən asfaltın üzündə xora yarasını xatırladan sarımtıl ləkə yarandı, köpükləndi, elə bil kislota dağılmışdı. Köpək öz dərdindən-azarından hali olmaq istəyirmiş kimi burnunu uzadıb, fəhmlə sidiyini iylədi, amma başı-beyni götürmədiyindən tez də həslədi.

Küçənin başında bir oğlan uşağı peyda oldu. Xallı köpəyi görüb duruxdu. İşini etibarlı tutsun deyə yerdən bir çarpanaq götürüb, itə sarı vızıldatdı. Daş köpəyi tutmadı, tutmasa da, heyvan daş tutmuş kimi ağrınıb zingildədi. Xoflandı ki, daşın dalı da gələ bilər. Amma gəlmədi, oğlan yerdəki boş pivə qutusunu görüb iti yadından çıxardı, elə bil itiyini tapmışdı. Qutunu top yerinə qabağına qatdı, guya futbol meydançasındaydı. Danqıltı küçənin ünsüz-lüyünü pozur, sanki pas tutmuş köhnə kilsə zəngi çalınırdı.

Yazıçı fikrini yazı-pozudan yayındırıb, oğlanın hərəkətlərini izləyirdi, guya stadionda oturub maraqlı oyuna baxırdı. Amma tək tamaşaçısı olduğu bu oyun Yazıçını tez bezdirdi, rəqibsiz oyun idi, nə qapısı-qapıçısı vardı, nə də hakimi.

Oğlan var gücünü toplayıb, qutuya bir zərbə də tutuzdurdu. «Topun» küçədəki maşının təkərinə dəyməsiylə siqnalizasiyanın işə düşməsi bir oldu. Sahibi siqnala it hafiltısı qoşmuşdu və maşın it olub acıqlı-acıqlı hürürdü. Bu yalançı hürüşə aralıdan əsl it hafiltısı cavab verdi. Deyəsən, bayaqkı xallı köpəyin səsiydi – azarlı, tabsız-hünərsiz...

Yazıçı yerindən qalxıb var-gəl elədi, fikrini cəmləmək istədi. Həyətə baxan eyvana keçdi. Qeyri-ixtiyari nəzərini dolandıraraq qarşı binaya sarı boylandı. Qurbanlıq qoçu eyvanda görmədi. Otu-alafı da süpürüb atmışdılar.

Gözlərini gəzdirib, binaların arasından görünən bir əlçim dənizə baxdı. Gördüyünə inanmağı gəlmədi, ağ gəmi lövbər atıb durmuşdu, mavi suların qoynunda iri bəyaz mirvarini xatırladırdı.

Yazıçı nəzərini baxdığı səmtdən ayırmadı. Xəfifcə gülümsədi, guya qurbanlıq qoçu həm də onun niyyətinə kəsmişdilər.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2021-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

**jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
illik abunə qiyməti 18 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ P o e z i y a

Nisə BƏYİM

Anamın duası...

“Durub, görəsən, ölüb...

* * *

Mənsiz keçir bu payız,
Mənsiz yağır yağışlar...
Divarın o üzü bəzəkli karvan,
Bu üzü yorgun baxışlar...

Payızla sevirik bir- birimizi,
O məni oxuyur,
Mən onu yazıram...
O nə görür yuxusunda,
Mən özümə yozuram...

Əlimi tuta bilmir,
Belimi quca bilmir,
Başımda dövrələnib
Durnatək uça bilmir...

Bilirəm mən ruhunu,
Möhtəşəmdir, möhtəşəm...
Fağır-fağır yerişilə
Möhtəşəmdir, möhtəşəm...

Anlamazsan,
Nə vaxt salıb səni kədərinə,

Nə vaxt dəyişib səni,
Bənzədib öz qədərini...

Görərsən ki,
Hər gün bir rəngindəsen,
Zaman ötüb keçsə də,
Sən payız ahəngindəsen...
16 oktyabr, 2020

* * *

İlahi! Təkdən də təkəm,
Təkliyimdən yorulmuşam,
Bu qədər düşmən içində
Öz əlimdən vurulmuşam...

Ayaq atıram, getmirəm,
Getdiyim yerdə bitmirəm,
Nə ölmürəm, nə itmirəm,
Taleyimdən burulmuşam...

Allahım, bu ağır günüm nə..?
Dözüb durdum zülümünə...
Qəfil gələn ölümümə
Saat kimi qurulmuşam...

* * *

Heç kimin yox imiş sənin,
Bir dərdmiş yanına gələn...
Bir dərdmiş dərddən çərləyib
Səninlə birlikdə ölən...

Allahım, bu tutulmuşu,
Ölmüşə yazıq deyilmi..?
Vaxtdan-vaxta yıxılmışu,
Sınmışu yazıq deyilmi..?

Hardadır bəxti dönmüşün
Qardaşı, yarı, yoldaşı..?
Könlünə yaxın tutduğu
sevdidi dostu, sirdaşı..?

Rəbbim, bəlkə, tikəsini
“Təzə” deyib götürəsən,
“Ol” deyincə öldürdüyün
Bu dünyaya gətirəsən?

Zamandan asılan ömrün
Can yoldaşı qəm, kədərdir...
Möcüzə göstər, İlahi!
Rəhmin elə sən qədərdir!

* * *

Sənsən – ən böyük əskər, Ali Baş Komandanım!
Sən sultanlar sultanı, sən şahların şahısan.
Sən vətənin namusu, xalqın ümidgahısan,
Hər küçənin, hər evin sonununcu pənahısan,
Sənsən – ən böyük əskər, Ali Baş Komandanım!

Baxın, bu – türk qanıdır, döyüş – yalnız qələbə!
Kürsülərdən şəstlə danış, barış – yalnız qələbə!
Dostla barış, düşmənlə savaş – yalnız qələbə!
Sənsən – ən böyük əskər, Ali Baş Komandanım!

Allah haqqı, vaxtında gəlib çıxdı bu lazım,
Türkiyənin əlini öpüb sıxdı bu lazım,
Şərqə-Qərbə “çest” verib, qəfil çaxdı bu lazım,
Sənsən – ən böyük əskər, Ali Baş Komandanım!

İndi bizə hər şuxluq, hər zarafat yaraşır,
Xalq illərlə çəkdiyi küskünlüklə barışır,
İgidlər bayraq üstə bəhsə-bəhsə yarışır,
Azərbaycan bayrağını Qarabağda qaldıran
Sənsən – ən böyük əskər, Ali Baş Komandanım!

03 oktyabr, 2020

* * *

Sənə doğru gəlməyə bir yolum da qalmayıb,
Bütün yollar sarılıb ayrılığın boynuna...
Ötən xatirələrin qoxusunu almamış
Yağmaladı ruhumu, zaman çəkdi qoynuna...

Mən nə həmin yerdəyəm, nə də ki, həmin vaxtda,
Həyat ilə ölümün
fərqini də bilmirəm...
Tale də silə bilmir məni məhkumluğundan,
Baxtın dönüklüyündən vaxtında da ölmürəm...

Başqa bir iş də var, bax, bu işin içində,
Burda mənim hekayəm hələ tamam olmayıb ...
Allahın izni yoxdur, əcəl fərman gözləyir,
Gərək mən özüm öləm, başqa çarəm qalmayıb...

01 oktyabr, 2020

* * *

Payızla baş-başa qaldıq yenə də,
Başqa kim götürər mənim dərdimi.
Təkcə o, səbrlə susub dinləyir,
Bir də ki,
Ağca qız,
o da candərdi...

Vaxtı aldadırıq öz-özümüzdə,
Gah geri çəkirik, gah da qabağa,
Çaş-baş günlərindən duyuyq düşən vaxt
Gələn günlərinə qoyur qadağa...

Mən yaxşı bilirəm vaxtın hökmünü,
Əlində nəyin var, alıb aparır...
Üstünə yükləyib
bir dünya qəmi.
Bir ömür əzabla sənə qaytarır...

Gedir... kimsə bilmir haraya gedir...
Kimin üstündədir indi kölgəsi..?
Kimini öldürür hesab vermədən,
Kimini dirildir sehirli səsi...

Sən də bax, Ağca qız,
Gör bu dünyanın
Yazısı-pozusu necə oxunur?
Necə naxışlanır, necə bəzənir,
Əcəlin kəfəni necə toxunur?

2020

* * *

Əlin danışsız təslim bayrağı,
Düşüb əsirliyə, duz çıxarmağa.
Başını qaldırıb baxmaq istəsən,
Barmaqlar uzanır göz çıxarmağa...

Gözlər məftillərdə zıncırov kimi,
Qışqırır – təcili,
təcili yardım...
Barmaqlar uzanır – qısalır hirsə,
Gözlər də qışqırır –
təcili yardım...

2020

* * *

Bax, indi
uzaq dur xatirələrdən,
uzaq dur,
yenidən doğulan Mən adlı məndən...
mən indi uzağam bir ömür səndən...
uzağam başımda çapan kədərdən...

Hesab üstündəymiş yağlı dillərin,
Sən yaxşı oxudun, mən unamadım...
Hər şeyin vaxtı var,
nəfsin danışar,
nəfsin qurbanısan, mən qınamadım...
2020

* * *

Üzüyola ürəyim,
Get deyirlər, dur gedək,
Nə var qürbətdə qalmışıq?!
Anlayanın, anlamazın,
Dilində dastan olmuşuq?!

Dərdin yuvasına düşüb,
Dərddən bezən özümüzük...
Başqası da bizdən bezib,
Elə o başqası da bizim...

Sürüyür can verə-verə,
Çeynəyib atır içinə...
Ya öldü, ya diridi,
Bu dünyanın nə vecinə?
30 dekabr 2019

* * *

Baxtın heç insafı yoxmuş,
Tapıb təkliyi təpikləyir...
Dünyanı silib- süpürüb,
Dərdin üzündə tükəyir...

Dedilər, dağ imiş əlac,
Dağı da qəm, bulud tutub...
Füzulinin çıxartdığı
Dərd hələ də dağda yatıb...

Yuva qurduğu könüldə
Oturub can yerikləyər,

Azı-çoxu yoxmuş kimi,
Dərdi dərdə sürükləyər...

03 yanvar 2020

* * *

İlahi!
Qızıl yumurtalarını yumurtlayıb,
Gözlərini dikib yumurtalarına xoşbəxtlik...
Balalarının çıxmağına hələ çox var,
ətcəbala sevinclərə qanad taxıb uçurdacaq,
Hamı xoşbəxt olacaq...
Bilirsənmi nədir xoşbəxtlik?
Xoşbəxtlik –
Xoşbəxtlik haqqında düşünməməkdir...

2020

* * *

Payızdan üzülüb qalan beş-altı yarpaq,
budaqda qulaqlarını sallayıb,
yağa-yağa sevişən yağışları izləyir...
gecə kölgəsiylə rəqs edirmiş kimi,
fırlanır eyvandakı işığın başına...
Zaman durmadan gedir,
aparır özüylə
məni,
ağrılarımı,
sallaqqulaq yarpaqları,
və sevişən yağışları...

07 yanvar 2020

* * *

Kürəyimə saplanan namərd dərd,
De, ağacmı yox idi,
daşmı yox idi?
Qarşında bir düşmən ordusu,
Kəsməyə başmı yox idi?

Sevda dolu qəlbimi
Doğrayıb yara elədin...
Başım üstə mavi dönən
Dünyanı qara elədin...

Çəkildilər uzağa,
Məndən dərd tutmasınlar...
Heyf, – deyib keçdilər,
Acımı udmasınlar...

12 yanvar, 2020

PAYIZA YOLUN DÜŞSƏ...

*Dərdimi suya danışdım,
Od tutub alışmadı.
Ölümümlə barışdım,
Həyatım barışmadı.*

Anar

Xatırlamaq istəmədiyim hər şey kimi, o günü də unutmaq istəyirəm... Bütün yaradıcılığını heçliklər arasında tənhalıq nəğmələri kimi izlədiyim və fərqləndirdiyim Nisə Bəyimin sonuncu dəfə Yazıçılar Birliyinə gəlişini. Dördüncü mərtəbəyə – redaksiyaya qalxmağa gücü çatmayıb bir mərtəbə aşağı çağırırdı. Gülümseməyə şalışaraq: – Narahat etməyim, işləyirsən, – desə də, məğlub təbəssümündən acı-acı süzülən “məni belə xatırlamanızı istəmirəm...” kədərinin sarsıntısını gizlətməyə çalışırdım ki, qəfil zərbə kimi ürəyimin başına sancılan xahişini söylədi: **Mən öləndə haqqımda sən yazarsan!**

Heyrətlə gözüünün içinə baxdım və diksindim. Xahişindən yox, səsinə diksindim: Səsinin ahəngindən: Tərəddüdsüz, qətiyyətlə, əminliklə! Eynən mənim onun yaradıcı istedadı ilə bağlı qənaətim kimi! Şeirləri ilə ilk tanışlıqdan yaranan, heç vaxt da dəyişməyən bu qənaətimə görə sözsüz təşəkkür edirdi bu ərki ilə... 15 il əvvəl olduğu kimi. 50 yaşına yazdığım es-seni oxuyub gəlmişdi redaksiyaya... Gəldi, salamlayıb qarşımda oturdu, əlini qoydu stoldakı jurnalın üstünə. Baxdı... baxdı və gözlərini yumdu. Sükutun gücü çatmadı göyün buludundan ağır olan o göz yaşlarını silməyə... Sonra dedi ki, insanın sağlığında öz elegiyasını oxuması bilirsən nə gözəl hissi?..

Və mən indi də o ürəyin çırpıntısını tənhalıq nəğmələrinin nəqəratı kimi dinləyirəm. Və həmişə belə olacaq. Hər şeirini oxuyanda olduğu kimi.

Nisəbəyim Rəhimovanın yaradıcılığı şərtlilikləri məğlub edirdi. Uzun illər imzasını ad-soyad əmanətilə təqdim etmişdi. Bir gün redaksiyaya şeirlərini gətirəndə, necə oldusa, təklif etdim ki, bəlkə imzanı belə qoyasan: Nisə BƏYİM?! Yenə çöhrəsi təbəssümlə işıqlandı, – olsun, – dedi. Ona Bəyimlik də, Xanımlıq da, Banuluq da yaraşırdı, təxəllüslə seçilmək ehtiyacı da yox idi. Nisə Bəyimi istedadı seçdirmişdi. Nisə Bəyimin istedadında və xarakterində türk qadını, türk gözəli və türk düşüncəsinin dəyər daşıyıcılığı ilk baxışdan hiss olunur və rəğbət doğururdu.

Onun istedadının obrazında Ləyaqət, Ülvilik və Şəxsiyyətin ahəngi də ilk baxışdan seçilirdi və məhz bu, onun yaradıcı üslubi özəlliyini fərqləndirirdi. İstedad və ləyaqətini əmtəə predmeti kimi düşünməyi ağılından keçirmədi və elə ona görə də ədəbi vicdanına və ədəbi əxlaqına nəinki toz qondurmadı, əksinə, əsl istedadın və şəxsiyyətin dəyərinin güzəşt və imtiyaza əyilməyən vüqarda olması nümunəsi kimi seçilənlərin azsaylı cərgəsində oldu həmişə. Çünki bütün gerçəkləri söyləyən vaxtın içində yalanla gerçəyin sıyrılacağı günün sınağından qalib çıxmağın tək yolunu belə görürdü. Və Ruhunun azadlığıyla şərti belə kəsmişdi: həyat da ölüm kimidir; ikinci şansı olmur. Bəli, tale ona təkrarsız istedad bəxş etmişdi və bu istedad o qədər

qürurlu və azaddı ki, kitablarına ön söz yazdırmağı, təqdimatında təşkil olunmuş coşqu, hay-küylü "tərif dilənçiliyi" arzulamadı.

Güclü, əmin və azad düşüncəli insanlara xas olan bir keyfiyyəti ilə də çoxundan seçilirdi; nitqində, hərəkət və davranışında təmkin, əndazəni gözləmək bacarığı.

Nisə Bəyimi haqsızlıq, ədalətsizlik, etinasızlıq və ən dəhşətli, biganəlik üzə bilərdi, amma öz qiymətini bilən əsl istedadlar kimi, bir az da uşaq saflığını qoruya bildiyindən, qəlbi və düşüncəsi "Günəşə boylanan çiçəklər kimi" (S.Rüstəmxanlı) ümidlərə gülümsəməkdən heç yorulmadı...

Ümidlərin aldanışları yordu onu, bir də "üç nöqtələr"...

***Mən ömür bildiyim qoca zamandan
Ovcumda bir nişan qalmadı ki heç...
Günlərin bir günü bir gün istədim,
Günlərin bir günü olmadı ki heç...***

...Günlərin bir günü... Noyabrın 26-da gecə Nisə Bəyimin göndərdiyi son şeirləri oxuyurdum. Yenə tənhalığının ağırlığını ruhumda, qəlbimdə yaşaya-yasaya, bu şeirlərin cazibəsini düşünürdüm. Düşünürdüm ki, Nisə Bəyimin istedadı təkcə 30-a yaxın kitabında, poemalarında, son illər şeirindən kəsib canı bahasına yazdığı romanlarında, nəsr yaradıcılığında kodlanmayıb, Nisə Bəyim tənhalıqdan bəhrələnmək istedadı ilə də Azərbaycan poeziyasında təkrarsızdır. Hardansa yaddaşımda ilişib qalmış səsini eşitdim bir anlığa:

***Vaxtın gedib gəlmədiyi,
Baxtın üzə gülmədiyi,
Dərdin çəkə bilmədiyi
Yük imiş, yük, tənhalığım.***

Üşüdüm və mənə elə gəldi ki, Nisə Bəyim də üşüyür. Əlimi telefona uzatdım. Adını axtarısa verəndə gözümlə saatla ilişdi. Gecdi, sabah mütləq yığaram. Qalxıb xəbər saytlarını gözdən keçirməyə başladım və... dıksındım... Eynən son görüşümüzdəki xahişindən dıksındıyım kimi... Pəncərəni açıb göyün qaşqabağına bir iltimas göndərməkdən başqa əlimdən heç nə gəlmədi:

***Payıza yolun düşsə,
Darıxdığımı söylə...***

Gecənin və varlığıma çökmüş xəbərin ağırlığını aldatmaqçün məğlub bir təsəlli arayarkən qəfil bir yüngüllük hiss elədim: nə yaxşı, nə yaxşı ki, Azərbaycanın görkəmli (tanınmış yox!) şairi, sevimli və unudulmaz Nisə Bəyim Azərbaycan xalqının zəfər tarixini yazanlara son sözünü söylədi, Qarabağın işğaldan azad olunmasının qələbə sevincini yaşaya bildi.

***Xatirəsinə və ruhuna dərin ehtiramla,
Südəbə AĞABALAYEVA***

◆ Yeni tərcümələr

İvan KOROTKOV

SONUNCU ŞÜA

İvan Korotkov Moskvada doğulub. 2018-ci ildə ali təhsilini başa vurub. Hekayə və povestləri mütəmadi olaraq “Moskva” və “Roman-qazeta” jurnallarında çap olunur. Hazırda “Literaturnaya Rossiya” qəzetinin şərhçisidir. “Sonuncu şüa” Moskva ədəbi mühitində HADİSƏ kimi qarşılanan hekayələrin biridir.

Güneşli qütb sabahının, səma ilə torpaq arasında nə varsa, hamısının sükutunu qəfil uğultu pozdu... Hansısa gözəgörünməz, qorxunc qüvvə sönmüş vulkanlar səmtindən anbaan yaxınlaşırdı. Amma sanki bu uğultu sönmüş vulkan təpələrini ağuşuna almış buludların arasından yox, Enmıtan dağından gəlirdi və sanki Enmıtanın ruhu idi. Enmıtan gülürdü və bu qeyri-insani qəhqəhə sanki Güneşi də təlatümə salmışdı və o, var gücü ilə üfüqlərin arxasında gizlənməyə can atırdı, amma bu mümkünsüzdü. Və sanki Güneşin bu gücsüzlüyü başının qarını, bəyazlığını daima saxlayan Enmıtanı güldürüb, əyləndirirdi.

Amma Vıkvən bilirdi ki, sükutu pozan Enmıtan deyil, sonsuz göy üzündə, buludların arsında sonsuz tıxac kimi nəzərə çarpan vertolyotdu. O, bilirdi ki, üç-dörd dəqiqə sonra göy üzündə narıncı quşcuğaz kimi görünən bu varlıq xırda bir dövrə vurandan sonra nəhəng bir canlı kimi meydançaya enəcək, uğultu bir anda kəsiləcək, yalnız havanı yaran kürəklərin səsi eşidiləcək və bu zaman Enmıtanın qəhqəhəsi də yox olacaq. Vıkvən, əlbəttə, vertolyotlara öyrəşmişdi, amma bununla belə, hər dəfə onları görəndə o qədər qorxu, həyəcan, müəmmalı duyğular yaşayırdı ki, bu anlaşılmaz həyəcanlar bütün varlığını sarsıdırdı. Maqnit qasırğası başlayanda marallar da belə olur.

Vıkvən cürbəcür təsərrüfat əşyalarının arasında oturmuşdu. Burada, yəqin ki, gərəksiz şeylər faydalı əşyalardan daha çoxdu, amma kimsə, xüsusən də Vıkvən onları tullamaq istəmirdi - o da bilirdi ki, Şimalda hər şey gərəkli ola bilər... Səmadan o, yəqin ki, çox gülməli görünürdü: konserv bankasında oturmuş insancıq kimi. Vıkvən gözünü qırpmadan anbaan yaxınlaşmaqda olan vertolyotu izləyirdi, uğultu artdıqca daha çox həyəcanlanır, göynəyirdi və onu anlaşılmaz bir qüssə ağuşuna alırdı. Bu qüssədən qaçmaq üçün gündəlik qaygıları haqqında düşünməyə başladı.

Son zamanlar külək mühərrikləri sıradan çıxmağa başlamışdı. Yenisini göndərməyə vəd verən yox idi, ona görə də təmir etmək, əlində olanın

üstündə sehrbazlıq etmək, baş sındırmaq lazımdı. Başqa yol yoxdur. Yanacaq bəs etmir. Həm də indi ekologiyaya daha çox qayğı göstərilir, nəinki insanlara. İnsanlar çoxdu, amma planet təkdi, Marsa da kim bilir haçan köçəcəyik?..

Bir sözlə, srağagün Vıkvən hansı möcüzə nəticəsində enerji bloklarının üçünü də işə sala bildi. Amma bu, nadir hadisədir, lap ürəkdən can yandıranda da, görürsən ki, heç olmasa, biri işləmədi. Direktor sevinirdi, hər şey qaydasında idi, amma sonra Vıkvən turistləri qarşılamağa getməli oldu. Bu hələ harasıdır, daşlı yolda o öz kvadrat maşınında silkələnəndə onu rətiya ilə aradılar və iki yeni xəbərlə "sevindirdilər". Birincisi, məlum oldu ki, onun həmkarı - iş yoldaşı Vasya yenə cızığından çıxıb - dəmdə, ya əyləncə naminə belə eləyir, ya da xeyirxahlıq naminə, ola bilsin ki, qəsəbənin enerji təchizatını yaxşılaşdırmaq istəyir. Sözü qısası, mehmanxana kompleksinin tən yarısını təmin eləyən üçüncü enerji bloku da sıradan çıxıb. Qəsəbdə külək mühərriklərindən baş açan üçüncü nəfər - ona görə də bu məsələ ciddi problemə çevrildi, o səbəbdən ki, onlardan heç biri hal-hazırda mühərrikləri saxlamaq halında deyildi. Bu işə yaxından bələd olan, amma artıq yada düşməyən Vasya olsa da, indi hamıdan uzaqda - mental planda idi. Bütün dünyada ən güclü, ən qəddar bəla - alkoqol ruhu onu bütünlüklə sarmışdı. Külək mühərrikləri üzrə ikinci iş bacaran - Arkadi Appollinaroviçdi, amma o da texniki maliyyə məsələlərini həll etmək üçün Anadira getmişdi. Mühərriklərdən baş çıxardan üçüncü adam qərribə olsa da, Vıkvəndi.

Bir daha xatırladıram, o, indi konserv bankasını xatırladan qoşquda oturaraq, vertolyotun uğultusuna qulaq asır və eyni zamanda, ürəyinin səsinə dinləyirdi, dinləyirdi ki, təbiəti daxilən anlasın... Həm yuxarıdan, həm aşağıdan, həm də daxilən onu əzən bu düşüncənin mənəngənəsində dadına, şimşək misalı bir fikir çatdı. Bu qotur köpək kimi yadına düşən Vasili ilə bağlı idi.

Fikirlər zamanı qabaqlayır, buna görə də Vıkvən düşüncələrin bu sayaq axarından çıxdı və bir də gördü ki, narıncı vertolyot gözləri qarşısındadır. Nəhayət ki, o asfalt meydançaya endi, uğultu azaldı və indi elə bil bu maşın canlı idi, insan kimi tövşüyür, nəfəs alırdı. Nəhayət ki, pərlər də dayandı. Günəş isə sanki artıq diyirlənirdi. O, soyuqdan vertolyotun narıncı rəngini almışdı. İndi vertolyot kifayət qədər böyük görünürdü, əgər fərqi varsa ki, beş-on dəqiqə öncə o, göy üzündə nöqtə kimi diyirlənirdi, demək, yer möcüzədi. Vıkvən qımıldanmadan və tənbel- tənbel oturmuşdu və kabinənin aynalarında bərq vuran günəş şüalarına baxırdı. Qəfildən və gur səslə vertolyotun qapısı yana açıldı və dərhal da insan səsləri eşidildi. Onlar o qədər ucadan danışdı ki, öncə Vıkvənə elə gəldi ki, onlar insan deyillər, kayra quşlarıdır, özü də vertolyot meydançasında yox, yuvalarının həndəvərindədirlər. Amma bu görüntü tez bir zamanda qeyb oldu, o, özünü ələ aldı, qoşqudan enib ləngərləyə-ləngərləyə qonaqlara tərəf addımladı.

Vertolyotun trapında qırıldaşanlar iki nəfərdir. Üçüncü artıq yerə düşməyə macal tapmışdı və siqaret tüstüləndirdi. Əgər Vıkvən Yurkanı şəxsən tanımasaydı, o, həqiqətən, fikirləşərdi ki, o, küləklə qardaşdı. Amma o, Yer adamı idi, özü də vertolyotsürən. Onun hər bir bədən hərəkəti qəsəbənin sakit, soyuq həyatına qarşı bir çağırış idi. O, həmişə sürətlə addımlayırdı, sanki onu arxadan səmt küləyi itələyirdi. Onun hər bir hərəkəti dəqiq və yeyindi, danışanda, həmsöhbətinə nəyisə anlatmağa çalışanda əlləri, qolları da işə

düşürdü, başını bircə dəfə flyegersayağı döndərməklə mü sahibini susdura bilirdi, nitqi də öz yerində, hərdən baxışları ilə də çox şeylər anladır və sanki bütün bunlar hansı bir sərişlə ilə idarə olunurdu. Nə isə söyləyəndə, qısa fasilələrlə danışır. Dinləyicini nəzərə almır, öz həqiqətini sübut etməyə can atır. İt ağzına sümük atan kimi, bir kəlmə tullayır və susurdu. Ola bilsin ki, Yurka elə buna görə də ağıllı kimi "meydana çıxırdı". Bəlkə elə bu səbəbdən də qadınlar - qəsəbədə onların sayı çox deyildi - əsla sir-sifəti olmayan Yurkaya bənd olmağa çan atırdılar. İri burnu quş dimdiyini xatırladı, yaxından nəzər salanda - yəqin ki, əzablı keçən uşaqlığın nişanəsi - yanağındakı çopur da diqqət çəkirdi. Yəqin ki o, qaradınmaz olsaydı, uşaqlar onu görəndə qorxub qaçardılar. Amma, bununla belə, o, özünü təqdim etməyi bacarmışdı.

Yurka artıq siqaretini sümürüb tullamışdı və Vıkvana anladır ki, Çukot torpağına ayaq basmaqda qonaqlara yardımçı olsun. Bu dəfə qonaqlar iki nəfərdir - kişi və qadın. Öncə Vıkvanın diqqətinə çarpan turistlərin libasları oldu. Onların son dəbdə xəz Kanada gödəkcələri, hər çeşiddə elektrik avadanlıqları Vıkvanda təbəssüm oyatmaya bilməzdi. Şimalın daha iki fətehi. İndi Şimala da dözmək olar. Hava mülayimdi. Amma qışda Şimal sevdasına düşənlər belə geyim-kecimlə son sığınacaqlarına gəlmiş olurlar. Onları donmuş halda qarın içində tapanda belə həyata qaytarmaq nadir hallarda mümkün olur - Şimal dəbə hörmətlə yanaşmır.

Diletant əyin-başına baxmayaraq, kişi dünyagörmüş insan təsiri bağışlayır. Düşünmək olardı ki, bu əsla belə deyil, onun iri cüssəsi, kürən saqqalı, sərt baxışları, kərpic binanın fasadı kimi soyuqdan qızarmış sifəti aldadıcıdır. Amma Vıkvana onun dünyagörmüş adam olmasına şübhə etmirdi.

Yurka, adəti üzrə, sözlərinə ara verə-verə - bu həm də təqdim etdiyi insana xüsusi rəğbəti ilə bağlı idi - dedi:

- Siz mövsümün başlanğıcında gəlmisiniz...

Vıkvana bu iltifatdan sonra qərara gəldi ki, Yurka kürən saqqallı ilə yaxından tanışdı. O özü isə birinci dəfə idi kürən saqqallını görürdü. Bu, dəqiqdi. O, belə enlikürək turisti yadından çıxarda bilməzdi... Hətta, on beş il əvvəl qəsəbədə bircə dəfə görseydi belə, tanıyardı.

Kürən saqqallı özünü ləyaqətlə, hətta sıçrayış öncəsi özünü tam toparlayan ovçu kimi təqdim elədi:

- Pyotr Vasilyeviç! - Və onun sifəti təbəssümlə doldu, amma Vıkvana elə gəldi ki, yadında qalan bəzi amerikalılar kimi bu təbəssümün altı buzla örtülüdür. Kürən saqqallı mizraq kimi iri əlini Vıkvana uzatdı.

- Mən də Vıkvanam, - o, nəzakətlə dilləndi, - sizi Çukot torpağında görməyimə şadam!

Sözlərində yerli ləhcə əsla hiss olunmadı və o, özü də sezdi ki, bununla turistləri təəccübləndirib.

Ümumiyyətlə, ruslarla danışanda onun nitqi qüsursuz alınır, amma elə ki, özünükülərlə başlayır söhbətə, sözlərin qol-qabırğasını sındıraraq salır xəstə maralın halına.

Bu arada vertolyotun sonuncu səfərini - cavan qız da, Yurkanın ona sarı uzanmış əlinə əl vermədən bir anda trapdan tullandı. Və elə o, özünü nişan vermək istəyirdi ki, kürən saqqallı ikinci dəfə özünü ortaya atdı - ovçu kimi ikinci sıçrayışını elədi:

- Mənim arvadımdı - Xloya!

Qız Vıkvana baxıb gülümsündü. O, bu təbəssümü axıra qədər izləyə bilməsə də, qız ona son dərəcə mülayim göründü və nə üçünsə ona tanış gəldi.

- Çox şadıq. - Vıkvan tələsik dilləndi və bir qədər ləhcə ilə əlavə elədi, - xoş gəlmisiniz!

Sükut vertolyot kimi havadan asılı qaldı. Və bu sükut kiminsə başında çatlamasın deyə Vıkvan üzünü Yurkaya tutdu:

- Yurka! Sən bizimlə gedəcəksən?

- Bəli! - Yurka vertolyotun quyruğu altından cavab verdi. - Mən Dayını gözləməliyəm!

Qəsəbədə Dayını hamı tanıyırdı. Çal saqqallı Dayı, hələ öz qədim özülləri üstündə duruş gətirə bilən köhnə beşmərtəbələrədən birinin birinci mərtəbəsində yaşayırdı. Muxtar dairədə bir qayda olaraq hamı onu "Saşa dayı", ya sadəcə, "Dayı" çağırırdı. İndi o, "Tarbazada" gözetçilik eləyirdi, itləri yemləyirdi və bala-bala gillədirdi və bir Allah bilirdi ki, o, bu içəcəyi haradan tapır? Görünür, bunu ona vertolyotçular - kömək üçün minnətdarlıq əvəzinə gətirirdilər. Və ümumiyyətlə, heç kimə bəlli olmayan səbəbdən Böyük torpaqdan daima sovqat göndərirdilər. Ola bilsin ki, orda onun qeydinə qalan vardı və o da hərdən vertolyotçulara beş-altı butulka verirdi ki, ona yetirsinlər. Dayının keçmişi özünəməxsus sirrlərlə dolu idi, çünki bir şaman kimi əfsanələrdən və lətifələrdən ibarət hekayətlərindən o özü də sərməst olurdu və artıq özü bilmirdi ki, söylədiklərinin hansı həqiqət, hansı cəfəngiyyatdı və özü də bu həqiqət və cəfəngiyyatları su qiymətinə, hər yetənə söyləməyə hazırı. Onun çox sevdiyi hekayətlərdən birinin nəticəsi olaraq, ayaması meydana gəlmişdi... Bayağı bir qohumluq səbəbindən onu Dayı adlandırırdılar. Və özü də qohumu kim olsa yaxşıdır? Əfsanəvi Abramoviçin özü. Belə səs yayılmışdı ki, əfsanəvi şəxsiyyət onun doğma bacısı oğludur. Amma neyləyəsən ki, naxələf bacıoğlu bu doğmalığı yada salmır.

Axı, onun nağıllarına inananlar da vardı.

Üç-dörd dəqiqədən sonra hamı - Yurka da, Pyotr Alekseyeviç də, Xloya da, Vıkvan da ayın-oyunla yüklənmiş qoşquya doluşmuşdular.

Vıkvan çukot nəqliyyatını işə salmağa başlayanda Yurka soruşdu:

- Vıkvan, bəs sən "UAZ"-ın hardadı?

- Bağışlayın, Pyotr Vasilyeviç, - o, nə üçünsə məhz qonağa müraciət etdi, - bu dranquletdə getməli olacağıq.

Mühərriki işə salandan sonra sözünün məbədini də gətirdi:

- Belə alındı, gərək bağışlayasınız.

Yurka vəziyyətlə barışdığını bildirdi:

- Eybi yox, qəsəbə uzaqda deyil...

- "UAZ" indi Dayının sərəncamındadır. Harasınısa nizamlayır. - Başını azca arxaya döndərən Vıkvan izahat verdi, amma onun sözünü Tundra küləyi apardı.

Pyotr Alakseyeviç susmuşdu. Ətrafa nəzər salırdı. Təmkinlə, tənbel-tənbel, amma mühüm bir vəzifə kimi. Özünü sahibkar kimi aparırdı.

O, işgüzarcasına dilləndi:

- Görünür, tezliklə ilk qar yağacaq.

Yurka gödəkcəsinin yaxalığını qaldırandan sonra sözünü dedi:

- Yəqin ki...

Əgər kişilər ətrafa bekarçılıqdan nəzər salırdılarsa, özlərinin hansısa düşüncüləri ilə məşğul idilsə, ərinin enli kürəklərinə sığınmış qadın sarı, yastı düzənliyə baxırdı. O, gözlərini uşaq kimi iri açır və yeni nəzərlərlə yeni möcüzələr görməyə cəhd edirdi. Onu heyratə gətirən isə, düzənliyin böyük hissəsini tutmuş təpə idi, qarlı vulkan təpəsi isə qadını tam əsir etmişdi, sanki canlı kimi Xloyaya baxırdı. Buna görə də qadın özündə deyildi.

Birinci dəfə Şimalı gören insanlar, məhz Xloyanın yaşadığı duyğuları yaşayırdılar.

- Hələ qəsəbəyə çox qalıb? - Xloya ucadan, hətta demək olar ki, həyəcanla soruşdu. Tundra küləyi və mühərrikin uğultusu onun səsinə nə qədər boğsa da, Vıkvana onu gözəl başa düşdü. Həm də ona görə ki, sual ona ünvanlanmışdı. Bu anlamda turistlər bir-birilərinə bənzəyirlər. Bu sual, demək olar ki, yolun yarısında hər dəfə səslənir. Daha nə qalır soruşmasınlar? Buna görə də Vıkvanda belə bir inam yaranıb ki, hər halda, onda dedə-babadan nə isə bir nişan var, yoxsa Şaman ola bilməz.

Vıkvana da ucadan cavab verdi:

- Beş dəqiqəyə çatırıq...

Yol haçalandı. Yeni-yeni çalalara, çuxurlara düşürdülər. Amma Vıkvana kvadrotsikli, arxasında bir qoşqu da olmasına baxmayaraq asanlıqla idarə eləyirdi.

Nəhayət ki, göyün yarısını fəth etmiş beşmərtəbələr göründü. Belə bir təəssürat oyanırdı ki, burada səma Yerə çox yaxındı, əl uzatsan, çatır. Bəlkə tünd, boz sahilə axşam dumanı çökdüyündən belə - hər şey insana yaxın görünürdü. Vıkvana sürəti azaldı, artıq qəsəbənin ərazisi ilə gedirdilər. Sovetlər zamanından qalma, hər tərəfi boz, torpaq rəngli inzibati idarənin yanından keçirdilər. Daha iki beşmərtəbə arxada qaldı, qarajlar başladı və yenə Tundra göründü.

Qəsəbəni keçən kimi yoxuş başladı. Tez bir zamanda qarşı təpəni aşdılar və sağda nəhəng külək mühərrikləri göründü. Bəs onlar öncə nədən gözü dəymirdilər, görəsən? Burada yol hamardı, hətta Xloyaya elə gəldi ki, kvadratskil bir balaca yüngül olsa, burada uçmaq da olar. Amma Vıkvana dəfələrlə xilas etmiş bu maşını bərk sürməyin- uçurtmağın nə anlamı? Hələ üstəlik də o, bütün uçan şeylərdən qorxurdu. Tundra insanları torpağa yaxın olmağa öyrədir, amma kimsə də açıq dənizə çıxır, əlbəttə, Vıkvanın fikrincə, mübalığəsiz, onlar cəsur insanlardı. Bu yerlərin əsil sahibləri isə maralsaxlayanlardı. Amma onlar çox az qalıb, yəqin ki, iki, ya üç briqada.

Hər şeydən öncə, bəyaz pərləri ilə yadda qalan, üstündə nəhəng dəyirman ucalan üçüncü enerji blokunun yanından keçəndə Vıkvana yenə sürəti azaldı, harasa göz gəzdirərək maşını tamam yavaşıtıdı. Və birdən-birə özlüyündə nə isə kəsdirib yenə kvadrotsikli nərildətdi və çox keçmədi ki, yol qəfildən buruldu və bir qədər sonra mənzərəli bir ərazidə - utancaq göbələkləri andıran yastı tikililər göründü və qonaqlar dərhal anladılar ki, mənzil başına - "Severniye siyaniye" turbazasına çatıblar. Xloya vıyılması hələ qulaqlarından çəkilməmiş Tundra küləyinin təsirindən pörtüb qızarmışdı.

- Maraqlı addı: Vıkvana... Yerlisiniz? - Xloya soruşdu.

- Hə, Çukotludur, - Yurka cavab verdi, halbuki, bu sual ona verilməmişdi. - Vıkvana babasının yanında Tundrada böyüyüb, adını da köhnə dəblə babası qoyub.

Vikvan əlavə elədi:

- Amma pasportda mən Viktoram.

Nəhayət ki, mühərrik susdu. Vikvan, həmişə işlər yaxşı tamamlananda olduğu kimi, yüngülcə içini çəkib nəfəs aldı. O, vicdanla işləməyə adət edib. Hər hansı bir səliqəsizlikdən və buna bənzər şeylərdən uzaqdı. Məhz, elə buna görə də qonaqlardan tez aralanmaq və özünü Üçüncü enerji blokuna yetirmək istəyirdi. Ürəyi onu oraya - işə çağırırdı. Narahatdı, bəlkə də qurğunu nizamlamaq mümkün olmadı, bütün işlər puça çıxdı və belə olan təqdirdə də binanın başında olan xaç pərləri ilə birlikdə qurğu soyuq məzara dönəcək.

Vikvan aramsız külək, narahat Yurka və turistlərlə hələ burada olsa da, ruhən iş yerində idi. Vəhşi Tundranın möcüzəsi kimi görünən qonaq evləri sanki bu sərt diyarın turistləri idi, insanlar isə eksponatı.

- Gözəl tikililərdi, - Xloya yerindən qalxanda söylədi. Onu kimsə eşitmədi, Yurka artıq yerdə idi və Pyotr Alekseyeviçin ona uzatdığı çanta və çama-danları bir-bir alıb yerə düzürdü. Vikvan isə maşının ətrafında dolanırdı, sanki nə isə itirmişdi. Xloya isə hələ də oturmuşdu və gözləyirdi ki, kimsə ona maşından düşməkdə əl uzatsın.

- Vikvan!

Xloyanın səsi yuxarıdan gəldi və səsdəki zabitəni və tələbkarlığı Vikvan dərhal sezdi. O anda da qadına sarı çöndü.

- Mənə kömək eləyin, düşüm.

Vikvan günahkarcasına gülümsündü.

Qadın çantasını ona uzadandan sonra maşından özü düşmək istədi. Arxasını Vikvana çevirib sağ ayağını ehmalca kvadrotsiklin qoşqusuna qoymaq istəyəndə Vikvan narahat oldu. Ona elə gəldi ki, qadının ayağı boşluğa düşəcək və o, yıxılacaq. Vikvan ona bir qədər də yaxınlaşdı və qadın yığıldı, amma yerə yox, Vikvanın qucağına. Sanki bu ani təmasdan onu tok vurdu, bütün əzalarında müəmmalı bir gizilti hiss elədi və dərhal da qadını yerə qoydu. Və üzünü yana çevirib astadan dilləndi:

- Belə yaxşıdı...

Xloya cavab olaraq gülümsündü, yana çevrildi və çantasını götürüb yeyin addımlarla tikiliyə doğru addımlamağa başladı və kömək üçün ona yaxınlaşan Yurkadan soruşdu:

- Bu Vik... van - qadın onun adını hecalara böldü, - nə üçün belə qəribədi?

Yurka bu sualdan heç nə anlamadı və soruşdu:

- Nə üçün qəribədi?

- Heç... elə-belə...

Bir anda şiddətlənən külək onların mükaliməsini kəsdi.

Yurka günortaya qədər Dayı ilə bütün işlərini yekunlaşdırdı və ertəsi gün tezdən, sanki yoxa çıxdı. Yarım aya qədər burada vertolyot gözləyən mətereoloqlar, deyəsən, onu silə bilməmişdilər. Onlar hansısa bir adaya uçmalı idilər.

O sabah Vikvan qaça-qaça işçilər üçün ayrılmış tikiliyə daxil oldu, Dayıya nə isə eşitdirdi, duzlu balıqla əlüstü nahar elədi, çay içdi və dərhal da özünü yetirdi külək mühərrikinə.

Ancaq məlum oldu ki, problem onun nəzərdə tutduğundan daha ciddi. Hətta, daha içməyəcəyi barədə Bibliyaya and içmiş Vasya da köməyinə

gəlmişdi və həqiqətən də hələ içməmişdi. Amma mühərrik düzəlmirdi ki, düzəlmirdi. Vasya ayıq başla beynini üzgəcli xarius balığından da yaxşı işə salsa da, Vıkvana ona nə qədər kömək eləsə də, iş səmərə vermədi. Generatoru birtəhər işə salsalar da, pərlər hərəkətə gəlmədi. Görünür, yuxarıda hələ də, nəyəsə ilişmişdi. Hətta kompüter diaqnostikasının da xeyri olmadı. Əsrin bu yeni möcüzəsi süni intellekt ilə cavab verdi: "Sistem qaydasındadır".

Bu minvalla Vıkvana üçüncü enerji blokunu da işə salmaq üçün iki sutka əlləşdi. Hələ yaxşı ki, indi turistlər az idi. Amma Vıkvana, onsuz da turistlərlə yox, mexanizmlərlə ünsiyyət qururdu. Bu onun üçün turistləri əyləndirməkdən xoşdu. Yox, o, turistlərdən qaçmırdı, əksinə, onlara babası kimi tarixi əfsanələr danışmağı xoşlayırdı. Amma bundan ötrü də yaxşı dinləyici lazımdı axı... Turistlərin arasında belələrinə nadir hallarda rast gəlirdi.

Yay aylarında və bir də yeni il öncəsi reklam "fişka"larına baxıb buraya üz tutanlar çox olurdu, amma onları da, sadəcə, tamaşalı mənzərələr, təbiət maraqlandırır, təbiət haqqında əfsanələr yox... Qış aylarında turistlərə bələdçilik etməyi ona tez-tez tapşırırdılar, amma təlxək ampluasında o, özünü yad hiss edirdi.

İndi isə bu kotteclərdə cəmi iki nəfər havasını dəyişirdi - Pyotr Vasilyeviç və onun arvadı, ona görə də Vıkvana mehmanxana müdiri Arkadi Aboinaronoviçin burada olmasından istifadə edərək, turistləri gözetçinin – Dayının umuduna qoymuşdu. Keçər, qoy özləri əylənsinlər... Ya da bəlkə, o, özünü bələdçi kimi nişan verməkdən çəkinirdi, çünki hiss edə bilərdilər ki, Xloya ondan ötrü, sadəcə, turist deyil.

O gecə Vıkvana yuxuya gedə bilmirdi. Həm külək məhərriklərinin sınıması, həm də Xloyanın peyda olması, deyəsən, nə üçünsə tanış ağrılarını oyatmışdı və bütün bunlar onu üzürdü. "Babam necə qibtə etməyəsən, işləri yağ kimi gedirdi. Təsərrüfatında nə isə alınmayanda, qaçıb girirdi komasına - cadu eləyirdi, ruhları yemləyirdi, aman diləyirdi və kəlləni atıb yatırdı, - Vıkvana dəmir çarpayısında o yana, bu yana çevrilə-çevrilə belə düşünürdü, amma indi burada nə baba var, nə briqada, nə də Allahlar. Yalnızca mənəm".

Bəli, Vıkvanın alın yazısında, qismətində şamanlıq yazılıbmış. O, dünyaya gələndə babası yuxu görmüşdü. Babasının söylədiyinə görə, kainatın ruhu - Naringen onun yanına gəlibmiş. Birdən o, bir zərbəsi ilə azman bir təpəni iki yerə parçalayıb və açılmış yaradan qan axmağa başlayıb və təpə yaralı suiti külüyü kimi inildəyib və bu zaman bütün ətrafı qanlı su alıb və o, bu qanlı suda boğulub batanda, onu sudan qarğa çıxarıb və bir qaya parçasının üstünə qaldırıb, elə bir gürültülü səslə ona "Vıkvana" deyib ki, göy titrəyib. Babası soyuq tər içində oyanıb və özünə gələndə anlayıb ki, onun nəsil-şəcərəsinə Vergi verilib, yeni doğulmuş körpənin adını Vıkvana - Daş qoymalıdı, o, böyük şaman ola bilər və o, bütün şəcərəni əsrin gözləntilərindən - hücumlarından qoruya bilər. Babası qarğaya yalvarıb ki, nəvəsinə şamanlara məxsus bütün xüsusiyyətləri aşilasın, heç nə əsirgəməsin ondan, özünə nə əyandırırsa, hamısını, hamısını ona əta etsin.

Ancaq bir maneə meydana çıxdı. Bütün uşaqları toplayırdılar ki, məktəbə aparsınlar. Yeddi yaşına çatənlərin də hamısı vertolyotda idi. O zaman babası hamını yanına çağırırdı və söylədi ki, Vıkvanın doğulması ilə bağlı faktı sirr kimi saxlasınlar və kimsəyə anlatmasınlar, çünki o, qeyri-adi uşaqdı. O zaman

hələ ənənələrə sitayiş edirdilər və elə buna görə də babaya rəğbət bəsləyirdilər. Hamı söz verir, and içirlər ki, bi sirri saxlayacaqlar. O vaxtdan etibarən Vıkvanı kənar gözlərdən gizlədirdilər, amma bu, baba ölənə qədər sürdü.

İndi, artıq hansısa bir şaman olmasına Vıkvana inanmır. Yox, o, babasının ruhuna ehtiram bəsləyir, hətta hesab eləyir ki, əcdadlarının ruqları barədə həqiqəti söyləyib, lap tutaq ki, heç ruqlar olmasın, Şimalda qorunan dərəkolummaz substansiyalar olsun; Vıkvana hətta bir çox mərasim və ayinləri indi də xatırlayır, ancaq inana bilmir ki, bir çox qeyri-təbii qüvvələr ruqların mövcudluğundan xəbər verir. Kollecdə, universitetdə mənimsədiyi bütün elmlər - fizika, kimya, riyaziyyat ona çox şeylər anladır və belə məlum olur ki, babasının anlatdığı ilahi qüvvələrin də fiziki, təbiətdən qaynaqlanan əsasları var.

Amma indi külək mühərriki ilə olduğu kimi anlaşılmaz şeylər meydana çıxanda, Vıkvana, babası həyat ruhunu təcəssüm etdirən odu necə "bəslədiyini" və ocağın odunları necə acgözlüklə sümürdüyünü xatırlayır. Onlar belə mərasimləri o zamanlar tez-tez icra eləyirdilər, amma Vıkvana, məhz o gecəni - birinci dəfə ruqları odla bəslədikləri gecəni unuda bilmir. Ocaqdan yüksələn alov şölələri babasının üzündə gəzişirdi, harda kölgə varsa, işıq qərqr olurdu. Babası tez-tez dodaqlarını tərpedirdi, öz daxilindən odlu səslər çıxardırdı. Sanki odla birləşirdi və ulduzlu səmaya, Çiqeyvəmə - Süd yoluna odla birlikdə qalxırdı. Qaranlıq başlayanda və sönməkdə olan ocaq yenidən çırtıldaıanda, alovun dilləri qaranlıq kəsib doğrayanda, alovun sonuncu nuru qaranlıq yandıranda bu nur qarın, sonra da elə babasının və eyni zamanda, Vıkvanın da üzünə düşəndə, o, doğrudan da qorxurdu... Bir dəfə o, belə bir anda dözməmişdi, hətta ağlamışdı... Babası acıqlansa da, tez də əlini onun başına çəkmişdi, onu dilə tuturmuş kimi, söyləmişdi ki, Qarğa özü sənə xeyir-dua verib, səndə elə bir güc var ki, gərək sən heç nədən qorxmıyasan - bu nur isə əcdadlarımızın sənə göndərdiyi salamlardı.

Hər dəfə Vıkvana, indi olduğu kimi, xəyalən öz uşaqlığına qayıdanda, o qorxu hissini yaşayırdı. Sanki o zaman olduğu kimi, müqəddəs tonqalın sonuncu nuru səmaya qalxmamışdan öncə, balaca Vıkvanın qəlbinə dolurdu və o, bu duyğu ilə böyüyə-böyüyə hara addım atırsa, hiss eləyir ki, o nuru özündə yaşadır. "Bəlkə bu andıra qalmış mühərriki hərəkətə gətirmək üçün bir daha cəhd etməyə dəyər?" Yuxuya gedə-gedə Vıkvana bu barədə düşü-nürdü.

Səhər oyananda mühərrikdə yaranmış nasazlığı soyuq başla incələməyə başladı; çalışırdı ki, səmərəli bir çıxış yolu tapsın. Ancaq yenə də ağılına heç nə gəlmirdi.

Qəfildən peyda olan Dayı ucadan səsləndi:

- Səni bizim qonaqlar axtarır. Deyirlər ki, biabırçılıqdı, lap ağını çıxardıblar.

Vıkvana bu xəbərdən diksindi və soruşdu:

- Məni axtarırlar?

- Tez elə, yığışdan, - Dayı bıqaltı gülümsünərək dedi və cibindən çıxartdığı butulkadan bir qurtum alandan sonra yenə də xəfifcə gülümsünərək dilləndi, - o xanım orda təkdi, təkçənədi indi, hücrədə qalmış şahzadə kimi...

- Belə çıxır ki, sən də əjdahasan? - Bu atmaca ilə kənardan dillənən Vasya idi. Görünür, ayılmışdı, alkoqolun qoxusunu alaraq ayılmışdı...

Beləcə Vıkvən başa çatdırmadığı işi Vasyanın öhdəsinə buraxıb Dayı ilə qəsəbəyə yollanmalı oldu. Yolu yarı eləməmiş, Vıkvən soruşdu:

- Sən niyə piyadasan?
- Boş yerə niyə salyarka yandırmaq ki?

Bununla da onların çaparaq mükəliməsi bitdi.

Ətrafa çökmüş süstlük və sürünməkdə olan duman, sanki öz ağırlığını Dayının və Vıkvənün üstünə salmaq istəyirdi və onsuz da gecəni pis yatmış Vıkvən bu təmasdan sıxılırdı və narahat duyğulardan aralana bilmirdi, sanki yenə də haradansa vertolyot gəlirdi.

Amma isti otaqda yer tapıb isinəndən sonra Dayı dərhal özünə gəldi, lətifələr söylədi, çay təklif elədi və keçdi əfsanələrə, rəvayətlərə və sonra da təzəcə Pyotr Alekseyeviçdən, ya da Yurkadan eşitdiklərini dilə gətirməklə lovğalanmağa. Və dərhal da bir səfeh aborigen kimi - halbuki daha belələri mövcud deyildi, - Vıkvənə sancmaq istədi. Onu susdurmaq əsla mümkün deyildi. Amma nə etmək lazım olduğunu Vıkvən bilirdi: sadəcə, susurdu, hərdən başını tərpədirdi, amma elə ki elektrik çaydanı başladı zümzüməyə, yerindən dikəldi və bu da Dayını məcbur elədi ki, ondan nə isə soruşsun.

- Sən canın, bir az da ayaq saxla, - Dayı dedi və həm də onun əlindən yarışdı, - bir az da oturaq.

Vıkvən bic-bic gülümsündü. Həmişə olduğu kimi... Hə, indi bütün yol boyu onu düşündürən sualı dilinə gətirə bilərdi.

- Bəs, Pyotr Alekseyeviç hardadır?

Belə görünürdü ki, Dayı bu sualdan razı qalmayıb, axı o, hələ çox şeylər danışsa da, əsas söhbətin - Abramoviç haqqında nağılının üstünə gəlməmişdi.

Dayı gözlərini yapalaq kimi qırpa-qırpa cavab verdi, özü də kəsə:

- Yurka ilə uçdular.
- Adaya?

- Mən hətta inanmadım - bu cür cavan arvaddan niyə qaçasan ki? Mən ona da öz hekayətimi söylədim. Bilmirəm, axı niyə heç kim inanmır ki, mən Abramoviçin dayısıyam... Mən özüm də guya yəhudiyəm, amma yenə də bunu eşidən kimi hamı başlayır gülməyə. İnanmırlar. Bura bax, sən inanırsan? - Və o, yırtıcı baxışlarını Vıkvənə zillədi.

- İnanıram, - Vıkvən cavab verdi və nəzakət əlaməti olaraq da bir qurtum çay içdi və yerindən dikəldi.

Dayı yox, bir "çukça" olsaydı, bundan inciyərdi.

Vıkvən qapının dəstəyinə əl atandan sonra:

- Salamət qal, dayı, - dedi.

Şüşə kottecin içərisi bayırı ilə müqayisədə daha saxta idi. Nə üçünsə, Vıkvən bu məkanda sıxılırdı. İnteryer süni idi, nataraz qapı Şimala açılırdı, ordan da gözlərini çox zilləsən, gerçək olmayan şeylərə də inanacaqsan. Burada, içəridə isə, nəyə inanasan? Hər tərəfdə xudmani şkaflardı, xırda kətillər. Böyük, yumşaq çarpayının yanında balaca masadı, həmçinin divarlara Şimal şəfəqlərini əks etdirən tablolar vurulub, divara maral buynuzu bərkidilib, küncü əlüzuyuyan tutub, çıxışda, sağda isə ağ plastik örtüklü hamamdı... "Burda bir addım atmağa belə yer yoxdur" - Vıkvən belə düşündü. Bu tipli kotteclərin içərisini gördüyü birinci dəfə deyildi, amma yenə də astanada donub qalmışdı və içəri keşməyə cəsarət etmirdi... Həm də ona görə ki, onu kimse dəvət etməmişdi.

Xloya onu qapının kandarında görən kimi dilləndi:

- O qoca nə uydurub sizi buraya göndərib?

- Dayını deyirsiniz?

- Hə də, olsun dayı, Abramoviçin dayısı, - Xloya qəhqəhə ilə güldü və üstündə bir butulka şərab olan stola yaxınlaşdı, bokalı ləbaləb doldurandan sonra soruşdu, - o, sizə də deyib ki, Abramoviçin dayısıdır?

- O, bu nağılı hamıya danışır. O, dedi ki, siz mənim xalqım haqqında nə isə öyrənmək istəyirsiniz, - və birdən hiss etdi ki, səsindəki ahəng Xloyaya xoş gəlmir, üzr istəyirmiş kimi, gülümsündü, - axı, siz buraya ilk dəfədir gəirsiniz...

- Bura mənim üçün darıxdırıcıdı, - dedi və dolu bokalı birnəfəsə boşaltdı.

Vıkvən kəskin hərəkətlə qapıya çöndü:

- Onda özgə vaxt gələrəm..

Xloya qışqırdı:

- Ayaq saxlayın!

Vıkvən ona sarı çönəndə o, artıq çarpayının yanında idi və özü də yorğana bürünmüşdü.

Qadın astadan dilləndi:

- Mən indicə geyinərəm.

- Yaxşı, - Vıkvən tutuldu və bayıra çıxdı.

Duman artıq yayılmış, vulkan təpələrinin üstünə çökmüşdü və sanki onlardan asılıb qalmışdı. Vıkvənin ürəyində nə isə yaralı ayı kimi inildəyir, zarıydı. O, bir qədər kottecdən aralandı. Bu qız kimdi? Vıkvən döənə anda ona elə baxdı ki, sanki yaxın keçmişdən arvadı boylandı ona. Sanki ona "ayaq saxla!" deyən də arvadı idi. Xloyanın səsi, baxışları öz yerində, yerışı, duruşu da, eynilə arvadının yerişinə, duruşuna bənzəyirdi. Eynilə... Haçansa babasının söylədiyi pritçanı xatırladı. O rəvayətdə deyilirdi ki, Cənubdan da xeyli uzaqda göbələk-qızlar yaşayırlar. Onlar yolçunu aldadırlar. Hiylə gəlirlər ki, məhv etsinlər.

- Gedəkmi?

Xloya artıq onun arxasında dayanmışdı.

- Gedək.

Əslində, Vıkvən heç zaman adi bələdçi - gid kimi işləməmişdi; gidlər, adətən, əzbərlədiklərini söyləyirlər qonaqlara. O isə, bildiklərini hər dəfə bir başqa biçimdə söyləyirdi, babasından eşitdiyi əfsanə və rəvayətlərlə söhbətinə yeni çalarlar qatırdı. Adətən, o, susar və gözləyərdi ki, söhbətini də bu sual əsasında qursun. İlk sual yedək itlərinin ilk addımı kimidi. Birinci, ikinci, üçüncü addım və bir də görürsən ki, kirşə tərpendi və beləliklə, birinci, ikinci sualdan sonra söhbət onu qovuşdururdu babasına və bu minvalla da əcdadlarına - Yerlə Göyün sınırına. Bu sınır əbədidir, insanlar isə Günəşə yaxın olmaq üçün bir-birini gəmirirlər, üfüqə can atırlar. Amma üfüqə səyahət etmək üçün Vıkvənə sürət götürmək lazım idi. Amma indi o, Xloyaya gözücu baxmağa da qorxurdu. Çünki hər dəfə ona nəzər yetirəndə mərhum arvadı xəyal olub gəlib dururdu gözünün qarşısında.

Araya çökmüş müəmmalı sükutu Xloyanın sualı pozdu:

- Vıkvən... Sizin adınızın nə isə bir anlamı var?

- Hə, daş mənasındadır. Bu adı mənə babam qoyub. Onun yuxusuna qarğa giribmiş.

...Və Vıkvən öz hekayətinə başladı, öz yoluna düşdü. Necə deyərlər, kirşə hərəkətə gəldi, o itləri haylayıb qamçıladı və qarşıdan əsən külək nə gətirdisə, hamısını danışmağa başladı. Qarşıdan gəlməyən külək onun hər sözünü, hər kəlməsini Xloyaya çatdırırdı. Bu, onun yox, xalqın sözü, ruhu idi.

Xloya soruşdu:

- Sizin içinizdə şamanlıqdan nə isə qalıb?

- Babam mənə görücülük öyrədib. Bu, başlıca amildir. Sadəcə baxmaq yox - görmək! Lap turistlər kimi. Maralın gözlərinə baxıb belə söyləmək olar: "Nə gözəl gözləri var." Bu, o deməkdi ki, o turist heç nə görmür, demək o, kordu. Maralla danışmaq tamam başqa məsələdir, o zaman sən onun gözlərinə baxırsan və onun bütün qəlbini görürsən; yeməkmi istəyir? Xəstələnibmi? Gileylənir? Yoxsa, razılığını bildirir? Bunun üçün də görməyi, görücülüğü öyrənib mənimsəmək lazımdı.

Onlar artıq vulkan təpələrinə səmt xeyli yol qət etmişdilər və bu arada külək səngimiş, hava avazı olmuşdu. Amma külək yenə qəfildən gücləndi, onun kimi yol yoldaşının da qoynuna, qoltuğuna doldu.

Vıkvən vulkan təpələrindən gözlərini ayırmadan dilləndi:

- Qayıtsaq, pis olmaz.

Xloya onun son sözlərinin müqabilində soruşdu:

- İndi siz nə görürsünüz? - Amma Vıkvən cavab vermədi, gülümsədi və susdu.

Bir həftə keçdi və hər gün Vıkvən Xloya ilə yaxın ətrafı gəzib dolana-dolana səmaya xəyali uçuşlarını da davam elədi və dünyanın son ucuna da gəlib çıxdı. Hələ heç vaxt, arvadını çıxmaq şərtilə, onun belə mülayim, xeyirxah dinləyicisi olmamışdı. Hər gün yenidən, dönə-dönə Xloya onu marallarla, ulduzlarla və ən əsası, başlıcası - ruhlarla, kabuslarla, ilahi qüvvələrlə, ölümün və tənhalığın mövcud olmadığı bir aləmə aparırdı. Uşaq vaxtı qəlbən inanırsan ki, nə qədər ki, əcdadlarının ruhu yaşayırsa, xoşagəlməz heç nə baş verməyəcək, əksinə, sənə nəslin çiçəklənəcək, maralların çoxalacaq, buynuzları daha gözəl olacaq, xəstələnməyəcəklər, onları mozalan çalmaq və o zaman insanlar daima xoşbəxt yaşayacaqlar... İnanırsan ki, sən özün də ölümündən sonra öz xalqın üçün yardımçıya çevriləcəksən, batmayacaqsan, Şimal şəfəqlərində nura çevriləcəksən.

Bu gün onlar dənizə üz tutdular. Külək mülayimdi, Xloya isə fotoaparətlə Günəşin qürubunu çəkmək istəyirdi... Yastı, xırda, qara daşlar ayaqları altında xırçıldayırdı və sanki bu səs tezliklə qaranlığın çökəcəyini hiss edən Yerin özündən çıxırdı. Okean daşları yalayır və geri qayıdanda köpüklənirdi. İndi okean sakitdi. O da gecəni gözləyirdi. Lap yay səmasına bənzəyən göy üzünün dərinliyində iki qara bulud yuvalandı. Biri səmanın dərinliyində ağ ləkələr buraxa-buraxa. Arxadan, qəsəbə səmtdən gəlirdi, ikinci bulud topası birbaşa Vıkvənə və Xloyaya sarı uçurdu və qürubun şəfəqlərini arabir özündə əks etdirirdi. Hələ külək güclənməsə də, tufan başlamasa da, o, sürətlə üzürdü.

- Belə səma fəlakət əlamətidir, - Vıkvən dedi.

Xloya ilə qarşılaşması Vıkvənə qəlbən titrədirdi. Lap o kabus olsun. Hər halda, bu kabus onun arvadınınındı. Ağrılar onu üzürdü. Neçə gecəni, demək olar ki, yatmamışdı, qəlbənin hər teli tarıma çəkilmişdi və belə görünürdü ki, bu, onun keçmişdi, bu duyğular ürəyini parçalayır və onu vadar edirdi ki, xatırlasın, nə qədər ki, bu ağrılara dözmək mümkündür, xatırlasın.

Elə bu xatırlamalarla da yuxuya gedirdi. Maraqlıdı, arvadının, ya Xloyanın? Artıq bunu ayırd etmək mümkünsüzdü. Bircə şey aydıdı: onun bu dünyada mövcudiyyəti yeni məna kəsb edirdi; müqəddəs ocağın şölələri səmada əbədi qalmaq üçün göyə yüksəlirdi kimi. İndi o, mühərrik barəsində də düşünmürdü, bilirdi ki, sabah yenə onu öz günəşi ilə görüş gözləyir, öz Günəşi, öz xalqı... Əsas şərt odur ki, onu dinləyən vardı, əsas şərt odur ki, o, Xloyaya tamaşa etsin, onun təbəssümlə belə söylədiklərini anlasın və o, gülümsəsin, onun arvadı kimi gülümsəsin. Vıkvana nə üçün yaşadığını anlamağa başlamışdı. Daha doğrusu, anlayırdı. O, bilirdi ki, ovsunlanıb və bu ovsun - zahiri gücsüzlük onun varlığına ağlagəlməz qüvvət vermişdi. Bir sözlə, o, yenə şaman idi.

- Ey, şaman! - Xloya bu atmaca ilə Vıkvana müraciət elədi, çünki Vıkvana susur və irəliyə - yaxınlaşmaqda olan tufanın ruhuna baxırdı.

Vıkvana özünü eşitməzliyə vuranda isə Xloya soruşdu:

- Nəyə görə o bulud tufan əlamətidir?

- Babam belə deyirdi. Bir dəfə belə bir bulud bütün ailəni məhv eləyib. Neçə müddətdir ki, o ailə balıq ovlaya bilmirmiş, yeməyə də heç nə yoxmuş. Arvadı başlayıb deyilməyə və kişi də tufana baxmayaraq, dənizə çıxıb. Okean belə qabalığı sevmir.

Xloya həyəcanla sahilə çökən alatorana nəzər saldı.

- Arvad bütün gecəni gözləyib, tələdəki vəhşi kimi çırpınıb. Başa düşüb ki, əri batıb və özü də qaça-qaça sahilə gəlib və özünü nərildəyən dalğaların qoynuna atıb.

Xloya dərinədən içini çəkib gülümsündü:

- Mən belə görürəm ki, sizin bu nağılınız kədərli, - dedi və hansısa uzaq adada olan ərinə xatırladı.

- Eşit! - Vıkvana sərt şəkildə dilləndi, - o qadın özünü okeanda batırıb ki, ərinə qovuşsun. Axı, çukotlu düşüncəsinə görə, kim sakitcə ölmürsə, ovda həlak olursa, ya okeanda batırsa, o, müqəddəslərə qovuşur və Şimal şəfəqinə, Şimal nuruna çevrilir. Nə isə, onda sözüm yox, onların bir oğlu qalır - Tanat. O, hansı çadıra yaxınlaşsa da, ona sahib çıxan, onu oğulluğa götürən olmur. Ağır zamanə imiş. Əlacsızlıqdan üz tutur Tundraya. Gecə-gündüz gedir, taqətdən düşənəcən gedir. Ölür və müqəddəslərə qovuşur. Axı onun atası da, anası da müqəddəslərin arasında idilər - nura çevrilmişdilər... Hə, bu da babamın söylədikləridi. Bax, görürsən, sadəcə, söyləyirlər ki, Şimal şəfəqləri, Şimal nuru - bu ruhdu, kiməsə kömək əli uzadan, yol göstərən ruh... Başlıca şərt mövcud olmaqdı...

Külək qalxdı və havanı silkələməyə başladı, bulud topaları bir qədər də qaraldılar, bu rəng çaları Xloyanın sifətinə çökdü, sanki nə isə dəhşətli bir şeyə baxırdı. Və birdən-birə:

- Bu qədər yetər, - dedi.

Qəsəbəyə çathaçatda isə, qaranlıqda Dayının silueti göründü, onun gözləri ışıldayırdı, özü isə, nə üçünse gülümsəyirdi. O, ucadan:

- Yurka uçub gəlib, özü də başının dəstəsilə, Pyotr Alekseyeviç də onları.

- Bilirəm, - Xloya soyuq səslə cavab verdi, - bu da mənə yeni xəbər...

Vıkvana isə susurdu.

Gecə qara, qorxunc, keçilməz idi. Külək güclənir və hələ görünməyən tufan yaxınlaşırdı. Vıkvən gedib yatmaq niyyətindən daşındı. Tufandan, qasırğadan xəbər verən buz kimi küləyə qarşı getmək daha xoşdu, nəinki Dayı ilə bir yerdə olmaq. Dayı onu tənqə getirmişdi. O, Xloyanın ərinin belə tez qayıdacağını ağına da gətirməmişdi və ümumiyyətlə, sanki onun varlığını unutmuşdu. Bu bir həftə ərzində Xloyanın onun arvadı olduğunu düşünməyə adət etmişdi. Əlbəttə, Xloya heç nədən şübhələnməmişdi, Vıkvana da elə bu lazımdı, özgə heç nə... İndi isə!.. Bir xəbər insanı qurbanlıq marala çevirib ürəyindən yaralaya bilərmiş... Ox birbaşa hədəfə dəymişdi.

Vıkvən bu gecə kimi onu bürüyən tənhalıqdan qaçmağa hazırdı, amma özünü toparladı. Dayının yanına gedə bilərdi, amma o da başlayacaqdı onunla məzələnməyə. Vıkvən başını yuxarı qaldırdı və bir xeyli ulduzlarla dolu sonsuzluğa tamaşa elədi. Səma hələ təmizdi, amma tufanın nəfəsi duyulurdu. Və birdən parlaq, yaşıl çalan alovlar göründü. Göy üzünün yarısı nura büründü. Gecə bir anlığa sanki gündüzə döndü. Evlərin şüşəsi bu yaşıl işıqdan işıldadı, sanki nəhəng bir cırcıramanın gözləri idi... Vıkvən təhsil aldığı və orda da gələcək arvadı ilə qarşılaşdığı Xabarovsk şəhərində də belə bir mənzərə ilə üzləşmişdi və həmin an təzələndi.

Səma şölə saçdı. Vıkvən Xloyanın yaşadığı kottecə yaxınlaşdı və pəncərəyə dırmaşib içəriyə göz gəzdirdi. Orda hər şey yaşıl çalırdı. Əşyalar da, divarlar da, hətta hava özü də; hər şey yaşıl işığın çalarlarına qər q olmuşdu. Xloya okean kimi nəhəng ərinə sığınmışdı. Ya yorğan sürüşüb düşmüşdü, ya da Xloya yorğanı qəsdən kənara atmışdı - hər yerdə olduğu kimi, burda da kotteclərdə nə isə yandırırıdılar ki, isti olsun. Görünür, elə buna görə də Xloya çılpaq yatıb və onun ağappaq bədənini bütün incəlikləri ilə parlaq Şimal şəfəqlərinin nuru kimi işıq saçdı və sanki bu nurun mənbəyi onun özü idi. Vıkvən pəncərəni taqqıldadıb yerə sıçradı.

Bu qəfil səs Xloyanı dərhal ayıldı. O, gözlərini açdı və gördü ki, şüşə tavandan işıq saçır, səmada isə yaşıl çalan zolaq var, anbaan öləziyir və sanki özünə sarı səsləyir. Bu şölə bir-iki saniyə də titrədi və sonra gecənin qaranlığı onu uddu. Onun əri yatmışdı və heç nə görmədi. Xloya için-için ağladı.

* * *

O anda ki, Vasya andıra qalmış Üçüncü enerji blokunda tək qaldı, o, dərindən əlac tapa bilmədiyinə görə bu "ürəksiz" maşının önündə son dərəcə məyus oldu. Amma bunu dərd etməyə dəyməzdi. Başlıcası o idi ki, tənhalıq onun qətiyyətini parçalayırdı. O, hətta taxçadan suluq götürdü, əlində çalxaladı, amma qaytarıb yerinə qoydu və getdi Dayının yanına.

Səmanın Şimal nuruna qər q olduğu o gecədə Vasya öz dəmir yatacağında xırıldaya-xırıldaya uyuyan Dayı ilə növbədə idi. Vasya çifir içdiyindən tez-tez siqaret çəkməyə çıxırdı ki, nə qədər ürəyi istəsə də, viski götürmək üçün Dayının çarpayısının altına girməli olmasın.

Növbəti dəfə o, bayıra çıxmaq istəyəndə, heç bircə addım atmamış, bir anda bütün aləm yaşıl işığa büründü. Vasya göy üzünə baxandan sonra bir neçə dəfə dua elədi və onun gözləri yaşardı - ya parlaq işıqdan, ya da xəcalətdən. O, hətta kiminsə damdan tullanıb düşdüyünü və birbaşa Tundrağa yönəldiyini nə hiss elədi, nə gördü.

Ertəsi gün məlum oldu ki, Xloya özünü yaxşı hiss etmir. Həkim gələndən sonra məlum oldu ki, onun şiddətli qızdırması var və tibbi vertolyotu gözləməyə səbri çatmayan Pyotr Alekseyeviç Yurkaya zəng vurdu, ona böyük məbləğ vəd elədi və Yurka incik halda gülümsündü: "Yanacağın pulunu versəniz, bəs edər" dedi. Yarım saat sonra onlar artıq səmada idilər.

Xloyaya elə gəlirdi ki, başı bədəninə ağırlıq eləyir, həm də qızdırmadan, titrətmədən ürəyi bulanırdı. Balaca illüminatordan sarıya çalan yerə baxırdı, sanki evlər, binalar anbaan balacalaşırdı. Daha çox diqqət çəkən dəmir pərli külək mühərrikləri idi və nə üçünsə onları hiddətlənmiş şamana bənzədirdi. Və həm də elə bil mühərriklər, vida olaraq əl eləyən uşaqlardı.

- Bir bax aşağı, mənimlə vidalaşırlar... Hər üçü, - Xloya ərinə dedi.

Əri cavab vermədi, sadəcə, onun alına çıxan təri sildi, stəkanla su içdi və bu suyun da yarısı çalxalanıb gödəkcəsinin yaxasına töküldü. Xloya ərinin əlində titrəyən stəkandan bir qurtum alıb illüminatordan yerə baxa-baxa xəfifcə gülümsündü və dedi:

- Ancaq sən deyirdin daha əsil çukça qalmayıb...

O gün Yurka turbazaya qayıtmadı. Axşam isə qəsəbədə hamı Vıkvanın qeyb olması barədə danışdı. Heç kim heç nə görməmişdi, amma sanki hamı bilirdi ki, nə isə dəhşətli hadisə baş verib.

Ertəsi gün Yurka, havanın dumanlı olmasına baxmayaraq, vertolyotunu işə saldı və göy üzünə qalxdı. O, qəsəbənin ətrafında alçaqdan uçurdu. Yerə günbatana yaxın, yanacağı tükənəndən sonra endi, bıçaq vursan, qanı çıxmazdı, onu nadir hallarda belə görmək olardı.

Vıkvanı daha üç gün axtardılar...

Hətta, Yurka ehtiyat üçün saxladığı yanacağı da işlətdi ki, bəlkə, Vıkvanı tapa bilər. Hətta, ehtiyat üçün gizlədib saxladığı araqların da axırına çıxdı. O, təmkinlə susan vertolyotundan başqa heç kimlə danışmırdı.

* * *

İndi Dayı turistlərə söyləyir ki, gecə vaxtı bir Şimal şüası Tundranı bürüyəndə çukça sehribazlıqla, xarab olmuş külək mühərriklərinin üçünü də birdən nizamlayıb və özü də o şüa ilə birlikdə yoxa çıxıb. Dayı bu hadisəni elə danışır ki, sanki Vıkvın onun gözü qabağında şüaya qarışıb. Son olaraq, şüaya qarışa-qarışa yallı gedib; bir dəfə, iki dəfə. Və... vəssalam. Yox olub, şüaya qarışıb. Səma insanlarına qarışıb. Amma külək mühərriklərini nizamlamaqla insanları ölməkdən qurtarıb! Bax, belə!

Mühərriklər, həqiqətən də, Vasyadan başqa oraya kimsə getməsə də, - elə o gecədən etibarən işləməyə başlayıb. Bunu ordan çıxarkən, Vasyanın qapıya vurduğu surquc da təsdiq edir.

Bu barədə hər ağz bir hava çalırdı; versiyalar müxtəlifdi... Amma Dayının söylədiklərinə, ən inanclı turistlərdən savayı heç kim inanmırdı və bu da Dayının xətrinə dəyirdi: o, əmin idi ki, Vıkvın - sonuncu Çukot şamanıdır...

Rus dilindən tərcümə edənlər:
Məmməd ORUC,
Knyaz QOÇAQ

Rüfət MUSTAFAZADƏ

Pandemiya

Bir zamanlar tanınmış həkim-virusoloq olan Əkbər məhkəmənin ona verdiyi səkkiz illik həbs cəzasını tam çəkməyə psixoloji cəhətdən hazır idi. Buna görə amnistiya xəbəri onun üçün xoş bir sürpriz oldu. Tələsik bir neçə əşyasını toplayaraq o, artıq yarım saat idi ki, türmənin qapısı önündə maşın gözləyirdi.

– Qohumlarınız Sizi qarşılayır, doktor? – deyərək uniforma geyinmiş mühafizəçi maraqla soruşdu.

– Xeyr, – Əkbər başını buladı, – həyat yoldaşımla mən çoxdan, hələ həbs olunmamışdan əvvəl boşanmışıq və o, uzun müddətdir ki, Bakıda deyil, oğlumla xaricə köçüb.

– Xaricə hara? – mühafizəçi marağını saxlaya bilməyərək soruşdu.

– Romaya, İtaliyaya.

– Daimi yaşayış üçün? İtaliyaya? Onda bilmirəm hansınızın bəxti daha çox gətirib, hansınız daha çox şanslısınız! – deyərək mühafizəçi kinayə ilə gülümsədi və azca dayanıb əlavə etdi: – Ola bilməz ki, indi orada nələrin baş verdiyini eşitməyəsiz!

– Hə, əlbəttə eşitmişəm. Pandemiya, – deyərək Əkbər qısaca cavab verdi. Bu zaman Səhiyyə nazirliyinin xidməti maşını gəlib çıxdı və Əkbər mühafizəçiylə və dörd ildən çox onun üçün evə çevrilmiş yerlə vidalaşaraq maşına mindi...

Xüsusi karantin rejiminin ikinci günü idi. Küçələrdə insanlar gözə dəymirdi, yollar isə tamamilə boş idi. Maşınlar o qədər az idi ki, sanki DYP avtomobilləri minik və yük maşınlarının sayından daha çox görünürdü. Əkbər maraqla ətrafa baxırdı – o, uzun zamandır gözlədiyi azadlığa çıxacağı günü heç də belə təsəvvür etmirdi.

Səhiyyə nazirliyində onu çox gözlətmədilər və xəstəxanada işləmək üçün lazım olan bütün sənədləri qısa vaxt ərzində təqdim etdilər. "Məhkumluğu olan həkimə iş tapmaq çətindir, ancaq sizdə xüsusi haldır". Özünü yenidən küçədə tapan Əkbər köhnədən qalan verdişlə maşının açarı üçün əlini şalvarının cibinə saldı. Əlbəttə, orada açar yox idi ...və ola da bilməzdi.

– Doktor, Sizi aparım? – onu həbsxanadan təzəcə gətirmiş sürücünün təklifi lap yerinə düşdü.

– Hə, mümkündürsə, – Əkbər çaşqınlıqla cavab verdi.

– Hara gedirik? Evə, yoxsa xəstəxanaya?

– Xəstəxanaya! – Əkbər əminliklə bildirdi.

* * *

Əkbər əvvəllər heç vaxt bu xəstəxanada işləməmişdi. Üstəlik, onun varlığından belə xəbəri yox idi, bu xəstəxana yaxınlarda tikilərək təzəcə istifadəyə verilmişdi. Ancaq dost və həmrəy kollektiv sayəsində burada özünü dərhal doğma hiss etdi.

– Doktor, sizin haqqınızda çox eşitmişik. Siz bir əfsanəsiniz. Düzünü desək, belə bir cinayət törədə biləcəyinizə inanmaq olmur.

– Siz, sadəcə, məni hələ yaxşı tanımırınsınız, – Əkbər zarafatyana cavab verdi. Uzaq keçmiş qurdalamaq həvəsi yox idi...

Tədricən, Əkbər baş həkimin özü də daxil olmaqla, demək olar ki, bütün həkimlərlə üz-üzə söhbət edə bildi.

– Allaha şükür, bizdə vəziyyət qonşularımız və digər ölkələrlə müqayisədə elə də ağır deyil. Yaxşı ki, sərhədlər vaxtında bağlandı və bizdə hələ ki yetərli sayda aparat var, lakin sabah nə olacağını heç kim deyə bilməz! – bu söhbətlərdən onun çıxardığı nəticə məhz belə idi...

* * *

İşdən sonra Əkbər evinə gəldi. Öz blokuna girərkən o, sözlə dəqiq təsvir edə bilmədiyi qəribə, ağırlı bir hiss keçirdi. Piliyə qaranlıq idi, amma hardansa yuxarıdan xəfif işıq düşürdü...

Əkbər köhnə, paslı açarla boş mənzilin qapısını açdı. Bu mənzildə artıq bir neçə ay idi ki, kimse yaşamırdı. Anasının qəfil vəfatından sonra evdəki əşyalardan yalnız masa, stul, divan və anasının divardan ona məzəmmətlə baxan portreti qalmışdı.

– Oğul! Qayıtdığın üçün o qədər sevincliyəm ki! Sənə görə nə qədər narahat olduğumu bilsəydin kaş! Necəsən, oğlum? – Əkbər bir anlıq portretdən düşərək onu möhkəm qucaqlayan anası ilə görüşməkdən nə qədər xoşbəxt olduğunu təsəvvür etdi.

– Hər şey yaxşıdır, anacan, – Əkbər xəyalında ona cavab verdi. – Gördüyün kimi, sağ və salamatam.

– Orda sənün üçün çətin idi, oğlum?

– Yox, ana. Bilirsən, türmədə o qədər də pis olmadı, hətta düşündüyümdən daha yaxşı oldu. Orada mən, sadəcə, həkimliyə, insanları müalicə etməyə davam etdim. Mahiyyətə, demək olar ki, heç bir şey dəyişmədi.

Əkbər anasının kədərli şəkildə necə gülümsədiyini xəyal etdi...

– Ah, Əkbər, Əkbər... – anası başını yellədi, – de görüm, bu mərət virus, nəydi adı Cavid və hansısa rəqəmlər, – sən buraxdıqları üçün doğurdanmı bu qədər təhlükəli? Televizorda çox qorxulu şeylər danışirlar!

– Yox, anacan narahat olma, – özünün təsəvvür etdiyi dialoqda Əkbər sakitcə güldü. – Əgər Çində böhran keçib gedibse, bizdə də ötür keçəcək. Bütün viruslar keçib gedir. İstisnasız olaraq.

– Mən sənə görə narahatam, oğlum, kaş ki, sən psixiatr, ya da heç olmazsa, diş həkimi olaydın... – anası bunu deyərək yoxa çıxdı... daha doğrusu, öz portretinə qayıtdı...

* * *

Ertəsi gün səhər Əkbər evdən çıxarkən qonşusu, sağlam və cüssəli bir gənc olan Tofiqlə rastlaşdı. Tofiq ev geyimində idi – ayaqlarında başmaq, əlində isə iri zibil vedrəsi tutmuşdu.

– Ooo, doktor, nə xoş təsadüf! Sizi görməyimə çox şadam! Çoxdandır sizi görmürəm! – deyərək Tofiq onu salamladı. – Necəsiz, doktor? Mən yaxşıyam. Elə zibil atmaq üçün çıxmışdım. Bilirsiniz də indi karantindir. SMS icazəsi olmadan yalnız zibil atmağa çıxmaq olar. Əslində bu da olmaz, – Tofiq gülümsədi, – yəqin, polis əlində zibil vedrəsi olan bir adama ilişməz.

– Mən isə dünən azadlığa çıxdım, – Əkbər cavab verdi. – İndi xəstəxanaya işə gedirəm.

Tofiq başını qaşdı...

– Hmm, anladım. Demək sizi buna görə buraxıblar, – fikirli və şübhəli tonda pıçıldadı: – Doktor, siz ki həkimsiz, düzdü? Mən eşitmişəm ki, Siz çox “güclü” həkimsiz və o vaxt sizi, sadəcə, tələyə saldılar. Bütün qonşular bu barədə danışır. Deyin görüm, virus doğrudan var? Bilirsiniz, insanlar hərə bir şey danışır. Hətta deyirlər ki, virus-zad yoxdur, bular hamısı “feyk”dir. Adi qripdir. Elə internetdə də çox şey yazırlar.

Əkbər donub qaldı, demək olar ki, dayandı.

– Yox, Tofiq, bu “feyk” deyil, – ciddi tonda bildirdi, – insanlar ölürlər.

– Düzünü deyirsiniz, doktor? – Tofiq inamsızlıqla soruşdu.

– Hə, amma əsasən yaşlı və sağlamlığında ciddi problemlər olan insanlar əziyyət çəkir.

– Hansı problemlər? Məsələn?

– Astma, onkologiya, diabet və ya ürək xəstəliyi olanlar.

– Hə-ə-ə, onda boş şeydir! – seziləcək qədər kefi açılan Tofiq qışqırdı. – Demək, xəstə olan insanlar ölür! Çox sağ olun, doktor! – və əlində zibil vedrəsi, qalibcəsinə zibil yeşiklərindən əks tərəfə doğru addımlamağa başladı...

* * *

Xəstəxanada baş həkim dərhal Əkbəri yanına çağırırdı.

– Əkbər, on gün əvvəl Avropadan Bakıya çarter reysi ilə böyük bir qrup gətirildi. Onların içində qayıtmaq istəyən tələbələr və sadə vətəndaşlarımız vardı. İndi orda vəziyyətin necə olduğunu başa düşürsən! Ölkəyə gəldikdən sonra karantin üçün onları oteldə yerləşdirmişik. Bununla nə demək istəyirəm? Son vaxtlara qədər hər şey yaxşı idi, amma srağagün iki nəfərdə simptomlar görünməyə başladı: temperatur, əzələ zəifliyi, quru öskürək. Biz koronavirus testi etdik və nəticə müsbət çıxdı!

– Ümid edirəm, bu ikisi virus daşıyıcısı olarkən heç kimi yoluxdurmayıb!

– Nə biləsən. Biz axı ölkəyə gəldikdən sonra, hər ehtimala qarşı, onları tamamilə təcrid etmişdik. Əkbər, məsələ bunda deyil. Bunlar sənin qohumlarıdır – arvadın və oğlun.

Əkbər artıq heç nəyə təəccüblənmirdi...

– Bəs indi onlar haradadır, xəstəxanada? – o, soruşdu.

– Yox, elə oteldədilər. Xəstəlik onlarda sanki yüngül formada keçir, temperatur aşağıdır. Onları bura gətirməyə ehtiyac yoxdu. Onlara baş çəkmək istəyirsən? Buyur. Elə indi gedə bilərsən, problem yoxdur.

– Yox, təşəkkür edirəm, axşam işdən sonra getsəm daha yaxşı olar, – deyərək Əkbər cavab verdi, – burada mənim köməyimə daha çox ehtiyacı olanlar var...

* * *

Əkbərin keçmiş həyat yoldaşı və oğlunun yerləşdirildiyi otel onun evindən beş kilometr aralıda idi. Ona görə, otelə yaxınlaşarkən Tofiqlə rastlaşan Əkbər çox təəccübləndi! Bəli, həmin qonşu Tofiq! Eyni paltarda və əlində həmin zibil vedrəsi! "Burda nə işin var, Tofiq?" – Əkbər soruşmaq istədi, amma sonra onun yanında cavan, kifayət qədər cəlbedici bir qız gördü. Əkbər fikirləşdi ki, yanında xanım olduğu üçün ona mane olmasa daha yaxşı olar, amma Tofiq onu gördü və həyəcanla: "Ooo, doktor! Sizi beş ildir görmürdüm, ancaq indi bir gündə ikinci dəfə rastlaşırıam!" – deyərək, boş əli ilə qızın belindən tutaraq ona tərəf addımladı.

– Bu Əkbər həkimdir! Yadındadı, sənə onun haqqında danışmışdım? – deyərək Tofiq Əkbəri qıza təqdim etdi.

– Hə, əlbəttə, xatırlayıram, – qız nəvazişlə gülümsədi, – sənə qonşun və məşhur həkim, – deyərək qız duruxdu. – Doktor, virus haqqında nə düşünürsünüz? – vaxt itirmədən qız Əkbərə müraciət etdi.

– Sizi konkret nə maraqlandırır, xanım qız?

– Yəni, görsən bu virus biz cavanlar üçün təhlükəlidirmi? Tofiq indicə mənə dedi ki, yox, qorxmaq lazım deyil, – qız laqeydcəsinə güldü.

– Adınız necə idi, hə, Səbinə, – deyərək Əkbər tanışlıq əlaməti olaraq başını yırğaladı, – həqiqətən statistikaya görə insanların təxminən 80%-i bu virusu grip kimi nisbətən asanlıqla keçirir. Bəziləri hətta xəstəliyi heç bir şey hiss etmədən keçirə bilər. Amma...

– Bəlkə də mən artıq bu virusa yoluxub sağalmışam, – deyərək qız şən səslə Əkbərin sözünü kəsdi.

– Ola bilər.

– Mənsə yəqin keçən il bu virusa yoluxmuşam, – deyərək Tofiq söhbətə qoşuldu. – Doktor, təsəvvür edə bilməzsiz o vaxt mən özümü necə pis hiss edirdim! Temperaturum qırxa çıxmışdı, titrədirdim və sağalmağım çox uzun çəkdi. Təəssüf ki, o vaxt burda yox idiniz.

– Bütün bunlar mümkündür, cavanlar, – Əkbər üzündə çox ciddi ifadə ilə bildirdi, – amma, əvvəlcə bundan başlayaq ki, hər bir orqanizm özü böyük bir müəmmadır. Bunu sizə həkim-virusoloq kimi deyirəm. Konkret bir orqanizmin bu xəstəliyə necə cavab verəcəyi bilinmir. İkincisi, ən əsası bu virusun başlıca təhlükəsi insanın xəstələnməyə başlamazdan əvvəl kifayət qədər uzun müddət, daha dəqiqi iki həftə ərzində virus daşıyıcısı ola bilməsindədir. Bu isə o deməkdir ki, bu müddət ərzində özünü sağlam hesab edən insan hər kəsi asanlıqla yoluxdura bilər. Yəni, tam mümkündür ki, məsələn, siz artıq yoluxma mənbəyi olmusunuz. Buna görə də, sosial məsafəyə diqqət edin. İki metr...

– Bəli, doktor, düz deyirsiniz, sosial məsafəyə əməl etmək lazımdır, – Tofiq nümayişkaranə tərzdə qızdan "təhlükəsiz" məsafəyə aralandı və ardınca hər ikisi bərkdən güldülər...

* * *

Oteldə, baş həkimin dediyi kimi, həqiqətən bütün təhlükəsizlik tədbirləri görülmüşdü. Əkbərin keçmiş həyat yoldaşı və oğlu öz otaqlarında tamamilə təcrid olunmuş vəziyyətdə qalırdı. Onların otağına girməzdən əvvəl Əkbər həkim-infeksionistin xüsusi qoruyucu kostyumunu geyindi. "Bu görkəmdə məni tanımları mümkün deyil – onun başına belə bir hiyləgər fikir gəldi, – hətta səsimi dəyişməyimə belə ehtiyac yoxdur, bunu mənim yerimə əleyhqaz edəcək".

Əkbər qapını döydü...

– Kimdir? – qapı arxasından keçmiş arvadının səsi gəldi.

– Həkim-infeksionist, – Əkbər cavab verdi. – Xahiş edirəm, açın!

– Səid, qapını həkimə aç! – Əkbərin qulağına səs gəldi. O, nəyinse haqqında düşünməyə vaxt tapmadan öz oğlu ilə üz-üzə qaldı.

Əkbər oğlunu çətinliklə tanıdı. O, artıq Allah bilir neçə il əvvəl gördüyü yeniyetmə yox, uzun boylu, qamətli bir gənc, əsl atlet və yaraşıqlı bir kişi olmuşdu. Üzünün solğunluğu xəstə olduğundan xəbər versə də, bu, xəstəliyin nəticəsindən daha çox son həftələrdə hərəkətsiz həyat tərzilə əlaqəli ola bilərdi.

– Siz yəqin artıq bilirsiniz ki, koronavirus testiniz müsbət nəticə verib, amma xahiş edirəm narahat olmayın. Analiz nəticələrinizə görə xəstəliyiniz kifayət qədər yüngül formada keçir. Əminəm ki, iki-üç həftədən sonra tam sağalacaqsınız və immunitet qazanaraq bir daha bu virusa yoluxmayacaqsız, – Əkbər belə hallarda həmişə olduğu kimi xəstələri ruhlandırmağa çalışdı.

– Allah ağzınızdan eşitsin, doktor, – keçmiş arvadı, "Səidin anası" cavab verdi.

Əkbər diqqətlə ona baxdı. "Bəli, Zemfira da Səid kimi olmasa da çox dəyişib. Əvvəllər o, belə əsmər deyildi, amma indi lap italyan qadınlarına bənzəyir!"

– Nə düşünürsüz, Sizcə bu virusa harada və necə yoluxmusunuz? Ətrafınızda yoluxmuş insanlar olubmu? – Əkbər bu sualı boş maraq üçün deyil, peşə zərurətindən irəli gələrək soruşdu.

– Bəli, doktor, – bu dəfə Səid cavab verdi. Onun səsi xarici görünüşünə uyğun idi, aşağı və qalın, – tələbə qrupumuzdan bir oğlan koronavirusa yoluxmuşdu. Yəqin ki, mən ondan yoluxaraq daha sonra virusu anama keçirmişəm.

– Sən necə yoluxmusan, mənə çatmır! Sən ki peşəkar idmançısan! – ana öz növbəsində belə görünürdü ki, oğlundan çox narazıdır. – İdmançılarda güclü immunitet olmalıdır.

– Bunlar hamısı mifdir, Zemfira xanım! – Əkbər müdaxilə edərək oğluna qahmar çıxdı. – Əslində, idmançının orqanizmi, xüsusən də formasının zirvəsində olarkən asanlıqla hər cür virusa yoluxur.

Səid maraqla Əkbərə baxdı, amma, çətin ki, bir şey görə bilərdi, çünki Əkbər şlem-maskada idi.

– Düz deyirsiniz, doktor, – Səid dedi. – Yaxşı forma yığan kimi dərhal soyuqlayıram. Niyəsini heç bilmirəm, axı immuniteti gücləndirmək üçün müxtəlif həblər də qəbul edirəm.

– Bu çox mürəkkəb, amma kifayət qədər maraqlı mövzudur, – qəfil olaraq Əkbər onu tanıya bilməyən oğlu ilə ünsiyyətdən zövq aldığını dərk etməyə başladı. – İmmunitet yalnız kiçik və orta səviyyəli fiziki çalışmalar sayəsində güclənir, fiziki imkanları aşan yüklər ilə isə, əlbətdə ki, yox!

Doğrudur, bu nəzəri cəhətdən deyil, yalnız praktikada çoxsaylı təcrübələr nəticəsində sübuta yetirilib. Bunu necə izah etmək olar? Aydınır ki, bir yolla: orqanizm bütün gücünü və qabiliyyətini, immuniteti, yeni qoruyucu xüsusiyyətləri qurban verərək idman formasını bərpa etməyə və yaxşılaşdırmağa sərf edir.

Səid razılıqla başını çevirdi. Otağa sükut çökdü... Əkbər oğluna yaxınlaşıb onu möhkəm qucaqlamaq, ya da sadəcə əli ilə ona toxunmaq istədi. Əlbəttə ki, bu mümkün deyildi... "Bəlkə sadəcə kim olduğumu etiraf edim?"

– Doktor, – Zemfira dedi, – bəs niyə bizdə, İtaliyada belə bir vəziyyət yarandı?

"Bizdə, İtaliyada... hmm sən hələ vətəndaşlıq belə almamısan!" – Əkbər onun haqqında acıqla düşünsə də, müdrik və ağlabatan şəkildə cavab verdi: – Bilirsiniz, Zemfira xanım, burada çoxlu nüans ola bilər. Birincisi, yaşlı insanların sayı, çünki məhz onlar risk qrupuna daxildir, ikincisi, turizm əlaqələri, üçüncüsü, səhiyyə sisteminin səviyyəsi, dördüncüsü isə mentalitet. Əslində, mentalitet elə əsas amil də ola bilər. İtaliyada eşitdiyim qədər insanlar öz aralarında məsafə saxlamağı heç xoşlamır.

– Bəli, İtaliyada, hətta tanımadığı insanlarla görüşəndə qucaqlaşmaq və öpmək adətdir. İtaliyaya təzəcə ayaq basarkən bu məni çox təəccübləndirdi, – Səid bildirdi.

– Türkiyədəki kimi, – Əkbər də qəsdən müdaxilə etdi.

– Bəli, – Səid sözü tutdu, – uşaq vaxtı atam mənə bunu danışdı, nədənsə bunu yadda saxladım. Atam orada oxuyub ya da işləyib, düzdür, ana?

Zemfira üzündə laqeyd ifadə ilə başını tərpətdi.

Əkbər öz əleyhqazında ağır nəfəs aldı. Artıq gec idi. Ayrılmaq vaxtı gəlmişdi...

– Nəfəs almaqda çətinlik çəkmirsiniz, elə deyilmi? Ümumən, olmamalıdır. Rentgen şəkillərinə diqqətlə baxdım, ağ ciyərləriniz qaydasındadır. Ancaq sizə bəzi dərmanlar gətirmişəm. Onları reseptdə yazdığım qaydada qəbul edin, – deyərək Əkbər söhbətə yekun vurdu.

– Dərman? Hansı dərmanlar? Eşitmişəm ki, koronavirusa qarşı dərman yoxdur, – Zemfira yüngül kinayə ilə söylədi.

– Xüsusi dərman yoxdur. Lakin, əminəm ki, bunlar sizə kömək edəcək. Əgər birdən özünüzü pis hiss etsəniz, dərhal əlaqə saxlayın. Əsas odur ki, xəstəliyiniz pnevmoniyaya çevrilməsin, lakin, unutmayın ki, adi qrip belə pnevmoniya törədə bilər.

Əkbər telefon nömrəsini diktə edərək internet vasitəsilə ona boş ismarıq göndərməyi xahiş etdi, Səid bunu dərhal etdi. Bütün bu müddət ərzində Əkbər gözünü Zemfiraya zilləmişdi. Əlbəttə ki, onun nömrəsi Zemfiraya tanış idi, amma onun üzündə heç bir əzələ tərpənmədi! "O məni tanıdı, bəlkə də ilk baxışdan, sadəcə özünü o yerə qoymadı", – Əkbər belə bir fikrə gəldi.

* * *

Əkbər oteldən çıxdı. Tofiq və Səbinə artıq görünmürdü və ümumiyyətlə küçədə çox az adam vardı. Əkbər yenə də qeyri-ixtiyari şəkildə maşının açarları üçün əlini şalvarının cibinə saldı, elə bu zaman yanından bir avtobusun keçdiyini gördü. "Saxla" – Əkbər əlini yellədi... Xoşbəxtlikdən, da-

yanacaq çox yaxın idi. Avtobus dayandı. Əkbər biraz sürətlənərək avtobus hərəkətə başlamazdan əvvəl ona çatmağı bacardı.

Avtobusun ortasında şüşəyə dezinfeksiyaedici sprey qabı yapışdırılmışdı. Əkbər təzəcə spreydən istifadə etməyə başlamışdı ki, ona çox tanış olan, hətta bu gün ərzində “doğmalaşmış” səsi eşitdi...

– Doktor, sanki Sizinlə kənddə yaşayırdıq, – Tofiq elə eyni başmaqda və paltarda idi, amma...

– Vedrə hanı? – Əkbər təəccüblə soruşdu. Onun beyni artıq Tofiqi tünd qırmızı aksesuarsız təsəvvür etməkdən imtina edirdi.

– Artıq ehtiyacım yoxdur, doktor. SMS icazəm var, – deyərək məmnunluqla Tofiq cavab verdi. – Gedirəm evə.

– Gərək çoxdan olardı, – deyərək Əkbər istehza ilə gülümsədi.

– Elədi, ancaq SMS cəmi iki saatlıq verilir, doktor. Əlbəttə, onu beş saatlıq da almaq olar, ancaq tanışlarınızdan heç biri həqiqətən ölməyibsə, bu çox risklidir. – Tofiq karıxmış halda qaşlarını çatdı... – Doktor, – o, birdən-birə qızıqaraq dedi, – bilirsiniz, camaat arasında başqa nələr danışirlar?

– Nə, Tofiq?

– Virus sadəcə bir oyundur, uydurmadır və indi ondan bəhanə kimi istifadə edirlər.

– Necə? Necə yeni bəhanə?

– Yəni, virusla bağlı bütün bu uydurmanı qəsdən ortaya atıblar ki, sonradan insanları izləsinlər və kimin, hara və niyə getdiyini bilsinlər.

– Nə səfeh-səfeh danışırısan, Tofiq! – Əkbər bu dəfə dözə bilmədi və az qala qışqırdı. – Sən axı gənc, müasir oğlansan! Sən necə belə mənasız şeylər danışa bilirsən? Virusun bununla nə əlaqəsi var? Lənət şeytana, uzun müddətdir həyatımızda kompüterlər, mobil telefonlar, internet var! Bilirsən, yüksək texnologiyalar sayəsində biz artıq hamımız çoxdan “nəzarətdəyik”! Bu dünyada hər kəs. Texnologiyalar isə dayanmadan inkişaf edir! Sadəcə bununla barış və həyatını yaşa.

– Yaxşı. Bəs niyə virusu bu qədər reklam edirlər? – Tofiq əl çəkmirdi.

– Reklam nə deməkdir?

– Yəni, dayanmadan onun haqqında yazırlar və danışirlar.

– Başqa nəyi müzakirə edərkən axı? – Əkbər əllərini yellədi. – Ətrafına bax, demək olar ki, heç kim işləmir! İstehsal dayanıb, dünya kasıblaşır! Bəli, indi bütün dünya çox böyük zərərlə üzləşir. Başqa necə olsun? Hər şey donub: sənaye, əyləncə, idman. İndi düşün bu vəziyyətdən kim faydalana bilər? Maska və “qreçka” satanlar? Məni güldürmə. Hamıda pul tükənərsə nə olacaq? Başa düş, Tofiq, hökumətlər karantinə getməyə məcbur qaldı. Bəli, indi çoxları pul qazana bilmədikləri üçün narazıdır. Ancaq, inan ki, hökumət karantin elan etməsəydi, onda da deyəcəkdilər ki, pul insanlardan daha dəyərlidir!

– Hə, amma karantin dəhşətdir, sanki türmədir, doktor! Özümü türmədəki kimi hiss edirəm.

– Sən sadəcə türmədə olmamısan, Tofiq, – deyərək Əkbər Tofiqə sərt baxışla baxdı. – Hər şey nisbidir, azadlığın özü də. Başa düş, virus var! O həqiqətən də mövcuddur! Özün qərar ver, heç kim mövcud olmayan bir virusa görə belə itkilərə getməzdi. Üstəlik, vəziyyətin partlayaraq, nəzarətdən çıxması riski həmişə var. Bir şeydə haqlısan, dünyada hər şey bir-biri ilə əlaqəlidir: virus da, iqtisadiyyat da, siyasət də. Koronavirus fəvriyyəsində hansısa siyasi oyunların ortaya çıxması, bəzi fürsətlərin, belə deyək

boşluqların yaranması təbiidir. Ancaq bu, virusun olmadığı və ya təhlükəsiz olduğu anlamına gəlmir!

– Nə bilim, doktor, – Tofiq tərəddüdlə donquldandı, – yaxşı, deyək ki, düz deyirsiniz, bəs karantin tətbiq etməyə nə ehtiyac vardı? Baxın, xəstəlik o qədər də ölümcül deyil, əsasən yaşlılar və xəstə insanlar əziyyət çəkir. Bəs niyə onda ölkələrin çoxunda karantin rejimi tətbiq olunur? Əvvəllər də, nə bilim, Ebola, atipik pnevmoniya, quş və donuz qripi olub, amma nədənsə heç kim o vaxt karantin elan etməyib!

– Bax, nəhayət düzgün sual verdin! Tofiq, səbəb virusun yoluxucu olmasıdır. Bəli, bu virus ən ölümcül viruslardan deyil, amma tam öyrənilməyən və ən yoluxucu virusdur. Təsəvvür elə, bir ölkədə on minlərlə insan eyni vaxtda birdən-birə bu xəstəliyin ağır formasına yoluxsa, nə baş verəcək? Heç bir ölkə bunun öhdəsindən gələ bilməz, çünki heç bir ölkədə bu sayda aparat yoxdur! Özünü təcridetmənin məqsədi virusun yayılmasını səngitməklə insanların eyni vaxtda virusa yoluxmasının qarşısını almaqdır.

* * *

Əkbər və Tofiq avtobusdan düşdülər. Bundan sonra onlar məhlədəki supermarketə tərəf yönəldilər. “Bax, burada da həyat dayanmır. Nəhayət ki, xalqımız növbədə durmağı öyrəndi. İnsanların növbəsiz soxulmanın xoş davranış olmadığını başa düşmələri üçün pandemiya lazım idi, – Əkbər insanların özlərini necə intizamlı apardığına, kassa önündə məsafə gözlədiyinə baxaraq düşünməyə başladı. – Bəlkə həbsxanada keçirdiyim dörd il ərzində insanların şüurunda nəsə dəyişib? – birdən onun ağlına gəldi. – Xeyr, bu mümkün deyil, – deyə özünə cavab verdi, – çox güman ki, məsələ qarşılıqlı hörmətdə deyil, sadəcə insanlar yoluxmaqdan qorxurlar. Ancaq başlanğıc üçün bu da pis deyil”.

Əkbər evə qayıdanda artıq axşam saat on bir idi. Eyni masa, stul, divan və ... anasının divardan qüسسə ilə ona baxan tənha portreti.

– Yorulmamısan, oğlum? – Əkbər yenidən onu gözləmədən dünyadan vaxtsız ayrılmış anasının necə canlandığını təsəvvürünə gətirdi.

– Yox, anacan, hər şey yaxşıdır, – deyə qəsdən gümrah şəkildə cavab verdi. – Narahat olma. Mən yaxşıyam, hər şey qaydasındadır. Bilirsən, bir ay, ən çox iki–üç aydan sonra hər şey ötüb keçəcək, hamı koronavirusu unudacaq.

– Əminsən, oğlum? – Əkbər anasının başını tərəddüdlə necə yellədiyini sanki öz gözləri ilə görmüş kimi oldu. – Sən həmişə bu cür idealist və nikbin olmusan, elə bu da sənin axırına çıxdı...

– İndi mən dəyişmişəm, ana, realistəm. Görərsən, hamı unudacaq. Kaş ki, əllərini tez-tez sabunla yumağı unutmasınlar...

* * *

Qapının döyülməsi onu oyatdıqda Əkbər artıq onuncu yuxunu görürdü. Daha doğrusu, bu səs daha çox nağara zərbəsinə bənzəyirdi! – Doktor, açın! – yarı yuxulu vəziyyətdə o, gur fəryad səslərini eşitdi... “Yenə bu Tofiq! Hətta, gecə belə onun əlindən rahatlıq yoxdur! Amma, yəqin nəsə baş verib, yoxsa gecə vaxtı qapımı belə sındırmazdı!”

Əkbər yerindən qalxıb qapıya tərəf qaçdı və gözlüyə baxmadan qapını açdı. Tofiq özünü itirmiş görkəmdə astanada dayanmışdı, ağır nəfəs alırdı, sanki boğulurdu, gözləri isə bərələrek sanki yuvalarından sıçramağa hazır vəziyyətdə idi...

– Nə olub, Tofiq? – Əkbər soruşdu.

– Özümü çox pis hiss edirəm, doktor, – Tofiq boğuq səsle söylədi.

– Nə olub sənə?

– Nəfəs ala bilmirəm, sinəmdə elə bir ağırlıq var ki, sanki orada şüşə var, qalaq-qalaq şüşə...

Əkbər heç bir söz demədən Tofiqin qolundan tutub otağa apardı və otaqdakı yeganə stula otuzdurdu. Sonra ovcu ilə onun alnına toxundu. Alnı tərlə və tamamilə soyuq idi...

– Öskürürsən, burnun axır? – Əkbər soruşdu.

– Yox, – Tofiq başını yellədi, – deyəsən yox.

Əkbər köhnə çamadanından bir fonendoskop çıxartdı.

– Nəfəs al, Tofiq, – amiranə səsle dedi.

Tofiq nəfəs almağa başladı. Onun nəfəsi həyəcanlı, qeyri-rəvan, lakin körpələrdəki kimi təmiz idi... Əkbər çoxdandır belə sağlam, güclü nəfəs eşitməmişdi...

– Məndə koronavirus var, doktor? – Tofiqin faciə ilə dolu səsi Əkbərin qulağına gəldi.

– Səndə heç bir şey yoxdur, Tofiq, – fonendoskopu bir kənara qoyan Əkbər yorğunluqla cavab verdi. – Bu sadəcə özünə təlqin etmə, əsəb pozğunluğudur, sən sadəcə bunu beyninə yeritmişən.

– Necə yəni beynimə yeritmişəm? – Tofiq donub qaldı, – belə şey necə mümkündür?

– Əlbəttə mümkündür! Özü də, kifayət qədər tez-tez baş verir. Məsələn üçün, hətta kişilərdə belə xəyali hamiləlik olur.

– Axı məndə hamiləlik deyil, doktor, – Tofiq incik şəkildə söylədi.

– Bəs nədir səndə? Nə burnun axır, nə öskürəyin var, nə də temperaturun, bronxlar da təmizdir. Sənə sadəcə sakitləşmək lazımdır, al bunu iç, – deyərək Əkbər Tofiqə bir stəkan su uzatdı.

Tofiq suyu içdi... Dərhal olmasa da, tədricən özünü daha yaxşı hiss etdi. Bir neçə dəqiqədən sonra isə hər şeyin keçdiyini anladı. Əkbər həkim özünün əzilmiş divanına oturdu və yorğun, lakin mərhəmətli gözləri ilə ona baxırdı...

– Hə-ə-ə, doktor, sən demə bu koronavirus dəhşətli bir şey imiş, – deyərək Tofiq səsləndi. – Müsibətdir. Təsəvvür edirsiniz, mən hətta nəfəs ala bilmirdim və sinəmdəki bu kəsici şüşə...

– Yaxşı, bədir də, Tofiq, sən axı bu virusa yoluxmamısan, sadəcə, beyninə yeritmişən! – Əkbər etiraz etdi.

– Bəli, düz deyirsiniz, doktor, – Tofiq düşüncəli tərzde söylədi, – xəstələnməmişəm. Ancaq bu virus, doktor, uydurma deyil, eləmi, doğrudan da var?!

**Rus dilindən tərcümə edən:
Y.QAYIBOV**

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Baba BABAYEV

Elçinin “Qatil” dramında bədi şərtilik və psixologizm

Çağdaş milli dramaturgiyamızın inkişaf istiqamətinin müəyyənəlməsi, formalaşması, janr imkanlarının genişləndirilməsi, ideya, mövzu və poetika etibarilə zənginləşdirilməsində Xalq yazıçısı Elçinin dramaturq kimi rolu danılmazdır. Elçin ötən əsrin Qərb teatrına xas olan absurdu “Ağ dəvə”, “Teleskop”, “Şekspir”, “Arılar arasında”, “Cəhənnəm sakinləri”, “Taun yaşayır” və “Qatil” pyesi ilə zamanın tələblərinə adekvat cavablar axtarışında olan Azərbaycan dramaturgiyasına gətirməklə onu milli yaradıcılıq aktına çevirmiş sənətkardır.

Elçinin tamaşaya qoyulan dram əsərləri ölkəmizdə, xüsusən, paytaxtda teatr mühitinin yaranmasına əhəmiyyətli təsir göstərən amillərdəndir. Onun müstəqillik illərində yazılmış və müxtəlif quruluşlarda tamaşaya qoyulmuş, oxucu və tamaşaçı tərəfindən ən çox sevilən pyeslərindən biri də haqqında ətraflı söhbət açmaq üçün geniş imkanlar yaradan “Qatil” pyesidir. Təsədüfi deyil ki, akademik Nərgiz Paşayeva Elçinin yaradıcılığına həsr olunmuş monoqrafiyasında yazır: “Qeyd edək ki, onun (Elçinin – B.B.) dramaturgiyası da nəsr kimi fərdi xarakter daşıyır. Onun yazdığı pyeslər dramaturgiyada öləri bir hadisə deyildir, əksinə, tədqiqatçı üçün fikir söyləməyə, bu nümunələrin timsalında keçən əsrin son onilliyinin dramaturgiyası haqqında ümumiləşdirici mülahizələr söyləməyə imkan verir. Özü də sənətdə insan konsepsiyasının bədii həlli baxımından daha maraqlı və orijinal pyeslərdir.”

Müəllif özü “Qatil” pyesini “on bir şəkildən ibarət drama” kimi təqdim edir. İlk dəfə “Azərbaycan” jurnalının 2003-cü il tarixli 5-ci sayında “faciə” kimi təqdim olunmuş “Qatil” pyesinin janrını tədqiqatçı Seyfəddin Eyvazov “psixoloji dram” və “psixoloji faciə” kimi müəyyənləşdirir. Tədqiqat müəllifi monoqrafiyanın daha sonrakı hissəsində “Qatil”i psixoloji dram kimi səciyyələndirən hansı xüsusiyyətlərdir və oxucu, yaxud tamaşaçıda psixoloji əsərə maraq nə üçündür?” sualını qoysa da, konkret olaraq bu sualı cavablandırmır və qoyulan sual havada qalır. Təəssüf ki, tədqiqat işinin gedişatında “Qatil” pyesinin janrı ilə bağlı müəllifin fikrinin əsaslandırılmasını izləyə bilmirik: nəyə görə faciə yox, psixoloji dram? Əslində, S.Eyvazovun bu əsəri janrına görə psixoloji dram adlandırması ilə razılaşırıq. Çünki burada faciə elementlərindən daha çox psixoloji konflikt kəskindir.

Dramın faciədən fərqi konfliktin mahiyyətindədir: faciəvi planda konfliktin çözülməsi mümkünsüzdür, çünki həlli obrazların iradəsindən kənardadır. Dramatik konflikt isə qarşısıalınmaz deyil: onların əsasında obrazların səhvləri, iradəsi daxilində olan addımlar dayanır. Dram janrında kiminsə həlakı, yaxud qətli çıxılmazlıqdan deyil, sadəcə seçimlərdən biridir. Faciədə olduğu kimi, dramda sondakı ölüm hadisəsinin labüd olduğunu iddia etmək olmur. Eynilə “Qatil” pyesində də sevdiyi kişinin qətli Qadının seçimidir, halbuki seçimi bağışlamaq da ola bilərdi. Bu halda, nə burada sondakı ölüm hadisəsinə, nə də situasiyanın mürəkkəbliyinə baxmayaraq, bu pyesi faciə adlandırmağın tərəfdarı deyilik.

Dramın stixiyası müasir insanın şəxsi həyatı, fərdi düşüncə və emosiyaları fonunda kəskinləşən ziddiyyətlər, onların seçimləri ilə bilavasitə bağlıdır və buradakı problemlər ictimai xarakter daşımır. Burada zamanın, dövrün mahiyyətindəki ziddiyyətlərdə “günah” axtarmaq fikri özünü doğrultmur, çünki konfliktə personajların xarakter və münasibətləri, həqiqətləri hərəsinin fərqli rakurslardan dəyərləndirməsi doğurur. “Qatil”də hadisələrin gedişatından doğan faciəvi müstəsnaqlıq – sondakı qətl hadisəsi - dram janrı üçün xarakterik olmasa da, janrın stixiyasından irəli gəlir. Psixoloji dramda, xüsusilə, psixoloji faciədə gerçəklik obrazların daxili ziddiyyətinin çarpışması kimi ifadə olunur və konflikt ən gərgin halında təsvir edilir.

“Qatil” pyesindəki mühit qəhrəmanları hansısa addımlara məcbur edən fatal gücə malik deyil, bununla belə, onların hərəkətlərini yaşadıkları ümumi həyat şərtləri müəyyənləşdirir. Əlbəttə, həyat şərtləri obrazlara seçimləri, münasibətləri diqtə etsə də, sadəcə yönləndirici xarakterə malik olsa da, bütövlükdə idarəetmə gücünə malik deyil. Başqa sözlə, pyesdəki faciəvi sonluq zamanın tələbi deyil, şəxsi münasibətlər zəminində bir seçimdir.

Təxminən 50 il əvvəl qələmə aldığı “Dramaturgiyada şərtilik” məqaləsində Elçin yazır: “Müasir dövrdə bədii-fəlsəfi fikrin sanballılığına, mürəkkəb həyat hadisələrinin dərin psixoloji analizinə, siyasi-ictimai araşdırmaya tələbat o qədər artıb ki, həmin bədii-fəlsəfi fikirləri müstəqim surətdə aşılmaq, həmin mürəkkəb həyat hadisələrinin müstəqim surətdə (birbaşa) psixoloji analizini vermək bəzən imkan daxilində olmur, necə ki, siyasi-ictimai araşdırmanın da müstəqimliyi (söhbət bədii əsərdən gedir) bəzən təsir qüvvəsini azaldır, yəni bu cür müstəqimlik nəticəsində əsərin ümumi bədii çəkisinə xələl toxunur.” Məqalə müəllifinin fikirləri ilə razılaşaraq qeyd edək ki, sözü gedən pyesdə, istər, obrazların, istərsə də, ələ alınmış hadisənin psixoloji analizi baxımdan bədii şərtilik əhəmiyyətlidir. Elçinin “Qatil” pyesi əsasında nəzərdən keçirməklə şərtiliyin teatr səhnəsi üçün yaratdığı imkanlar və funksiyaların əhatəliliyini görmək, dram və teatrın qarşılıqlı əlaqəsinin qanunauyğunluqlarını nəzərdən keçirmək imkanı qazanırıq.

Ədəbi təcrübə göstərir ki, ədəbi şərtiliyin əsasını təşkil edən subyektin zaman və məkana daxil olmayan elementi mövcud deyil. Dramlarda məkan və zamanın şərtiliyi əsasən teatrallıqla bağlıdır. Elçinin dramaturgiya poetikası ilə səsləşən bu elementlər təbii səhnə detallarına çevrilərək pyesin oxucu-tamaşaçıya ötürmək istədiyi əhvali-ruhiyyənin formalaşdırılmasına əhəmiyyətli təsir göstərir.

“Qatil” pyesində hadisələrin lokal məkanından əlavə, şəhər anlamında məkanı və zaman dəqiq göstərilir: “Zaman – 2001-ci il, payızın sonları. Məkan – Bakı şəhəri.” Əhvalatın şəhər, Bakı ünvanından başqa, bir də ulduzlar aləmi məkanı var. Zaman və məkanın ixtiyarı yox, bunca konkretliyi təsadüfi deyil, fikrimizcə, pyesin qəhrəmanları öz xarakter və davranışları etibarilə təsvir

edildiyi dövrə adekvatdır. Qadının bağışlayıcı ola bilməməsi, alçaldılmağa, məhkumluğa qətlə, qisasla cavab verməsi, əsasən, zamanın yetişdirdiyi qəhrəmanın seçimi olaraq mənalandırılmalıdır. Çünki müəllifin təqdimində heç bir detal təsadüfi deyil, mətnin onun yozumundakı şərh üçün açar rolunu oynayır. Əsərdə təqdim olunan zaman – 2001-ci il və hadisələrin Bakıda cərəyan etməsinin vurğulanması günün insanının artıq məhz bu cür düşündüyünə işarə edir. Çağdaş insan canavarlaşmağa, içindəki qəddarı üzə çıxarmağa hər an hazırdır. Zahirən romantik, xəyalpərəst görünən qadının içindən belə, alçaldıldığı zaman bir canavar çıxa bilər. Bu baxımdan hətta Gənc kişinin Qadının evinə məhz axşam ikən, yağış yağdığı vaxt gəlməsi də təsadüf deyil. Bir növ, duyğuların aşırı sentimentallaşdığı, qadının özünü yağışlı gecədə daha çox tənha hiss etdiyi zamanda təşrif buyurması ona imtina edilməyəcəyi əminliyini artırır. Bu fikir qadının nitqində də ifadə olunur: “O yağışlı gecəni də xüsusi seçdin, hə? Xüsusi seçdin ki, təsirli olsun”

Ömrünün son anlarında kömək üçün yalvarmazdan öncə Gənc kişinin dilindən “Kim deyər ki, sən canavarmısan!” nidası eşidilir. Bu nida hər bir insanın içərisində şəraitdən asılı olaraq üzə çıxan potensial qatilin gizləndiyi barədə həqiqətin ifadəsidir. Halbuki aralarındakı mübahisə zamanı Qadının üreyiyumşaqlığından əmin olan Gənc kişi “Səndən canavar çıxmaz” demişdi. Deməli, situasiya hər bir insanı canavarlaşdırma bilər və əlbəttə, hər şey o insanın həmin situasiyanı hansı şəkildə dəyərləndirməsindən asılıdır.

Subyektiv şərtiliyin ümumi tipoloji xüsusiyyətləri obrazların daxili məninin müəyyənlişməsi ilə meydana çıxır. Lakin bədii təfəkkür obyektiv gerçəkliklə yanaşı, mövcud olmayanı da əks etdirir. Dram əsərlərində subyektiv şərtilik obyektiv həyatda normaların zahiri deformasiyası, obrazların “daxili mən”inin konkret emosional ifadəsi, gerçəklikdə mövcudluğu sual altına alınan, yaxud mümkünsüz olanın təsviri və s. vasitəsilə ifadə olunur.

Əsərdə təsvir olunan dünya hər zaman bu və ya digər dərəcədə şərtidir, çünki gerçəkliyin yalnız obrazıdır. Odur ki, şərti, obrazlaşmış dünyada məkan və zaman da hər bir halda, şərtidir. Bədii mətnə, xüsusilə, dram əsərində zaman və məkan diskret xarakterlidir, bir haldan digərinə adlamaqla fraqmentarlıq qazanaraq, süjetin, daha sonra isə psixologizmin inkişafına xidmət edir. “Qatil” dramı “Məhəbbət”, “Ulduzlar aləmində” və “Fəlakət” adlandırılmış 3 hissədən ibarətdir və bu “bölüşdürülmə”ni səhnədə əgər oyun vasitəsilə hadisələr idarə edirsə, oxu prosesində mətn tərəfindən yönləndirilir. Burada əsərin ikinci adından tutmuş obrazların adsız təqdim edilməsinə, hadisələrin şərti məkan olan “ulduzlar aləmi”ndə həlledici gedişatına qədər hər şey şərtidir. Fikir versək, görərik ki, əslində gerçəklikdəki hadisələrin gedişini həmin xəyali məkandakı – ulduzlar aləmindəki hadisələr şərtləndirir, hər şey oranın və oradakıların yönləndirməsi ilə həyata keçir.

Qadın əmindir ki, bu qismət payını ona yeniyetmə vaxtından həmsöhbət, sirdaş olduğu ulduzlar göndəriblər. Lakin ulduzlarla danışa bilən bir insanın artıq həyata keçmiş arzusunu, bir növ, təftiş etməsinə ehtiyac varmı? Bəzi gerçəklər o qədər gözlənilməz, o qədər ağlasığmazdır ki, onları elə xəyal kimi yaşamaq gərəkdir – “Qatil” pyesi həm də gerçəyin bu görünməz üzünü təlqin edir. Bəlkə də, xəyallar onları dağıdan, məhv edən gerçəkliklərdən min dəfə yaxşıdır, bəlkə də, bunca xəyal edə bilən insanın heç gerçəkdə nə isə yaşamasına ehtiyac yoxdur.

Pyenin “Ulduzlar aləmində” adlı II hissəsində Qadının yuxusu, ulduzlarla görüş səhnəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Orada – ulduzlar aləmində də heç də hər şey aşağıdan, yerdən göründüyü kimi sadə və bəsit, parlamaq qədər

asan deyilmiş. Müəllif burada alleqoriyaya müraciət etməklə bütün situasiyaları insanın həyatı ilə paralelləşdirmiş olur. Qadının romantikliyi, xəyalpərəstliyi yuxuda – “ulduzlar aləmində”yənkən daha qabarıq nəzərə çarpır, lakin o, aldadıldığını, ələ salındığını bildiyi andan etibarən içindəki yaxşılıq yerini intiqam duyğusuna verir, məsələlərə əvvəlki kimi hisslərinin diqtəsiylə yanaşmır.

Qadın Gənc kişi ona “mən sənə layiq deyiləm” deyərkən heç nəyi bilmək, eşitmək istəmirdi, çünki şüuraltıda xəyali, uydurulmuş xoşbəxtliyini itirmək qorxusunu yaşayırdı. Və yuxuda (əslində isə şüuraltıda) ulduzlar aləmində hər şeyin onun təsəvvüründəki kimi ideal olmadığına şahid olduqdan sonra artıq bu yalanla ovunmaq istəmir, həqiqətə qucaq açmaq nə qədər ürküdücü olsa da, bu addımı atır. Əlbəttə, qadın şübhələrini içində boğub özünü xoşbəxtlik illyuziyası ilə ovundurmağa davam edə də bilərdi, lakin onun seçimi həqiqəti aramaq olur və aradıqca daha çirkin gerçəklərlə, Gənc kişinin həqiqi siması ilə üzləşir.

Bütövlükdə “Qatil” pyesi real hadisə kimi deyil, bir xəyal məhsulu kimi gerçəkləşir: Tənha qadının özünə həmdəm aramaq arzusu, ömründə cəmi bir cinayətin üstünü açan polisin (Qonşu kişi) bir qatil yaxalaması arzusu burada Gənc kişinin simasında əyaniləşir, üst-üstə düşür. Gənc kişi Qadının tənha və yeknəsəq həyatının bozluğuna rəng qatan göy qurşağına çevrilir, bir müddət sonra isə elə həmin kişi qətl törənməsinə səbəb olaraq həm də polisin arzusunu gerçəkləşdirir. Sən demə, arzuların arxasınca uzağa getməyə gerek yoxmuş, potensial qatil elə qonşuluqda yaşayırmış. Bununla belə, qonşu qadının törətdiyi qətlə cinayət hadisəsi kimi yanaşib onu həbs etmək polisin istəyinin gerçəkləşməsi demək deyil və o gördüyünü qəbullanmaqdan imtina edir, qaçıb məkanı tərk edir. Bəlkə də, bu qaçış polisin arzusu kimi reallaşan hadisələrin, əslində, gerçəklikdən çox uzaq olduğuna bir işarədir.

Qadın isə, əksinə, qapısına gerçəkləşmiş arzu kimi gələn Gənc kişiylə dərhal qucaq açmışdı. Qadının yalnız təkliyi deyil, tənhalığı və bunun acısını bütün çalarlarda duyması elə bir həddə çatır ki, Gənc kişini qəbul etmək, ya evindən qovmaq tərəddüdü uzun çəkmir, gədersə, artıq bu boşluğu doldurmaq üçün hər hansı bir şansın mövcud olmayacağı duyğusu bütün şübhələri üstələyir. Qadın asan əldə edilən “ov” təsiri bağışlayır: Gənc kişi onun çiyinlərindən tutub özünə sıxır və o da “yox” desə də, kişiylə təslim olur.

Əsərdəki Gənc kişi və Qadının bir-birinə ehtiyacı var və hansının digərinə daha çox ehtiyacı olduğu sual altındadır. Gənc kişi yalançıdır, qəddardır, öz hədəflərinə çatmaq naminə hər cür alçaqlığa qol qoya biləcək adamdır, amma onun da daxilində ziddiyyətlər var, sözlərindən bəlli olur ki, o, özünün yaxşı adam olmadığını, pis sözlər danışdığını, qadına haqsızlıq etdiyini, kobudluğu ilə qəlbini qırdığını bilir, hər şeyin fərqindədir və qadından onu bağışlamasını istəyir. Sadəcə, bunu elə istəyir ki, sanki qadın onu bağışlamağa borcludur – bir günahkar kimi üzr istəmir, qadının aciz olduğunu, başqa çıxış yolu olmadığını düşündüyündən onu bağışlayacağından əmindir.

Bu əsərdə qadının emosional durumu kişinin xarakter və hisslərindən heç də az əhəmiyyətli deyil. Gənc kişi səhnədə peyda olana qədər biz Qadının divarlarla, şagirdlərinin xəyalı ilə, öz-özülə danışdığını, sonralar həm də sevgi və səadət hisslərini bürüzə verərkən aşırı emosional, çılgın, duyğularını kontrolda saxlaya bilməyən bir obraz olduğunu görürük. Ona görə də bu qədər gec çatdığı səadətinin mənbəyi olan Gənc kişini bu cür asanlıqla öldürə bilməsi oxucu və tamaşaçıya qeyri-adi görünür. Qadın hissləri uclarda yaşayan bir insandır – ya hər şey, ya heç nə düşüncəsi onun mental hakiyyətidir.

Qadın hər dəfə Gənc kişiye baxdıqca səadətine inanmır, o dərəcədə xoşbəxtədir ki, bütün bunların onun başına gəlmiş fikrinin özü belə onu xoşbəxt edir. Hər şey o qədər yaxşıdır ki, artıq 41 yaşına çatmış qadının bu vaxtadək yaşadığı tənhalıq əzabının mükafatı kimi görünür. Amma hər şey real olmaq üçün olduqca yaxşıdır və bu illyuziya bir şəkildə dağılmalıdır, onun dağılması üçün isə üzüyün itməsi vasitə olur. Sonra kartlar bir-bir açılır, sirlər corab söküyü kimi çözülür. Mətnəki hər bir detal xüsusi anlam daşıyır, müəllif konsepsiyasını ifadə edən simvolik obraza çevrilir. Bu baxımdan itdiyin fərqləndirən olan kimi arada gərginlik və qopmaya səbəb olan üzük də xarakterikdir. Üzük, adətən, birliyin, mənəvi və fiziki qovuşmanın simvolu olduğu üçün onun itməsi əksinə proseslərin yaşanması üçün səbəblərə gətirib çıxarır. Yuxu ilə gerçəklik arasında əlaqə vasitəsi olan üzük həm də xəyallarla gerçəkliyi bir-birindən ayıran, fərqləndirən nəsnəyə çevrilir. Üzüyün itməsi Qadının dilə gətirmədiyi şübhələrini daha da qamçılayır, sanki ona cəsarət verir.

Bəllidir ki, ötən əsrin əvvəllərində məşhur psixanalitik Ziqmund Freydingin insan psixologiyası ilə bağlı mühazirələri ədəbi prosesə, o cümlədən, səhnələşdirilmək üçün nəzərdə tutulan dram əsərlərinin məzmun və mündəricəsinə əhəmiyyətli təsir etməyə başladı. Psixoloji dramlarda obrazların psixologiyasının dərin qatlarına enmək üçün onların addımlarını şərtləndirən amillərə diqqət ayırmaq süjeti izləməkdən daha əhəmiyyətlidir. Çünki hər bir obrazın addımları ilə bağlı oxucu və ya tamaşaçıda doğulan suallara cavablar personajın ya sözlərində, ya xatirələrində, ya da arzu və xəyallarında mütləq əks olunur.

“Qatil” pyesindəki Qadın xəyalpərəst, dünyanın əksər “ağ atlı oğlan” xülyası ilə yaşayan qadınları kimi ideal tərəf müqabili arzusunda olan insandır. Bu əsərdə hər iki tərəfin dramı qadının da, kişinin də özünüsevərlik, ambisiya və ehtirasların sevgini üstələməsi ilə bağlıdır. Hadisələrin gedişatında şahid oluruq ki, Gənc kişi Qadının imkanlarından yararlanmaq üçün planlı şəkildə onunla münasibətə başlayıbsa, Qadının da ona dərhal qucaq açması öz təkliyini ovundurmaq üçündür. Onların heç biri saf, təmiz, ali sevgi duyğusu ilə yaşamır. Qadının da sevgisi yetərli olsaydı, Gənc kişinin hərəkət və sözləri, planları onda qisas duyğusu yaratmaz, qətlə əl atmaz, ən azından onu bağışlayaraq çıxıb getməsinə tələb edərdi. Qadının öz içində məhkəmə qurub hökm kəsməsi və onu elə özünün də icra etməsi təkəbbür, mənəmlik duyğusunun sevgi hissəsinə qalib gəlməsi ilə bağlıdır. Çünki əsl sevgi bağışlayandır, qisasçıl deyil.

Əsərdə sevgi, fədakarlıq, sədaqət kimi işıqlı başlanğıcla eqoizm, meşşancasına praktiklik, ali duyğulara, ən başlıcası, həqiqətin tək və aliliyinə inamsızlığın formalaşdırdığı qaranlığın mübarizəsi var. Lakin bu mübarizəni iki tərəf – Qadın və Gənc kişi təmsil etmir, çünki qadını da qeyd-şərtsiz xeyrin ifadəçisi rolunda görə bilmirik. Şəri aradan qaldırmaq üçün yenə şərə əl atmaq onun sahəsini genişləndirmək, yayılmasına səbəb olmaq və dolayısı ilə şər daşıyıcısına çevrilməkdir.

Əsərdə obrazların adlandırılmasında da şərtiliyə yol verilib: “Qatil” pyesində ümumi adlarla ifadə olunan obrazlar (Gənc kişi, Qadın, Qonşu qadın, Qonşu kişi) bu ümumilərin simasında xüsusiini görmək imkanı yaradır, xüsusiləşmiş bu xarakterlər isə, qarşılıqlı olaraq ümumi haqqında təsəvvür yaratmağa xidmət edir.

Əsərdə mərkəzi qəhrəmanlar üçün, bir növ, fon rolunu oynayan Qonşu kişi və Qonşu qadın müəyyən qədər komik, bir az da qrotesk xarakterlidir. Onlar

pyesdə nə qədər epizodik obrazlar olsalar da, mövqe etibarilə təxminən elə əsas personaj olan Qadınla eyni vəziyyətdədirlər – hər birinin yeknəsəq, darıxdırıcı, gözləntidə keçən həyatı var. Bunu xüsusən, onlara “Ulduzlar aləmində” tapşırılmış vəzifələri yerinə yetirərkən daha qabarıq hiss etmək mümkündür. Sonda illərcə arzusunda olduğu qatili həbs etmək imkanı əldə etsə də, Qonşu kişi bu imkanı, arzusunun məhz bu şəkildə reallaşmasını inkar edir, ondan qaçır. Başqa sözlə, özünə seçim şansı verir. Pyes fərdlərarası qarşıdurma üzərində qurulub və bu konflikt həmin şəxslərin təbiəti, psixoloji durumu ilə şərtlənir. Əsərin bütün personajlarının xarakteri statik deyil, fəaliyyətdə bürüzə çıxır.

Dramatik əsərlərdə obrazların nitq vasitəsilə özünüifşa şərtiliyi böyük əhəmiyyətə malikdir. “Qatil” pyesinin “Dostoyevski mənim allahımdır” deyən mütaliəli kişi qəhrəmanı ən vacib mətləblər haqqında belə, başqalarının sözləri ilə danışır. Onun aforizm və sitatlarla zəngin dialoqları təfəkkür və düşüncə səviyyəsini mütaliə dairəsinə adekvat olaraq təqdim edir. Gənc kişi F.Dostoyevski, C.Bayron, M.Svetayeva kimi müxtəlif söz sənətkarlarından sitatlarla danışmaqla bütün gerçəklərin, əslində, ali həqiqətə bağlı olduğu düşüncəsini əks etdirir. Müəllif sitatlar vasitəsilə pyesdə intertekstuallıq yaradır.

Qadın fikirlərinin təsdiqi üçün tez-tez başqalarından sitat gətirən sevdiyi kişini qınadığı zaman o cavab verir: “Sən yalanı ifşa edirsən, həqiqət sorağındasan, hə? Ancaq nədir həqiqət? Sənin qısqandığın o Dostoyevski, bilirsen, nə deyirdi? Deyirdi ki, əgər mənə sübut edən olsa ki, İsa başqa şeydi, həqiqət isə tamam başqa şey, onda mən həqiqətin yox, İsanın yanında qalacağam... Başa düşdün? Bax bu da sənin üçün həqiqətin hörmət-izzəti. Həqiqətin qiyməti! Hər bir insanın öz həqiqəti var! Mənim də içimdə mənim öz həqiqətim var!” Bu fikirlər əsərdə Gənc kişinin insani kimliyini, xarakterini, mənəvi aləmini açmaq üçün əsas açar funksiyasını daşıyır. Əsərin sonunda Gənc kişinin qətli həm də onun həqiqətinin ölümüdür. Çünki o, həqiqətin vahid və ali olduğu gerçəyindən uzaq idi və ali həqiqəti əks etdirməyən psevdohəqiqət məhvə məhkumdur.

Pyesin son səhnəsində Qadının artıq canını tapşırmış Gənc kişiye müraciətlə dediyi sözlər, onların bir-birinin alın yazısı olduğu barədəki fikirlər “Niyə! Nə üçün!” sualları ilə yekunlaşır. Bu suallar oxucu-tamaşaçıya düşünmək üçün gen-bol material verir. Qadın tənhalığını bəzəyəcək bir insan arzusundaydı, göylər onun uzun müddətdir dilə gətirdiyi arzusunu gerçəkləşdirdi, amma necə?! Demək, arzulayarkən də, artıq var olanla davranarkən də ehtiyatlı olmaq lazımdır. Qadının sevdiyi, özünü, demək olar ki, tərəddüdsüz təslim etdiyi Gənc kişi onun uzun illər varlığında barındırdığı arzu və xəyalların, ümidlərin qatiline çevrilir. Məntiqi düşüncənin elə başlanğıcdan da hakim kəsilmədiyi pyesin sonluğu da məntiqi yekun olaraq birmənalı qəbullanılmır. Arzu və ümidlərin qatiline ölüm hökmü kəsib, dərhal onu icra etməkmi ən doğru, ədalətli, məntiqi qərardır, ya aciz, tənha, bacarıqsız biriylə üz tutduğu qapıdan həmişəlik qovaraq cəzalandırmaqmi?!

Azərbaycan teatrının səhnəsində dəfələrlə tamaşaya qoyulmuş “Qatil” psixoloji dramı hər bir oxucu, tamaşaçı üçün çoxsaylı suallar qoyan, fikir burulğanı yaradan, onu ittiham və bəraət arasında bir mövqedə qərarlaşdıran çoxplanlı, çoxqatlı dərin psixoloji laylara malik pyesdir.

Qorxmaz QULİYEV

Mətnlərin səsləşməsi

Mətnlərin səsləşməsi, daha doğrusu, yeni mətndə köhnə mətnin fraqmentinin, yaxud ideyasının yerləşməsi prosesinin bir sıra özəllikləri mövcuddur: hər şeydən əvvəl, əxz olunan mətn, ən azı, yeni mətnin üzvi tərkib hissəsi olduğunu nümayiş etdirmək üçün, onun semantikasına və deyim tərzinə uyğunlaşmalıdır. İkincisi, həm yeni mətn vasitəsilə, həm də müstəqil şəkildə tərkibinə daxil olduğu mətndə əks olunan, ondan ötrü yeni olan gerçəkliyin xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Lakin eyni zamanda köhnə mətn öz mənşeyini də yaddan çıxarmaq iqtidarında deyil. Əgər fraqment yeni tərkibin içində əriyib yoxa çıxmaq zəruriyyətini bəhanə gətirirsə, onun mənşəyi – köhnə mətn və onun əks etdirdiyi gerçəklik, ən azı, palimpsest səviyyəsində özlərini büruzə verəcəklər. Paradoksal şəkildə yeni mətndə köhnə mətnin öz ifadəsini tapması yeni mətnin bir tərəfdən orijinallığını ön plana çəkir, digər tərəfdən onun dünya mədəniyyəti kontekstinə əsaslı şəkildə daxil olmasına şərait yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “köhnə mətn” deyəndə bütün yazıya alınmış və yazıya alınmamış müxtəlif səciyyəli, müxtəlif ünvanlı və təyinatlı məlumatları və informasiyaları nəzərdə tuturuq. Bu baxımdan S.Vurğunun “Vaqif” pyesini nəzərdən keçirək. Əsər sənətkarın ümumiyyətlə deyim tərzinə xas olan son dərəcə anlaşıqlı dildə yazılmışdır; müəyyən poetik zəruriyyətlə bağlı çox nadir hallarda təsadüf olunan çətin sözlər və anlayışlar elə bir kontekstdə təqdim olunurlar ki, resipiyent çətinlik çəkmədən onların mənasını qavrayır. Yeri gəlmişkən, əsərin Azərbaycan ədəbi dilinin sadələşdirilməsində və xalq danışığı dilinə yaxınlaşdırılmasında əvəzsiz xidmətləri olan Molla Pənah Vaqifin ömür yoluna həsr olunması da buna imkan yaradır. Nəticədə müəllif dram sənətinin incəliklərini dərk etməkdən ötrü xüsusi hazırlığı olmayan hər bir oxucu/tamaşaçı ilə asanlıqla təmasa girməyə nail olur. Lakin bu təmas əsərin semantik strukturunun yalnız üst qatını əhatə edir: dəruni mahiyyətinə görə pyes XVIII Azərbaycan gerçəkliyinin, o dövrün optimist Vaqif və pessimist Vidadi adlı bir-birilə bağlı, eyni zamanda bir-birini inkar edən iki dünyaduyum qütbü arasında formalaşmış gərginlik sahəsini intermətn müstəvisində əks edir. Amma müəllifin əsərdə qaldırdığı problem bununla yekunlaşmır; məsələn, “Vaqif” dramında S.Vurğun ilk dəfə ədəbi-bədii fikrimizə təlxək obrazını gətirmişdir. Bu iki müxtəlif xarakterli faktların ədəbi yaradıcılığa cəlb olunması sayəsində mümkün olmuşdur. Birinci fakt tarixi səciyyə daşıyır: məlumdur ki, Avropada olduğu kimi, Yaxın Şərq ölkələrində də hökmdarlar özlərini və qonaqlarını əyləndirmək üçün təlxək

saxlayırdılar. Təlxəklər də öz statuslarından istifadə edərək despotik rejim şəraitində zarafat məqamında heç kimin cürət edib dilinə gətirə bilmədiyi həqiqətləri hökmdarın üzünə deyə bildirdilər. İkincisi, dünya dramaturgiyasının ən yüksək zirvələrindən biri olan Şekspirin “Kral Lir” faciəsindəki məşhur təlxək obrazı, şübhəsiz ki, azərbaycanlı sənətkara öz dramında analoji obrazın yaradılmasına meydan açmışdır. Bu baxımdan “Vaqif” pyesindəki Təlxək obrazı qoşa ünvanlı intermətn kimi dəyərləndirilə bilər.

Qərībā buradıdır ki, sadaladığımız və adalarını çəkmədiyimiz/çəkmək iqtidarında olmadığımız digər saysız-hesabsız mətnlər resipiyentə əsəri qavramağa nəinki əngəl törətmirlər, əksinə, özünəməxsus mübadlə aurası yaradırlar və müəllifə resipiyentlə daha rahat şəkildə ünsiyyət qurmağa şərait yaradırlar.

Bədii ədəbiyyatda müəyyən obrazın strukturunun dönə-dönə təkrar olunaraq bir növ ənənəyə çevrilməsi intermətnliyin geniş yayılmış növlərindən biridir. Bu halda müəyyən universal səciyyəli bəşəri xüsusiyyət (invariant) fərqli məkanlarda və zamanlarda özünəməxsus şəkildə (variant) özünü büruzə verir. Belə ki, Hacı Qara Qərb ədəbiyyatında uzun əsrlik ənənələri olan xəsis obrazının Şərq bədii fikrində yekunlaşmasıdır, lakin eyni zamanda, Rusiyanın Şimali Azərbaycanı zəbt etməsi nəticəsində ölkənin bütün dünyadan təcrid olunmasından əzab çəkən xırda burjuaziyanın nümayəndəsidir. “Ölülər”də Şeyx Nəsrullah obrazı sadələşmələri aldadıb başını gırləyən Qoqolun Xlestakovu kimi universal fırldaqçıdır, amma eyni zamanda, sırf Yaxın Şərq gerçəkliyinin “məhsulu olan yerli mühitin yetişdirməsidir. (Yeri gəlmişkən, bu sonuncuların arasında bir prinsipial fərq də mövcuddur: Xlestakov “zərə” fırldaqçıdır, şəraitin diktəsi ilə yalan danışır, Şeyx Nəsrullahın isə xisləti yalandan və fırldaqdan yoxdur). İskəndər Hamlet obrazının struktur prinsipləri əsasında formalaşmışdır, amma eyni zamanda (ilk növbədə!) maarifçilik prinsiplərinin həyata keçirilməsinin mümkünsüzlüyünü şəxsi faciəsi kimi yaşayan azərbaycanlı ziyalıdır. Molla Abbas Məcnundur, Hamletdir, Don Kixotdur, lakin həmçinin dünyanın gəldi-gedərini total istehza süzgəcindən keçirməyə köklənmiş Şərq mütəfəkkiridir.

Mətnin bütünlüklə intermətnə müncər olunması ilə bağlı yaranan anlaşılmaqlıq qismən də olsa aradan qaldırmaq, heç olmasa, yumşaltmaq üçün intermətnlik konsepsiyasının yaradıcılarından və qatı tərəfdarlarından biri olan R.Bart mətnin formalaşması prosesini fransız kralı XVIII Lüdovikin “kral bifşteksi”ni hazırlaması ilə müqayisə etmişdir: qarınqulu hökmdar belə hesab edirdi ki, əgər bifşteks onunla eyni texnologiya əsasında hazırlanmış bir neçə bifşteksin şirəsinə canına çəksə, onda ən dadlı təam olar. R.Bartın fikrincə, postmodernist mətnlər məhz bu prinsip əsasında hazırlanırlar. Bu baxımdan içinə daha artıq köhnə mətni (intermətni) hopdura bilmiş yeni mətn məzmun baxımından daha zəngin hesab oluna bilər: “Mətn elə eyni maddədən hazırlanmış süzgəcdən buraxılmış əvvəlki mətnlərin şirəsinə canına çəkir. Bu maddəni süzmək lazımdır ki, süzən süzülsün - işarələyən işarələnenə çevrilsin”.

Intermətnliyin mahiyyətini açmağa xidmət edən metafora qismində R.Bartın “bifşteks” obraz-konsepsiyasını qəbul etmək olar. Lakin yaddan çıxarmaq olmaz ki, eyni texnologiya ilə hazırlanmış iki bifşteks heç zaman bir-birini bütünlüklə təkrar edə bilmədikləri kimi iki mətn də yüzə yüz üst-üstə düşə bilməz. Bu baxımdan yeni mətn əvvəlki mətnin/mətnlərin hesabına ona görə zənginləşir ki, onların münasibətləri eyniliyin və fərqi dialektikası əsasında qurulur.

Fransız strukturalisti J.Jenett hələ “intermətn” anlayışı meydana gəlməzdən əvvəl mətnlərin qarşılıqlı əlaqələrinin aşağıdakı tiplərini fərqləndirmişdi: 1) bir mətnin daxilində iki və daha artıq müxtəlif mətnlərin (sitatların, plagiatların, işarələrin və s.) birgə iştirakı; 2) mətnin öz hissəsinə (epiqrafa, ada, əlavə novellaya və s.) münasibəti kimi paratekstuallıq; 3) mətnin öz “mətn-öncələri”nə münasibəti kimi metatekstuallıq; 4) mətnin rüşxənd hədəfinə çevirdiyi digər mətnlərə parodik münasibəti kimi hipertekstuallıq; 5) mətnlərin janr əlaqələri kimi arxitekstuallıq.

Mətnlərarası münasibətlərin əsas istiqamətlərini və formalarını düzgün müəyyən edən tədqiqatçı, təbii ki, öz təsnifatında onların əlaqələrinin bütün mənə variantlarını və incəliklərini nəzərə ala bilməzdi. Hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, J.Jenett strukturalist prinsiplərdən çıxış edəndə mətnin klassik anlamına əsaslanır və yalnız yazıya müncər olunmuş eyni tipli münasibətlər sistemini təsnif edir. Halbuki humanitar elmin təkamülünün yeni mərhələsində poststrukturalizmin nəzəriyyəçiləri strukturalizmin bu məhdud yanaşmasını dəf etməkdən ötrü gerçəkliyin bütün nəsnə və hadisələrinin yazıya alınıb-alınmamasından asılı olmayaraq mətn kimi “oxumaq” (“dəyərləndirmək”) tələbini ortaya qoymuşlar. Həqiqətən də gerçəkliyin bütün nəsnə və hadisələri bu cəhətdən yazılı mətndən fərqlənmirlər və onun kimi özünəməxsus semantikaya və təyinatla malikdirlər və onları müvafiq əlifba ilə oxumaq mümkündür. Əslində, bütün elmlərin həllinə can atdıqları problemlərin əsasında gerçəkliyin müxtəlif tipli hadisələrinin-mətnlərinin uyğun əlifbalarını müəyyən etmək və onları “oxumaq” problemi durur. Mətnə poststrukturalist münasibət onun yeni yanaşmalar əsasında təsnif olunmasını tələb edir. Bu, J.Jenettin təklif etdiyi prinsiplərdən imtinanı yox, onları müxtəlif yönümlü və təyinatlı saysız-hesabsız mətn tiplərlə zənginləşdirməyin hesabına həyata keçirilə bilər.

R.Bart belə hesab edirdi ki, “mətnin əsasını onun digər mətnlərə, digər kodlara, digər işarələrə çıxışı təşkil edir. Həm yazı, həm də oxu prosesində mətn digər çoxsaylı mətnlərin, sonsuz yaxud daha dəqiq desək, yoxa çıxmış (öz mənşələrinin izini itirmiş) kodların təcəssümüdür”.

Fransız poststrukturalistinin mətnin mənşəyini birmənalı şəkildə kodları qalmış, lakin özləri yoxa çıxmış, anonimləşmiş mənbələrə bağlamağı ifrata varmaqdır. Mətnlərin araşdırılmasının praktikası sübut edir ki, onların əsasını təşkil edən kodları, işarələri, hətta bütöv mətnləri bu və ya digər dərəcədə bərpa etmək mümkündür.

“Sitat” deyəndə mətnlərin və onların fraqmental mətnlərinin tək-cə intermənlik kontekstində digər mətnlərin içərisinə daxil edilməsi deyil, həmçinin kodların səsleşməsi (bir-birilərini təsdiq və inkar etmələri, bir-birilərini tamamlamaları), janr əlaqələri, parafraz çalarları, assosiativ istinadlar nəzərdə tutulur.

Bəzən sitat yeni mətnə daxil olmazdan əvvəl “sıxılır”, yığcamlaşır, kanonik obraza, yeni mətnin kontekstində bütün deyimi öz ətrafında birləşdirən bədii mehvərə çevrilir. Bu baxımdan Füzulinin lirikası və məhəbbət konsepsiyası, əslində, Nizamidən və onun “Xəmsə” davamçılarından əxz olunmuş Məcnun və Fərhad obrazlarının təsdiqi/inkarı zəminində qurulmuşdur. İntermənlik baxımından bu müraciətin bir qanunauyğunluğunu da qeyd etmək lazımdır: sənətkar özünün lirik “mən”ini səciyyələndirmək üçün Fərhadan daha çox Məcnuna müraciət edir. Məlumdur ki, ilahi/bəşəri məhəbbətin mənəvi təsiri Fərhadın fiziki gücündə-qüdrətində, Məcnunun zəifliyində-zərifliyində təzahür edir. İntermənlik kontekstində bu fenomen Yaxın Şərq poeziyasında özünü

bürüzə verən qanunauyğunluqdan – ruhaniliyin cismanilikdən təcrid olunmasından, aparıcı mənəvi dəyərə çevrilməsindən və müəyyən mənada cismaniliyi sıxışdırmasından xəbər verir. Bu baxımdan Yaxın Şərq poeziyası Orta əsrlərin axırlarından başlayaraq cismani dəyərləri ön plana çıxaran Qərb ədəbi fikrinin əksini təşkil edir.

Köhnə mətnin fraqmentlərinin yeni mətnə daxil olub onunla üzvi vəhdətdə birləşmələrinə nail olmaq üçün onlardan yeni kontekstdə öz fərdi semantikalarından müəyyən dərəcədə imtina edib, “gözə görünməmələri”, daxil ol-duqları mətnin məntiqinə və spesifikasiyasına uyğunlaşmaları tələb olunur. Lakin bununla yanaşı, yeni kontekstdə labüd semantik şaxələnmə prosesində “mətn-qəlpə” denotativ əsasını qoruyub saxlamaq şərti ilə yeni şəraitə uyğun olaraq konnotasiyalara yol açır. Onlar əlaqələndirmə, işarələnmə funksiyalarını həyata keçirirlər, kənardan əxz olunmuş keçmiş mətnlərə istinad edir, gələcək mətnlər üçün yol açırlar. İntermətnliyin bu xüsusiyyətindən çıxış edən U.Eko “mətnlərarası dialoq” anlayışını elmi dövriyyəyə daxil etdi. Onun fikrincə “mətnlərarası dialoq” belli mətndə əvvəlki mətnlərin əks-sədasıdır. “Əks-səda kamerası” anlayışını ortaya qoyan R.Bart bununla bir-birilə bağlı, bir-birindən doğan, bir-birini tamamlayan, lakin eyni zamanda müstəqilliklərini qoruyub saxlamağa nail olan hərəki intermətnlərin münasibətlərinə aydınlıq gətirməyə cəhd etmişdir: intermətnlərin mənaları bu “kamera”da bir-birinə hörülür, bir-birinə dolaşır, stereofoniya yaradırlar. Fransız filosofu Derridanın fikrincə, mətnin formalaşması prosesində onun digər mətnlərə istinadlarının şəbəkəsi də yaranır: bu isə o deməkdir ki, “məna həmişə özündən kənara çıxır”, ona uyğun gələn, onu izah edən mənalara əlaqəyə girir, onları həzm-rabedən keçirir. Bu sübut edir ki, mətnə bu və ya digər məqsədlə cəlb olunan sitat ona yad qalmır, əksinə, mətnin cazibə dairəsindən kənarda – xaricdə yerləşən mətn yeni mətnin kontekstinə daxil olub onunla “doğmalaşır”, onun üzvi tərkib hissəsinə çevrilir. Bundan belə bir qənaət hasil olur ki, “sitat” deyəndə formalaşmaqda olan mətnin kənar mətnin fraqmentlərini yaxud “qəlpələri”ni əxz etməsindən daha artıq bu fraqmentlərin arxasında dayanan mənanın və mənalara kompleksinin, fərqli düşüncə tərzini ifadə edən ənənənin yaxud funksional-üslubi kodun mənimsənilməsi nəzərdə tutulur. Kənar mətnin hər hansı bir elementinin yeni mətnə daxil olması və müəyyən görmə bucağından onun üzvi tərkib hissəsinə çevrilməsi “hörgü” prosesinin son dərəcə mürəkkəb və ziddiyyətli olmasından xəbər verir.

Mətnlərarası əlaqələrdə, daha doğrusu, yeni mətnin köhnə mətni əxz etməsi prosesində dırnaqlardan istifadə olunub-olunmaması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əgər fraqment yeni mətnin tərkibində dırnaqla verilsə, bu onun yeni kontekstdə yad ünsür qismində nisbi məna müstəqilliyini qoruyub saxlamasından, yeni mətnin müəyyən məqamlarının izah olunmasına, mətnlərarası əlaqələrin yaradılmasına xidmət etməsindən xəbər verir. Lakin bəzi hallarda dırnaq nəzərdə tutulur, lakin ondan istifadə olunmur. Bu onun tamamilə yoxa çıxması yox, müəyyən funksiyaları yerinə yetirə bilməməsi və “kö-nüllü” şəkildə ifadə olunmaqdan imtina etməsi ilə bağlıdır. Bu halda dırnaq olmasa da, resipiyent asanlıqla mənbə-mətni bərpa edə bilər. Dırnaqsız sitat guya kənar müdaxilə olmadan (daha doğrusu, belə bir görüntü yaradaraq) yeni mətni köhnə mətnin hesabına zənginləşdirməyə çalışır. Deməli, “sitat” deyəndə həm yeni mətn tərəfindən köhnə mətnin bütöv şəkildə yaxud müəyyən fraqmentinin əxz olunaraq özününküləşdirilməsi, həm də bu fraqmentin arxasında dayanan fərqli düşüncə tərzini yaxud ənənəni təmsil edən funk-

sional kodun mənimsənilməsi nəzərdə tutulur. "Funksional kod" anlayışı altında ədəbi prosesin müəyyən mərhələsində ədəbi-bədii nümunələrin bir araya gəlib birləşməsi və vəhdətdə fəaliyyət göstərməsi nəzərdə tutulur. Bir qayda olaraq daha çox xarici amillərin təsiri altında dəyişən funksional kod ədəbi nümunənin məzmununa dərin təsir göstərir. Məzmunla nisbətən daha mühafizəkar xarakterə malik olan formaya bu təsir nisbətən zəif olur və ənənə vasitəsilə yeni funksional kodun fəaliyyət göstərdiyi yeni mərhələyə ötürülür. Lakin bəzi hallarda yeni funksional kodun fəaliyyət göstərdiyi mərhələ köhnə mərhələnin koduna müraciət etməyə ehtiyac duyur. Bu halda yeni mərhələnin mətnləri intermətnlik prinsipinə uyğun olaraq köhnə mərhələnin mətnlərinə yaxud mətn fraqmentlərinə ehtiyac duyurlar.

R.Bart belə hesab edirdi ki, "mətn anonim, sezilməyən, lakin eyni zamanda artıq oxunmuş sitatlardan ibarətdir, daha doğrusu, bu cür sitatlardan yaranır". Bu sitatların oxucu tərəfindən tanınması müəyyən mədəni hazırlıq tələb edir. U.Eko öz növbəsində göstərdi ki, sitat yalnız onda dərk olunur ki, oxucu mətnin müəyyən yerlərində virtual dırnaqların nəzərdə tutulduğunu dəqiq bilməsə də, intuitiv şəkildə onları duysun. Bu o deməkdir ki, tipografik anlamda mövcud olmayan dırnaqlar yalnız resipiyentin mətndənkənar universal səciyyəli biliklərə malik olması sayəsində fikrə oluna bilər. İtalyan aliminin fikrincə, bu və ya digər mətnin mənalandırılması mümkün olmayanda intuitiv səviyyədə assosiasiyalar yaratmaqdan ötrü mədəni kodların ən gözənilməz toplusunu aktuallaşdırmaq lazım gəlir. Bu halda biz aramsız şəkildə başqa mətnlərdən sitatlar əxz edən mətnlərlə üzləşirik və əvvəlki haqqında öncədən əldə etdiyimiz bilgiler yeni mətnin qavranılması üçün vacib şərtə çevrilir. Mətni hərtərəfli şəkildə dərk etməyə qadir, həqiqətdə mövcud olmayan "potensial" oxucu "intermətn ensiklopediyası" rolunda çıxış edir. Sözsüz ki, U.Eko haqlıdır: mətndən xaric biliklər kompleksi olmadan hər hansı bir mətnin hərtərəfli dərkinə girişmək qeyri-mümkündür. Hələ mətnlə tanış olmazdan əvvəl müəllifin adı, əsərin janrı impulslar şəklində əsər haqqında məlumat verir və oxucunu onun korpusuna - mətninə daxil olmağa hazırlayır. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, heç bir ən diqqətli, ən erudisiyalı oxucu belə əsərdə öz əksini tapmış bütün sitatları, işarələri, izləri üzə çıxarmaq iqtidarında deyil. Bu bir tərəfdən sitatların buqələmun kimi min bir rəngə girib yeni mətnə uyğunlaşması, digər tərəfdən sitatların, işarələrin mətnin dövr-dövrə, oxucudan-oxucuya dəyişməsi prosesində mətnlə birlikdə aramsız şəkildə dəyişməsində - həm yeni kontekstin, həm də özünün dinamikasında təzahür edir. Postmodernizmin nəzəriyyəçiləri haqlı olaraq belə hesab edirlər ki, oxucu intermətn kontekstində mətnin mənasını müəyyənləşdirir və dinamikasını təmin edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yad mətni, yaxud onun bir fraqmentini "mənimsəyib" öz mətninə daxil edən müəllifin özü də bu halda oxucu-resipiyent kimi çıxış edir.

Əsərin mətni ilə tanışlıq prosesində oxucu mətnə öz əksini tapmamış mənalara uydura bilər və uydurur. Lakin ədəbi-bədii nümunədə (özünə qapanmış mətnə) mövcud olan mənalara əksəriyyəti müəllif tərəfindən müəyyən olunur. Burada oxucunun müəllifin əsərdə ifadə etdiyi mənalara söykənilərək onları öz mənalara ilə zənginləşdirməsi nəzərdə tutulmur.

R.Bartın fikrincə intermətnlik "çoxluğu müəyyən nöqtədə fokuslaşdırır, yeni bir yerə toplayıb cəmləşdirir. Bu nöqtə əvvəllər bəyan olunduğu kimi müəllifdə yox, oxucuda yerləşir. Oxucu yazını təşkil edən bütün sitatları ehtiva edən məkandır. Mətnin vəhdəti onun mənşəyi ilə yox, təyinatı ilə

bağlıdır. Oxucu mətni təşkil edən bütün ştrixləri bir araya gətirən şəxsdir. Lakin heç bir, hətta ən nümunəvi oxucu da mətnin bütün mənalarnı açıqlaya bilməz, çünki mətn sonsuzcasına sonsuzluğa açıqlanır”.

F.Ceymisson ədəbi prosesdə oxucunun ön plana çəkilməsindən çıxış edərək postmodernist ədəbiyyatın aparıcı xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə çalışır. Onun fikrincə, bu ədəbiyyatın çərçivəsində bədii material artıq sitat kimi təqdim olunmur; məna sitatların oyunu vasitəsilə mətnin özünün substansiyasına daxil edilir və ana mətnin içində əriyib yoxa çıxır. U.Eko da həmin müddəadan çıxış edərək göstərirdi ki, məna sitatların oyunu prosesində təşəkkül tapır: “Sitatlar intermətnliklə oyun oynayırlar”. Mətnin daxilində müxtəlif intermətnlərin oyunu fərqli mədəniyyətlərin oyunudur. Bu oyunda heç bir dil, heç bir deyim tərzı başqalarına nisbətən üstünlüyə malik deyil. R.Bartın təklif etdiyi mətn təhlilinin modeli mətni çoxsaylı kodların çulğalaşması kimi nəzərdən keçirməyi tələb edir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bu kodlar eyni zamanda dolaşq və natamamdırlar. Postmodernistlərin fikrincə təhkiyə səth və cədvəl yox, həcmdir.

Postmodernist nəzər nöqtəsindən mətn yalnız mətnlərarası münasibətlər sayəsində mövcuddur. Bu isə o deməkdir ki, intermətnlik hər hansı bir mətnin yaranmasının ilkin zəruri şərti kimi çıxış edir. Bununla yanaşı postmodernizmin nəzəriyyəçiləri genetik baxımdan intermətnliyin mətnin mənbəi olması müddəasını rədd edirlər. R.Bart belə hesab edir ki, mətnin müəllif tərəfindən yaradılmasından sonra mütaliə prosesində oxucunun assosiativ planda əsərlə əlaqələndirdiyi bütün kənar mətnlər və onların gətirdikləri yeni mənalər yeni kontekstdə “ana” mətnə əlavə olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, oxucu mütaliə etdiyi mətnin hər hansı bir mənasını “qulaq ardına vurub” eşitməyə və görməyə bilər. Bundan belə bir nəticə hasil olur ki, əgər əsərə daxil edilmiş bütün mənalər müəllif tərəfindən müəyyən olunmuşlarsa və onları dəyişmək – nəyi isə əlavə etmək, yaxud ixtisar etmək mümkün deyilsə, dinamik səciyyə daşıyan mətnin məna kompleksi daima oxucu-oxucu dəyişir.

Beləliklə, postmodernizmdə intermətnlik fenomeni genetik plandan daha çox funksional aspektdə şərh olunur. R.Bart belə hesab edir ki, mətnin guya hansı isə mənşəyə malik olmasını iddia etmək və bunu intermətnliklə bağlamaq həqiqətə uyğun deyil və “mənbələr”in və “təsirlər”in mətnin mənasını müəyyən etməsi ilə bağlı mifə uyğun gəlir.

Lakin bu da bir həqiqətdir ki, yeni mətndə köhnə mətn öz identikliyi, özünəməxsusluğunu qoruyub saxlaya bilmir, labüd şəkildə təhrif olunur, yeni mətnin kodlar sistemine, sintaksisinə, deyim tərzinə uyğun olaraq dəyişir, “özününküləşir”, yeni mətnin poetikasını tələblərinə “alışır”. Lakin bununla yanaşı köhnə mətnin elementləri, müəyyən mənada hətta strukturu da yeni mətnin arxasından boylanırlar, yaşamaqda davam etdiklərini sübuta yetirirlər.

Deməli yeni mətndə öz əksini tapmış köhnə mətnləri, kodları və işarələri əvvəlki kimi bərpa etmək qeyri-mümkündür. Yeni mətnin konteksti əxz etdiklərinin semantikasına bu və ya digər dərəcədə dəyişikliklər edirlər. Əlbəttə ki, bu intermətnin əvvəlki mənasının tamamilə yoxa çıxmasına gətirib çıxartmır: mahiyyəti etibarilə intermətn həmişə bir sıra təsirlərin “görüş”ü nəticəsində formalaşmış yeni obrazdır. Hacı Qara, əlbəttə ki, Harpaqon deyil, lakin Molyerin qəhrəmanı daim M.F.Axundovun personajının arxasından boylanıb ağcabədili tacirin yadına salır ki, onların ikisi də eyni universal xisləti təmsil edirlər. Bu ona gətirib çıxarır ki, bərpaçı-tənqidçi köhnə kodlardan imtina edib köhnəni ehtiva edən yeniləri ilə kifayətlənməyə məcburdur. Bu

halda ədəbiyyatşünas/tənqidçi labüd şəkildə bilyard paradoksu ilə üzləşir: kiyin bircə zərbəsi ilə toplu şarları müxtəlif istiqamətlərə səpələmək mümkündür, lakin onları ilkin durumda yığıb-yığışdırmaq üçün saysız-hesabsız zərbələr tələb olunur. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, yeni mətn köhnə mədəni kodların, formulların fraqmentlərini və qəlpələrini çox asanlıqla həzm-rəbdən keçirir. Çünki yeni mətnin ətrafında köhnə mətnləri müxtəlif dərəcədə və səviyyədə təmsil edən dil mühiti mövcuddur.

Əxz olunan mətn (intermətn) yeni mətnə qətiyyənlə dəyişmədən daxil edilirsə belə formal cəhətdən dəyişməsə də, semantik baxımdan labüd şəkildə yeni şəraitin çalarları ilə zənginləşir. Bu hər şeydən əvvəl yeni mətnin kontekstinin köhnə mətnin əxz olunmuş fraqmenti qarşısına yeni tələblərin qoyulması və köhnə mətnin öz identikliyinə qoruyub saxlamağa cəhd etməsi ilə yanaşı istər-istəməz bu tələblərə cavab verməyə məcbur olması ilə bağlıdır.

Sosial deyimlər variantların və invariantların dialektik vəhdətindən yaranmışlar. Zamanın axarında onlar cəmiyyətin həyatında baş verən dəyişikliklərin təsiri altında parçalanırlar; onların fraqmentləri və parçaları zamanın hərəkəti ilə bir-birinə yanaşı, qərribə birləşmələr-mənzərələr əmələ gətirirlər. Bu baxımdan Yaxın Şərq aləmində divanəliyin iki modelini - Füzulinin "Leyli və Məcnun"unda Orta əsrlər toplumunun Məcnuna və C.Məmmədquluzadənin "Dəli yığıncağı" dramında XX əsrin əvvəlləri cəmiyyətinin Molla Abbasa münasibətini nəzərdən keçirək. Orta əsrlərdə Məcnuna münasibət birmənalı deyil – bir tərəfdən Nofəlin simasında toplumun kifayət qədər böyük sosial nüfuza və gücə malik bir kəsimi onu dəstəkləyir; əvəzində Məcnun öz tərəfdarlarına təcavüzkar münasibət nümayiş etdirir – onu dəstəkləyənlərə, problemini həll etmək istəyənlərə daş atır. C.Məmmədquluzadədə isə əksinə, uşaqların timsalında cəmiyyət Molla Abbası daşa basır. Orta əsrlər toplumu humanist səciyyəyə malikdir; Məcnunda açıq şəkildə özünü bürüzə verən ruhi xəstəliyə baxmayaraq, müxtəlif vasitələrlə onu özünə inteqrasiya etməyə çalışır. XX əsrin əvvəllərinin Yaxın Şərqi isə "mütərəqqi" qərb təcrübəsini mənimsəyərək dəlixana yaratmağa can atır, onsuz da öz ruhi durumları ilə cəmiyyətdən aralı düşmüş dəliləri hermetik şəkildə təcrid etmək istəyir.

İlk baxışdan sadə görünən, özünü dəliliyə vurmuş, amma əslində, ağılı-başı yerində olan Molla Abbas xarakteri və təmsil etdiyi insan tipi baxımından mürəkkəb struktura malikdir; C.Məmmədquluzadənin qəhrəmanının xarakterini müəyyən edən amilləri üzə çıxarmaq üçün onu yalnız birbaşa sələfi Məcnunla müqayisə etmək kifayət etmir. Molla Abbas obrazında dünya ədəbiyyatının bir sıra zirvə-mətnləri, zirvə-obrazları "sıxılmış" şəkildə bəşər gerçəkliyinə münasibət müstəvisində görüşürlər. Bir neçə nümunəyə, məsələn, Servantesin "Don Kixot" əsərinə müraciət edək: qonşu Toboko kəndində yaşayan Aldonso Lorenzo adlı qız Alonso Kixano adlı yoxsullaşmış, heç bir cəhəti ilə fərqlənməyən zadəganın xoşuna gəlir. Amma qərribə bir gözlənilməz/gözlənilən hadisə baş verir: Kixano mütləq etdiyi cəngavər romanlarının təsirindən ağılı itirir və Don Kixota – Qəmli Cəngavər Obrazına çevrilir və özünün yeni statusuna uyğun olaraq tobokolu Aldonso Lorensonu da xəyali aristokrat qadın toboslu zərif və nəcib Dulsineya obrazında təsəvvür edir. Don Kixot bununla kifayətlənmir – özünün yaratdığı virtual obraza dəlicəsinə vurulur. Molla Abbas da Don Kixotdur, daha doğrusu, ikiqat Qəmli Cəngavər obrazıdır – özünü Don Kixotluğa vurmuş Don Kixotdur. "Dəli yığıncağı"nın sonuncu səhnəsindən məlum olur ki, C.Məmmədquluzadənin qəhrəmanının ruhi durumu heç də pozulmayıbmış, ağılı yerindəymiş. Sadəcə olaraq o, se-

vimli qadınından ayrı düşməmək üçün özünü dəliliyə vurubmuş. Lakin sözün yüksək mənasında Molla Abbas Məcnundur – real Pırpız Sonanın divanəsidir. Servantesin qəhrəmanından fərqli olaraq, o, öz sevgilisini dəyişdirməyə ehtiyac duymur, özü divanəyə çevirməyə üstünlük verir.

Bu iki əsər arasında intermənlik başqa bir səviyyədə də - Lamançlının istəkliyi ilə Molla Abbasın ömür-gün yoldaşının müqayisəsində də üzə çıxır: Pırpız Sona Aldonso Lorensonun doğma bacısıdır. Onların hər ikisi xalqın içindən çıxmış, son dərəcə təbii, lakin sivilisasiyanın hələ “rəndələmə”diyi qadınlardır.

Molla Abbas dünyaduyumu və topluma münasibəti baxımından (lakin bir qədər fərqli rakursdan) özünün yaxın “sələfi” İskəndər kimi dünya ədəbi-bədii fikrinin daha bir cahanşümul mətni ilə - Şekspirin Hamleti ilə səsleşir. İngilis dramaturqunun və azərbaycanlı sənətkarın qəhrəmanlarında nəzərə çarpan ümumi cəhətlər onların yaşadıkları mühitin oxşarlıqları ilə bağlıdır: “Dəli yığıncağı”nda təsvir olunan Şəhər mahiyyəti etibarilə “Hamlet”dəki Danimarkanın tam degradasiyaya uğramış müasir variantıdır. “Dünya” adlı həbsxananın “ən pis” guşəsi olan Danimarkada hələ Hamlet kimi coşqun hislər keçirmək, əmiyə nifrət edib anadan incimək, Ofelya kimi qurbana çevrilmək mümkündür. Molla Abbasın məskunlaşdığı Şəhər Danimarkanın karikaturasıdır; absurdun hökm sürdüyü bu diyarda yüksək hislərə yer yoxdur. Burada da qardaş qardaşa, qadın ərinə xəyanət edir. Lakin bu, cılız adamların cılız əməlləridir; Şekspirin qəhrəmanı xəyanətkar və qatil Klavdi C.Məmmədquluzadənin qəhrəmanlarına nisbətən misli görünməmiş dərəcədə möhtəşəmdir. Danimarkalı Klavdidən fərqli olaraq şəhər sakinləri artıq hakimiyyəti ələ keçirtməkdən ötrü yox, qardaşın həyat yoldaşına, vətəninə yiyələnmək haqqında düşünürlər – burada məhəbbət şəhəvtlə əvəz olunmuşdur, bəşəri hislər heyvani impulslara çevrilmişlər.

Hamlet kimi Molla Abbas da əsl simasını toplumdan gizlətmək üçün maska taxmağa məcburdur; o da təmasda olmağa məcbur olduğu insanlarla birbaşa ünsiyyətə girməyin mənasızlığını dərk edir. Lakin bu iki personaj arasında fərq də var: Danimarka Şahzadəsinin maskası yarımsəffafdır. Bu cəhətdən “Ölülər”in İskəndəri ona daha yaxındır. Hamletin, eləcə də İskəndərin əsl xislətləri və niyyətləri bu maskanın içindən boylanırlar. Yeri gəlmişkən, həm Hamletin, həm də İskəndərin əhatələri onların əsl simalarını sezirlər. Halbuki “Dəli yığıncağı”nda bir tərəfdən Molla Abbas divanəlik maskasını son dərəcə məharətlə taxdığına, digər tərəfdən şəhərlilərin sonralar fransız dramaturqu İoneskonun insanların metaforik şəkildə kərgədana çevrilmələri nəticəsində gönüqalınlaşma prosesinə məruz qaldıqlarına görə (İoneskoda insanların kərgədana çevrilmələri təsvir olunur, C.Məmmədquluzadədə onlar bəşəri simalarını qoruyub saxlasalar da, çoxdan kərgədan dırlar, sadəcə olaraq, bu onların xarici görünüşündə öz əksini tapmamışdır) Molla Abbasın əsl simasını, hərəkətlərinin arxasında duran gizli niyyətini başa düşmək iqtidarında deyillər. C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının bir tərəfdən XVII əsrin əvvəllərində yaratmış Şekspirin, digər tərəfdən XX əsrin ortalarının durumunu təcəssüm etmiş İoneskonun əsərləri ilə həm ideya məzmunu, həm də poetika baxımından səsleşməsi azərbaycanlı dramaturqun bu iki diametral şəkildə fərqli sənətkarın görüş yerinə çevrilməsidir. Bu fakt onun öz avropalı həmkarları kimi “dünya” adlı ucsuz-bucaqsız mətni həm diaxron, həm də sinxron kəsimdə oxuya bilməsi ilə bağlıdır.

İsrafil İSRAFİLOV

DRAMATURQLUĞA MƏHKUM OLAN A.P.ÇEXOV

Həkim, nasir kimi Rusiya cəmiyyətində az-çox tanınan A.P.Çexovun dramaturgiyaya gəlişinin qərribə tarixçəsi var idi. Və həmin tarixçə “Qağayı” pyesi ilə başlamışdı. Bu başdan onu qeyd etmək lazımdır ki, məhz “Qağayı” tamaşası yeni teatrın (Moskva Bədaye Teatrının – İ.İ.) yaradıcılıq məramının bariz nümunəsi kimi cəmiyyətdə teatra daha böyük rəğbət qazandırdı. Halbuki, “Qağayı”nın Peterburqun Aleksandrinski teatrında hazırlanan tamaşasının uğursuz aqibəti barədə söz-söhbətlər teatr həvəskarlarının, bütövlükdə, kübar məclislərin mövzusu olaraq qalmaqda idi. Belə çıxırdı ki, yeni teatr açıq-aşkar risqə getmişdi. Amma bu da var ki, yeni teatrda tamamilə yeni repertuar yaratmaq üçün məhz A.Çexov kimi dramaturq gərək idi. Burada məsələ təkcə teatrın A.Çexovun simasında yeni, sonralar məlum olduğu kimi müqtədir dramaturqu tapmasında deyildi. Halbuki bunun özü yeni teatrın formalaşmasında, burada sənət meyarlarının bərqərar olmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edirdi.

Ona bəslənən ümidlər doğruldu, belə ki, A.Çexov yeni teatra yeni mövzu, yeni surətlərlə bərabər tamamilə fərqli dünyagörüş, aktyor ifaçılıığı üçün ustalıq zirvələri müəyyən edən dramaturji səviyyə bəxş etdi. İxtisası etibarilə həkim olan, amma Rusiya cəmiyyətində daha çox nasir kimi tanınan, indi isə dramaturq kimi yeni yaranan teatra cəlb edilən bu müəllifin pyesləri Stanislavskinin və Nemiroviç-Dançenkonun “Slavyan bazarı”ndakı ilk görüşündə qəbul etdikləri məramın həyata keçirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Halbuki A.Çexov Stanislavski üçün bir vaxtlar anlaşıqlı olmadığı üçün cəlbədici deyildi. Belə ki, Nemiroviç-Dançenkonun xatırladığına görə diqqətlə oxuduğuna baxmayaraq, “Qağayı” Stanislavskidə heç bir təəssürat oyatmamış və o, bu pyesdə təcəssüm üçün hər hansı ipucu tapa bilməmişdi. Odur ki, Stanislavski “Qağayı”nı ədəbi işlənmə baxımdan yarımçıq, buradakı ehtirasları sönük, sözləri olduqca sadə, obrazları isə aktyor oyunu üçün bədii ifadə materialı kimi naqis hesab etmişdi.

Stanislavskidən fərqli olaraq o zaman Rusiyanın ədəbiyyat aləminə daha yaxın olan, A.Çexovla dostluq münasibətləri sayəsində onun nəinki əsərlərinə, hətta özünün təbiətinə yaxşı bələd olan Nemiroviç-Dançenko bu hadisə

ilə bağlı yazır ki, "Qarşımda dekorasiyalardan, qeydlərdən, hər cür butafori-yadan və ifaçılardan təsirli səhnə effektləri yaratmağı bacaran bir rejissor var idi. Elə bir rejissor ki, rəng seçimində rəssamlarla təmasların, gördüyü muzeylərin təsiri ilə cilalanan zərif zövqü, hər dəfə orijinal, yenilikçi bədii mahiyyəti ilə seçilən tamaşaları heyran qoya bilirdi. Amma onun həyatdakı ən adi hissələrin mövcud olduğu dərin qatlara və lirikaya yönəlməsi vacib idi."¹ Görünür. A.Çexovun ilk baxışda sadə həyat təzi yaşayan qəhrəmanlarının düşüncələri və hisləri, pıçıltılı nidaları Moskva Bədaye Teatrının o zamankı repertuarında yer alan V.Şekspirin, A.Tolstoyun, G.Hauptmanın qəhrəmanlarının zaman və məkan daxilindəki bədii-estetik yaşam ahənginin çevrəsindən uzaq idi.

Və çox sonralar, yeni yeni yaradılan, sonralar Moskva Bədaye Teatrı adlandırılacaq bu teatr məhz "Qağayı"dan nişan olaraq qağayı emblemini öz pərdəsində bizim günlərdə yaşatdı. Bu tarixi-estetik faktın təsdiq etdiyi kimi, A.Çexovun bütövlükdə rus ədəbiyyatına həlledici təsiri, ona dramaturgiyada, həmçinin teatr sənətində də silinməz mövqə qazandırdı.

Amma o da var ki, A.Çexovun teatr əməkdaşlığı gözlənilən qədər hamar olmadı. Burada mübahisələr, bəzən incikliklər də baş verirdi. Və müəyyən mənada bunu təbii qəbul etmək olar, çünki istər A.Çexovun, istərsə də Stanislavskinin, yaxud Nemiroviç-Dançenkonun teatr görüşlərində, səhnə sənətinin cəmiyyət həyatında yeri məsələlərində, aktyor ifaçılığının təməl prinsipləri ilə bağlı mövqeləri fərqli idi. Odur ki, yeri gəldikcə, həmin fərqli mövqelər ortaya çıxır, tərəflər mübahisə etməli olur və bu zaman kübarlıq, bir-birinin fikirlərinə hörmət nümayişi məsələnin həllində mühüm amilə çevrilirdi.

Həmin mübahisələrin səbəbi çox zaman əsərin müəllif ideyasının səslənməsi, aktyorlar arasında rol bölgüsü, obrazların səhnə həyatının yozum məntiqi ilə bağlı olurdu. Və belə hallarda A.Çexov üçün güzəştə yer yox idi. Onun fikrincə, öz səhnə qəhrəmanlarının düşüncələrini və hislərini, həmin həyat şəraitindəki fəaliyyətlərini nöqtə-vergülünə qədər, mənsub olduqları zümrənin ədalarını, hətta geyimlərini belə dəfələrlə götür-qoy edib yazmışdı. Odur ki, teatrın səhnə yozumu şərtlərində hər hansı yozum naminə təhriflərə yol verməsinə qarşı çıxırdı. Onun iradları tək-cə rejissuraya aid deyildi, çünki yeri gəldikcə, A.Çexov aktyor oyunu ilə də bağlı ciddi narazılığını gizlətmirdi. Məsələn, Moskvinin Çar Fyodor obrazının ifasını başqalarından fərqli olaraq bəyənmir, V.Kaçalovun, M.Roksanovanın oyunu ilə bağlı müəyyən fikirlər bildirirdi. Məhz A.Çexovun xahişi ilə Triqorin və Maşa obrazlarını ifa edən aktyorları dəyişərək, həmin rolları Stanislavski özü və Lilina oynamalı oldular.

Burada bir faktı da qeyd etmək olar ki, həmin dövrdə belə nəzərdə tutulmuşdu ki, "Çar Fyodor İohannoviç" pyesini Stanislavski, "Qağayı"nı isə Nemiroviç-Dançenko hazırlayacaq. Amma gözləntilər boşa çıxdı və nədənsə Stanislavski ilk tamaşanı təhvil verər-verməz "Qağayı" pyesi üzərində işə başladı. Bu nə idi? Təsadüfi hissə qapılmaq mı, yoxsa unutkanlıq? Bəlkə daha pis, yəni əvvəlki razılaşmaya məhəl qoymayıb özünün dominant səlahiyyətini bəyan etmək idi? Axı, Peterburqda İmperator teatrının səhnəsindəki uğursuzluqlardan sonra bir vaxtlar pyes yazmaq istəməyən A.Çexovu yola gətirən Nemiroviç-Dançenko olmuşdu. Bura onu da əlavə edək ki, məhz "Qağayı" pyesini A.Çexov A.Sumbatov-Yujinlə Nemiroviç-Dançenkonun təkidi ilə yazmışdı. Və o zamankı Peterburq cəmiyyətində

¹ *Немирович-Данченко Вл. И. Из прошлого. М., Академия, 1936, с.154*

sayılan şəxslərdən olan A.Sinorinin xahişi ilə İmperator teatrında tamaşa qoyulmasına razılıq vermişdi.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək olar ki, həmin tamaşanın istər quruluş xüsusiyyətləri, istər aktyorların oyun tərzı o qədər bəsit idi ki, "pyes olduqca yararsızdır", yaxud "bu qağayı deyil, ov quşudur" kimi kinayə dolu resenziya müəlliflərinə A.Çexovun deyəcək sözü qalmırdı. Əməlli-başlı sarsıntı keçirən A.Çexov həmin küləkli payız gecəsində Neva sahilini saatlarca tənha dolaşib soyuqlamışdı. Baş verənlərlə bağlı o, özü ilə bərabər A.Sumbatovla Nemiroviç-Dançenkonu da təqsirli bilib yazmışdı ki: "Peterburqda mənim "Qağayı"nın ilk tamaşası böyük uğursuzluğa düçar oldu. Teatr qəzəblə, hava nifrətlə dolmuşdu, mənə gəlincə, fizikanın qanununa əsasən Peterburqdan bomba kimi uçdum. Təqsir səndə və Sumbatovdadır, çünki məni bu pyesi yazmağa siz qızışdırdınız."² Və sonradan əlavə etmişdi ki, indən belə əgər lap 700 il də yaşasam, nə pyes yazacağam, nə də onun quruluşuna yol verməyəcəyəm."³

Kim bilir, bəlkə də o müdhiş uğursuzluğun acısını yaşadığı məqamlarda bir vaxtlar "Qağayı" ilə bağlı Moskvanın Malı teatrının, elə bütövlükdə Rusiya teatr aləminin ən parlaq simalarından olan A.Lenskinin ona yazdığı məktubundakı sözləri xatırlamışdı. Çünki öz sərtliyi ilə A.Lenskinin sözləri də resenzentlərinkindən seçilmirdi: "Mənim sizi necə sevdiyimi, istedadınızı necə yüksək qiymətləndirdiyimi bilərsiniz. Elə buna görə də sizinlə səmimi olmağı özümə borc bilirəm. Sizə dost kimi məsləhətim budur ki, teatr üçün əsər yazmayın. Bu iş sizlik deyil."⁴

Bütün olanlardan, "Qağayı"nın İmperator teatrının səhnəsindəki aqibətindən sonra onun pərtliyini yaşayan A.Çexovu Moskva Bədaye Teatrında "Qağayı"nın tamaşaya qoyulmasına razı salmaq olduqca çətin məsələ idi.

Amma Nemiroviç-Dançenko dostluq münasibətlərinin yumşaldıcı həmlələri ilə onu yola gətirmək işində ardıcıl səylərindən usanmırdı. Həmin dövrdə ona ünvanladığı məktubunda (məktubu qısa şəkildə təqdim edirik – İ.İ.) Nemiroviç-Dançenko yazırdı ki, "Əziz Anton Pavloviç! Bilirsən ki, mən teatr işinə üz tutmuşam. Artıq bir ildir ki, biz (Aleksyevlə birgə) əlahiddə Bədaye teatrı yaradıırıq. Bu məqsədlə "Ermitaj"ı (o zaman Moskvadakı teatr binası – İ.İ.) kirayələmişik. ... Səni rus tamaşaçısı hələ ki, tanımır. Səni əsərlərinin gözəlliyini anlamağı bacaran ədəbi zövqü olan və bununla bərabər rejissor məharətinə malik bir şəxs ortaya çıxara bilər. Mən özümü beləsi hesab edirəm. Mən "İvanov"da və "Qağayı"da olan heyranəmiz həyat təsvirlərini göstərmək istəyirəm. Sonuncu barədə xüsusilə deyə bilərəm ki, buradakı hər fiqurda gizlənən dramatik və faciəvi məzmun bacarıqlı quruluşla tamaşa zalını təsirləndirər. Ola bilər ki, bu pyes gurultulu alqışlar almasın, amma köhnəlikdən uzaq olan yeni istedadların ifası ilə meydana gələn əsl tamaşa söz verirəm ki, sənətin tənəşəsi olacaq. Sənin razılığından asılıyıq. ... Bu pyesi mənə ver. Səni əmin edirəm ki, yaradıcılığının heyranı olan mənim kimi rejissor və bizim truppının bənzərini tapa bilməyəcəksən. Odur ki, əgər bu işdə səndən kömək almasam pəşman olacağam. Tez cavab verməlisən. Adi bir kağızda yaz ki, sən mənə ürəyim istədiyi yerdə "Qağayı"nı hazırlamağa icazə verirsən."⁵

² Немирович-Данченко Вл.И. Из прошлого. М., Академия, 1936, с.67

³ Yənə orada

⁴ Немирович-Данченко Вл.И. Из прошлого. М., Академия, 1936, с.61

⁵ Yənə orada. c.146

Nemiroviç-Dançenko xatırlayır ki, cavab məktubunda A.Çexov indən belə keçirdiyi həmin teatr həyəcanlarını təkrar yaşamaq istəmədiyi üçün razılıq verməyib və bildirib ki, “o dramaturq deyil, daha yaxşı dramaturqlar var.” Amma bundan sonra Nemiroviç-Dançenko ona daha böyük təkidlə növbəti məktubu yazır. Yazır ki, “Əgər razılıq verməsən, məni tikə-tikə etmiş olaçaqsan. Çünki “Qağayı” məni rejissor kimi cəlb edən yeganə müasir pyes, sən isə nümunəvi repertuar yaratmağa çalışan teatr üçün olduqca maraqlı müəllifsən.

İstəyirsən, məşqlərə qədər yanına gəlim, “Qağayı” ilə bağlı mənim quruluş planımı müzakirə edək.

Təcili cavab ver.

Bütün evdəkilərə və xanımına salamlarımı yetir.”⁶ Və bu məktub sanki A.Çexova təsir edir, nəticədə o daxili didişməsindən yaxa qurtarıb, “Qağayı”nın Nemiroviç-Dançenkonun hazırlamasına razılıq verir. Bundan sonra, ona minnətdarlıq sözləri yazdığı məktubunda Nemiroviç-Dançenko bu pyesi necə öyrəndiyini, hansı prinsiplə hazırlayacağını bildirir.

Yuxarıdakı faktları nəzərdən keçirməklə onu da qeyd etmək olar ki, Stanislavskinin öz həmfikiri olan Nemiroviç-Dançenkonun mövqeyini nəzərə almaması onların gələcək münasibətlərində fərqliliyin sanki başlanğıcı idi. İndiki halda, bu hərəkəti ilə Stanislavski sanki öz iradəsini işə salmış, Nemiroviç-Dançenkoya repertuar tərtibatı və başlıcası inzibati məsələlərlə məşğul olmaq işini ayırmışdı.

Bu, yeni Moskva Bədəyə Teatrının böyük tarix yolunun başlanğıcı idi. Odur ki, tərəddüdlər və gümanlarla, irili-xırdalı narazılıqlarla bərabər yaradıcılıq işlərində, başqa teatrlardan fərqli ifaçılıq üslubu əldə etsələr də, hələ müşahidə edilən xeyli sayda nöqsanlar da mövcud idi.

Stanislavski sənətçinin səhnədə özünün varolma stixiyasını intuitiv olaraq, “qəlbinin dərinliklərinə qədər”(V.Belinski)hiss etsə də, nə etmək lazım olduğunu dərk etsə də, bunu necə əldə edəcəyini hələ axıra qədər bilmirdi. Odur ki, bədii-estetik məqsədlərin həllini ətrafında psixoloji mühitin yaradılmasında görür, ilk tamaşalarında məhz həmin mühitin axtarışına daha çox diqqət yetirirdi. Bu, “Çar Fyodor İohannoviç”də olduğu kimi, “Qağayı”da da aşkar müşahidə edilirdi.

Birincidə Stanislavski geniş və sütunlu Çar palatalarını, dövrə müvafiq geyim və rekvizitlərin, ədaların və pozaların mizanlarda ifadəsini, səsin, ritmin, musiqinin (küləyin, kilsə zənglərinin, araba çarxının cırıltısının), müəllif mətninin aktyorların diksiyası və s. ilə həmahəngliyin, ona lazım olan yaradıcı mühitin zəruri şərti hesab edirdi. Amma ikincidə, yəni “Qağayı”da əlvan rənglər, bəzəkli dekorasiya, aktyorların müxtəlif təzimləri, kübar ədaları, müxtəlif qrim və pariklər, hətta adətə çevrilmiş olmadığı üçün ifaçılara yalnız fərdi səhnə ustalıqlarını göstərmək qalırdı. Burada Stanislavskinin az qala, fərdi üslubuna çevrilmiş illüstrativ ifadəlilik də yersiz görünə bilərdi. Başqa sözlə desək, “Qağayı” teatrın estetik təbiətinə, onun truppasının ifaçılıq tərzinə tamamilə fərqli iqlim bəxş edirdi. Tamaşada məşğul olan sənətçilərin içərisində Lilininin, Knipperin, Meyerholdun, Roksanovanın olması pyesin dramaturji enerjisinin ifaçılıqda təzahür edəcəyinin təminatı idi. Sonralar müxtəlif nəsillərə mənsub olan sənətçilərin, teatr nəzəriyyəçilərinin təqdir etdikləri həmin cəhdlər Stanislavskinin böyük kəşfinə aparan yolun ilk və kövrək addımları, sadələvh cəhdlərin nümunələri idi. Ən azı ona görə ki, bunlar böyük yaradı-

⁶ Немирович-Данченко Вл.И. Из прошлого. М., Академия, 1936, с.471

cılıq vüsəti, mükəmməl oyun prinsiplərindən hələ uzaq idi. Sonralar, aktyorun yaradıcı təbiətinin orqanikasını yaşama prosesində onun təqdim etdiyi obrazla vəhdətdə olmasını mühüm hesab edən səhnə mizanlarının “təklif edilmiş şərait”lə bağlı yozum və rejissorun ifadə dili olduğunu bildirən Stanislavski səhnə mizanlarını çəkib, poçtla teatra göndərirdi və onun teatrında hələ də səhnədən kənarda duran suflyor rolunun sözlərini bilməyən aktyorlara söz ötürürdü. Yeni teatrdakı yaradıcı mühit digər teatrlarda olduğundan əsaslı şəkildə seçilsə də, bu teatrın tamaşalarında da bəzən dayanıqlı pozalar, deklamasiya, səhnə ştapları müşahidə edilirdi.

“Qağayı”nın Moskva Bədaye Teatrının səhnəsindəki tamaşası tənqiddin diqqətini özünə o qədər cəlb etmişdi ki, bəzən onun hər nümayişi ilə bağlı xüsusi resenziyalar yazılırdı. Bir küll halında götürsək, resenzentlər pyesin ədəbi mətni, tamaşanın quruluş prinsipi, ayrı-ayrı aktyorların oyunu haqqında mülahizələrində əsasən onu müsbət sənət hadisəsi kimi dəyərləndirirdilər.

“Qağayı”nın 1898-ci il dekabrın 17-də oynanılan ilk tamaşasından iki gün keçmiş, yeni dekabrın 19-da dərc edilən resenziyada qeyd edilir ki, “bu dram (qəribədir ki, məqalənin başlığında pyesin janrının komediya olduğunu yazan müəllif, nədənsə sonradan onu dram adlandırır – İ.İ.) əsəri ilə onun müəllifinin ətrafda olan dramaturqlardan necə yüksəkdə olduğu bəlli olur. Buradakı iştirakçıların sözləri o qədər ağıllı, sərrast və tipik cizgilərlə verilmişdir ki, onların uzunluğu diqqəti çəkmir.”⁷

Başqa bir resezentin o dövrün kifayət qədər tanınmış tənqidçisi N.Efros həmin ilin 23 dekabrında yazdığı məqaləsində özündən əvvəlki yazı müəllifi ilə bəzi məsələlərdə eyni mövqeyi paylaşaraq bildirir ki, “teatr aləmi ilə maraqlananların sözü-söhbəti “Qağayı” ilə bağlıdır. Onlar qızgın mübahisələr edir, gələn tamaşanın bir qədər gec göstəriləcəyindən narazılıq edirlər. Çoxdandır ki, müasir pyes bu qədər qızgın maraq oyatmamışdır.

Bədaye-Kütləvi Teatr böyük qələbə qazanmışdır. Elə bilirəm ki, bu qələbə hələ ayaq üstə möhkəm durmayan teatrın taleyində əhəmiyyətli rol oynayacaq, onun ciddi məqsədləri həyata keçirmək üçün bütün imkanlara malik olduğu fikrinə əminlik yaradacaq.

Anton Çexovun digər əsərləri içərisində xüsusi yer tutan bu möhtəşəm pyesində sadəlik istənilən məişət xarakterli pyeslərindən dəbdəbə baxımından fərqlənir. Çünki dəbdəbə ilə, bər-bəzəklə tamaşaçını aldatmaq mümkün deyil. Bütün hay-küylü naturalistik effektlərdən uzaq olan, olduqca zərif tərzdə yazılmış bu realist pyes eynilə zərif bədii və dərin həqiqi oyun üslubu tələb edir.”⁸

Həmin məqalənin 31 dekabr tarixində dərc edilən davamında N.Efros yazır ki, “Qağayı ifaçıya çox çətin, eyni zamanda əlverişli şərt qoyur. A.Çexovun pyesində gurultulu monoloqlar, yaxud əsərin sonunda, pərdənin bağlanması ərəfəsində, nə dramatik, nə komik uğurlu sonluq yoxdur.”⁹ Yəni bu müəllif hər hansı aktyora özünün bəlli hünərini tamaşaçılara növbəti dəfə “iri planda” göstərmək imkanı vermir. Onun ədəbi və səhnə dili sadədir, amma adi deyil. Ədəbi obrazlarının səhnə obrazlarına çevrilməsi də təbii olaraq, professional səriştə və ciddi bədii axtarış tələb edir. Odur ki, o dövrün teatr mühitinin estetik tələbləri və meyarları A.Çexovun yaradıcılıq görüşləri ilə hər dəfə üst-üstə düşmürdü və olurdu ki, onun əsərlərindəki müəllif

⁷ Глазоль С. «Чайка» комедия в четырех действиях. «Курьер», 1898, 19 декабря

⁸ Эфрос Н. «Чайка». «Новости дня», 23 декабря, 1898 г.

⁹ Эфрос Н. «Чайка». «Новости дня», 31 декабря, 1898 г.

nidaları eşidilmir, alt qatda olan fikirlər oxunulmamış qalırdı. Bu isə nə az, nə çox, yeni ədəbiyyatla, yeni teatrın bir-birini anlamasını çətinləşdirirdi. Bu zaman əgər müqəssir axtarmalı olsaq, onu səhnə sənətində, kulisarası ovqatda tapa bilərik.

Yuxarıda S.Qlaqolun örnek göstərdiyimiz məqaləsində müəllif “Qağayı”nın Peterburq səhnəsindəki uğursuzluğa düçar olduğu tamaşada yer alan səhnədəki fiziki yerdəyişmə ilə guya düşüncənin əmələ çevrilməsini təmin edəcək cəhdlərin, uzun-uzadı darıxdırıcı dialoqların, həmin dialoqlarda səhnə obrazları tərəfindən birinin digəri haqqında cansız ifadələri onun səhnə aqibətini müəyyən etməsini şərtləndirən səbəblərdən hesab edilirdi. Həmin pyesin Moskva Bədaye Teatrının səhnəsindəki təcəssümü haqqında məqaləsində, bayaq qeyd etdiyimiz kimi, bir sıra mühüm ədəbi-estetik mətləblərə toxunan N.Efros tamaşanın istər A.Çexovun əsərinin səhnə oxunuşunda, yeni ədəbi materialın səhnə dilinə çevrilməsində, istər ümumi oyun üslubunda, istərsə də konkret aktyor ifaçılığında təqdim edilən yaradıcılıq keyfiyyətlərindən bəhs edir. Buna görədir ki, N.Efros “Qağayı” tamaşası barədə mülahizələrində quruluş və ifaçılıq məsələlərinə ayrıca yer verərək yazır ki, “səhnə yaradıcılığını hər şeydən üstün tutan, özünü sənətkar hesab edən aktyor müəllifin ədəbi materialının köməyi ilə obrazın məzmun dərinliyinə enib, böyük sənət nümunəsi yarada bilər. Çexova kölə aktyor gerek deyil, ona müəllif fikrindən qidalanıb, rolun sözlərini və xəttini tutub daha da irəli gedən köməkçi lazımdır. Bəzi istisnalar olmaqla, Bədaye Teatrının artistləri bunu bacardılar.”¹⁰ Bu baxımdan həmin pyesin əsas siması hesab edilən Treplyovu misal göstərmək olar. Halbuki əsərin adının ehtiva etdiyi Zareçnaya haqqında bunu demək olmur, çünki “Qağayı” (müəllifin istəmədiyi halda – İ.İ.) pyesdən kənarda qalır.”¹¹

Həmin məqalənin növbəti dərcinin davamında N.Efros “Qağayı”dakı aktyor ifaçılığı məsələləri ilə bağlı fikirlərini bir qədər də genişləndirib bildirir ki, tamaşanın quruluşçu rejissorları (K.Stanislavski, VI.Nemiroviç-Dançenko –İ.İ.) aktyorların oyun yüklərini, səhnə məqsədlərini fərqli şəkildə bildiklərindən, ilk baxışda asan və mürəkkəb səhnə məqsədləri təəssüratı yaranır. Bu zaman o, Knipperi və Lilinanı nəzərdə tutsa da məqalənin sonrakı hissəsində “xanım Knipper”in Arkadinasını və “xanım Lilina”nın Maşasını xüsusi qeyd edirik, birincinin rolun zəngin materialından yaxşı bəhrələndiyini və obraza miqyas genişliyi verdiyini, ikincinin Treplyova bəslədiyi hüdudsuz və ümitsiz məhəbbətini böyük ustalıqla ifadə etməklə “Qağayı”dakı bütün ifaçılardan ən yaxşısı olduğunu bildirir.

Maraqlıdır ki, “Qağayı” tamaşasındakı obrazların uğurlarını qeyd etdiyi ayrı-ayrı ifaçıları sırasında N.Efros K.Stanislavskinin adını çəkmir. Bu məqam başqa resanzyalarda da diqqət çəkir. Yəni ayrı-ayrı müəlliflərin tamaşa ilə bağlı fikirlərində olduğu kimi, N.Efrosun da məqaləsində K.Stanislavskinin səhnə qəhrəmanı Triqorinin ifasındakı qüsurları açıq şəkildə bildirilir. Bu zaman Stanislavskinin bu roldakı uğurlu səhnə tapıntıları ilə bərabər onun sanki hissə qapılıb, Triqorinin “zəif iradəli olması xüsusiyyətini parlaq təsvir etmək səyləri”¹² bütövlükdə obrazın səhnə təqdimatını zədələmişdi.

Kim bilir, bəlkə elə bu kimi nöqsanlar A.Çexovu qane etmirdi. Bəlkə elə buna görədir ki, o, sonrakı əsərlərindən birini (“Vanya dayı”) bu teatra yox,

¹⁰ Эфрос Н. «Чайка». «Новости дня», 31 декабря, 1898 г.

¹¹ Эфрос Н. «Чайка». «Новости дня», 1 января, 1899 г.

¹² Yəni oarada

öz qatılmışmış ənənələri ilə o zamankı rus teatr mədəniyyətində möhkəm nüfuz qazanmış Malı teatra vermək niyyətində olub. O da maraqlıdır ki, A.Çexovun bu niyyətini öz xatirələrində “Çexov bizə xəyanət edir” kimi qiymətləndirən Nemiroviç-Dançenkodan fərqli olaraq Stanislavski bunu daha təmkinlə, “o öz həqiqətinə sevgisində çox səmimidir” deyər qarşılayır. Amma çox keçmir ki, A.Çexov Moskva Bədaye Teatrına bağlanır və deyəsən, birdəfəlik məhz onun dramaturquna çevrilir. Bu necə olur? Nəyə görə, ilk vaxtlar teatrda dil tapa bilməyən A.Çexov birdən-birə bu qədər dəyişir. Deyəsən, bu məqamda fransızların “*ser şe lya fam*” məşhur məsəli əsl yerinə düşür. Məhz bu illərdə A.Çexovun şəxsi həyatında fəvqəladə hadisə baş verir. O sevir və onun ilham pərisi fələyin əli ilə, yaxud taleyin hökmü ilə məhz Moskva Bədaye Teatrının aparıcı aktrisası O.Knipper (sonralar O.Knipper-Çexova – İ.İ.) olur. Maraqlıdır ki, xüsusilə, aktrisaların oyun tərzini bəyənməyən, açıq-aşkar dözümsüzlük göstərən, M.Yermolovanı “taxta”, M.Roksanovanı tamamilə “yararsız” sayan A.Çexovun diqqətini cəlb edib özünə bağlayan qadın həqiqətən qeyri-adi insan olmalı idi və “Qağayı”nın böyük istedad sahibi olan müəllifi öz qismətindən məmnun idi.

K.Stanislavskinin bu dövrdə hazırladığı tamaşaları bir-bir təhlil etməyi yox, sadəcə xronoloji ardıcılıqla onların faktoloji təcəssümünü qeyd etməklə bu böyük sənətkarı yuxarıda qeyd etdiyimiz möhtəşəm kəşfə aparan yolu izləmək və nəhayət, həmin kəşfin üzərində izahlı təhlil aparmaq niyyətindəyik. Bununla bərabər, bəzi tamaşaların əlamətdar xüsusiyyətləri üzərində müəyyən gəzişmələr etməyi də lazım bildiyimizdən yeri gəldikcə, həmin yaradıcılıq məqamları nəzərdən keçiriləcək. Məsələn, Moskva “Filarmoniya Cəmiyyəti”nin məzunu olan və Nemiroviç-Dançenkonun tövsiyəsi ilə teatrın truppasına qəbul edilən gənc aktyor Vsevolod Meyerholdun “Qağayı”dakı Treplyov obrazının ifasını qeyd etməyi lazım bilir. Çünki “Qağayı” əsərində teatr haqqında olan, bu sənətin həyatında bu və ya digər şəkildə müşahidə edilən “qəribəliklər”, yeni ilə köhnənin bitməyən mübarizəsi, ayrı-ayrı fərdlərin fikir və mövqe münaqişəsi, sənətin və sənətkarın yaradıcılıq əlaqəsi, nəşliliyin və professionallığın daimi qarşıdurması və s. ədəbi-fəlsəfi qatda müəllifin ustalıqla yerləşdirdiyi mətləblərdir. Pyesdəki ənənəvi və qeyri-ənənəvi sənət görüşləri, təcrübəsiz istedadın təmin edilməyən iddiaları, müəyyənləşdirilməmiş məqsədlərə gözübağlı irəliləmənin acı nəticələri Treplyovun şəxsinə və fəaliyyətində özünün ən bariz ifadəsini tapdığı üçün bu obraz xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İstedadlı bir şəxsin yaradıcılıq iştahı ilə sənət həyatında nizamsız və məqsədsiz vurnuxmaları ifaçı aktyorun axtarış əziyyətinə qatılmasını tələb edirdi. Və Meyerhold buna hazır idi.

Tənqidin yazdığı kimi, indiyədək “Vasili Şuyski, Arraqon prins, markiz Forlipopoli rollarında görünən Meyerhold qarşımıza parlaq dramatik obraz yaradıcısı kimi çıxır.”¹³ Başqa bir məqalədə isə, “Meyerhold anlaşıqlı və gözəl oynayır. Bu aktyor bir qədər quru təsiri bağışlayır və bəzən obrazın daxilindəki xəstəhal simlərin əsəbi gərginliklə səslənməsinə ehtiyac duyulur. Bu, bəzi kiçik səhnələrdə görünən qüsurdur, amma bütövlükdə, onun yaratdığı obraz bütöv və parlaq səhnə işidir”¹⁴, – deyər bildirilir.

Stanislavski, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, səhnə ovqatı, oyun atmosferi yaratmaq səylərini özünəməxsus inadkarlıqla həyata keçirdiyi “Qağayı”da əyalətdəki avqust aynın görüntülərini yaradırdı. Buradakı hər şey –

¹³ Глаголь С. «Чайка» комедия в четырех действиях. «Курьер», 1898, 19 декабря

¹⁴ Эфрос Н. «Чайка». «Новости дня», 31 декабря, 1898 г.

malikanənin ətrafındakı mənzərə, ay işığındakı gölün seyrinə çıxanların hay-küyü, adamların kölgələri, ağacların sakitliyini pozan yarpaq xışıltıları, cırcıramaların səsinə batıran kilsə zəngləri və s. A.Çexov qəhrəmanlarının “vaxt öldürməyə” bənzəyən, biri o birindən fərqlənməyən gündəlik həyatı heç vaxt dəyişməyəcək bu güzəranın mənəvi sıxıntıları rejissorun fikrincə, tamaşanın fabulasının şərhinə və aktyor oyununun səhnə məntiqinə xidmət etməliydi. Başqa sözlə desək, yaradılan mühit, xüsusilə, interyerdəki həyat şərtləri maksimal şəkildə məişət elementləri ilə zəngin olsa da, həmin mənzil şəraitində nə isə bir rahatsızlıq hökm sürürdü və bu rahatsızlıq burada yaşayan sakinlərin ovqatında, qarşılıqlı münasibətlərində təzahür edirdi. Məhz bu amillər digər obrazlarla bərabər Treplyovun da səhnə həyatına təsirsiz ötüşmür və həmin rolun ifaçısı V.Meyerhold hadisələrin axarından qaynaqlanan, ayrı-ayrı təklif edilən şəraitlərdə məntiqli oyun tapmağa çalışırdı. Quruluşçu rejissorun bəzən onu çərçivəyə salan yozum şərtləri içərisində belə gənc aktyor faktların qiymətləndirilməsində, öz səhnə qəhrəmanının niyyət və əməl məntiqində ən dürüst olan oyun tərzini təqdim edirdi. V.Meyerholdun Treplyovu öz pyesinin uğursuz aqibəti ilə barışa bilmir, gözlərini sobanın alovlarına zilləyir və birdən yazdığı pyesin bütün vərəqlərini oda atır. Treplyovu təbiətən xoflu bir insan kimi təqdim edən V.Meyerhold öz səhnə qəhrəmanının güclə gizlədilmiş əsəbi halını Ninanın gecikməsi ilə bağlı, qonaqların münasibətlərini qabaqcadan müəyyən etməyə çalışdığı üçün, ya nədənsə müşahidə edilən vurnuxmaları ilə sanki özünü uğursuz nəticəyə kökləyirdi. Yəni psixofiziki halı buna işarələnsə də, o uduzmağa hazır deyildi və bununla barışa bilmirdi. Maraqlıdır ki, bu mürəkkəb obrazın hələ o zaman kifayət qədər səhnə təcrübəsi olmayan gənc ifaçısı öz səhnə işinin yozum şərtlərini və əməl xəttini özü müəyyən etməyə cəhd edirdi. Və illər keçəcək, teatrın yerləşdiyi Kamerger döngəsindəki binanın yerində xeyriyyəçi sahibkar Savva Morozovun köməyi ilə yeni bina ucaldılacaq. Amma həmin teatrda işləyəcək truppının tərkibində bəziləri olmayacaq, bir başqaları, yeni nəsil aktyorlar fəaliyyət göstərəcək. Həmin olmayanların içərisində V.E.Meyerholdun da adının yer almasını təsadüfi hesab etmək olmaz. Bu aktyorun o zamankı ifaçılıq iştahının, təxəyyül sahilinin qeyri-adi genişliyinin əsas səbəbi çoxları üçün, kim bilir, bəlkə elə onun özü üçün də hələ məlum deyildi.

“Qağayı”dan sonra bir vaxtlar lap 700 il də yaşasa pyes yazmayacağını deyən A.Çexov Moskva Bədaye Teatrına elə bağlanır ki, sanki bu dövrdə onu dramaturgiya nəsrindən artıq cəlb edirdi. Çünki “Albalı bağı” pyesini teatra təhvil verər-verməz “İvanov” (özünün dediyi kimi burada mətləbin bir qədər köhnəldiyinə baxmayaraq) pyesini yazır və artıq “Üç bacı” barədə düşünməyə başlayır. Bundan başqa, o, İ.Bunin, A.Kuprin, M.Qorki, S.Raxmaninov kimi sənət adamları ilə ünsiyyətlərində özünün teatr sevgilərindən böyük həvəslə söz salır, hətta yeri gəldikcə, başqa yazıçı və şairləri də Moskva Bədaye Teatrı üçün pyes yazmağa təşviq edir. Və həmin söylərin nəticəsi olaraq bir sıra ədiblər, o cümlədən M.Qorki dramaturji yaradıcılığa üz tutur, onun şəxsində Moskva Bədaye Teatrı fərqli üsluba və ideya məzmununa malik dramaturqla əməkdaşlığa başlayır.

Əslində, A.Çexovun “təşviqinin” əhəmiyyəti az olmasa da, burada başqa bir amil öz işini görməkdə idi. Yəni A.Çexov kimi M.Qorkinin də müəyyən “təzyiq” altında olması, onu dramaturgiyaya, konkret olaraq Moskva Bədaye Teatrı üçün pyes yazmağa sövq edən səbəb nədənsə tənqidin nəzərindən yayınır. Yəni biz M.Qorkini, o zaman Moskva Bədaye Teatrının aktrisası olan

M.Andreyevanın öz ərini dram əsərləri yazmağa təhrik etməsi faktını mümkün və həlledici hesab edir, bütün hallarda o zamankı teatralların M.Qorkinin dramaturgiyaya gəlişinin mühüm mədəniyyət hadisəsi olması fikrinə şərik çıxırıq.

Maraqlıdır ki, M.Qorkinin teatra gəlişi, A.Çexovun pyes yazmaqdan sanki usanması ilə eyni vaxta düşür. Bu dövrdə K.S.Stanislavski M.Qorkini doydum demədən öyrənir, onun dramaturgiyasını Moskva Bədaye Teatrına az qala “ikinci nəfəs” verilməsi kimi müstəsna hadisə hesab edir. O da maraqlıdır ki, A.Çexovdan əlini üzməsə də, K.S.Stanislavski onun teatra yeni pyes verəcəyi ehtimalına sanki şübhə edir.

Onun A.Çexovu bir dramaturq olaraq itirəcəyinə inanmasa da, M.Qorkidən möhkəm yapışması öz-özlüyündə bəzi mətləblərdən xəbər verir. Bu, A.Çexovun həm get-gedə zəifləyən səhhəti ilə, həm də ovqatındakı çoxlarına anlaşılmaz qalan özünəməxsus qapalıqla bağlı ola bilərdi. Əlbəttə, məsələnin əslisi A.Çexovun bioqraflarına daha dürüst məlumdur.

K.Stanislavskinin fikrincə, Moskva Bədaye Teatrının yeni estetik düşüncə, oyun üslubu, yaradıcılıq tərzii əldə etməsində hər iki dramaturqun – A.Çexovun və M.Qorkinin müstəsna xidmətləri var. Kim bilir, sonralar, çox-çox sonralar, kimlərinse ambisiyalarına görə, bəlkə də elə taleyin gərdişi ilə bir zamanlar əfsanə olaraq dilləri gəzən, sənət örnəyi göstərilən Moskva Bədaye Teatrı iki ayrı-ayrı truppalara bölünərək iki müstəqil teatr kimi fəaliyyət göstərəndə onlardan biri A.Çexovun, o biri isə M.Qorkinin adını daşımalı oldu. Bu, K.Stanislavskinin uzaqgörən dühasının gerçəkləşməsi, yoxsa bu teatrın haqq etdiyi aqibət olduğunu bu gün söyləmək çox çətindir.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2021-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

**jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
illik abunə qiyməti 18 manatdır.**

İNDEKS: 76300

◆ Ədəbi portretlər

YAŞA BOYUN ƏYMƏYƏN

*“Bu gün dünəndən başlayır”
silsiləsindən*

Əvvəlcə bu yazımın başına gələn bir olayla bağlı ürəyimi boşaltmaq istərdim. Belə ki, ötən əsrin 80-ci illəriydi, o çağacan orda-burda yazıb çap elədiklərimi yığıb-yığışdırıb apardım dostumuz şair Məmməd İsmayılın rəhbərlik elədiyi “İşıq” nəşriyyatına. O da Səfalı adlı bir işçisini çağırıb apardığım qovluğu ona verdi, dedi ki, oxu gör çapa layiqdi, ya yox. Qovluqdakı onlarca yazıdan biri də qocaman jurnalist, tədqiqatçı Qulam Məmmədliylə ana radiomuzda apardığım müsahibəydi. Bir neçə gün sonra Səfalı məni çağırıb qeydlərlə dolu yazılarımı qaytardı, hətta jurnalistikamızda dəyərli mütəxəssislərdən biri olan Nəsir Əhmədlinin yazdığı müsbət rəyi nəzərə almadan dedi ki, bunlar vaxtilə radioda səslənib, qəzetlərdə çıxıbsa, təkrarən kitaba salınmasının nə adı var, faktlar köhnədir, filan-peşməkan. Qovluğu qaytardı özümə. Bərk əsəbiləşmişdim. Qovluq da qoltuğumda girdim Məmməd İsmayılın kabinetinə. Dedim bəs hal-qəziyyə belə. Sağ olsun, qayıtdı ki, ver bura, mən özüm oxuyub yola verərəm. Dedim yox, daha fikrimdən daşındım. Dedim və nəşriyyatdan o gedən getdim. Axı, yoldaş Səfalı bilməmiş deyildi ki, onun baş redaktoru Məmməd İsmayıl da mətbuatda gedən şəirlərini sonradan toplayıb kitab halında nəşr etdirir.

Nə isə... Zamanında Səfalının nəşrə rəva bilmədiyi o qovluqdakı yazılardan biridir ki, bugünkü gənclərə, tədqiqatçı alimlərimizə nüsxə olsun deyə bir daha üzə çıxarmağı lazım bildim. Vaxtilə ona ünvanladığım sualların cavabında qocaman tədqiqatçının illər uzununu möhtəşəm fəaliyyətini əks etdirən bu müsahibə efirə gedən günün sabahı Qulam müəllim qocafəndi yerləşlə radiodakı iş otağına gəlmiş, mənə təşəkkürünü bildirmişdi. Amma Səfalı daş atıb başın tutmuşdu ki, radioda səslənibse, kitabda təkrarına lüzum yoxdur.

Bu gün Azərbaycan radiosunun daimi fondunda qorunan, təbii ki, Qulam müəllimin o qaltanlı səsini də özündə hişf edən verilişdəki söhbətin üstündən illər ötəcəkdi, həmin verilişdə adını çəkdiyi və çəkmədiyi neçə-neçə mövzularla mətbuat səhifələrində çıxışlar edəcəkdə. Və tək-cə sırası oxucular deyil, həm də adlı-sanlı sənətsünaslar, alimlər belə bu ağır yerləşli, şirin yumorlu, özünə ustad sandığı Mirzə Cəlildən görüb götürdüyü duzlu-məzəli atmacalarıyla hamını güldürən, unikal xatirələr xəzinəsi Qulam Məmmədlinin

heyretəmiz işgüzarlığına, iti yaddaşına heyran qalacaq, inanacaqdılar ki, doğrudan da, onun özü demişkən, jurnalisti, qocalmısan deyib pensiyaya çıxarsalar da, əlindəki qələm qocalmaz, pensiya nədir bilməz. Budur, 45 il bundan irəli hasilə gəlmiş həmin müsahibə qarşınızdadır. Ömrünün qürub çağında, dünyanın hər üzünü görmüş, könül verdiyi peşəsi yolunda min bir məşəqqətlərlə üzləşsə də, ən yaxın sirdaşı olmuş qələmindən ayrılmayan ixtiyar qocanın qibtə ediləcək zəhmətsevərliyinə güzgü tutan o söhbətimizi illər sonra üzə çıxarmaqla bugünkü gənc tədqiqatçıların, alimlərin, jurnalistlərin marağına səbəb olacağını, rəğbətlə üzləşəcəyini zənn edirəm.

SUAL: - Qulam müəllim, “Azərnəşr” tərəfindən çap olunmuş “Azərbaycan teatrının salnaməsi” kitabınızı ürəkdən alqışlayır, sizə gözəydliliyi verir, təbrik edirəm. Mübaliğəsiz demək olar ki, ensiklopedik xarakterli bu kitabın araya-ərsəyə gəlməsində sizin bir institut qədər zəhmətiniz, əziyyətiniz olub. Görəsən, titanik zəhmət tələb edən bu işə təkbaşına girişməyə sizi nə vadar elədi?

Q.MƏMMƏDLİ: - Yəqin bilirsiniz ki, müsəlman Şərqiində opera, operetta, dram, komediya, kino, hətta estradanın da banisi bizim Azərbaycandır. M.F.Axundzadənin təşəbbüsü və qayğısıyla başlamış bu dəyərli iş Yaxın Şərq ellərinə ancaq Azərbaycandan keçmişdir. Hələ 1890-cı ildə Nikolay Kulak “Novoye obozreniye” qəzetindəki məqaləsində bu faktı təsdiqləyirdi. Ümumiyyətlə, teatrimızın tarixi haqqında çox yazılıb. Mən onları təkrar etmək istəmirəm. Bircə onu deyim ki, 1853-cü ildən bu yana Asiyanın, Avropanın mətbuatında teatrimız haqqında verilən xəbərlərin, eləcə də geniş yazıların ardıcıl olaraq bir yerə toplanması nəticəsində, hətta müxtəlif elmi əsərlərdə belə ciddi nöqsanlara, təhriflərə təsadüf olunur. Bu da çox vaxt uzun-uzadı dedi-dedilərə, sözcülüyə, mübahisələrə səbəb olur, biri o birini təkzib edən fikirlər meydana gəlir. Salsnaməni toplayıb tərtib eləməkdə əsas məqsədim bu olub ki, yuxarıda dediyim kimi, Yaxın Şərqdə ilk müjdəçisi olduğumuz teatr sənətimizin tarixi sənədləri itib-batmasın, bir yerə toplansın, əlimizdə-ovcumuzda tutarlı, yardımçı bir mənbə olsun. Əyər bu kitabım teatr tariximiz

sahəsində gələcəkdə daha geniş tədqiqat aparan elmi işçilərimizə, az da olsa, əl tutub yol göstərsə, özümü xoşbəxt sanaram.

SUAL: - Təbii ki, bu kitabın tərtiblə uzun illər məşğul olmusunuz. Apardığınız axtarışlar zamanı sizə ən çox təəccüblü görünən nə olub?

Q.MƏMMƏDLİ: - Mən bu sualı "təəccüblü görünən" kimi yox, "təəssüf doğuran" kimi qoyar, ona hələ Teatr məktəbində oxuyarkən müəllimim olmuş Vladimir Sladkopevtsevin sözlərilə cavab verərdim. O deyirdi ki, Azərbaycan teatrı keçmişin uzaq və ilk çeşmələrindən həyatın gerçək cərəyanını əks etdirən bir çox incilər kəşf edib toplayacaqdır ki, bunlar nəinki Şərqi qapısında dayanmış Azərbaycan mədəniyyət xəzinəsini zənginləşdirəcək, eyni zamanda, Avropa incəsənəti üçün də hələ istifadə edilməmiş yeni formalar aşkara çıxaracaq və bu tədqiqatların Azərbaycan incəsənətinin yaxın, eləcə də gələcək müqəddəratı üçün xüsusi əhəmiyyəti olacaqdır. Hörmətli professor bu sözləri gəlişi gözəl olsun deyə söyləmişdi. O, teatr aləmində çox savadlı, təcrübəli alim idi, dediklərində də böyük həqiqət vardı. Məni təəssüfləndirən odur ki, müəllimimin teatr sahəsində işarə vurduğu çeşmələrin – mənbələrin heç olmazsa yarısına əlim çatmadı, tapa bilmədim, tapmağa imkanım olmadı. Necə təəssüflənəyəsən ki, 1903-cü ildən başlayaraq beş pyes yazmış Səkinə xanım Axundzadənin o əsərlərindən heç birisi gəlib bizə yetişməyib. Axı, Səkinə xanım Yaxın Şərqi ilk dramaturq qadını, özü də bizim həmyerlimizdir. Bununla fəxr etməmək olarmı?

SUAL: - Azərbaycan teatrının yaranıb inkişaf elədiyi dövrlərdə onun bir neçə mərhələsinin canlı şahidi olmusunuz. Bu mərhələlər arasında nə kimi oxşar, eləcə də fərqli cəhətlər görürsünüz, günümüzdə səhnəyə qoyulan əsərlər, eləcə də aktyor ansamblı sizi qane edirmi?

Q.MƏMMƏDLİ: - Ötən əsrin aktyorlar nəslinin nümayəndələri, istedadlı Cahangir Zeynalov, Hüseyn Ərəblinski, Mirzəəğa Əliyev, Sidqi Ruhulla, Hüseynqulu Sarabski, Əbülfət Vəli, Rza Darablı, Məziyə Davudova, Sona Hacıyeva teatr təhsili almamışdılar, aktyorluq sənətinin sirrlərinə institutlarda bələd olmamışdılar. İndiki aktyorlarımızın əksəriyyəti isə həm istedadlı, həm də teatr təhsilinə yiyələniblər. Bunun səhnə mədəniyyəti üçün əhəmiyyəti böyükdür. Hökumə Qurbanova, İsmayıl Dağıstanlı, Mehdi Məmmədov, Məmmədza Şeyxzamanov, Əli Zeynalov, Şəfiqə Məmmədova, Həsən Turabov, Səməndər Rzayev milli teatrı dövrün yüksək teatrları səviyyəsinə çatdırmağa qadir olan sənətkarlardı. Bunu "Antoni və Kleopatra", "Xəyyam", "Canlı meyid", "Meşşanlar", "Nakam qız" tamaşaları sübut etmədimi? Təkcə gözəl aktyor oyunu ilə iş bitmir axı. Aktyor öz növbəsində əsəri sevdire bilər və onun yüksəlməsində əsas amillərdən biri də oynanılan əsərin yaxşı olmasıdır. Təəssüf ki, hələ də aşağı zövqlü yazılmış əsərlər səhnəmizə yol tapmaqdadır. Bəla burasındadır ki, bu "əsərləri" tərifləyən teatrşünaslar tapılır. Təsəvvür edin, bir neçə zəif əsəri tamaşaya qoyduğu üçün Hüseyn Ərəblinski kimi məharətli aktyor "Molla Nəsrəddin" məcmuəsində dəfələrlə tənqiddə məruz qalmışdı. Halbuki H.Ərəblinski Mirzə Cəlilin ən çox sevdiyi aktyorlardan biri idi.

SUAL: - "Azərbaycan teatr salnaməsi" kitabınızda xalq teatrı, onun tarixi, səhnəyə qoyduğu tamaşalar barəsində çox maraqlı məqamlarla üzləşirik. Amma həmin faktlar bir növ qısa məlumat xarakteridir. Bəlkə bir qədər ətraflı danışasız bu barədə?

Q.MƏMMƏDLİ: - Müxtəlif şəkildə, janrda təzahür tapan xalq teatrımızın yaranma tarixini dəqiq müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Bircə onu deyə

bilərəm ki, teatr sənəti xalqın məişətindən, adət-ənənəsindən doğulmuşdur. Bir yerə toplaşib oynamaq, gülmək, məişətlə ilgili bir hadisəni camaata göstərmək, bunun üçün yer, meydan axtarib tapmağın özü də elə teatr "çıxarmaq" demək idi. Zaman və məkandan asılı olaraq belə təşəbbüslərin yeni formalarda, məsələn, "Yalançı pəhləvan", "Kilimarası", "Kos-kosa", "Şorsatan, "Qurdnan qoyun" kimi oyunlarda, dərviş mərəkələrində, nəhayət, dini olayları əks etdirən şəbehlərdə çağdaş teatrın rüşeymlərini görmək olardı. Başqa bir misal: "filankəsin başına tənbəki oyunu gətirdilər" xalq məsəlini yəqin ki eşitmisiz. "Tənbəki oyunu" nədir? Biz bunu bilmirik. Niyə? Çünki indiyənəcən onun tarixi elmi cəhətdən öyrənilməyib. Ancaq Mirzə Cəlilin həyat yoldaşı Həmidə xanımın atası Əhməd bəy Cavanşir 1906-cı ildə Tiflisdə bir kitab buraxdırıb. Orada "Tənbəki" oyununun bir forması verilib. Sən demə, bu oyunun müsbət, mənfi obrazları varmış. Bayram günlərində həmin oyun "düzəldildi" zaman hansısa şəhərdə, yaxud kənddə baş vermiş bir hadisə "Tənbəki"nin obrazları vasitəsilə səhnəyə gətirilir, təriflənəsi adam təriflənir, pislənəsi adam lağa qoyulur, beləliklə də tamaşaçıya həm informasiya ötürür, həm də onu əyləndirir. Hazırda Avropa sirkində, manejlərdə bir də görürsən gözü bağlı əyləşmiş bir uşaqdan, ya böyükdən söz soruşur, çətin bir sual verirlər, o da cavab verir, bununla da tamaşaçıları heyran edir. Halbuki, bu oyun bizdə dərviş mərəkələrində, meydanlarda göstərilən, elliyin marağına səbəb olan tamaşalardan olub. Belə ki dərvişlə uşaq arasında əvvəlcədən şərtləşdirilmiş bir işarə olardı. O işarə ilə dərviş uşaqdan istədiyini soruşar, uşaq da ona cavab verərdi. Misal üçün, belə bir səhnə: Mərəkə qurulub. Dərviş də ortada meydan sulayır, ucadan oxuyur. Birdən tamaşaçıların birinin əlindəki qəlyan təmizləyən bizi alıban gözübağlı uşaqdan soruşur: "Ağabəçə dərviş, sənnən bir söz soruşacam, düz cavab verəsən haaa." Uşaq da "Bəli, bəli, ey loğman", deyir. "Bax, bizi xəcalətə vermə haa, eşitdin?" Uşaq əlüstü cavab verir: "O əlindəki elə bir şeydir ki, adamın əlinə batsa, qan çıxarar. Onnan ehtiyatlı ol. Yəqin o bizdir." Burda dərviş bir az öncə "bizi xəcalətə vermə haa" deməklə uşağa başa salmışdı ki, əlindəki bizdir. O vaxt ki, teatr yox idi, səhnə yox idi, adamlar bir yerə yığılıb vaxtlarını bu sayaq keçirirdilər. Belə oyunlar bayram günlərində, həftəbazarı adlanan yerlərdə, toylarda, iri meydanlarda, digər mərasimlərdə göstərilərdi ki, bu da elə müasir teatrın təməl daşlarıydı. Çox vaxt bu oyunları düzüb-qoşanlar arasında bacarıqlı, istedadlı oyunbazlar da olardı. Məsələn, Qarabağda məşhur olan Abdal Qasımı indi də xatırlayırlar. Ozamankı qəzetlərdən oxuduğuma görə 1910-cu ildə Abdal Qasımı Bakıya dəvət ələyibləmiş. Çıxır səhnəyə, başlayır oyun çıxarmağa. Onun səhnəyə tək-tənha çıxdığını hamı görür, amma elə ki, başlayır özü özüylə güləşməyə, hamıya elə gəlir ki, səhnədə iki nəfər əlbəyaxa olub. İndilərdə məşhur sirk ustalarının ifasında baxıb alqışladığımız bu etüd Azərbaycanda çox-çox əvvəllər mövcudmuş.

SUAL: - Siz Azərbaycan ziyalılarının yaşlı nəslinə mənsubsunuz. Heç şübhəsiz, ölkəmizin mədəni həyatında bir sıra hadisələrin şahidi, bəlkə də iştirakçısı olmusunuz. Yəqin bu sferada çalışan bir sıra sənətkarları da şəxsən tanımış, onlarla görüşüb hal-əhval tutmusunuz. O görüşlərdən ən çox yadınızda qalan, sizinçin unudulmaz olanı hansılardı?

Q.MƏMMƏDLİ: - Ən çoxu teatrlarda gördüyüm aktyorlar, onların oyunları. Abbas Mirzə Şərifzadə! Onun İblisi oynadığı gecə mən teatra getməyim – bu, mümkün olan şey deyildi. Əlimdə nə işim olardısı, yarımçıq qoyub teatra sarı götürülərdim. Sonra M.A.Əliyevin Salamovu, Rza Təhmasibin Balaşı,

Əbu Ubeydi, Ülvi Rəcəbin Aqşini, Möhsün Sənaninin Kintosu, İ.Hidayətzadənin Şeyx Nəsrullahı, Hökumə xanımın Kleopatrası, Şəfiqə Məmmədovanın Maşası yaddaşıma həkk olunmuş səhnə şedevrləridir. Bunları səhnədə görmədikcə təsəvvürə gətirmək mümkün deyil. Hələ Mərziyə xanımın Sevilil! Aktrisanın Sevilil oynadığı gecə teatr zalı mitinq meydanına çevrildi. Tamaşaçı qadınlar yələrindən qalxıb çadralarını ayaq altına atdılar, teatrdan evlərinə çadrasız getdilər. Bu, əlbəttə, aktyor oyununun, başlıcası isə dramaturji materialın gücü sayəsində mümkün olmuşdu.

20-30-cu illərdən xatirə olaraq bir faktı da deyim. Bir anlığa gözlərinizi yumub təsəvvür edin, səhnədə A.Şərifzadə, Ü.Rəcəb, R.Təhmasib, K.Ziya, M.Mərdanov, S.Ruhulla kimi nəhənglər çıxış edirlər. Tamaşa zalında isə C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, H.Cavid, C.Cabbarlı, S.S.Axundov, S.Hüseyn, T.Şahbazi, A.Şaiq, Üzeyir bəy, M.Maqomayev, M.Quliyev kimi yazıçı, dramaturq, bəstəkar, tənqidçilər əyləşib tamaşa edirlər. Abbas Mirzə Şeyx Sənanı, İblisi yaradır, Hüseyn Cavidə əl çalıb onu alqışlayır. M.Vəlixanlı Ocaqqulunu oynayır, Cəfərsə gülməkdən uğunur. Ülvi Rəcəb Aqşinin monoloqunu söyləyir, Əbdürrəhim bəy uzun qollarını çarpazlayıb dərin fikrə gedib. Müslüm Maqomayev əyilib Üzeyir bəyin qulağına nə isə pıçıldayır, o isə razılıqla başını tərpədir. Mənsə bu əsərlərin yaradıcılarının - yazanlarla ifaçıların bir məkandakı xoşbəxt, tarixi şahidiyəm. İndi özünüz fikirləşin, belə səhnələr heç adamın yaddaşından silinərmi? O ola ki, Qulam Məmmədli ola (ona xas olan qaltanlı səsiylə gülür).

SUAL: - Cəlil Məmmədquluzadə haqqında ən şirin, maraqlı xatirələri biz sizin yazılarınızdan öyrənmişik. Amma onlarla tanış olduqca şəxsən mənə elə gəlir ki, hələ də Mirzə Cəlil haqqında nələrsə deməmişiniz. Yanılıram ki?

Q.MƏMMƏDLİ: - Bəli, deməyə macal tapmadığım çox şeylər var. Mən "Molla Nəsrəddin" adlı kitabımı M.Cəlilin 100 illik yubileyi münasibətiə çap etdirmişdim. Elə həmin ildən etibarən Mirzə Cəlil haqqında yeni faktlarla rastlaşır, axtarışlar aparır, sənədlər toplayıram. Nəticə çox qənaətbəxşdir. Əgər həmin kitabı təkrarən çap etdirmək qismətim olarsa, oxucular böyük ədib haqqında çoxlu maraqlı məlumatlar, faktlarla tanış ola biləcəklər. Bununla belə, əldə olan məlumatlar yenə də Mirzə Cəlilə aid olanların hamısı deyil. Axtarılmalı, tapılmalı çox şey var. Çünki Molla Nəsrəddin dünyası o qədər geniş, zəngindir ki, bunu öyrənib başa çatdırmaq üçün hələ çox axtarışlar, çox illər gərəkdir. Mən bu nəcib işdə tədqiqatçılarımıza, elə özümə də uğurlar diləyirəm.

SUAL: - Qulam müəllim, siz o tədqiqatçılardan siz ki, yorulmaq nə olduğunu bilmirlər. Ona görə də heç inanmamışam gəlmir ki, axırncı kitabınız işıq üzü görən kimi qələminizi qoyacaqsız bir qırağa. Xahiş edirəm innən sonra görəcəyiniz işlərdən soraq verəsiniz.

Q.MƏMMƏDLİ: - Azərbaycan ədəbiyyatı, incəsənəti, ümumiyyətlə, mədəniyyəti zəngin bir xəzinədir. Bu xəzinəyə yerli-dibli sahib olmaq üçün hələ çox çalışmaq lazımdır. Mənə gəlincə, deməliyəm ki, "Abbas Mirzə Şərifzadənin salnaməsi" hazırda, çap növbəsini gözləyir. Neçə vaxtdır "Hüseyn Cavidin salnaməsi" üzərində tədqiqat işi aparırdım. Axır ki, onu da tamamladım. "Əkinçi" qəzetindən başlamış bugünkü qəzet və jurnallarımızda getmiş naməlum, gizli imzaların dörd mindən çoxunun yiyələrini aşkar eləmişəm. Adını da "İmzalar" qoymuşam. Çapını gözləyir. Ü.Hacıbəyovun 90 illik yubileyi münasibətilə hazırladığım fotoalbom da "İşıq" nəşriyyatın-

dadır. Bundan başqa, Üzeyir bəyin həyat və yaradıcılığı haqqında yazdığım iyirmi çap vərəqi həcmində kitabım da hazır idi. Burda Üzeyir bəyin təkcə bəstəkar deyil, həm də yazıçı, jurnalist, dramaturq, pedaqoq, ictimai xadim kimi xüsusiyyətlərindən oxucuya məlumat verən yüzlərlə yeni sənəd, qatı açılmamış faktlar yer alıb.

SUAL: - Sadaladığınız son işlərin sırasına nəzər yetirəndə bu nəticəyə gəlmək olar ki, sizin iradəiniz gücünüzdən qat-qat artıqdı. Çünki bu qədər işin öhdəsindən gəlmək bur adamın işi deyil. Ancaq səsinizdəki ötkəmlik, sözünüzdəki kəsərdən bilmək olur ki, bu işlərin öhdəsindən bacarıqla gəlirsiniz. Amma... öz aramızdı, gəlin etiraf eləyək ki, yaşıınız da daha o yaş deyil axı. Səksənə az qalıb. Onçun da soruşmaq istərdim, ay Qulam müəllim, apardığınız tədqiqatlar zamanı çəkdiyiniz ağrı-acılar, yuxusuz gecələr sizi yorub əldən salmayıb ki, özünüz özünüzlə tək qalanda olubmu ki deyəsiz, yox, daha bəsdir, yetər bu cəngi-cida ?

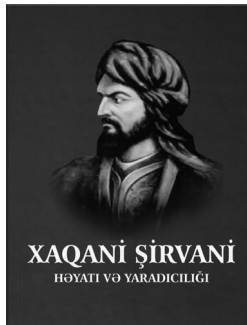
Q. MƏMMƏDLİ: - Ay İntiqam müəllim, əvvəlcə onu deyim ki, əsərlərimə aid olan materialları nə az, nə çox, 1917-ci ildən toplamağa başlamışam. Ancaq 1934-cü ildə böyük rus yazıçısı, vaxtilə Bakıda da olmuş Maksim Qorkidən aldığım məktubda mənə verdiyi məsləhətlər bu işdə yol göstərən etibarlı mayakım oldu, bu gün də o qiymətli sənəd arxivimdə qalmaqdadır. Demək olar hər dəfə yeni bir işin qulpundan yapışanda əvəzsiz ilhamı həmin məktubdan alıram. Qaldı yorulmaq məsələsi, onu deyim ki, işləməyə qadir olduğun halda xeyir gətirən bir işlə məşğul olmamaq, boş-bekar əyləşib günü günə calamaq böyük cinayətdir. Həm insanın özü, həm də cəmiyyət üçün. Bizdə bir məsələ var, deyir, çanaqlı bağaya sual verdilər ki, daş kimi bu yükü belində daşımaqdan bezmədinmi? Qayıdır cavabında ki, faydalı yük yüngül olar... Mən bu əsərləri gün işığına çıxarmaqdan ötəri yüz minlərlə qəzet, jurnal səhifələrini vərəqləməli olmuş, Leningradın Saltikov-Şedrin adına, Moskvanın Lenin adına kitabxanalarında hər gün 10-12 saat əyləşib rəngi solub saralmış sənədləri ələ-vələk eləmişəm. Doğrudur, bunlar məni yorub, əldən salıb. Elə olub qaldığım evə güclə gəlib çatmışam. Ancaq kitab olub ortaya çıxandasa yorğunluqdan əsər-ələmət qalmayıb. Bu da olub mənim mükafatım.

İntiqam MEHDİZADƏ

8 may 2020-ci il

♦ Kitab rəfi

“XAQANI ŞİRVANİ. HƏYATI VƏ YARADICILIĞI” BAKI, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2020

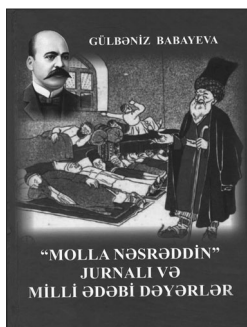
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu “Xaqani Şirvani. Həyatı və yaradıcılığı” kitabını çap etdirib.

Bu kitab “Yazıçıların həyatı və yaradıcılığının tədqiqinə yenidən qayıdış” layihəsi əsasında yazılmış monoqrafiyadır. Ortaq başlanğıc və İntibah dövrü

Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində hazırlanmış monoqrafiyada Əfzəläddin İbrahim Əli oğlu Xaqani Şirvaninin həyatı, yaradıcılığı, sənətkarlığı və irsinin öyrənilməsi elmi cəhətdən dəyərləndirilir. Kitabda şairin həyatı və ədəbi irsi tam tədqiq edilməklə poeziyasının qaynaqları, ənənəsi və təsiri, sənətkarlıq xüsusiyyətləri kimi problemlər araşdırılır, irihəcmli əsərləri geniş təhlil edilir.

Monoqrafiya akademik İsa Həbibbəylinin ön sözü ilə çap olunub.

Kitabın elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor İmamverdi Həmidov, rəyçisi AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslı, məsul redaktoru filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aygün Bağırılıdır.

GÜLBƏNİZ BABAYEVA “MOLLA NƏSRƏDDİN” JURNALI VƏ MİLLİ ƏDƏBİ DƏYƏRLƏR BAKI, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2020

Gülbəniz Babayevanın “Molla Nəsrəddin” jurnalı və milli ədəbi dəyərlər” adlı kitabı çap olunub. Monoqrafiyada “Molla Nəsrəddin” jurnalının problematikası, klassik irsə və folklorə yaradıcı münasibəti, çoxsaylı rubrikaları tədqiqatə cəlb olunub. 416 səhifəlik kitab 9 fəsil, 40 yarımfəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatdan ibarətdir. Bu tədqiqatda jurnalın milli istiqlal uğrunda mübarizəsi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Qarabağ mövzusu və “Molla Nəsrəddin”in türkdilli xalqların satirik mətbuatına təsiri məsələləri tarixi-müqayisəli və elmi-nəzəri aspektdən təhlil edilib.

Kitabın elmi redaktoru və “Mollanəsrəddinşünaslıqda yeni imza” adlı ön sözünün müəllifi akademik İsa Həbibbəylidir.

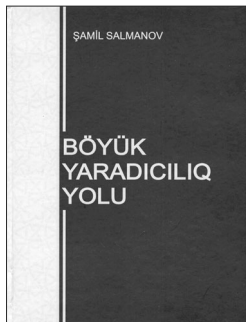
ABAY

“ŞEİRLƏR, POEMALAR, QARA SÖZLƏR”

BAKI, “CBS-PP” NƏŞRİYYATI, 2020

Mahmud Kaşqari adına Beynəlxalq Fondun “İRS” seriyasında böyük qazax şairi Abayın bütün şeirlərinin, poemalarının və “Qara sözlər”inin Azərbaycan dilinə tərcüməsindən ibarət kitabı nəşr olunub. Kitabın ilk səhifələrində professor Akılbek Şayaxmetin “Tərcümələrdə Abayın taleyi” araşdırması yer alıb. “Birinci kitab” bölməsinə “Şeirlər və poemalar”, “Son illərdə tapılan şeirləri”, “Mənzum dastanlar” və “İkinci kitab” bölməsinə “Qara sözlər” cəm olunub.

Kitab Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Mədəniyyət komitəsi və Mahmud Kaşqari adına Beynəlxalq Fondun birgə layihəsi əsasında işıq üzü görüb. Kitabdakı tərcümələr ilk dəfə olaraq qazax dilindən Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılıb. Tərcümələr Elxan Zal Qaraxan və İbrahim İlyaslıya məxsusdur.

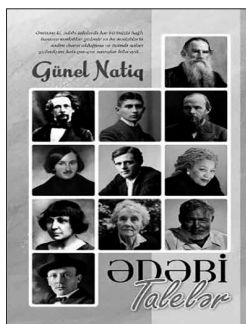

ŞAMİL SALMANOV

“BÖYÜK YARADICILIQ YOLU”

BAKI, “AVROPA” NƏŞRİYYATI, 2020

Kitabın elmi redaktoru və “Ənənə və novatorluq: anlayışın dinamikası” adlı ön sözünün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Tahirə Məmməddir. Rəyçiləri filologiya üzrə fəlsəfə doktorları, dosentlər Məhəmmədli Mustafayev və Pərvanə İsayevadır. Çapa hazırlayan və tərtib edən filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Simuzər İsmayılovadır. O, həmçinin “Şamil Salmanovun ömür yolu və elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətləri” tanıtım yazısının da müəllifidir.

GÜNEL NATIQ

ƏDƏBİ TALELƏR

BAKI, “QANUN” NƏŞRİYYATI, 2020

“Ədəbi talelər” kitabı müəllifin oxucularla üçüncü görüşüdür. Bu kitabda Günel Natiqin dünya yazarlarının həyat və yaradıcılığı barədə araşdırma yazıları toplanıb. Yaponiyadan tutmuş Türkiyəyə, Rusiyadan tutmuş Avropa ölkələrinə, Afrikadan tutmuş Amerikaya qədər uzanan bu araşdırmalar oxucuları həm də haqqında söhbət açdığı yazıçıların yaşadığı dövrlərə, mühitlərə, şəhərlərə və kəndlərə aparır.

Kitabda toplanmış materiallar “Azərbaycan” jurnalının müxtəlif saylarında dərc olunub.

RAUF SADIXOV

“SƏNƏTİN İZİ İLƏ”

BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2020

Ədəbiyyatşünas-tədqiqatçı Rauf Sadıxovun müxtəlif elmi məcmuə və toplularda dərc edilmiş XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatına, mətbuatına, publisistikasına, maarifinə həsr etdiyi məqalələr, habelə teatr tədqiqatlarına dair yazıları kitabda yer almışdır. Kitaba “Ədəbiyyatşünaslığa dair məqalələr”, “Mətbuat, publisistika və maarif məsələləri”, “Resenziya və müqəddimələr”, “Teatr tarixinə dair məqalələr”, “Hacı İbrahim Qasimovun teatr resenziyalarından nümunələr”, “Şəxsiyyətlər”, “Axtarışlar, tapıntılar”, “Dissertasiya və avtoreferata yazılan rəylər” bölümləri və “İlyas Əfəndiyevin ilk dramlarının səhnə təcəssümü” adlı monoqrafiya da daxil edilib. Eyni zamanda, müəllifin ayrı-ayrı görkəmli şəxsiyyətlər haqqındakı məqalələri və əsərlərə yazdığı rəylər də əksini tapmışdır.

“Ömrün və elmin izləri” adlı ön sözün müəllifi akademik İsa Həbibbəyliydir.

İBRAHİM YUSİFOĞLU

“SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ” (DÖRDÜNCÜ CİLD)

BAKİ, “ŞİRVANŞNƏŞR” NƏŞRİYYATI, 2020

İbrahim Yusifoğlunun “Seçilmiş əsərləri”nin dördüncü cildi çap olunub. Beşcildliyin dördüncü cildində müəllifin “Yaşaran gözlər”, “Göylərdən ələnən göz yaşlarıydı” povestləri, “Mənim inamımı güllələdilər” poeması və bir neçə hekayəsi yer almışdır.

Kitabın nəşiri Qəşəm İsabəyli, redaktoru Əməkdar jurnalist Elman Telmanoğludur.

“AZƏRBAYCAN” - 2020

2020-ci ildə “AZƏRBAYCAN” JURNALINDA DƏRC OLUNMUŞ MATERİALLAR

FİRUZƏ MƏMMƏDLİNİN 80 YAŞI, №1

SUDABƏ AĞABALAYEVA – “Yaşımdan aşacağam”, №1

CƏFƏR CABBARLI – 120, №3-4

TƏYYAR SALAMOĞLU – Milli həqiqətlər, sinfi illüziyalar, №3-4

RƏSUL RZA – 110, №5-6

EŞQANƏ BABAYEVA – Dəniz Rəsul Rza və Fəzil Hüsni Dağlarca poeziyasında, №5-6

SABİR ƏHMƏDLİ – 90, №7-8

ELNARƏ AKİMOVA – Sabir Əhmədli – Yaralarına sığınmış yaşayan adam, №7-8

Ə.B.HAQVERDİYEV – 150, № 9

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ – Əbədiyyət yolçusu, № 9

KAMAL ABDULLANIN 70 YAŞI, №12

AYDIN TALIBZADƏ – Vaxtı edam etmək, №12

NƏSR

MÜBARİZ CƏFƏRLİ – Zəncir (roman), №1

SƏYYAD ARAN – Başdaşı (roman), №2

NURƏDDİN ƏDİLOĞLU – Bumeranq (povest), №2

ZAHİD SARITORPAQ – Köhnə mücrüyə elegiya (roman), №3-4

AZƏR ABDULLA – Çat (roman - əvvəli), №3-4

AZƏR ABDULLA – Çat (roman - sonu), №5-6

ELÇİN HÜSEYİNBOYLİ – Vida (povest), №5-6

ELÇİN VƏLƏDOĞLU – Ruh müsafiri (povest), №9

VARİS – Qızıl cib saati (roman), №10

Hekayələr

AYDIN TAĞIYEV – İsrailin suru (hekayə), №2
MÜZAHİM İSMAYILZADƏ – Hasarın o üzü (hekayə), №5-6
ƏLİ ƏMİRLİ – Mələk əmi (novella), №7-8
GÜNEL NATİQ –Gözəl günlər naminə... (hekayə), №7-8
VÜSAL NURU – Qadın qoxulu tüstü (hekayə), №9
ŞAHANƏ MÜŞFİQ – İntihar, Peşmanlıq (hekayələr), №9
XANIM AYDIN – Can borcu (hekayə), №9
ALPAY AZƏR – Tanyanın Vanyası, Vanyanın Tanyası (hekayə), №9
FİRUZ MUSTAFA – Qısa hekayələr, №9
MƏNZƏR NİYARLI – Bir adamlıq qəbir, №11
MÜBARİZ CƏFƏRLİ – Hal, №12
KAMIL ƏFSƏROĞLU – Qurbanlıq qoç, №12

MİR CƏLAL ADINA II BEYNƏLXALQ HEKAYƏ MÜSABİQƏSİNİN QALİBLƏRİ

TURAL TURAN – Xalça oğrusu, №12
SEVİNC NURUQIZI – Kəpənək ömrü, №12
VAQİF NƏSİB – Badamlar çiçəkləyəndə, №12
MİRMEHDİ AĞAOĞLU – Yapon balığı, №12
ALPAY AZƏR – Ay işığında tabut, №12
ESMİRA İSMAYILOVA – Bir, iki... və ya son an, №12
NEMƏT TAHİR – Yağış yağsın, yağmasın? №12
VAHİD ASLAN – Müəllim, №12
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Gəncə göyü, №12
PƏRİ AĞAKİŞİYEV – Tut ağacı, №12

POEZİYA

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ – Qədr gecəsi. Mən. Bilmirəm. Məni. Müraciət.
İnanaq. Bilmədim. Quruculuq. Qələmi yerə qoyaq? Tərəzi. Küskünlük. №1
DƏYANƏT OSMANLI – Suya qarışmış izlər. №1
ƏYYUB QİYAS – “Mən - arzulardan sonra...”. “Hər gecə yatmazdan əvvəl...”. “Eh...”. “Çernoblda ölmədi...”. “Bir gün qapını açıb...”. “Bu qədər adam içində”. “Mən kövrək adamam, Qarışqa...”. “Sabahların biri”. “Yaşamaq...”. “Elə gecələr olur...”. “Məni aldatmağa nə var ki...”. Səni külək aparacaq. Qarabağ. “Gedək, ver əlini, gəl çıxıb gedək...”. Saat. “Xırda balıqlar...” №1
RAFİQ YUSİFOĞLU – Sən mənim ömrümü uzat, Allahım! Sınaq meydanıdır bu qoca dünya. Adam yoxdu. Yazığım gəlir. Başın sağ olsun, Vətən! Bir qocaman dağam mən. Ağ atlı oğlanın ola bilmədim. Sevgi qatarına gecikən əsgər. №1
MƏNSURƏ QAÇAYQIZI – Ay işığı. Günün birində. Yadımdasan. Bir az. O nə gözəl yuxu idi. №1
MUSA YAQUB – Bu da mənim gileyim. Ömür neyçün belə olsun. Payız durnam. Aclığın rəngi. Diri məzar. Tərəflər. Dağlar. Dialoq. Mirzə Müəllim. Nə deyim... Günəş haqqında ballada. Hanı? №2
EYVAZ BORÇALI – Gecə qonağım. Bu dünya. Məni Məndən qoruma. Ayıra bilməsən... Çox gözlədik. Bu dan üzü. Miting. Baş ağrısı. Sarısö-yünoğlu. Dünyanın ehvalı. Dörtlüklər. №2

XƏYALƏ SEVİL – Ayrılıq şəkliyəm. “Yola düşəcək qatar...”. Yenə söykənməyə ürək tapmadım. Ömrüm-günüm. Ölümün nübar vaxtıdır. “O atdığı ox da keçdi...”. “Gəl evcik-evcik oynayaq”. Mən daha Allaha dua etmirəm. №2

İLHAM İNAM – Qarabağım, qaysaq tutmaz yaram,oy. Daşlar. Ağrı. №2

ADİL ŞAMİL – Məni xatırlasan. “Adil Şamil” sözün gördüm. Dəniz. Unut məni. Söz. №2

MƏMMƏD İSMAYİL – Ağır-ağır axan sular gedən bir də gəlməz deyir... Vətənə can atan ümid işığı. Ah, bu tənha qumru səsləri. Yoruldunmu, yoruldun... Seçilmiş adam. Sən indi kiminçün gəlirsən, ey yaz?! Allahım. Mardin. Ot toxumları... Yasaq sevgilərin yasaq izləri. Yerin görünür. Ömür oxunmamış tale əsəri. Ananı yalnız buraxmışdın... Ömür qızıl deyil dəyəərə minə. Eynini açmaz ki açılan səhər. Yetmişdən o yanda qalan sevgilər. №3-4

NİSƏ BƏYİM – Hər gecə. “Gedib-getməmək də qərrib yerlərə”. “Sabaha açdığım qapılar”. “Nə başı var, nə ayağı”. “Eheyyy, İsmayıl kişi!” . “Bacılı-bacı,”. “Hər şeyə bir yol verdin, tanrım!”. “Çıxmaq istəyirəm orbitimdən”. “Üzüyola üreyim”. “İlahi!”. “Payızdan üzülüb qalan beş-altı yarpaq” . “Hardasan, çoculuğum?”. “Vəsiyyətimdir”. “İlahi...”. “Sən məndən başqa şey soruşmalıydın”. “Mənə can bağışla, İlahi”. “Özümlə mənim aramda”. “Aprel kimi”. “Daşqalaq günlərin məzarları çoxdan dağılmış”. № 3-4

XATİRƏ NURGÜL – Qızım üçün nəğmələr; Birinci nəğmə, İkinci nəğmə, Üçüncü nəğmə, Həvvanın nəğməsi, Xatırlamaq üçün – 2007, Qaratoxmaq. Mono şeir. Unutmağa gedən qatar. Duaların toqquşduğu yer. №3-4

KÖNÜL ARIF – Cırıq cib. Yarpaq kölgəsi. Gülhanə parkı. № 3-4

XATİRƏ FƏRƏCLİ – Beləcə buraxıb. “Darıxmağın daşın atdım”. “Əsir düşən qızıcığaz”. Bir çiyni tapmadım. Bir nağıl uydurmuşdum. №3-4

ŞÖVKƏT ZƏRİN HOROVLU – Nə vaxt, nə həvəs. Bu dünyadan qovun məni. Bəsimdi. Vətən tərəfi. № 3-4

ALƏMZAR SADİQQIZI – “Açıl, ey sabahım, doğ, ey Günəşim”. “Mən də belə yaşadım...”. Gələcəyəm... “Doğulmayan körpə kimidi bu sevda...”. Anama. Bu gün Sevinc adlı qızın ad günü. “Bu necə darıxmaq, bu necə yanmaq”. Ölümün üstünə atılan oğlan. “Göydə bir əlçim bulud yox”. №3-4

ƏFSANƏ RƏVAN – Oyan, çay dəmləmişəm. Asıb məni sevgilim. Qayıt. Təəssüf ki, gec olar. №3-4

SƏYYARƏ MƏMMƏDLİ – Adsız şeir. Kaş, dönüb quş olaydım. “Dünənədək...”. Cavabsız sual. “Hər kəsin dilində səslənən sözdü”. “Qayğılar bir dənizdi”. “Hamıdan geridi, bilmədi bunu”. “Adam təkcə əcəllə ölmür ki”. “Sonu bir olsa da getdiyi yolun”. “Sözün bitdiyi yerdən”. “Torpağımtək paraparayam mən də”. №3-4

SÜLEYMAN ABDULLA – Çox uzaqların şeiri. Sevgi şeiri. Saat səsinin yuxusu. Şəhər adamı. Ağrı. Sonuncu dua. Yol söhbəti. Ümid məhbusu. İşıqlı şeir. Atəşlə su arasında. Ömür xətti. Sərbəst dördlülklər. №5-6

ELDAR İSMAYİL BÖYÜKTÜRK – Salamla olsun. Qurban gəlib. Necə doyum. Gündüzüm beləcə, gecəm beləcə. Qoy yanıma, alışım, dincəlim bir az. Mən dəvəsi ölmüş ərəbəm, dədə. №5-6

TAHİR TAİSOĞLU – Qurumuş ağaclar. O daş... Anac toyuq. Bioqrafik fon. Gültac. Mazarat adam. Xisləti budur. №5-6

AĞASƏFA. Ana duaları. Dərs. Təklər təklənir... “Tələdir, dünya tələdir”. Allahla barışdım... Yaxşı şeir dua kimi... Kirayə ev. Qible daşı. Saf çeşmənin başında. Axşam toranlığında könül qırıqlığı. Qardaşım İntiqam Qasımzadəyə. №5-6

MUSA ƏLƏKBƏRLİ – Söz. Ölümü öldürüb gələk dünyaya. Bir addım qalırmiş. Çevrilə. Çəkə-çəkə. Gedəm. Dördlülklər. Bu gözəl. “Ağrıda bildim ki”. Kötük. “Tanrım, məni elə yaşat”. №5-6

VASİF SÜLEYMAN – Ana, qəbir qonşun özgəsi deyil. Qızım Səyalıya. Çatınca. Olursan. Beləcə. Dindirə. Yeri ydi. Bəlkə. Axı. Bir gör neyniyirsən... Sevginin dilini duyandan bəri. Varmı... Dərd şəkli çəkən rəssam. №5-6

XOSROV NATİL – “Unudulmuş çiçəklər bəyazlaşıb, büzüşüb”. “Qurşaq tutmuşdu Abşeron meynələri,” Səni axtarıram. “Ağac ağac içindədi”. №5-6

MÜZƏFFƏR MƏZAHİM – Sevinc də qəmdən yorulub. Bu ömrü... Ömrümü. Çəkir məni. Göz yaşı qardaşlığı. №5-6

MƏHƏRRƏM VÜQARLI – Tənhayam yenə. Xatirələrim. Ürəyim həsrətdi sənə. Məni gözləyirsən. №5-6

İBRAHİM İBRAHİMLİ – “Gələcəksən, gəlməyəcəksən – bilmirəm”. “Səsim sənə çatmır, Allah”. “Məni bu dünyada mən eləyən sən sən”. “Artıq sənindi bu ömrüm”. “Mən bu dünyanın adamı deyiləm”. “Ölüm vaxtın sənizliyidi”. №5-6

AY BƏNİZ ƏLİYAR – Yenə darıxırsan. Bir kimsə gələ. “Ağrıma, ömür, ağrıma”. “Olan onsuz olacaqdı”. “Daha yoxam”. “Alışa bilmirəm ağ saçlarıma”. “Ömür qaçaqaçda, köç qaçaqaçda”. “Hələ də yol üstəsən, yol üstəsən hələ də”. “Qaz, qaz”. “Ürək susanda yazılan”. “Qapımı döyəcəksən”. “Bir çəmənin var idi, rüzgarlar əsən”. “İkili dünyaları”. “Bir işıqlı gecəydi...”. №7-8

NAZİM ƏHMƏDLİ – Dərdin vətən üzü. Dünya bir qalacıqdı. Sən allah, küsmə, ürəyim. Ürəyim səni istədi. Küsmə, könlümün mələyi. Çox dəyişib adamlar. Boylandım dan üzünə. Unutdun axır məni. Ömür harda üyündü. İtən yurdu hardan tapa. Yenə dönüb gələcəm. №7-8

AYAZ ARABAÇI – “Küləklərə qoşulub hara gəldi gedəsən”. “Sağalmaz yarası acı günlərin”. “Payız kədərinə bürünüb hər yan”. “Arada yalançı məsafələr var”. “Bir durnanın qanadını qırıb da”. №7-8

FƏXRƏDDİN TEYYUB – Tablo. Gedir. Ömrü. Külək. Yağış... Ölümün rəngi. Tibb bacısı ilə söhbət... Anamın şalı. Yox. №7-8

ƏLİ NƏCƏFXANLI – Yollar. Yuxu. Payız nəğməsi. Uşaqlığı. Gizlətdi məndən. Yaz gəlsin. Küsdü deyəsən. Qov qaranlığı. Dostlar qayıdır. №7-8

GİLƏ ƏLİQIZI – Sən adında həsrətim var. Yorğunam bir eşqin sürgün köçünə. Sevdamin gözləri yaşıdır. Kəlmənin həsrətindəyəm. Gələrəm. Gedirəm. Döndüm. №7-8

KƏRAMƏT ŞÜKÜROV – Qapağına kilid vurulan tabut. Səni sevmək. Onsuz da. Yola qapı qoymazlar. “Gözəli” gözəlləməsi. “Pıçıltı damcılar dodaqlarından”. Gül, Gül... “Hərə bir yerdən bilir”. Evdə qalma. Özü qərib, qəbri qərib. Keçmişdə bir adam vardı. “Çərxi-fələk”. “And yerləri küçələrdə xəzəldi”. “Quşlara zəng edirəm”. “Belə olur”. Tuk-tak, tak-tuk ayaqyalın da gələ bilərdin. №9

AĞACƏFƏR HƏSƏNLİ – Sünbül saçların nağılı. Kötük yeri. Yetim Lal Əhməd. Lampa. Ağzından bal tökür. “Məmləkətin tərlü üzünü”. Kömür canım. Dilimin ucunda imiş. Məktub. Birinci ilmə. Mərsiyə. Əvvəl və son. Qohum fəsilər. Qarı. Qaranlığın cazibə qanunu. Bələdçi. №9

MƏHƏMMƏD TURAN – “Bütün sevdalar öldü”. “Dünyanın boz üzündəyəm”. “Bilirsənmi, ayrılığın”. “Addımlar asta-asta”. “Bilmədim düz elədim”. “Burda qoluma girmişdin”. Dünyanın... №9

İSLAM SADIQ – Sərçə dərəsi. Sevindirsin bu dağları. Odun yığıb bir uşaq. Bəzəyərdi. Gözəllikdən doymur gözü. Ürəklərin gül açan vaxtı. Dovğa

üstə qovğa. Gül dalından. Bir salam söylə. Çöldə qalıb. Qana çalxayırlar dünyanı. №9

VALEH BAHADUROĞLU – Ömrü. Gedəsən. 60-dan o yana. Olmur. Payız havası. Necəsiniz. Payız nəğməsi. Sarı-sarı. Bir dəstə çiçək kimidi. №9

QİSMƏT MƏSİM – Sən elə bilmə ki, Tanrı rahatdı. Dəlixanadan məktub... Ayrılıqlar ürəkli adamların dərdir, yavrum. “A çay, məni özünə qat”. “Hani getdiyin yol, gəldiyin cığır”. “Səni harda sevim mən”. №9

HİKMƏT MƏLİKZADƏ – Xəbərin olsun. “...Öldüyü gündü bəlkə”. “Kiminsə kölgəsi yanıb”. “O, ölüb-qalıb, nə dərdi...” “Qulaq bir tonda tutmur”. “...Əvvəl adamın özü”. “Umduğum bir ovuc eşqdi”. “Hər daş öz bətnində bir dən böyüdü”. №9

ELNUR ABDİYEV – Ay ağa. Nə fayda? Bir qapı açasan. Şəhid qəbri. Abidə. №9

HEYDƏR ƏLƏDDİNOĞLU – “Yanıq Kərəmi”. O dağ bu dağa dəyişmə, qardaş. Yapışdı. Yamandır. №9

BARAT VÜSAL – Deyiləm. Tac. Barlı ağac. “Bu sınan ürəkdir, ay zalım oğlu”. Ərdəbilə getmişdim. Sağımda dayan. Masa. “Eşdə Koroğlu qamətdə”. Şair namazı. №10

VAQİF ASLAN – Əsirgə məni! Şəhid. Nəvəm Tuncərə. Bu dağın o üzündə. Qırğız qızı. Dialoq. Sirsiniz siz. Piramida. Deyiləm. Bir quş! Ulduz. Şeir. Qaravəlli. №10

ƏVƏZ MAHMUD LƏLƏDAĞ – Od ağlar məni. Məndədi. Həsətinə çəkirəm. Bilmirəm. Göndər. Dağlar. Bulaq. Eyləmə. Düşməsin. Əriməzdə qarım qaldı. Dağlar. Olmasın. Sənin Qars səfərin nə uzun çəkdi? №10

ÜLKƏR NİCATLI – Yaxşı deyil unutmaq. Məktub gələcək. Burax bu misranı... Bu payızdan ötür. Xəzərin payızı. Balaca Zəhraya. Arzular üşüyür. №10

RAMİZ KƏRƏM – Yorğunam. Şərab havası var bu gecələrdə. Hər dəfə. Ömrün o bir üzündə. Daha. Mən sizə getmişdim. Gəlmə bu qapıya. Gecələrin birində. №10

ZAUR İLHAMOĞLU – Çatmır. Könlüm. Külümün altında. №10

AYSEL NƏSİRZADƏ – Ümid. Şəhərim. Sən də gecikdin mənə. Böyütdü səni mermilər. №10

ZABİL PƏRVİZ – Dənizə çatmayan çaylar. Çöl nəğməsi. Səkkizinci muğam. Şair balıq ovunda. №10

MUXƏMMƏD HAQVERDİ – Arzu. Çinarlı yuxum. 2009-cu ilin yazı gecikdi. “Səmada buludların naxışı”. “Mən də sevdim”. Yağış. №10

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Allaha xitab. Mən daha şəkilmə, şəklimə bax get. İki nəfəs. Son şeir. Anan səni çağırırsa... Qəşəm Nəcəfzadə, sabahın xeyir. Əvvəl, axır. Əzənlər, əzilənlər... Qabar. Vergüldən sonrakı cümlə. Ana laylasına. İt kapellası. Unudulan. Əlil arabası. Qayıdın geri. Cavablarım. Üzük. Sakit okeana salam. Anam güldü, balam çıxdı bələkdən. İşğal altında. Sevindi. Heyif sənə. Sabahdan dünənə. “Hamı götürüb getdi özünü”. “Təkəm” Fənər. №11

RƏFİL TAĞİZADƏ – “Koronavirus 2020” silsiləsindən; Kəb. Gecikən yaz. Son savaştan çıxan dünya. Özünü budayan yaz. “Yenə pəncərədən baxası olduq”. “Əl-ayaq çəkilib küçələrdən”. Kənd kəndimə oxşayır. Sən heç yaşamadın ki. Narın yağışlar yağır. “Baxışımı göndərim”. Şeirinə büründüm. “Daha əlin yatmır”. Öz içində qərib adam. Hani. Göy adamı. “Sənsiz yerişimi itirmişəm mən”. №11

KƏMALƏDDİN QƏDİM – Dərdlərimin surəti. Bəlkə dualarım əyninə gəldi... Qatar depoya gedəcək... Qurtara bilsəydim mən öz əlimdən... Sənə gələn yollar dincə qoyulub. Dünya gəlib-getmək üçün... Ürək aparar məni. Gəzən torpaq imişəm... Min dərdin min bir də dərmanı yoxmuş... Nədən odun yığıram... Məni səndən gözəl kim ağlayacaq... İtini dəyiş, çoban... № 11

RİZVAN NƏSİBOĞLU – Bakı metrosuna. Boş günlərin şeiri. Çatmır. Deyəsən uzağa gedir bu qatar. Hər adam bir qəlbin şahı. Niyə gizləyirsən məni. Saatsaz. №11

AYAZ ARABAÇI – Öpürəm. Var. Ordu. Bayraq. Olsun. Əsgərim. Azərbaycan əsgəri. Son damla qanımızadək... Savaş indi başlayır... №12

İLHAM İNAM – Ali Baş Komandanım! Bir gözümlə ağladı, bir gözümlə güldü. Şəhidlik ucalıqdı. Salam, a Cəbrayılım. Azad olmuş Zəngilan. Qubadlım. Şuşama. №12

FUAD VƏLİYEV – Zəfər şərqisi. №12

AYBƏNİZ KÜRƏKÇAYLI – Gözünüz aydın. Mənim qalib ordum. Tanrı qorusun sizi. №12

ƏKBƏR QOŞALI – Dərvişin nağılı. “Karantin dövrü şeirləri”ndən. №12

GÜLƏMƏİL MURAD – Portret. Azərbaycanım. Durna lələyi. Bir damla yaş. Mən əsgərim. Şəhid anasıyam. №12

NİSƏ BƏYİM – Anamın duası... “İlahi! Təkdən də təkəm,”. “Heç kimin yox imiş sənin,”. “Sənsən – ən böyük əskər, Ali Baş Komandanım!” “Sənə doğru gəlməyə bir yolum da qalmayıb,”. “Payızla baş-başa qaldıq yenə də,”. “Əlin danışsız təslim bayrağı,”. “Dirilik – qiyamətimdir,”. “Bax, indi”. “Üzüyola ürəyim,”. “Baxtın heç insafı yoxmuş,”. “İlahi!” . “Payızdan üzüylüb qalan beş-altı yarpaq”. “Kürəyimə saplanan namərd dərd”. (SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Payıza yolun düşsə...(vida sözü ilə))

POEMA

ŞƏFƏQ SAHİBLİ – Səs. №3-4

ƏHMƏD QƏŞƏMOĞLU – Rəsul Rza (poemadan parçalar). №5-6

UŞAQ ƏDƏBİYYATI

ƏLƏMDAR QULUZADƏ – Şah tarixi. Təzəgülün təzə əli. Kəsəyən Şaxta baba. Tanışlıq. Heç-heçə. Nar davası. Ev tapşırığı. Şəhlanın şalı. Qapıçı çaşqın. Yoldaşlar. Sözbə baxmayanlar. Qış və bahar. Hava məlumatı. Dərindən sonra. Nurayın dili (şeirlər). №2

SEVİNC NURUQIZI – Gəlincik, Telefon köşkündəki pişik (hekayələr). №2

ƏLƏSGƏR ƏLİOĞLU – Ağac yıxılacaq. Dənizdə çimən torpaq. Bəyaz gecə. Meydança-göl. Güllərin ətri. Alma. Göy göldə. Bənövşəylə gizlənpaç. Budaqda. Yazda. Sayaram. Rəssam günəş. Puçurlar (şeirlər). № 2

NURANƏ NUR – Dəcəl Xəyal. Xəyal və quzu. Xəyalın şəkil dəftəri (şeirlər). №2

RƏFİQƏ ABBASOVA – Hörümçək. Zəmilər. Qar yağıb (şeirlər). №2

SABİR ŞİRVANLI – Yoxlama. Dondurma. Gəminin ayaqları. Ayın işığı. Turp (şeirlər). №2

ƏDALƏT SALMAN – Bənövşə. Oğlum. Şəlalə. Bulağa daş atma. Bu neçə noğuldur. Aygün. Aybəniz. Xoruz. Şəkildən qorxan. №2

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Yenə uşaq söhbəti (məqalə). №2

ELNARƏ AKİMOVA – Uşaq ədəbiyyatının yeni qəhrəmanları: Onları tanıyaq (məqalə). №2

NƏZƏR NÖQTƏSİ

ƏLİRZA BALAYEV – Apostrof. №3-4

ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏLƏR

ARİF BUZOVNALI – Çün “Əhsəni-təqvim” idi. №3-4

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Söyüdlü arxın düşüncələri. №5-6
BƏDİRXAN ƏHMƏDLİ – Rabindranat Taqor: Nobelə gedən yol... №5-6
ƏZİZAGƏ NƏCƏFZADƏ – Lalə Əlizadə: Məcəzdan Həqiqətə. №7-8
İNTİQAM MEHDİZADƏ – Yaşa boyun əyməyən. “Bu gün dünəndən başlayır” silsiləsindən. №12

ƏDƏBİ TALELƏR

GÜNEL NATİQ – Qoqol. №2

DÜNYA, SƏNDƏN KİMLƏR KEÇDİ...

VAQİF YUSİFLİ – “Mən də yaşayacağam”. № 5-6
RÜSTƏM KAMAL – Rübail: şeirin və ömrün dörd fəsli. № 7-8

AXTARIŞLAR TAPINTILAR

MÖHSÜN NAĞISOYLU – “Dədə Qorqud”: eposun yeni variantı. №7-8

ESSE

ANAR – Qanlı illərin şəhadəti. Şeyx Şamilin “qurbanı” Heydər Hüseynov. Güneydən gələn səslər. №1
ANAR – Güneydən gələn səslər. №2
FİDAN ƏBDURƏHMANOVA – Uzun sürən cavanlıq. №1
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Poeziya sən nədən? № 3-4
ANAR – Üç yazı (Göndərilməmiş məktub; İşıqlı pəncərə; Sözüünün ağası). № 10

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

JALƏ QƏRİBOVA – Homo nihilus, Sosial deqradasiyanın kimlik formatı. №1
MÖHSÜN NAĞISOYLU – “Nəsimi “Divan”ının leksikası; Azərbaycan dilçiliyinin böyük uğuru. №1
VAQİF YUSİFLİ – Hekayəni sevirik. №1
FƏRİD HÜSEYN – Ürək jarqonu. №2
YEGANƏ MƏMMƏDOVA – Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz. №2

- GÜNEL SƏFƏROVA – Cəfər Rəmzi İsmayilzadə. №2
VAQİF YUSİFLİ – Ədəbi fraqmentlər. №2
QORXMAZ QULİYEV – Məndən mətnə yollar görünür. № 3-4
VAQİF YUSİFLİ – Ədəbi fraqmentlər. № 3-4
LALƏ HƏSƏNOVA – Şərin təntənəsi və ya yaşamaq haqqını itirənlər haqqında elegiya. №7-8
SAMİRƏ MƏMMƏDLİ – İsmayıl Saryalın “Bakı rüzgarı” romanı: mühacir ömrünə əsən küləklər. №7-8
MARKESİN TANITDIĞI KOLUMBİYA: “Qaçırılma” gerçəklər və... №9
NAILƏ MUSTAFAYEVA – Özbək şairinin Hadi qəzəlinə təxmisi. №9
PƏRVANƏ BƏKİRQIZI – Dastan poetikasından roman texnikasına keçid. №10
ARZU HACIYEVA – Əbədi qayıdış haqqında bir əfsanə. №10
XALİDƏ METE – Türk dastanlarında möcüzəvi gücün semantikasi. №10
NƏRGİZ CABBARLI – Romanın hüdudsuz eksperiment imkanları... №11
SONA VƏLİYEVA – Ədəbi məhkəmələr: Hüseyn Cavid və Cəfər Cabbarlı. №11
TAHİRƏ MƏMMƏD – Ədəbiyyatımıza erməni müdaxiləsi. №11
VAQİF YUSİFLİ – Ədəbi fraqmentlər. №11
BABA BABAYEV – Elçinin “Qatil” dramında bədii şərtlilik və psixologizm. №12
QORXMAZ QULİYEV – Mətnlərin səsleşməsi. №12

İNCƏSƏNƏT

- İSRAFİL İSRAFİLOV – Dramaturqluğa məhkum olan A.P.Çexov. №12

AXTARIŞLAR, TAPINTILAR

- PAŞA ƏLİOĞLU – “Gər qəbul etsə bizi...”. №9

İSTİ-İSTİ

- NƏRGİZ CABBARLI – Arzuların gerçəkləşdiyi roman. № 3-4

- ƏDƏBİ KOLEYDOSKOP. №2, №5-6, №9

ƏDƏBİ PROSES

- VAQİF YUSİFLİ – Son illərin dramaturgiyası. № 9

DRAMATURGİYA

- ELÇİN – Stalin (faciəli fars). №1
BERTOLD BREXT – Qalileyin həyatı. №11
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Ölüm o dünyada qaldı. №12

SSENARİLƏR

- ANAR – Azad bir quşdum (iki seriyalı bədii filmin ədəbi ssenarisi). №3-4
ELÇİN – Televizor (ssenari). №10

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

YEREMEY AYPIN (Xanti yazıçısı) – Mənim şahzadəm (hekayə. Tərcümə: Məmməd Oruc). №5-6

YURİ SOLOVYOV (Mari yazıçısı) – Gözlənilməz görüş (hekayə. Tərcümə: Məmməd Oruc) №5-6

SADİQ HİDAYƏT – Hacı ağa (roman. Tərcümə: Əziz Rzazadə). №7-8

SAİT FAİK ƏBASIYANIQ – Hekayələr (tərcümə: Əjdər Ol). №9

İVAN KOROTKOV – Sonuncu şüa (tərcümə: Məmməd Oruc, Knyaz Qoçaq). №12

RÜFƏT MUSTAFAZADƏ – Pandemiya (tərcümə: Y. Qayıbov). №12

SƏNƏT DÜŞÜNCƏLƏRİ

“Həyat – Allahın yaratdığı filmidir”. Kinorejissor Vaqif Mustafayevlə sənətşünas Əlisəfəddər Hüseynovun söhbəti. № 7-8

PUBLİSİSTİKA

MAHİR HƏMZƏYEV – “Biz türkük, Azərbaycan isə bizim yurdumuzdur”. №1

FUAD VƏLİYEV – Ağıldan bəla. №4-5

NİZAMƏDDİN MUSTAFA – Türk-İslam mədəniyyətinin cüt gücü: şeir və musiqi (əvvəli). №10-11

DOST TƏBRİKİ

ALEKSANDR QRİÇ – 77-ci paralel (İntiqam Qasımzadəyə). № 9

DEBÜT

FAİQ NOVRUZOV – Buxarlanma (kontent-hekayə). №11

QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR!

İNTİQAM QASIMZADƏ – “Yazılsın tarixə bir qızıl xətlə”... (məqalə). №11

SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Xüsusi təyinatlı söz (məqalə). №11

RƏSUL RZA – Azərbaycanlı döyüşçülərə (1942, Tayquç). Şuşam mənim (1980). And (1942), (şeyrlər). №11

BÖYÜKAĞA QASIMZADƏ – Hücüm nəğməsi (1942, Ukrayna cəbhəsi), (şeyr). №11

ƏNVƏR ƏLİBƏYLİ – Vur, qardaşım, vur, azadlıq eşqinə. (şeyr) №11

AĞACƏFƏR HƏSƏNLİ – Xəbər (şeyr). №11

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Azərbaycan əsgəri (şeyr). №11

ASİF ASİMAN – Qələbə marşı gərək... (şeyr). №11

KİTAB RƏFİ. №1-12